

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL IX

I FEBRUARIE 1942

Nr. 2

S. MEHEDINȚI	Intrebări	243
N. DAVIDESCU	Din ciclul «Țara Românească»	258
ION PILLAT	Mărturisiri	263
V. DEMETRIUS	Nucul	289
COCA FARAGO	Versuri	290
D. POPOVICI	Precizări în legătură cu tema «Viața este vis»	294
I. AGÂRBICEANU	Licean, . . . odinioară	300
TRAIAN CHELARIU	Baladă pentru binecuvântarea țării de mâine	346
GEORGE DEMETRU PAN	Marea Sargasselor	348
GH. BRĂESCU	Ministrul	350
AL. DIMA	Definiția artei populare (noi precizări)	370
GEORGE SFÂRLEA	Versuri	375
D. CARACOSTEA	Expresivitatea limbii române (II)	378

TEXTE ȘI DOCUMENTE

NESTOR CAMARIANO	Influența franceză în Principatele Române prin filiera neogreacă	397
----------------------------	---	-----

COMENTARIILE CRITICE

D. CARACOSTEA	Hotare	409
PERPESSICIUS	Jurnal de lector (Jules Laforgue)	419

CRONICI

ROMÂNII ÎN VIAȚA SERBIEI de *Emanoil Bucuța*; VARIAȚIUNI PE TEMA CLASICISMULUI de *Ovidiu Drimba*; CRONICA DRAMATICĂ de *Horia Rădulescu*; CÂTEVA CUVINTE DESPRE MOZART de *Dorin Speranția*; CONTRIBUȚII LA STUDIUL OPEREI LUI BUDAI DELEANU de *Petre Stroe*
ACTE ȘI MĂRTURII DIN RAZBOIUL NOSTRU

Aviatorii noștri bombardând Odessa (Ladmiss Andreescu); Sergentul dela Buialik
(locot. V. Oprescu Spineni)

REVISTA REVISTELOR

NOTE

Desenele de pe front ale artiștilor mobilizați — Etnicul românesc în Balcani —
Contribuții la istoria literaturii române vechi — Al. Zirra, «Capra cu trei iezi» —
Publicații de propagandă — Problema Românilor din Timoc — Centenarul morții
lui Herbart — Gh. A. Cuza, «Bugeacul»

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 40 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, D. GUSTI,
E. RACOVIȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef: CAMIL PETRESCU

R E D A C Ț I A
A D M I N I S T R A Ț I A
D I R E C T O R A T U L G E N E R A L
A L F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
B U C U R E Ț I I I I
89, BULEVARDUL LASCAR CATARGI, 89
T E L E F O N 2-08.40

A B O N A M E N T U L A N U A L L E I 480
P E N T R U I N S T I T U Ț I I Ș I Î N T R E P R I N D E R I P A R T I C U L A R E L E I 2.000
E X E M P L A R U L 40 L E I

CONT CEC POȘTAL Nr. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POȘTAL DIN ȚARĂ
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOTIAZĂ

EDITATĂ DE DIRECTORATUL GENERAL
AL FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL IX, NR. 2, FEBRUARIE 1942

BUCUREȘTI
UNIUNEA FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

39, Bulevardul Lacar Catargi, 39

1942

ÎNTREBĂRI

— PRIVITOARE LA ZIUA DE MÂINE —

Literatura noastră își caută încă drumul. De aceea și vedem atâtea lunecări. Unii scriitori schimonosesc înapoi anume cuvinte, iar pe altele le repetă până la desgust. Mulți dintre tineri nu pot scrie o pagină fără *structurizare, esențializare, mistificare* și, mai ales, fără *autentic, proaspăt, proștețime și trăiri* (după nemțescul *Erlebnisse*). Mereu ne asigură că sunt « autentici », ca și cum răutatea, minciuna, boala și alte nenorociri n'ar fi cu atâta mai păgubitoare, cu cât sunt mai autentice.

Limba literară e pe cale de vădită slăbire; parcă ne amenință o nouă « beție de cuvinte ». S'a împlinit prorocia lui Nietzsche cu privire la semnele decadenței: « Cuvântul ajunge *stăpân* și sare din frază; fraza se umflă și întunecă înțelesul paginei; pagina sporește în paguba întregii lucrări, așa că *întregul nu mai este întreg* ».

Iar dacă lăsăm forma la o parte și cercetăm numai cuprinsul operelor literare, găsim lucruri și mai deochiate. E destul să amintim că însăși Academia Română s'a văzut silită în timpurile din urmă a cere înfrânarea desmățului ce se răsfătă până și în scrierile celor însărcinați să îndrumeze tineretul. Cu atâta mai rău pentru literați... Talentul nu e obligator (cum nu e nici frumusețea), dar curățenia, nu numai fizică, ci și cea sufletească, e o datorie pentru toți, în toate împrejurările.

Prin urmare, ne bucurăm să auzim că se iau măsuri pentru curățirea drumului pe care trebuie să meargă de aci înainte literatura noastră. Mai ales ne bucurăm, când vedem că chiar scriitorii sunt gata a da o mână de ajutor, cum dovedesc « mărturisirile »

autobiografice din ultimele numere ale revistei. Cu sprijinul lor, va fi mai ușor să ne orientăm, dar nu strică dacă și noi, cetitorii, vom pune câteva întrebări.

*

Mai întâi, am dori să aflăm cine poartă grijă de vocabularul limbii române? Câte cuvinte nu circulă în graiul de toate zilele! Unele frumos sunătoare, altele aspre la ureche; multe se aud zilnic, însă o parte se întâlnesc rar de tot, în cine știe ce colț de țară, și chiar acolo au ajuns pe jumătate uitate; cele obișnuite sunt, firește, cuviincioase, dar sunt și vorbe de rușine, pe care un om cu obraz nu le rostește niciodată. Iar dacă mai punem la socoteală și vorbele hoților, vagabonzilor, giambașilor și altor ciurucuri omenești, am putea asemăna graiul cu un bazar, în care află de toate, bune și rele, după întâmplare.

De aci și marea răspundere față de sănătatea unei limbi. Cunoaștem vorba cântecului: «frunză verde lobodă, gura lumi-i slobodă», însă nu până la desfrâu. Nu este îngăduit nimănui să spună, și mai ales să scrie și să tipărească tot ce-i trăsnește prin minte. În țările de mare cultură, Academiiile veghează mereu deasupra limbii. Scriitorii, îndată ce au o îndoială cât de mică despre forma sau înțelesul unui cuvânt, aleargă la dicționar spre a vedea: așa se scrie ori altfel? Iar dacă un cuvânt lipsește din dicționarul Academiei, asta e semn că nu se cuvine să fie întrebuițat.

La noi, lucrurile merg altminteri. Orice băetan cu anume cravată și anume lungime de plete poate schimonosi vorbele cum îi place, ba încă trimite scrisul său la Academie, să fie premiat pentru «structurizare», «finalitativ», «trăiri», «juridicul», «economicul» (adjective luate cu substantive, după nemțește) ori pentru alte inovații, fie din lene, fie din dorința de originalitate.

Iată de ce, ne permitem o întrebare: n'ar fi bine, alături de «Marele Dicționar», în care se adună tot materialul necesar filologilor, să avem și un dicționar mai mic, dar complet, în care să poată afla repede orișicine care vorbe sunt admise în limba literară și care nu?

*

Altă întrebare. Pe lângă alegerea cuvintelor, mai trebuie să priveghem și la dreapta lor rostire. Fiind Țara așezată « în calea răutăților », cum zicea Cronicarul, au năpădit peste noi tot felul de venetici, pocind fiecare graiul românesc, cum i-a venit la socoteală. Poporul nostru s'a apărât luându-i în răs. (Când te strămbă cineva, cel mai bun lucru e să-i ții oglinda în față spre a vedea singur ce frumos îi șade). Din teatrul lui Alecsandri și din « Scrisorile » lui Ion Ghica, cunoaștem în ce chip am măturat din grai pleava vorbelor grecești ori grecizate, pelticăria și fandoseala lor care vrea chipurile să fie grație, și nasalizarea care însemna ifos, ighemonicon și fudulie. Cu influența grecească asupra limbii aproape am isprăvit.

A venit însă altă pocire — și mai grozavă: cea evreiască. Nu numai sunetele limbii, dar și declinarea, conjugarea și chiar sintaxa au început să fie scâlciate, cu ajutorul gazetelor scrise de Evrei. (Ne-am ales, între altele, și cu un plural jidovesc, care ține loc de singular. Ei zic: *un uriași, un cosași, un pungași, un ostași*. . . Pe semne că sunetul ș deșteaptă în mîntea lor ideea unei mulțimi înarmată și agresivă, ca în țările cu pogromuri, de unde Evreii s'au strecurat în România).

Dar schimonositurile aduse de Unguri! Până în timpul din urmă, unii Români de peste munți nu puteau începe vorba fără un *noa* cât bolta unei clopotnițe. Graiul lor suna așa de poznaș, încât un umorist transilvănean s'a apucat să fixeze pe câteva discuri, pentru hazul urmașilor, iobăgismele căpătate prin atingerea cu Maghiarii.

Dar pocirea pricinuită de Muscali! Moldovenii din Basarabia și cei dintre Prut și Nistru (nu țaranii, ci cărturarii) își slușiseră cu totul vorbirea. Vocalele pieriseră aproape toate. Cât pe ce să vorbească numai în consonante. . . (Când s'a făcut unirea, în 1918, am aflat cu mare mirare că ei nu mai erau Moldoveni, ci *B-s-r-beni*). Iși schimbă și urechea și gâtul. Chiar vestitul filolog Hașdeu, cu toată sila lui față de Ruși, a stălcit limba românească până la bătrânețe. Pentru el « la Museu, *tote olele* erau *gole* ».

În sfârșit și de pe urma Țiganilor, am avut și avem încă de pătinit în latura graiului. Prășiți în curțile boierești ca robi, tolerați în marginea orașelor, poposind cu corturile pe maidane și

pe unde se întâmplă, acești paria asiatici, porniți mereu pe gălăgie, au hodorogit cuvintele românești mai mult decât toți veneticii. Cel care a simțit mai viu batjocura a fost Budai Deleanu, autorul poemei satirice atât de cunoscute. (Numărul cel mai mare al neamului « balaoacheș » fiind în județele de peste munți, spre Ungaria — ciardașul nu se poate fără muzica Țiganilor — era firesc ca *Țiganiada* să fie scrisă de cineva care a cunoscut mai de aproape pe Goleman, Guladel, Parpanghel, Boroșmândru și alți viteji din laia veșnic rătăcitoare). Pe lângă darul umorului, Budai avea însă și o mare evlavie față de limba română, cum se vede din lunga sa muncă pentru dicționar și gramatică. Cu atât mai mult, simțise el scârbă auzind lăbărțarea pronunției țigănești:

*Pântru ahaia nebun e hđla care
Sđ scoală și đđ războiu sđ gată
Asupra hđlor đđ preste mare
Pđ cari nu i-a văzut niciodată*

Dincoace de munți, Țiganii sunt răspândiți mai ales în triunghiul dintre Buzău, Vlașca și Argeș, încorjorând din nenorocire tocmai Capitala, cu un brâu de infecție fizică și sufletească. Urmarea cea dintâi a fost batjocorirea muzicii naționale prin cârciumi și restaurante. (Ceea ce se numește *romanță, tângărie* și alte miorlăituri. . . sunt lucruri necunoscute adevăratului popor român). Apoi sluițirea graiului a pătruns chiar și acolo, unde nici nu te-ai fi așteptat. E cunoscută anecdota cu: *đđ holeră, đđ ciumă*. . . în locul rugăciunii pentru izbăvirea *de holeră, de ciumă* și de alte necazuri. Iar pronunțarea aceasta neliterară duce nu numai la non-sens, ca în anecdota amintită, ci și la profanare. În cântarea eroică dela 1848:

Astăzi, cu bucurie,
Românilor, veniți !
Pe Iancu, în « Câmpie »,
Cu toți să-l însoțiți . . .

pronunțarea vulgară: Pă Iancu, amintește strigătul Modoranilor, când laia sare asupra cuiva să-l bată ori să-l jăfuiască: *Pđ* el, mă ! *Pđ* Iancu . . .

Credem că nu e nevoie să cetească cineva tratate de estetică spre a înțelege că și pronunțarea unei limbi trebuie să fie îngrijită.

Nu cumva o limbă este literară numai în scris, iar în vorbire poate s'o slujească oricine cum îi vine la socoteală? Academia, ca instituție etnopedagogică, are anume datorii pe care nu le-ar putea trece cu vederea, fără să se facă răspunzătoare în fața urmașilor. « Dacă, de pildă, urechia unui academician nu face deosebire între *ia-l de pe mine*, și *ia-l după mine*, adică nu poate să deosebească în vorbire *locul de timp*, acela nesocotește în chip vădit regulile ortoepiei. Tot așa, expresiile lătărețe *pă*, în loc de *pe, dă* (parcă e verb) în locul lui *de* și alte schimonosiri (caracteristice pentru graiul vulgar, pocit în deosebi prin explozivitatea vocalelor la o anume populație exotică în Țara noastră) nu este un omagiu adus limbii literare și regulilor Academiei. Așa ceva n'ar trebui să se audă în nicio școală, dela cea din cătun, până la Universitate, și în nicio biserică... »¹⁾.

Alături de Academie, trebuie să mai apere apoi sănătatea limbii Universitatea, Amvonul și Teatrul (a patra Academie). Tuspatru sunt datoare să se îngrijească nu numai de vocabular, dar și de pronunțarea estetică a cuvintelor. Nu numai ortografia, ci și ortoepia trebuie să fie respectată. Cine a auzit pe marii artiști Grigore Manolescu, Aristița Romanescu, Agata Bârsescu și alții, ale căror cuvinte sunau ca aurul cel mai curat, acela se îmbolnăvește, auzind azi graiul gușaiților care stâlcesc uneori limba chiar în instituții, unde ne facem de răs și în fața străinilor.

Ce lucru delicat e graiul! Limba unui popor e un organism extrem de fin și prin urmare greu de mănuit. Cum ar putea-o stăpâni un strein, cu altă ureche și alt simț estetic în ce privește modulațiile vorbirii! Cu privire la limba unor vecini, poetul ne spune:

*Aci, la noi, ne-ai dat vecine
O 'nvălmășală de maimuțe și jivine,
Cu graiul nădușit și 'ntărâtat,
De se mângâie — pare că se bat*

Iar un prozator de peste munți, om foarte cumpătat, ne destăinuește în « Mărturisiri »²⁾ următoarele: « Nu-mi plăcea să citesc

¹⁾ S. Mehedinți, *Academia — instituție etnopedagogică*, Institutul — organizare internațională, An. Ac. Rom., Buc. 1941, p. 20.

²⁾ Rev. Fund. Regale, Dec. 1941, p. 544.

ungurește. Mi-a părut încontinuu, până azi, o *limbă împotriva firii* ». Se înțelege, a firii sale de Român, deoarece Ungurilor, cu temperamentul lor pornit, le va fi părând chiar frumoasă.

*

Lăsând la o parte forma (adică limba ca zestre comună a tuturor scriitorilor unui neam) și privind numai cuprinsul operelor, se ridică o nouă întrebare: cum aleg literații materialul inspirației lor?

În numărul din Octomvrie, al revistei, un poet ne face următoarea destăinuire: « Ceea ce mă obseda mai mult, după citirea mai ales a unei poezii, nu era atât cuprinsul ei literar, cât mai ales cadența ei musicală ». *De la musique avant toute chose*, cum zicea Paul Verlaine. De aceea, tânărul scriitor s'a și îndreptat dela început spre literații streini: Baudelaire, Tristan Corbière, Emile Verhaeren, Charles Van Lerberghe și alții închinați aceluși ideal de artă. Ne povestește apoi cu mult umor, cum « boemii » români se împărțiseră în « două tabere, gata la luptă oricând, fie ziua, fie noaptea... Unii erau așa zișii *Tradiționaliști*, iar alții așa zișii *Moderniști*, dar singura deosebire între ei era o simplă aparență. Tradiționaliștii erau sinistri, iar moderniștii erau caraghioși ». Și sfârșește mărturisirea cu această definiție: « arta este exteriorizarea brutală a unei entități sufletești rebele; ea nu suportă și nu împune nicio disciplină »; se adresează numai celor cu resurse suficiente de a se apropia de artist. Restul mulțimii să stea la o parte ».

Avem așa dar înaintea noastră cazul tipic al unui scriitor care s'a îndreptat încă din adolescență către cenacurile apusene. Iar rezultatul acestei orientări se poate vedea, urmărind literatura corespunzătoare acestui soi de sensibilitate ademenită mai mult de sonorități verbale. Ceea ce se numește ermetism, adică artă « cu cheie » care face neinteligibilă cea mai mare parte a poeziilor de azi, dela simbolism a pornit. Un cercetător scrupulos a publicat sub titlul « Anarhismul poetic » o întreagă lucrare despre această metodă literară ¹⁾, în care cuvântul ajunge stăpân pe poet,

¹⁾ Const. I. Emilian, *Anarhismul poetic*, studiu critic, Buc. 1932.

cum zicea Nietzsche. Dar nu numai cuvântul, ci și silabele, ba chiar și sunetele izolate. Dovadă e următoarea strofă simbolistă:

e e ie io ie
ui ui io ie
aeoe iaoe
oia u aoe
io io io iu iu
a e i o iu

Mai clar nici că se poate. Versurile sunt transparente ca un ciur. Dar sunt și alte simboluri, mai obscure și mai puțin inocente. Unele au ca punct de plecare stârvurile (*la charogne*) și alte murdării pe care le sugerează vederea ori mirosul cadavrelor. Amatorii de astfel de simboluri s'au ostenit să înzestreze aiurea unele biserici cu mosaicuri, tapiserii, arabescuri și candelabre făcute numai din oase de om. Iar în pictură, unii simbolști oferă contemplației privitorului pânze împodobite cu trupuri spintecate, intestine înșirate, sânge închegat și alte grozăvii « o supremă batjocorire a artei », cum le caracterizează Gregorovius în cunoscutul său studiu *Rōnische Figuren*.

Iată unde am ajuns. Căci dacă e vorba de găsit simboluri, mintea omului e capabilă de toate asociațiile de idei și prin urmare expusă la toate alunecările. Sufletul omenesc se aseamănă cu pădurile ecuatoriale: jos, la rădăcina copacilor, o umbră ca în pivniță, mucezeală, putrezeciuni și o neadormită foșneală de insecte, reptile și alte jivine uricioase; sus, deasupra ramurilor, legate unele de altele prin mii de liane, o ploaie de raze peste verdele scânteietor al frunzelor și peste polihromia florilor, printre care roesc tot soiul de fluturi și de paseri pestrițe. Tot așa — complex și plin de contraste e și sufletul; ici, luminat, dincolo întunecat și cu multe ascunzișuri de nimenea pătrunse. E absurd deci a cere cuiva să fie altfel decât ceea ce este. Unuia îi plac « Florile răului »; altul găsește mulțumire în aiurări. (Cutare poet modern a intitulat una din operele sale « Divagations »). Vorba din predoslovia lui Miron Costin: « Credem neputinței omenești ». Dar cu o condiție: să păstreze fiecare slăbiciunile (și cu atât mai mult neputințele) numai pentru el. — În treacăt fie zis, suntem gata să recunoaștem că nu toți simbolștii sunt macabri ori « piatră a scandalei », cum se zicea odinioară. Din contra, unii sunt veseli

și cu totul inocenți. O dovadă e chiar strofa mai sus amintită, simbol al nevinovăției pruncilor, stăpâni și ei la început numai pe vocale, ca mijloc de exprimare estetică a stărilor lor sufletești.

*

Au urmat apoi și alte mărturisiri. Alegem numai una, fiindcă este antipodică. Un scriitor de peste munți ne-a spus că ajunsese la patru-cinci volume, când a luat «contact cu marii prozatori francezi și ruși. Citirea lui Balzac, Flaubert, Zola, Tolstoi, Dostojevski, Gogol și Gorki a fost pentru mine ca o lovitură de măciucă, după care am rămas un răstimp zăpăcit, *desorientat*, înfrânt. Până atunci, încercările mele literare fuseseră determinate de o adevărată însuflețire. De «Semănătorul». Și anume de proza lui M. Sadoveanu, I. Ciocârlan și Sandu-Aldea».

Interesantă și această spovedanie. Aci e vorba de altă orientare: dela Ciocârlan și Sandu-Aldea... la Balzac și Tolstoi. Cu ce s'a ales autorul care își căuta drumul spre artă, putem ghici din această destăinuire: «La temeiul scrisului meu a fost emoția estetică, și poate și mai mult, emoția etică, — mai ales după ce fuseseam atras de adâncimile sufletului omenesc. În «Povestea unei Vieți», cu titlul principal *Legea Trupului*, primul meu roman, m'a urmărit eroina lui Tolstoi, Ana Karenin». Așa dar, altceva decât «muzica» lui Verlaine. Iar confesiunea se încheie cu această formulă: «O operă literară, care nu adaogă nimic la gândul nostru, la simțirea și voința noastră, la bucuria noastră de viață, cred că e zadarnic scrisă, zadarnic citită... Iar aceea care poate deștepta și crește puterea instinctelor oarbe, a căror deslănțuire face totdeauna viața urâtă și nenorocită, este de-a-dreptul primejdioasă și cred că nu merită numele de operă literară sau de creație artistică».

*

În urma acestor mărturisiri, se ivesc îndată alte două întrebări:

1. În ce măsură un scriitor se poate «orienta», luând ca model opera altora?
2. Poate creațiunea cuiva să fie influențată și prin părerile criticilor?

Dacă e cu puțință îndrumarea după modele, pentruce, din antichitate până azi, având înaintea ochilor atâtea opere geniale,

totuși producția artiștilor și a literaților s'a coborât uneori atât de jos? Lăsând la o parte problema evoluției limbilor, pentru ce « Renașterea » a întârziat atâta vreme? Pentru ce, în propria noastră literatură, înflorirea a venit atât de târziu? De ce romanul s'a ivit abia în anii din urmă, iar istețul Caragiale s'a oprit numai la câteva romane și la « Momente »? Oare nu era limba literară destul de formată? Dar cine a mânuit-o cu mai multă virtuozitate decât marele meșter al scrisului românesc? Sau i-a lipsit cumva amarnicului umorist darul de a observa oamenii? Credem că nimeni nu va îndrăzni să afirme una ca asta. Și dacă i-ar fi lipsit lui, de ce să fi lipsit și contemporanilor lui, apoi să ne trezim în generația următoare cu un val de romane, cele mai multe slabe (romane diluate), dar și câteva de reală valoare? — Știm care a fost și rolul mercantilor al editorilor care comandau și anunțau romanele, ca și jucăriile, calendarele și jazarile de Anul nou. Dar întrebarea totuși rămâne: cum se explică lacuna din literatura noastră, când romanul era atât de înfloritor aiurea, din Franța și Anglia până în Rusia?

Urmează de aci că fusese necesară o anumită pregătire și deci o perioadă de incubație. Așa dar, pe lângă talentul scriitorului, pe lângă gradul de dezvoltare al limbii și cunoașterea marilor modele, mai e nevoie și de o « atmosferă » sufletească, adică de înfiorarea unei tradiții. Literatura și arta fiecărui popor străbate prin urmare anumite faze: o pruncie și o tinerețe, înainte de a ajunge la maturitate, apoi la stagnare și decadență.

În acest caz, care sunt caracterele acestor faze și cum determină una pe cele următoare?

Toate întrebările acestea cer un răspuns, iar noi, ca cetitori, am fi bucuroși să aflăm mai întâi mărturisirile scriitorilor, fiindcă ei cunosc mai de aproape procesul creației literare și al « orientării » de care a fost vorba mai înainte.

A doua întrebare suna așa: poate îndrumarea cuiva să fie influențată și de părerile criticilor?

Întrebarea nu e de prisos, fiindcă atinge o problemă mai generală: În ce măsură un adevărat artist poate să se lase cărmuit de cineva? Și ce însușiri ar trebui să aibă cel care se încumetă a îndruma pe începătorul ce dibuește calea spre creație? Iată, nu prea de mult, s'a ivit la noi un publicist care își luase rolul de mentor

al mișcării noastre literare. Sub pseudonimul Gherea-Dobrogeanu, streinul ajunsese la oarecare notorietate. Unii scriitori îl prețuiau, alții i-au tăgăduit dela început orice autoritate, văzându-l neîndemânatec la scris și destul de îngăimat în latura ideilor. — Câtva timp, mersese vorba că adversarii îi negau valoarea, din considerații politice, streinul fiind socialist. Mai târziu însă chiar co-religionarii săi i-au recunoscut insuficiența:

« Critica lui Gherea suferă de mari lipsuri. Partea teoretică — trebuie s'o spun — poate fi considerată ca nulă. Stilul este uneori atât de incorect, încât în forma lui curat exterioară, — fără a se atinge felul personal de exprimare, — va trebui refăcut; altfel, « Studiile Critice » riscă să nu mai fie cetite »¹⁾.

Așa dar nu numai că Gherea nu mai trece azi drept critic literar, capabil să îndrumeze pe alții, dar nu mai e pus nici măcar în rândul scriitorilor care pot să fie cetiți.

Însă, după cele spuse mai înainte cu privire la limbă, lucrul ni se pare cu totul firesc. Cum era să aprecieze exact pe scriitorii români, ba să-i și îndrumeze, un strein care nu știa românește? Limba unui popor reflectă suma vieții lui seculare, și atâta poți cunoaște din limba părinților și a strămoșilor, câtă parte din viața neamului ai trăit-o efectiv. Păstorul care își petrece zilele și nopțile în urma oilor are anume cuvinte, anume imagini, asociații de idei și zicători în legătură cu turma. Plugarul are altă sferă de viață și altă limbă vorbește el; alta pescarul rătăcitor mereu pe ape, alta vânătorul legat de pădure, alta meseriașul, negustorul, etc., etc. Limba e așa dar ca un codru, ale cărui poteci, potecuțe și ascunzișuri numai localnicii le pot cunoaște. Veneticul — niciodată. De aceea, orice limbă este, la dreptul vorbind, « netraducibilă ». Vorba asta n'o spune un oarecine, ci însuș Grimm, unul din cei doi frați care s'au sârguit o viață întreagă să exploreze toate cotiturile graiului german și să culeagă folklorul nației lor.

Prin urmare, din capul locului e contestabilă autoritatea tuturor streinilor care au încercat sau mai încearcă să îndrumeze literatura și, în genere, cultura română. Ce îndreptar putea să aibă în prețuirea limbii noastre, greco-bulgărimea de care se plângea odată Eminescu? Ce unitate de măsură poate să aibă un Evreu

¹⁾ H. Sanielevici, *Noi studii critice*, p. 297.

sau alt strein, când el nu poate alunga din ureche și din gând particularitățile graiului pocit pe care îl aude zilnic în cercul familiei lui și în sfera de viață a ramurei etnice din care face parte? Înțelegem și prea înțelegem paradoxala mărturisire a poetului: «Dintr'un semiton trăiesc literaturi întregi și vremuri de literatură».¹⁾

Dar să lăsăm la o parte limba și chiar origina etnică a criticilor. Rămâne încă o întrebare de caracter mai special: ce grad de încredere se cuvine să acordăm părerilor cutărui sau cutărui critic? Cât de exigenți trebuie să fim față de personalitatea care își ia sarcina de censor al unei generații?

Prerogativele criticei sunt absolute: ea cerne și lasă la o parte tot ce nu este artă adevărată. Despre suveranitatea criticului am avut nu de mult o dovadă publică. În anul 1940, se împliniseră o sută de ani dela nașterea lui Titu Maiorescu. Aniversarea aceasta a fost sărbătorită timp de câteva luni, în toate colțurile țării. (Hotarele nu se prăbușiseră încă, iar lumea își aducea aminte cu înduioșare, nu numai de meritele întemeietorului Junimii, dar și de profetica urare a copilului de 10 ani care, în 1850, trimitea din Viena camarazilor săi din Brașov urarea: la revedere în România *unită*). Incepând cu Academia Română, Universitățile, Astra și o mulțime de societăți culturale au sărbătorit cu recunoștință marea luptă a lui Maiorescu pentru îndreptarea limbii și a literaturii române, precum și activitatea sa ca educator, ca ministru al justiției, ca orator și om de stat. Faptul eșă cu atâta mai semnificativ, cu cât familia lui Maiorescu era stinsă în țară; prietenii săi literari muriseră de mult, iar partidul politic cu care lucrase era destăințat de mai bine de un stert de secol. Așa dar, sărbătorirea intransigentului critic pornise dintr'un spontan sentiment de recunoștință al poporului român.

Era acesta un act de dreptate ori era o greșală? Un critic s'a simțit îndemnat de conștiința sa de îndrumător al culturii românești să arate că Maiorescu nu merita o astfel de sărbătorire. A ținut deci o conferință în sala unui teatru, să spună tineretului și națiunii întregi că întemeietorul criticei române era sub nivelul sărbătoririi ce i se aducea. — Ne-am permis să amintim cetitorilor acest caz rar (credem unic în istoria vieții vreunui popor) numai

¹⁾ Vezi ideile lui Eminescu despre «muzica limbii» (I. Slavici, *Amintiri*, 1924, p. 42).

ca să se vadă că suveranitatea criticei este nemărginită ¹⁾. Criticul poate chema oricând și pe oricine la scaunul de judecată. Chiar și pe morți. Dar cu o condiție: să fie competent și impersonal, adică deplin închinat adevărului și numai adevărului. Să judece *sine ira* și fără alte slăbiciuni personale. Cine e autocrat se cuvine să aibă și destulă autocritică.

S'a întâmplat însă la noi, în timpurile din urmă, o experiență nu se poate mai interesantă: unii critici s'au amestecat în literatură. Cutare judecător al scrisului românesc din vechime și până azi, a întrebuițat o bună parte din ostenele sale spre a compune drame: comedii și tragedii, în proză ori în versuri, cu subiecte antice, medievale și moderne, românești și străine. A scris câteva duzini și — toate mediocre ori rele. Dar nu s'a mulțumit cu atâta; a mai scris și poezii, multe, foarte multe și iarăși — toate slabe. N'a rămas dela dânsul un singur vers în mîntea cuiva.

Alți critici s'au sprintenit tocmai la bătrânețe să scrie romane, șiruri întregi de volume (cetite doar de curiozitate), iar unii s'au încumetat să dreagă chiar opere clasice. Podoaba recunoscută a altor literaturi a fost croită din nou, cusută și cârpită cu petece românești.

În mîntea oricărui om cu judecată, se ivește îndată întrebarea: cum poate să aprecieze (ba încă să și îndrumeze) scrisul altora cei care au dovedit în propriile lor lucrări atâta lipsă de autocritică? Și nu cumva operele scriitorilor vor fi suferit de pe urma atingerii cu astfel de pseudo-critici? — Iată un capitol de istorie literară, în care mărturisirile literaților ne-ar putea aduce prețioase lămuriri.

¹⁾ Maiorescu a și arătat undeva de unde vine acest pontificat al criticului: se presupune că el este cu totul impersonal; că, prin factura sa sufletească, e un fel de oglindă în care literatul își poate dibui repede orice cusur, însușire care lipsește artiștilor, «fiind, aceștia prea pătrunși de felul lor de a pricepe lumea și prea refractari la felul altora de a o pricepe». Rămâne însă de văzut dacă nu cumva deosebirea stabilită de Maiorescu nu îngăduie și unele rezerve. Puterea geniului este incalculabilă. Un artist ca Leonardo la Vinci, pe lângă felurimea darurilor sale artistice, a mai fost înzestrat și cu o seninătate supra omenească. De aceea, a putut fi nepărtinitor chiar față de adversari. Așa dar, și mare creator de artă, și critic obiectiv — amândouă deodată. Alții pot fi una ori alta. Acela însă care păcătuiește contra bunului simț estetic, eșnd în vileag cu opere slabe, nu mai e nici una, nici alta: nici artist, nici critic.

Asta nu însemnează că scădem câtuși de puțin rolul criticilor adevărați, adică al celor impersonali și cu real simț pentru artă. Menirea acestora e foarte însemnată, fiindcă ajută pe scriitor să aleagă repede neghina din grâu. Cu o condiție: să fie ciurul întreg. Chiar cel din urmă plugar știe că e destul să aibă ciurul o singură gaură, și toată vânturarea e zadarnică. E de ajuns să aibă criticul o singură meteahnă sufletească, pentru ca toate observațiile lui să devină inutile. Iar mai gravă și mai sigură meteahnă decât publicarea unor opere slabe, ce poate să mai fie? Cărpaciul să formuleze regulile artei și să stabilească scara valorilor?

Când un critic înjosește astfel menirea sa, el se exclude singur nu numai din sfera artei, dar și din rândul criticilor. Iată de ce ziceam că la întrebările puse mai înainte, cu privire la limba și literatura română, am fi bucuroși să auzim mai întâi mărturisirile scriitorilor, fie că le înșiră, privind de sus, « Dintr'un foișor », fie că le deșiră naiv, cu ingenuitatea copiilor. Dela fiecare putem alege ceva caracteristic. În al doilea rând, vom asculta și pe critici, în măsura în care nu și-au anulat ei singuri creditul, publicând lucrări lipsite de valoare. Iar mai la urmă, ca martori cu totul neutrali, suntem gata să ascultăm și pe alți oameni de cultură: filologi, istorici, etnografi, psihologi, antropologi și pe toți cei care în specialitatea lor s'au ocupat de caracterizarea fazelor prin care trece viața unui popor, adică civilizația și cultura lui.

Grele, foarte grele probleme. De aceea, de ele se și apropie cu mare sfială orice om închinat adevărului, — cu atât mai mult, cu cât la noi, până mai ieri, libertatea scrisului a fost aproape nemărginită. Ce derviş al condeiului nu s'a amestecat în critica literară, mai ales după ce presa și revistele fuseseră năpădite de tot soiul de străini! Până și neamul *paria* ajunsese să pună la cale cultura și destinele poporului român.

A venit însă timpul ca anarhia să înceteze. Amestecul vechilor fanarioți și al levantinilor a mai rămas doar ca o amintire; presa evreiască a fost desființată, pribegii din Galiția și Rusia încep a fi trimiși la urma lor; mai rămâne să curățim Țara (prin urmare și literatura) de infiltrarea țigănească. Indepărtarea Evreilor,

a Țiganilor și a tuturor elementelor sartoide ¹⁾ este cerută nu numai de igiena rasei, dar și de igiena socială și culturală a tuturor țărilor europene. Nădăjduim așa dar în zile mai bune.

Statul modern nu mai poate trăi fără o scrupuloasă rânduială în toate direcțiile de activitate. Nimic esențial nu mai poate fi lăsat la voia întâmplării. Când tu, plugar, n'ai voie să sameni grâu cu neghină, să lași pe islazul satului o gloabă cu răpciugă sau o capră râioasă, cum să fie îngăduit statului să împrăștie țigani sau alți venetici pe tot întinsul țării, cum s'a făcut orbește la împrăștierea dela 1864 și chiar mai târziu? Poate statul să înlesnească chiar el lățirea păcatelor acestor paria în școală, în biserică, armată, presă, politică, literatură... și oriunde ar fi? (Dacă nu ne înșelăm, au apărut unele opere literare cu titlul «Poezii țigănești» sau așa ceva. După ce a fost terfelit cântecul popular de țigani, nu cumva i-a venit rândul poeziei populare și celei culte? «Romanețe» țigănești aflăm pe toate cărările. Venit-a oare vreme să avem acum și romane țigănești, drame țigănești... și alte «opere» cu pecetea vieții din șatră?). Nu ne-a fost deajuns experiența literaturii scrise de Evrei, a poeziei și a criticei condusă de Evrei?

¹⁾ Se înțelege, despărțirea trebuie să fie pașnică. În «Creștinismul Românesc» (Buc. 1941), am arătat că, atât prin temperament cât și din veche convingere, Români au fost și sunt streini de ura confesională sau ura de rasă. Maxima lui P. P. Carp: «In politică, greșelile se îndreaptă, nu se răzbună» ni se pare cea mai cuminte. A fost o mare greșeală măsura popoarelor apusene de a sili pe Evrei să trăiască în ghetto. Izolarea le-a dat un soi de fanatism de rasă primejdios chiar pentru ei. (Vezi pătanile lui Uriel Acosta). Istoria are însă uneori grozave ironii: după ce Evrei au fost nicovați în Apusul Europei, iar mai târziu au avut să sufere atâtea prigoniri și pogromuri până în răsăritul Europei (în catolica Polonie, ca și în Rusia pravoslavnică), iată că în secolul al 19 lea, strimtorați aiurea, ei se revarsă asupra României. Gasind aci un popor patriarhal și tolerant, au putut deveni și ei ciocan... (Când armata română insultată și umilită se retrăgea din Bucovina și din Basarabia, după ce Evreii sovietici îi dăduseră atâtea lovituri, cei din Do.ohoi i-au primit chiar cu împușcături). Prin urmare, despărțirea es e inevitabilă. Pe lângă Palestina, sunt încă destule regiuni nepopulate, unde Evreii vor putea destășura în liniște viața lor, rămânând grupul din St. Unite să continue traiul în *diaspora*, cu care ei sunt deprinși de peste două mii de ani. — Veneticii din India trebuie să apuce și ei drumul către vechia lor patrie asiatică.

În timpuri liniștite, cârmuirea a putut fi mai îngăduitoare, fie din lipsa de înțelegere, fie că aștepta ca pecinginele să se vindece dela sine. Azi însă, când dintr'o zi în alta se poate hotărî soarta poporului și a statului legat de Carpați, amestecul streinilor nu mai poate fi tolerat, — mai ales în ce privește îndrumarea sufletului națiunii. Istoria literaturii, de pildă, nu se cuvine să mai cadă la nivelul unor taclale de cafenea, cum se obișnuiește în promiscuitatea celor fără Țară, fără limbă proprie, fără conștiință etnică și fără grijă de viitorul statului în care ei sau strămoșii lor s'au pripășit. Dacă rânduiala întârzie, ne așteaptă prăbușirea.

Din încăerarea internațională de azi, puține granițe vor rămânea în ființă și foarte puține popoare vor scăpa teferi. Dar și între acelea, concurența va fi mâne atât de aspră, încât vor putea dăinui numai neamurile bine selecționate ca rasă, bine pregătite pentru munca tehnică și înzestrate cu o înaltă disciplină morală. Moralitatea nu e un lux de zile mari, ci condiția fundamentală a vieții, ca și igiena. Așa dar, mai mult decât orișicând, avem nevoie de o « altă creștere » și de o precisă orientare în toate.

Iată de ce, toți cei încredințați că, afară de adevăr, nu e mântuire, așteptăm cu cel mai viu interes părerea specialiștilor cinstiți și competenți. Când e vorba de literatură, punem deosebit temei pe mărturisirile scriitorilor, fiindcă puterea de intuiție a artistului desleagă uneori probleme pe care știința abia le dibușește. Când am zis artist, ne-am gândit, se înțelege, nu la cel care scrie pentru vanitatea de a se numi scriitor, ci la literatul cu real talent și cu adevărată vocație. Unul ca acesta nu se poate să nu gândească și la ziua de mâne, adică la viitorul limbii și al literaturii care, împreună cu Statul ¹⁾, formează treimea valorilor supreme în viața fiecărui popor.

S. MEHEDIŢI

¹⁾ Pentru cei care s'ar mira de această apropiere, ne permitem a le aminti o vorbă a întemeietorului geopoliticei, Fr. Ratsel. Pentru acest cugetător, cel mai asemănător cu Humboldt, autorul operei *Cosmos*, « statul este cea mai mare operă a omului pe pământ ». Se înțelege, atât Statul, cât și « Omul de stat », trebuiesc să fie raportate la « Coordonatele etnografice: *civilizație și cultură* » pentru a căpăta tot relieful ce li se cuvine.

FATA DIN IZVOR

S'a făcut izvor de munte
La vâlceaua fără punte
Ca să bea din apa-i rece
Câți pe-acolo toți or trece
Și să-și poată-așa alege
Cruce de voinic în lege.
Viersul ei părea o veste
Dintr'o veșnică poveste
Cu flori roșii cântătoare
Prin cosițe de fecioare.
Prea departe 'nsă-și suise
Strălucitele ei vise
Și era prea rece locul
Unde-și așezase focul
Dorului inimei sale
Ca să-și tae prin el cale
Omul, pasărea sau fiara,
Și 'n adâncul lui doar seara
Pătrundea ca 'n văgăună
Câte-o rază 'n jos de lună.
A descins atunci spre vale
Către mai bătută cale,
Dar nu mai era izvorul
Strălucit cum numai dorul
Știe singur să murmure

Prin adâncuri de pădure.
 Ea era acum o apă
 Limpede 'n care-și adapă
 Setea 'n treacăt fiecare
 Și-și urmează a lui cărare.
 Și-a descins și mai la vale
 Căci adâncurile sale
 Așteptau să se ivească
 Arătare voinicească;
 Data-aceasta însă și mai
 Dureroasă fuse știma-i
 Căci prin trestia de baltă
 Ce creștea 'mprejuru-i naltă
 Nimănu-i prin gând nu-i dete
 Să-și astâmpere-a lui sete.
 A 'nceput atunci să plângă
 Și-a ei apă 'ncet să-și strângă
 Tot mai sus, mai către munte
 Spre pădurile cărunte
 Și mai sus cu vremea până
 S'a făcut din nou tot zână
 Și 'ntr'o încordare-adâncă,
 Pe un pisc înalt de stâncă
 Și-a schimbat în flori de ghiață
 Arzătoarea ei vieață.

POVESTEA BUNULUI PESCAR

Pe mal stă luntrea lui de unde
Iși oglindește 'n lac privirea,
Și vede 'n străluciri de unde
Nemărginirea.

O mreană-i cade-atunci în plasă
Cu solzi de aur îmbrăcată
Ca 'ntr'o beteală de mireasă
Un vis de fată.

O-apucă 'ndrăgostit în mână
Și 'n strălucirea ei de mrcană
Ii pare că suspină-o zână
Sau o Ileană.

Atunci îi dă drumul din barcă
Să-și ia prin apă iarăși sborul,
Și 'n noapte îi surâde parcă
Mântuitorul.

COMOARA VRĂJITĂ

Trei voevozi albaștri în noapte de rusalii,
Cu chipurile dârze ca bronzul în medalii,
Cotiră după-o vale și după-o alta-apoi
Pe-o padină cioplită ca scorbura de ploi
Și-ajunseră la gura deschisă-a unei peșteri
Ascunsă după-o stâncă de-ai iadurilor meșteri,
Din care flăcări albe și roșii de comori
Se furișau ca umbra răsfrântă-a unor nori
Pe fundul unei ape de iaz umbrat de vise.
Legară zdravăn caii de trunchiul unei tise
Și unul după altul pătrunseră pe brânci
În pânțelele unei tulburătoare stânci
De până când la urmă dădură dintr'odată
De-o sală în lumină de diamant scăldată,
Și cu pereți de aur încremenit și-argint
Pe-a cărei adâncime în fund de labirint
Copaci cu ramuri pline de prețioase pietre
Ardeau ca un jăratec în gura unei vetre.

În fund trei zâne parcă îi așteptau și când
De-a-binelea pe pragul lor i-au văzut trecând
Intinseră o mână de aur fiecare
Și voevozii-asemeni pe-a lor cu 'nfiorare
Și mâinile lor calde în aur s'au schimbat;
În aur deopotrivă la 'ntâiul sărutat
Pe care 'n pătimașa lor dragoste-l cerură
Li s'a schimbat aprinsa și lacoma lor gură,
Și tot așa de ele când trupul și-au atins
În trupuri mari de aur vieța li s'a stins,
Și toți trei voevozii deodată se schimbară
În trei statui de aur de pază la comoară.

B L E S T E M

Să-ți fie privirile
Ca mie-amintirile,
In suflet ca oile
Să-ți pască nevoile,
Să dai doar de îngerii
Din văile plângerii,
Vicleanul din mlaștină
Să-ți fie de baștină,
Și mâinile Domnului
Să-ți ia darul somnului,
Să-ți dea mersul racului,
Și pasul gândacului,
Odihna pământului
Și liniștea vântului,
Ca să 'nțelegi chinului
Isbânda destinului,
Blestemului spicele
Și dorului bicele.

N. DAVIDESCU

MĂRTURISIRI¹⁾

— NOTE STENOGRAFICE —

Acum câțiva ani am citit în ziare despre un medic, un mare chirurg, profesor la o facultate din Franța, care se operase de cancer, singur, în fața elevilor săi, stovainizându-se. Se dădeau pe larg toate detaliile operației. Și mi-aduc aminte că această întâmplare mă impresionase mult. M'a urmărit ani de zile viziunea aceea de oribil curaj și omul destul de îndrăzneț să-și disece adânc cu bisturiul propriile sale măruntaie. Inutil să vă spun că nu m'aș fi închipuit niciodată să ajung și eu în această postură neplăcută. Și totuși cu destinul și cu vieța să nu te joci... și iată-mă în fața domniilor voastre nevoit să-mi disec cu cuțitul tăios al autoanalizei nici măcar trupul, ci sufletul însuși — partea cea mai sensibilă pe care n'o poți anestezia cu nimic... Penibilă conjunctură pentru un poet și dacă — în această operație neobicinuită pentru mine — mâna va tremura puțin sau dacă puterile la un moment dat mă vor trăda, vă rog dinainte să-mi acordați circumstanțele ușurătoare necesare unor astfel de performanțe.

M'am născut la 31 Martie stil vechiu, 1891, la București, în strada Dorobanților. Această dată fatidică îmi leagă vieța de o anumită epocă și fatal îmi determină astfel în mare parte dezvoltarea mea sufletească. Cine ar vrea însă să tragă din originea bucureșteană a omului — oarecari premise față de poet — s'ar

¹⁾ Din seria de *Mărturisiri literare* făcute la Facultatea de litere București, în 1932. Despre spiritul în care au fost inițiate, vezi prefața la *Fragmente autobiografice* de Octavian Goga.

înșela amar. Dacă trupește m'am născut la București, sufletește sunt produsul corcit al dealului dela Florica, a podgoriei din preajma Argeșului piteștean — cu stepa ondulată din marginea Prutului, cu pământul negru dela Miorcanii Dorohoiului.

Aceste două priveliști — în care mi-am petrecut copilăria — au fost patria mea adevărată. Bucureștii de altminteri n'au lăsat, afară de frumusețea nostalgică a grădinei Cișmigiului (poezia *Cișmigiu de toamnă*) sau de viziunea vreunei bisericuțe — aproape rurale de mahala — (*Biserica de altă dată*), nicio altă urmă în versurile mele. Ascendenții mei din partea tatălui erau moldoveni. Pilăteștii au o origină Botoșăneană. La Botoșani avea casă bunicul meu Nicu Pilat, frate cu generalul Pilat, care a jucat un rol în detronarea lui Cuza și care în timpul războiului dela 70 a combătut în rândurile armatei franceze. Vodă-Cantemir de altminteri, printre familiile de boieri moldoveni, și nu greci, citate în *Descrierea Moldovei*, numără și pe Pilătești. N'o spun ca să trag vreo mândrie deosebită dintr'o origină eventual boierească, dar ca să stabilesc faptul că neamul părintesc avea vechi legături cu pământul Moldovei. Bunică-mea Agripina Pilat, născută Cantemir, se înrudea cu familia din Basarabia. Mă fălesc astfel de o origină moldovenească din partea tatălui — aproape integrală. Bunicul meu din partea mamei era Ion Brătianu. Bunica mea Caliopy (de unde diminutivul, ce i-a rămas, de: Pia) era născută Pleșoianu, din Râmnicul-Vâlcei. Din partea mamei sunt argeșean și oltean de-o seamă. Am deci, statistic vorbind: $\frac{1}{2}$ sânge moldovean, $\frac{1}{4}$ muntenesc, $\frac{1}{4}$ oltenesc, — las altora truda să chibzuiască, de le face plăcere, și să cântărească raportul exact dintre dozarea sângelui, ce-mi curge în vine, și a influențelor moldovene, oltene sau muntene ce s'ar putea eventual găsi în poeziile mele. Eu unul — deși am copilărit mai mult pe Argeș, în familia mamei, și locuiesc la București — m'am considerat și mă consider moldovean, bine înțeles mai ales ca temperament poetic și ca tendință generală a firii mele adânci.

Pe bunicii mei din partea tatei nu i-am cunoscut — bunica mea murise pe când tata era încă mic copil; bunicul, înainte de a mă fi născut. Nu poate fi vorba deci de vreo influență a lor asupra operei mele. Lucrul s'a petrecut altfel cu bunicii mei materni. Ion Brătianu a închis ochii la 4 Mai 1891, o lună după nașterea

mea, la Florica, unde fusesem adus și eu în grabă de părinți, puține zile înainte de a muri el. De a putut să-și vadă bunicul primul și singurul nepoțel pe atunci — e firesc ca eu să nu mi-l aduc aminte decât din numeroasele portrete și relicve familiare, care făceau din casa dela Florica un lăcaș de scumpe și pioase amintiri. In casa aceea, albă, cu doi plopți în față și trei plute mari, rămuroase — din terasa căreia descopereai Valea Argeșului, lunca și casele mici ale Piteștilor — în casa aceea a Brătienilor dela Florica, legată pe atunci indisolubil de mormântul proaspăt al bunicului care o domnea de pe deal — Ion Brătianu mai trăia pentru ai săi o vieță fantomatică dar reală. Vieța lui zilnică, simplă și frugală, de muncitor al ogorului public, la București, și aici, în viea lui scumpă, de vier patriarhal — se continua, parcă nestânjenită de moarte, în casa în care odaia lui rămăsese neschimbată până la cel mai mic bibelou, până la bastonul său de lemn de corn, până la pălăria de feutru moale, până la uniforma sa de « Iunker », din vremea lui Ghica Vodă, păstrată cu rochia de nuntă a bunicei într'un dulap cu geam, până chiar la sala primitivă de bae cu cada de lemn mirosind încă a foaie de nuc.

Detalii care au pătruns adânc de tot în inima mea de copil. Mormântul de pe deal (pe atunci nu exista capela actuală) mă impresiona prin însuși cadrul său, sub bolțile de frunză ale pădurii stropite cu raze piezișe de soare, în pacea virgiliană care urca, împreună cu seara, din lunca Argeșului, sus pe colină. Groapa foarte simplă era acoperită cu merișor. Sub o singură cruce de piatră veche, odihneau și bunicul și întâiul său copil, mort abia în vârsta de câteva luni: Florica — fetița care dăduse numele său întregei vie și pentru care fusese ales, chiar de părinții ei, acest loc de odihnire.

La « mormânt » aduceam zilnic, fie cu mama, fie cu una din cele trei surori ale ei, flori, culese în grădina de lângă casă — așa că toată vara groapa nu se vedea de înflorirea lor.

De altminteri, în cultul acesta al amintirii și al morții, în tradiția aceasta, mistică aproape, ce lega adânc pe Brătienii de pământul țării, unde le odihnea părintele și tot trecutul — nu intra nimic macabru sau lugubru. Nici-un fior de romantism exagerat, și nici tenebroasele rituri sau supranaturalele intuițiuni ale unui Hajdeu la groapa fiicei sale Iulia. Regăseam gestul antic și ritual

al românului dela țară, în pomenirea aceasta luminoasă a unui mort, în care vieța era pururi prezentă. Nu numai mormântul și casa, ci tot dealul dela Florica, participa la vieța postumă a bătrânului Brătianu. Cutare drum sau potecă îi mai păstra urmele, cutărei bănci rustice sub castan i se mai zicea de către copii « odihna tatii » — căci îi plăcea altădată, urcând pe vârful dealului, să stăruie puțin în fața priveliștei minunate. Cutare copac fusese plantat de dânsul, de dânsul fusese sădită această bucată de vie. Dacă insist asupra acestor amănunte e că aş dori să înțelegeți dela început atmosfera foarte specială care mi-a învăluit copilăria. Ei, mi se pare, îi datoresc izvorul direct de inspirație pentru atâtea poezii din ciclul *Florica*, din volumul meu pe *Argeș în sus*, ca de exemplu: *Odaia bunicultului*, *Mormântul*, *Odihna tatii*, *Florica*. Sentimentul acela de prezență reală, trupească aproape, a morților, socot eu, explică partea de hotărâtor impuls sufletesc ce m'a făcut să scriu *Bătrânii* sau, în *Biserica de altă dată*, evocarea *Morților*; tot acestui cult se datorește, în bună parte, și caracterul omenesc, legat de pământul țării, al misticismului — poate cam lipsit de transcendental — al poemelor din *Povestea Maicii Domnului* din acelaș volum.

Bunică-mea Pia (Calyopia) Brătianu — o femeie cu totul superioară în ce privește caracterul și felul cum și-a crescut copiii — a trăit până după război, în 1920, când a murit la 79 de ani, păstrând o extraordinară tinerețe și luciditate de minte; mi-a fost nașă și îi eram nepotul preferat. Am iubit-o mult. Figura ei senină am evocat-o de mai multe ori, în *Aci sosi pe vremuri* ca și în *Capela* (pandant al *Mormântului* din ciclul *Florica*). Această din urmă poezie a fost scrisă puțin timp după moartea ei.

Mi-e greu să vorbesc despre părinții mei, amândoi din fericire încă în viață, cum n'aș putea să vorbesc despre soție sau cei doi copii, o fată și un băiat, pe care îi am. Să caute alții, ce eventual răsunset au putut, sau nu, să aibă în poezia mea. Mediul familiar, am spus-o, a fost cel dela Florica, unde am copilărit împreună cu sora mea Pia și fratele meu Nicolae, respectivi mai tineri ca mine cu doi și patru ani. Mama era foarte legată cu surorile și frații ei. În fiecare an, când înfloreau castanii, toată familia, pornind dela București, se muta în casa încăpătoare dela Florica unde stetea până târziu, în Noemvrie, când revenea la oraș. Această

lungă ședere la «vie» era întreruptă, în Iulie, de o vilegiatură la Predeal; noi Pillații: cei trei copii cu mama și tata, petreceam de obicei luna lui August și parte din Septemvrie la Miorcani, la moșia părintească, în casa veche și joasă, clădită în stilul acela «I-er empire» rusec, pe la începutul secolului trecut, în mijlocul unui parc frumos și mare, îngrădit cu un zid de piatră — care mi-a inspirat mai târziu titlul simbolic al *Grădinii între ziduri*.

Florica, ciclul de poezii, pe care l-am scris după războiu, e transpunerea sufletească a copilăriei mele de atunci. E prin excelență autobiografică, dela pădurea din Valea Mare până la cucul din Valea Popei, dela viziunea vechei case ruinate și a mormintelor fraților Golești până la lunca Argeșului, la care mergeam toți trei copiii într'o cărioară (un fel de trăsură rustică pe două roți, trasă de un singur cal), dela Castanul din vie până la Cireșul din deal. Toate amănuntele acestor poezii sunt reale, ca și vibrarea internă a trecutului evocat.

Printre primele mele lecturi de copil care m'au influențat mai adânc — și care au avut un răsunset în opera mea — trebuie să pomenesc o carte franceză de Léon Cahun intitulată *La Banière bleue*, un roman de aventuri istorice de pe vremea lui Genghis Han și care se petrece prin stepele Asiei Centrale și în Turkestan. Acestei cărți — ferment puternic pentru tânăra mea imaginație — și desfășurării, unduite la nesfârșit, fără umbră de copac dar cu câte un ochi de iaz deschis prin stuful văilor, a stepei dorohoiene din preajma Prutului, mult mai pustie altădată sub regimul marei proprietăți decât acuma după expropriere, le datoresc înclinația mea, păstrată și astăzi, pentru poezia stepei. *Cântecelul stepei* sunt rodul lor. Despre ele m'a întrebat, spre hazul meu, în 1915, un secretar străin dela o legăție din București — era bulgar, citea bine românește și locuise mult timp în Rusia asiatică — dacă trăisem mult prin stepele Turkestanului și Asiei Centrale, căci le evocasem atât de bine — spunea el — că parcă le revedea a avea în versurile mele. Acei kirghiji nomazi, acei călăreți tătari, acei năpraznici cazaci, trebuia să-i văd a avea și eu — parcă rupți din cântecelul meu — în timpul războiului din 1916, pe «bărăganul» pătat de prima ninsoare, în clipele acelei tragice retrageri — sub forma Diviziei, numită «sălbatică», a cavaleriei rusești.

Școala primară am făcut-o acasă, trecând examenele la Pitești. La fel și primii trei ani de liceu. În clasa IV-a am urmat cursurile liceului Sf. Sava. Ca profesor de limba română am avut pe Ion Suchianu, și mi-aduc și astăzi recunoscător aminte de excelentul său învățământ și de interesul pentru scriitorii noștri pe care știa să-l trezească în mintea elevilor săi.

Mediul școlar dela Sf. Sava, pe cât pot judeca eu astăzi, când, cu timpul, iluzia subiectivă a vremii trecute, mai bune, joacă și pentru mine, era cu mult superior ca nivel mediului intelectual din liceele noastre de după războiu. Clasa IV scotea, șapirogravată, o revistă literară: *Luminătorul*, de nu mă înșeală memoria, și apariția revistei *Semănătorul* era pentru noi toți o adevărată sărbătoare. Nu numai se citeau cu luare aminte, dar se și comentau cu pasiune articolele literare, nuvelele și poeziile ce apăreau acolo. Nu prea văd astăzi elevi de clasa IV de liceu făcând același lucru — filmele sonore și romanele polițiste au ajuns mai la modă decât o analiză sufletească sau o poezie.

Dar în toată această epocă a vieții mele pot spune că — deși limba română, împreună cu istoria și mai ales geografia, era materia mea de predilecție — mă simțeam foarte departe de orice gând de creație literară. Mult timp am avut o adevărată aversiune de poezie. Am început să scriu versuri abia la 15 ani, la Paris, în 1906. A fi poet îmi părea a fi un om puțin serios și care nu poate aduce folos neamului său. Pe lângă inutilitatea evidentă a rimelor, nu știu ce idee obscură de păcat se lega în mintea mea de arta aceasta blestemată să trezească, în cel mai bun caz, la toți oamenii gravi, un zâmbet de superioritate, în care distingeam și milă și dispreț totdeodată. Ani de-a-rândul m'a urmărit ideea, devenită mai târziu impresie penibilă, că faptul de a scrie în versuri te micșorează vădit în ochii contemporanilor, și chiar lucru mai trist — în a contemporanelor tale. Proza? da — dar Poezia? un semn indiscutabil de copilărie intelectuală, de infantilism prelungit. Am fost crescut toată copilăria și adolescența mea, într'o familie, care credea unanim, ca într'o dogmă de nediscutat, în virtuțile matematicilor, în infailibilitatea științelor — așa zise — exacte. Unui spirit « științific » i se atribuiau dinainte calități de seriozitate, de soliditate, de sinceritate, de străduință, de muncă — la care nu putea pretinde un spirit « literar » suspectat de ușurință și de o

deplorabilă fantezie — cu atât mai puțin un « poet », termen pejorativ oarecum și astăzi în România, dar care în casa copilăriei mele lua o colorație foarte netă, aproape de ostracizare. Singuri poeții naționali — adică acei cari cântaseră sau cântau patria — găseau serioase circumstanțe atenuante în fața areopagului familiar.

În scara ideală a valorilor, dacă poetul era așezat destul de prost, avocații, foarte suspectați și ei în ochii Brătienilor, n'o duceau mai bine. Și tot dintr'un sentiment foarte nobil de puritanism moral, căci priveau în avocat omul a cărei meserie îi impune să apere azi o cauză și mâine cauza adversă. Inginerul, arhitectul, matematicianul însă erau cotați foarte sus. Bunicul meu ținuse cu tot dinadinsul — deși fiul său Ionel avea o fire de artist și un gust înăscut pentru istorie — să facă din câte trei fiii săi: ingineri. Până târziu, până după ce mi-am trecut, la Paris, primul bacalaureat « Sciences-Langues vivantes » eram decis să studiez sau ingineria sau, lucru care îmi surâdea mai mult, geologia. În nici un caz însă dreptul, literele și acea otravă distilată de literatură: poezia.

Dar vorba românului de ce ți-e frică nu scapi, nici de licențele în drept și litere, nici de poezie cu licențele ei . . .

Ce m'a făcut să scriu versuri? Ce m'a făcut mai ales să perseverez (perseverare diabolicum!) în ale poeziei? Când mă întreb și mă gândesc acum, pentru întâia oară, la această mică problemă a propriului meu suflet, sunt foarte încurcat ca să răspund.

Valéry-Larbaud a botezat cititul: « ce vice impuni, la lecture ». Poate că, la urma urmei, la vârsta pubertății sufletului, printr'o inconștientă revoltă a firii mele celei mai adânci contra rigidei formule de puritanism intelectual al unei familii cu un singur și acelaș suflet colectiv, cu o singură și aceeași ideologie, estetică și morală, m'am dat și eu cu voluptate organică « a ce vice punis-sable, la poésie », ca unei răzbunări tainice. Dacă mă analizez mai adânc am suferit întotdeauna de o dualitate între ce am urmărit să fac și forța oarbă ce s'a realizat, aproape contra voinței mele, în viața ca și în opera mea. Astfel, numaidecât după război, când toată orientarea mea ideologică și estetică mă îndruma spre symbolism, spre Mallarmé, Rimbaud și Valéry (cum o arată cele mai multe din poeziile din *Grădina între ziduri*), am scris, la Miorcani, în vara din 1918, o mare parte din *Bătrânii, Aci sosi pe vremuri, Septembrie*, iar puțin mai târziu, la Călimănești și

Câmpulung, prin 1920—1921 (dacă nu mă înșel, căci n'am de loc memoria datelor proprii mele vieți), deodată, aproape tot ciclul *Florica*, adică tocmai o poezie total diferită: tradițională, autohtonă, simplă, sentimentală — de ceea ce îmi propuneam să scriu. Toată critica a vorbit atunci de *Pastelurile* lui Alecsandri și de influența lor asupra poeziei din *Pe Argeș în sus*. Eu nu recitisem pe Alecsandri din școală — și dacă admiram un poet, era tocmai, pe Eminescu. Propriile mele versuri, în legătură cu spusele criticei, m'au făcut să redeschid «*Pastelurile*» și, găsind la recitirea lor o adevărată încântare, să scriu bucata din *Bătrânii* și să spun, într'o a treia poezie adăugată mai târziu celor două dintâi, intitulate *Septembrie*:

La lampă, și când ziua cu totul s'o umbri,
Voi reciti «*Pasteluri*» de V. Alecsandri.

Ca și când n'aș fi făcut toată viața mea decât să le citesc. Adevărul e, poate să pară paradoxal dar asta e realitatea, că *Pe Argeș în sus* m'a dus la *Pasteluri* și nu *Pastelurile*, la *Pe Argeș în sus*. De atunci însă, într'adevăr, mi-am făcut din ele una din cărțile mele de predilecție.

Dar m'am depărtat — și vă cer iertare — de ordinea chestionarului care mi s'a dat. Să facem deci ca și copiii cumiști la examen și să revenim la chestie adică la propria mea viață.

Aș dori însă, înainte de a vorbi despre influența ce au exercitat-o anii petrecuți la studii la Paris — la liceul «*Henri IV*», la Sorbona și la Facultatea de Drept de-acolo — asupra dezvoltării mele intelectuale și a operei mele poetice, să mai insist asupra a două laturi din adolescența mea în țară, care, cred eu, au avut un deosebit răsunet în atmosfera poeziei mele de mai târziu.

Am trăit o copilărie și o adolescență cât se poate de fericită, într'un mediu moral aproape puritan, dar vesel, simplu și sănătos. La *Florica*, ambianta era naționalistă (fără nicio notă patriotardă) dar cu acea cumiștenie firească unui neam legat, cu rădăcini adânci, de țară. La *Florica* se păstrau cu sfințenie toate tradițiile trecutului. Viața în casa aceleuia, care fusese unul din făptuitorii revoluției dela 1848, nu făcuse totuși, ca atâtea altele din România, un salt mortal între generații — ci își integra armonios veriga ei în lanțul anilor, fără a-l rupe niciodată.

Această notă patriarhală și românească, această cuminecătură spirituală continuă cu tradiția trecutului, dela aniversările și serbătorile familiare, până la toate obiceiurile vechi ale pământului și ale credinței noastre, în care am stăruit și m'am plămădit sufletește atâția ani, au fost după mine hotărâtoare pentru formarea mea spirituală și pentru însăși pasta din care mi-am încheșat mai târziu universul poetic.

Tot astfel nota aceea veselă, atmosfera de fericire a întregii mele copilării, a format, socot, substratul de optimism care stăruie, adesea inconștient, la temelia artei mele, chiar atunci când e întunecată de durerea zilei de azi. Căci optimismul ca și pesimismul nu sunt în definitiv decât dobânzile uzurare pe care, o viață întreagă, ni le dă, ori dimpotrivă ni le cere, după cum i-au fost zilele albe sau negre, pierduta noastră copilărie. Cred cu tărie și sunt adânc convins de acest adevăr: anume că în viața artistului, ca importanță pentru răsunetul lor în opera înfăptuită, anii copilăriei nu contează îndoit sau întreit față de anii maturității ci înzecit, ci însutit mai mult.

De altminteri ceea ce distinge fundamental pe artist și mai ales pe poet, de ceilalți muritori este: că pe când ceilalți oameni omoară printr'un asasinat lent și logic în sufletul lor pe copilul ce au fost odată — poeții, subjuțați de un joc straniu și invers al propriei imaginații, îl păstrează la nesfârșit, recreându-l mereu în suflet ca într'un joc de limpezi oglinzi.

În special în ce privește poezia și structura mea sufletească, rolul amintirilor, experiențelor și influențelor din copilărie și chiar din adolescență îmi par capitale. De aceea insist atât de mult asupra unei perioade pe care alții ar socoti-o poate neînsemnată în existența lor.

O altă latură, tot atât de primordială, pentru un anumit aspect al poeziei mele, a fost faptul că din copilărie am avut — nu prin cărți sau din hărți, nu din discursuri sau din predici — ci direct, nemijlocit, sub ochii mei: unitatea indivizibilă a pământului românesc, prelungirea firească a propriei moșii și durerea neistovită a unor graniți odioase, absurde. Dacă mormântul din dealul dela Florica dădea întregii priveliști, desfășurate peste zăvoaie până 'n câmpia albastră din zări dunărene, un înțeles adânc, aproape sufletec: unind strâns în simțirea mea de copil, pământul țării cu tre-

cutul ei — învățam din alte locuri unitatea organică a acestui pământ.

Din pridvorul cu coloane albe dela Miorcani vedeam, printre arborii parcului, pădurile și satele Basarabiei. Prutul curgând dedesupt, la marginea satului nostru, într'o albie strâmtă și scobită, nici nu se zăria. Nimic nu despărția astfel, în ochii și în sufletul meu, o singură țară. Și la fel pentru Carpați. Cea mai caldă lună a verei o răcoream sus în munte, la Predeal. Predealul de atunci nu era stațiunea climaterică de azi, cu sute de vile și mii de vizitatori. Nu exista decât gara cu patru sau cinci vile. Vila, în care ședeam cu toții, fusese construită de Ionel Brătianu după chipul unui «chalet» norvegian și a fost arsă în timpul războiului de unguri. Ea se cățara pe munte, sus, printre brazi și, de câte ori deschideam fereastra odăii mele, descopeream Transilvania. Printre Pietra Mare și Postovarul, Câmpia Bârsei își tremura zarea în vis sau în realitate, departe sau aproape de tot, după lumina cerului și a orei la care o priveam. Ardealul nu mi-a fost niciodată țară străină. Dum-nica scoboram în trăsură cu bunica pe Valea Timișului la Brașov ca la noi acasă. Astfel din copilărie ochii mei s'au deprins cu o singură țară românească. Mai târziu, între 12 și 15 ani, Ionel Brătianu, care s'a purtat cu mine ca un părinte, m'a luat împreună cu dânsul într'o serie de excursii mari, cu piciorul sau pe cai de munte, prin Carpați, apoi — cu automobilul — prin tot Ardealul până în Maramureș și Bucovina. Ionel Brătianu era un pasionat al naturei și al muntelui, ca și mama, frații și surorile sale. Unele din aceste excursii luau proporții de adevărate expedițiuni. Porneam săptămâni întregi, departe de lumea civilizată, cu un întreg calabalac de corturi și merinde; bunăoară când am fost cu trăsura, călare și cu piciorul, dela Sibiu la Mehadia și Orșova, peste munții Cindrelului, basinul Petroșani, masivul Retezatului, Godeanu, munții și valea Cernei. Sau când ne-am suit pe munții Parângului, din valea Jiului ca să ne coborîm pe celalt versant, pe Latorița și Lotru, până la Olt. Sau când, pornind dela Sibiu, ne-am urcat pe Negoiful și, urmând creasta prăpăstioasă a munților Făgărașului, ne-am coborât, pe Argeș în jos, la Cumpăna și Curtea de Argeș. Am mai colindat, împreună cu dânsul cu mama, cu mătușile mele Sabina Cantacuzino și Pia (astăzi Alimănișteanu) și câțiva puțini prieteni, afară de munții amintiți, și Bucegii, Ciucașul, Ceahlăul

Moldovei, Bistrița coborîta pe plute. Astfel suind mai pe toate culmile Carpaților, am intrat de tînăr în tainica intimitate a munților. Am cunoscut viața tînuită a plantei, pădurea de fag, codrul străvechi în care brazii mor de bătrînețe bună și unde puietii cresc din trunchiul putrezit al părintelui căzut la pămînt. Am învățat formele stîncilor detunate cu înfățișări de cetăți sau cele tărtoare ale jneapănului încolăcit ca o coadă de balaur. Am zărit zănoagele în care dorm lacuri strălimpezi, fără fund. Nu odată am dormit și eu sub stelele cerului, în jurul unui foc în care un brad întreg dogorea trosnind din rășină. Ciobani preistorici, păstori în sarică lătoasă, opriau timpul în loc pentru mine.

Totul era aici ca la începutul lumii. Sufletul meu descoperea astfel, obrazul adevărat și ascuns al țării, acela de dinaintea lui Traian. Cerul de vară își rotea în noapte zodiile ca niște icoane necunoscute bisericilor de azi. Zeii muntelui însă mi se ascundeau. Cu ziua doar regăseam pe Dumnezeu devale, în mănăstirile vechi ctitorite de vremi. Apoi am cunoscut Dunărea, pescarii care sunt păstorii apelor, sălciiile plângătoare și stuful foșnitor, Delta cu cerurile ei, Bărăganul cu zările sale, Dobrogea și toate glasurile mării. Aceste experiențe sufletești mai mult decât oricare carte sau învățătură, m'au determinat și mi-au hotărît temeliile poeziei. Florica, și Miorcanii — muntele, podgoria și stepa — iată doicele adevărate la care mi-au supt Muzele flămânde.

Pe Argeș în sus, Satul meu, Biserica de altă dată, Limpezimi datoresc lor ce am lăsat mai bun în ele: autenticitatea experienței poetice și savoarea lucrului trăit.

Toată poezia mea poate fi redusă, în ultimă analiză, la viziunea pămîntului care rămîne acelaș, la presimțirea timpului care fuge mereu (*Străinul, Aci sosi pe vremuri . . . Așteptându-i ș. a.*).

Jocul acestor două coordonate dă, după mine, valoarea ei personală unei atari poezii: ferind-o de a fi pur descriptivă, parnasiană și rece, cum sunt unele bucați din *Visări păgâne* sau prea fluidă și lipsită de consistență formală, cum sunt altele din *Eternități de-o clipă* ori din *Amăgiri*.

Această poezie a pămîntului, spiritualizat în vreme, a timpului materializat în amintire — e produsul direct al vieții trăite de mine în copilărie. Nu e o poezie de tinerețe. Versurile mele de tinerețe nu au fost rodul parguit al sufletului și al pămîntului au-

tohton, ci fructul silit al creerului și al bibliotecilor străine. E însă o poezie *din* tinerețe, căci izvorăște toată din sufletul copilului de altădată și din nostalgia, în omul matur de azi, după raiul pierdut al copilăriei de atunci. Și tocmai fiindcă această copilărie, prin tradiția în care a crescut și peisajele sufletești în care s'a dezvoltat, și-a lărgit cadrul familiei și hotarul moșiei, la simbolul unui neam întreg și al unei țări unite — poezia ei rămâne, poate, valabilă și pentru alții și ar putea să trezească astfel rezonanțe sufletești capabile de a mișca un cerc tot mai general de cititori.

Dacă mai adaog acestor experiențe directe ale copilăriei, mediul intelectual dela Florica și biblioteca de acolo, bogată mai ales în cărți istorice și geografice în legătură cu țara și trecutul nostru, dar și în volume de literatură franceză și română, cred că am enumerat destul și că pot trece la a doua etapă a vieții mele: plecarea la Paris, pentru continuarea și completarea studiilor — în toamna anului 1905, după ce îmi terminasem cursul inferior al liceului la Sf. Sava și îmi trecusem acolo examenul de capacitate.

La Paris am locuit dela 1905 până în vara 1914, cu o întrerupere de un an în (1909—1910), când după bacalaureat m'am re-întors la București să-mi fac stagiul militar, « voluntariatul » cum se spunea pe-atunci, la regimentul 2 de artilerie de câmp, tradițional în familie. Dar vacanțiile mele mi le-am petrecut regulat în țară la Florica, la Predeal, la Miorcani — așa că deși am stat la Paris dela 14 la 23 de ani, adică anii de formație spirituală ai unui om, toată tinerețea — n'am pierdut niciodată contactul sufletesc cu România. Acestei împrejurări precum și întregii mele copilării, despre care am insistat atât, se datorește faptul că n'am ajuns, ca atâtia alții instalați de tineri la Paris, un « desrădăcinat » mai târziu în propria lor țară și un străin în propriul lor suflet. De altminteri la Paris se instalase, cu cei trei copii ai ei, mama, care se ocupa de foarte aproape nu numai de studiile ce făceam, dar și de dezvoltarea gustului nostru artistic și literar. Grație ei am cunoscut de tânăr bogățiile de artă ale Luvrului, ale Luxemburgului și celorlalte muzee parisiene pe care le vizitam metodic în fiecare Duminică. Tot cu dânsa am urmărit ani de-a-rândul, expozițiile de pictură sau sculptură, concertele și teatrul (în special spectacolele clasice dela Comedia Franceză și cele muzicale dela Operă

și Opera Comică). Acest amestec armonios de muzică, de pictură și de teatru clasic cu manifestațiile muzicale plastice și teatrale cele mai moderne — stau la baza interesului pe care l-am păstrat toată viața față de formele de artă care de obicei se exclud mutual, și a unui eclecticism în aprecierile mele artistice și literare poate dăunător astăzi, când și aici ca pretutindeni sufletele se despart. Acestor învățăminte de artă, dela Paris, se adăogau, în vacanția Paștelui de obicei, cercetarea cu automobilul, tot în tovărășia mamei și a fraților, a tezaurelor artistice din împrejurimi și provincie. Astfel am cunoscut Loira și castelele ei istorice, Burgundia cu Dijon — Bretania și le Mont St. Michel, Rouen și Normandia, Flandra, Belgia, Ypres, Gand, Bruges cu canalurile sale moarte, vechile orașe care păstrează încă evul mediu intact: Caen, Trcyes — dar mai ales am cunoscut atunci revelația artei gotice, acele admirabile produse ale sufletului mistic occidental: catedralele dela Châtres, dela Reims (pe atunci nici dărămată, nici restaurată), dela Beauvais, dela Amiens, care toate îmi completau viziunea avută la Nôtre Dame de Paris. Impresia aceea mistică și grandioasă sub pădurile petrificate ale pilaștrilor, arcurilor și bolților gotice, în lumina de veșnic amurg al vitraliilor, în vuetul adânc al orgei, resimțită într'o seară la Nôtre Dame de Châtres — m'a făcut să scriu, în Decembrie 1906, a doua mea poezie, intitulată « In catedrală », unde se regăsesc și influențe dintr'o poezie de O. Carp. Prima, intitulată « Ca vulturul », datorită dacă nu mă înșel unui sonet din Heredia, fusese scrisă în luna Noemvrie.

Tot din acea epocă datează prima mea călătorie în Italia: la lacurile Maggiore și Como și apoi la Veneția, ce mi-au adus presimțirea acelei lumi mediteraneene și sudice, care instinctiv m'a atras întotdeauna cu o vrajă neînțeleasă dar cu atât mai puternică.

La Paris am locuit ani de zile la 87 Bd. Saint Michel, în preajma Luxemburgului, în « cartierul latin ». Am iubit Luxemburgul cu grădina lui, cu fântâna Medicis, cu sborul hulubilor vineți, cu reginele sale de piatră uitate și albe, cu avuzul transparent plin de jocul luminos al norilor în primăvară sau de bărcile galbene ale frunzelor toamna, Luxemburgul cântat de Anghel și în care, într'o noapte pustie de vară, Remy de Gourmont pretindea că întâlnește pe Isus. Mi-a fost grădina sufletului și grădina pri-

melor mele iubiri; l-am evocat în versurile din *In Luxemburg* și mai târziu în *Recuerdo*. Dar chiar Parisul, cu toată arta și cu tot trecutul său, cu toată armonia desăvârșită în perspectiva unică a Senei cu podurile, cu cheiurile încărcate de lăzile anticarilor, sub dubla invocație a turnurilor dela Nôtre Dame — nu mai putea însemna prea mult pentru sufletul meu în care din copilărie ancoraseră alte priveliști, mai adânc.

Liceul, o repet, l-am terminat la « Henri IV », trecându-mi primul bacalaureat în Matematici și al doilea în Filosofie. La liceu eram extern și multă vreme am fost singurul străin. Nivelul studiilor era foarte ridicat, « Henri IV » pregătea elevii pentru « Școala Normală superioară ». Am constatat înălțimea acestui nivel când am trecut mai târziu la Sorbona (de Școala de Drept, inundată de străini, nici nu mai vorbesc). Mai ales clasa de filosofie a lui Meliniant, și unde profesaseră pe vremuri Bergson și Brunschwig, era remarcabilă. În compoziție franceză ca și de altminteri în istorie și geografie mă clasam întâiul. Și mi-aduc încă aminte expresia năucită a examinatorului de franceză la primul bacalaureat (compoziția mea fusese remarcată) când, întrebându-mă la ce carieră mă destin, i-am răspuns că vreau să fac geologia!

La Facultatea de litere din Paris am urmat Licența în Istorie și Geografie, frecventând cursurile lui Aulard, Seignobos, Bourgeois, Klotz, De Martonne, Marcel Dubois și alții. Ca specialitate alesesem Istoria Contemporană, am urmat drept curs special Geografia Colonială care mă interesa în deosebi. Tot atunci am urmărit și faimoasele lecții, care stârniau o vâlvă atât de mare în lumea intelectuală a Parisului, ale lui Henri Bergson, la Collège de France, pe care și astăzi mi le aduc, cu emoție, aminte. Licența în Litere am trecut-o în 1913, cu câteva zile înainte de campania în Bulgaria, la care am participat și eu. Un an mai târziu treceam și Licența în Drept, tot la Paris, puține zile înainte de declararea războiului mondial. Examenul de Doctorat în drept trebuia să le depun tocmai în 1919, după război, când m'am reîntors pentru un an la Paris, ca Secretar al comisiei ardelenene pe lângă Conferința de Pace, prezidată de d-l Dr. Alexandru Vaida Voevod. Avocatura însă n'am practicat-o năodată.

Am înșirat aceste câteva date că să arăt că n'am avut o tinerețe de boemă literară, ci din contra una cu o temeinică pregătire uni-

versitară. De nu s'ar fi ivit războiul mondial care m'a chemat în țară și mi-a hărăzit alte rosturi, mi-aș fi urmat doctoratul în Litere, și, foarte probabil, m'aș fi destinat carierei universitare. În sufletul meu a trăit pururi — paralel cu fantezia și alături de un « esprit gamin » de care nu mă pot despărta nici acum la vârstă de senator — și s'a desvoltat o tendință de statistician minuțios și de scrib migălos. Propun distracției viitoare a vreunui nenorocit, ce nu va avea ceva mai bun de făcut, studiul influenței culturai mele universitare istorice și geografice asupra poeziilor supraîncărcate de aluziuni și de nume proprii din primele mele volume și mai ales din *Visări păgâne*.

Dar a venit momentul să vă vorbesc puțin de debuturile mele literare, de scriitorii români sau străini care mi-au influențat versurile, de mediul literar în care ele au văzut lumina.

Cum v'am spus, întâile poezii le-am scris la Paris, în liceu. Mă văd încă în ora de chimie dosind pe sub bancă strofele din *S'au dus* sau cutare altă poezie din *Cântece din trecut*, publicate mai târziu, în 1914, în fruntea celui de-al doilea volum al meu: *Eternități de-o clipă*, dar anterioare cu mult *Visărilor păgâne*. Poate e interesant de relevat că primele mele poezii, cele din *Casa Amintirii*, dintre 1908—1910, ca și cele din *Cântece din trecut*, dintre 1906—1908, deși inferioare cu mult ca realizare — ca inspirație însă au acelaș isvor ca și *Pe Argeș în sus* sau cărțile de mai târziu. Intre dibuirile acelea de tinerețe și ce am realizat eu după război nu e o diferență de atmosferă ci de intensitate și mai ales de tehnică. Sunt în aceeași linie sufletească, deviată la un moment dat de poezia de altă inspirație din primele volume și chiar din *Grădina între ziduri*. În versurile, însă, din *Cântece din trecut* și *Casa Amintirii* influența Parisului și a diferitelor școli literare, parnasiene ori simboliste, a diferitelor peisagii occidentale sau orientale (o călătorie revelatoare a Constantinopolului, în toamna 1909, a Stambulului de atunci, păstrând tot coloritul său de 1001 de nopți) nu prinseseră încă a se manifesta și a acoperi cu tencuiala lor străină icoanele priveliștilor și experiențelor natale.

Parisul mi-a influențat astfel poezia nu atât prin el însuși, ci ca un exponent viu de diferite culturi. Remarc aici că la Paris am citit în original tot atâta literatură (mai ales poezie) germană și engleză, cât franceză. Aici i-am citit de pildă, mai întâi pe

Hugo von Hofmannsthal, Rainer Maria Rilke și Ștefan George, la a căror recitare am rămas și azi. Mai trebuie să adaug că, făcându-mi liceul în Franța, am intrat în literatura franceză ca un francez, adică am început cu începutul și am sfârșit cu sfârșitul, citind pe Ronsard și Racine înaintea lui Baudelaire, și pe Hugo și Lamartine înaintea lui Verlaine și Mallarmé. Străinii de obicei fac inversul și am cunoscut poeți români cari au învățat franțuzește în Rimbaud și Lautréamont spre nenorocirea limbei lui Molière dar și a celei române. Căci după umila mea experiență de admirator al lui Baudelaire și Mallarmé, fără cunoașterea adâncă a lui Racine e greu să le pătrunzi poezia în ceea ce are ea mai tănuit. Primele mele versuri (din *Visări păgâne*) au fost mai ales influențate de Parnasieni (Leconte de Lisle, Heredia), apoi, pe lângă muzica lui Verlaine (vezi *Cântec nocturn* din *Eternități de-o clipă*), de Henri de Régnier în ciclul *Centaurilor*. Motivul acesta al Centaurilor, care m'a urmărit mult timp ca o obsesie, are la origină citirea măreței poeme în proză *Le Centaure* a lui Maurice de Guérin — pe care am tradus-o în românește după războiu, fără să o public pe atunci — dar, mai ales, se datorește unui vis straniu avut o noapte, la Paris, în 1911, în care mă vedeam și mă simțeam trăind sub altă formă: jumătate zeu și jumătate cadrupe. Goneam nebun printr'o pădure cu copaci înalți și rari — auriți de toamnă — printre cari se zărea marea sudică într'o lumină orbitoare. Goneam nebunește de-a-lungul țărmlui înalt, speriat de răsunetul fatidic al copitelor mele, lovind în cadență surdă pământul uscat și captușit cu frunze moarte... Să talmăcească alții, «freudian» sau nu, acest vis ciudat. Eu însă i-am trăit adânc realitatea, și acei critici, care în poemul *Centaurii* n'ar vedea decât un motiv literar, s'ar înșela după mine cu totul. În întâile mele volume s'ar putea distinge și multe motive sau înrâuriri din literatura engleză, din Edgar Poe (*Sarcofagele, Cutezătorul*) din Robert Browning (*Pictor Ignotus, Un monah orb vorbește* etc.) din Swinburne și Dante Gabriele Rossetti chiar (*Madonna mia*). Catrenele lui Omar Kaiyam traduse în englezește de Fitzgerald, împreună cu impresiile vii ale călătoriei recente pe Bosfor (Constantinopolul feeriei arabe și persane, pe care o puteai trăi pe atunci aievea) formau substratul oriental al *Visărilor păgâne*. Operile lui Lafcadio Hearn (*Kokoro, Unknown Japan*) și citiri din Burnouf îmi ofereau temelia *Visări-*

lor budiste și ciclului din *Samisen* al aceluiaș volum. Dacă mai adaog numele lui Heine din « Romanzero » pentru versurile din *Divan din Brussa, Basra și Bagdad*, pe Maurice Barrès din « Du sang de la volupté et de la mort » pentru poeziile intitulate *Năzuinți* și atmosfera lui d'Annunzio din primele sale romane, sau a lui André Gide din « Nourritures terrestres » — vă veți putea da seamă de influențele multiple, variate, disparate adesea și străine, care acopereau cu apele lor revărsate albia autohtonă a inspirației din volumele mele de debut. Pentru partea simbolică a *Grădinei între ziduri*, pentru poezii ca: *Satan, Leda, Mănăstire, Narcis* — voi mai cita numele lui: Baudelaire, Mallarmé și Paul Valéry în prima sa manieră, cunoscut din Antologia lui Ad. Van Bever și Paul Léautaud, de la « Mercure de France ».

Voi completa lista cu influența muzicei și artelor plastice. *Noapte pe stepă* a fost compusă, pe un vechi motiv sufletesc, în timpul executării bucății simfonice « Dans les steppes de l'Asie centrale » de Borodin într'o sală de concerte din Paris, și scrisă cu creionul pe dosul programului muzical. *Sarcofagele din Eternități de-o clipă* sunt replica, nereușită, ale celor antice văzute de mine la Muzeul Imperial, pe atunci, din Stambul.

Am putea continua la înfinit acest mic joc inocent de note și notițe de nu l-aș găsi inutil și fastidios — aș vrea să rețineți numai că de la 1910 până pe la 1918 — poezia mea a fost deviată din matca ei naturală printr'o transplantare bruscă și un aport străin. Vinul turburat trebuia de-acum să odihnească în pivnițele cele mai adânci ale sufletului, ca decantat și limpezit să-și regăsească vechiul buchet și virtutea lui deplină.

S'ășteptăm să se prefacă mustul fără preț, în vin
Și cotnarul amintirii în pahare să ne toarne.

Această așezare lentă, această decantare sufletească, a unor emoții vii și adânci personale, dar care ca să devie poezie trebuesc rechemate în liniște (« recolected in tranquility », cum spune undeva Wordsworth) iată toată taina poeziei mele de mai târziu și a oricărei poezii de altminteri.

Războiul — spulberând din suflete tot ce are spoială inutilă și nelăsându-ne decât cu ce culesesem, nu din cărțile citite dar din zilele

noastre trăite — a desăvârșit un proces fatal, deși inconștient și de care nu mi-am dat seama decât mult mai târziu, după ce scrisesem poeziile din *Pe Argeș în sus*.

Și fiindcă aici vine vorba de diferitele faze ale poeziei mele — țin să observ că ele, curios, au urmat parcă aceeași evoluție ca însuși actul la mine al creației fiecărei poezii în parte. O poezie e înainte de toate, judecând după mine, o experiență vitală (« ein Erlebnis »), dar o experiență vitală de un fel anumit — desbărată de orice contingență logică, care îmi cutremură sufletul deodată, muzicalizând priveliștile și dând plasticitate sunetelor. E un fior brusc urmat puțin în urmă de o stare de detașare de viață, de o distracție stranie, aceeași pe care o resimt în genere în vis. Dacă încerc să scriu atunci, din cauza vibrării prea mari sufletești și a amplitudinii excesive pe care o dă această vibrație materialului verbal întrebuițat, poezia nu reușește să se sincronizeze decât cu propriul meu suflet și cu sufletul meu numai din clipa aceea, ea nu reușește să trăiască valabil și pentru altul, a cărui lungime normală de undă sufletească (vă rog scuzați-mi acești termeni de radiodifuziune pe care îi întrebuițez ca să înțelegeți mai bine) n'o poate prinde. Mai mult, dacă recitesc poezia, scrisă atunci, peste câteva zile, nici propria mea undă de cititor normal n'o mai poate prinde, și observ cu stupeoare că versurile, ritmul și vorbele, nu îmi mai produc aceeași echivalență sentimentală ci rămân alături de ea. Poezia e ratată, nu prin lipsă de sinceritate a inspirației sau prin execuție tehnică greșită, ci prin lipsă de transmisibilitate. Dacă din contra las emoția mea poetică să cadă, dacă o uit parcă pentru totdeauna, sau mai bine zis dacă mi se pare că am uitat-o, căci ea trăește viața ei adevărată tăinuit și se coace ca un rod deplin în subconștient, o bună zi — după săptămâni, luni, ani de zile chiar — un eveniment oarecare — pentru altul de nicio importanță — deodată o rechemă în sferele conștiinței, ca să fie culeasă valabil și rodită acum pentru toți, ca fructul acela din « Palme » despre care Paul Valéry a spus:

Patience, patience,
 Patience dans l'azur!
 Chaque atome de silence
 Est la chane d'un fruit mûr!

Viendra l'heureuse surprise:
Une colombe, la brise,
L'ébranlement le plus doux...

E faza a doua a creației. După faza întâi de fecundare, numai plăcere și înfiorări — e faza nașterii, a acelei munci dureros de necesare. Poezia o simți de-acum, nu din afară înăuntru năpădindu-te ca întâia oară — ci făcându-și drum, spre expresia ei verbală, din năuntru, din suflet, din subconștient, spre viață. Poezia te depășește și tot efortul creatorului e s'o lași liniștită să se desăvârșească. Inspirația devine astfel o necesitate organică a sufletului supus unor anumite condițiuni de atmosferă creatoare. E în această fază o parte de automatism psihologic, precum există și în faza întâia o parte de inconștiență.

Poezia atunci o scriu deodată — fără ca să mă opresc, chiar de aș trebui să lucrez o noapte întreagă — căci știu, de aș întreprinde-o, de aș ieși, voit sau nu, din starea aceasta de aproape auto-sugestiune somnambulică — n'aș mai putea s'o reiau decât pe planul logic și aș trebui s'o compun, s'o fac din bucăți, în loc de a o naște organic.

Acum abia vine a treia fază — tot atât de necesară: munca de exactă ajustare verbală a expresiei poetice, de subtilă muzică interioară, de colorit, de simplificare sau de lărgire a rezonanței, de relief — într'un cuvânt, de meșteșug literar. Și aici, numai aici, cuvântul lui Boileau își păstrează eternul adevăr: « Cent fois sur le métier remettez votre ouvrage ». Dacă faza a doua a fost cea mai dureroasă, aceasta e cea mai trudnică, cea mai istovitoare în orice caz, căci acum tot procesul scrisului e conștient și gustul estetic și logica își recapătă toate drepturile.

Sunt convins că cine încearcă să nu fie sincer cu propria lui inspirație nu poate fi poet. Aceasta nu înseamnă că sinceritatea e suficientă în arta poetică — dar că lipsa ei distruge orice poezie. Am avut întotdeauna oroare de actul scrisului și mare teamă, lucru mai explicabil, de tipar.

Cel dintâi critic căruia am arătat versurile mele a fost Titu Maiorescu și tot Titu Maiorescu mi le-a tipărit pentru prima oară, în « Convorbiri literare », în toamna 1911. Erau, mi se pare, *Centaurii* și *Pictor Ignotus*. Când spun că le-am arătat lui Titu Ma-

iorescu mint, căci timiditatea mea de atunci (aveam 19 ani) n'ar fi îndrăsnit cu niciun preț să înfrunte verdictul, pe care îl știam sever pentru poezia nouă, a celebrului critic. Mai ales că pe atunci, Ministru de Externe în cabinetul lui Petre Carp, Maiorescu se găsea în plină desfășurare a războiului Turco-Italian și cu amenințarea unui eventual război balcanic, care a și izbucnit peste câteva luni. Dar o nepoată a criticului poseda un caiet cu versurile mele și deși îi recomandasem să nu le arate nimănui, bineînțeles le arătase, și cui? tocmai lui Maiorescu. Până acuma povestea n'are nimic neobișnuit. Dar lucrul extraordinar într'adevăr — și astăzi când cunosc puțin mai bine oamenii politici, lucrul îmi pare și mai fenomenal: Titu Maiorescu citește versurile, le păstrează și îmi trimite vorbă prin nepoată-sa, să mă prezint la dânsul ca să le discutăm împreună. Eram mort — și, ca orice debutant curajos, nu m'am dus. Ca să mă scuz față de mine însu-mi, mi-am spus că probabil nepoata exagerase sau că unchiul ei îi spusese așa o vorbă în vânt. Care nu-mi fu deci rușinea când, a doua zi, mă pomenesc cu o carte de vizită a lui Titu Maiorescu, pe care scrisese cu mâna lui că mă așteptase și mă va aștepta din nou la dânsul acasă, fixându-mi ora și ziua. Nu mai aveam, vorba românului, pe unde să scot cămașa. La ora fixată am sunat deci, cu inima cât un purice, la poarta casei din Strada Mercur. Revăd și astăzi, după 20 de ani, cu ochii minții biblioteca, masa de lucru, biroul sever, statuia aceea în bronz a Venerei din Milo, senină și clasică în frumusețe ca idealul de artă al marelui critic. Maiorescu drapat în redingota lui neagră, rigid și doctoral, dar cu o politeță desăvârșită pe care noile generații au uitat-o, mă primi cu afabilitatea proprie spiritelor superioare. Avea sub sprâncene foarte stufoase, ochi de o vioiciune care contrasta cu toată atitudinea lui magistral de rece. Mi se spusese că auzea foarte greu și să vorbesc tare. Am început deci să țip ca unui surd spre a-mi scuza absența nemotivată. Îmi răspunse foarte clar și liniștit că aude perfect și că pot vorbi mai încet. Demontat pe loc, lovit ca de-o măciucă drept în cap, la un gest amabil al amfitrionului mă prăbușii pe un scaun, scos definitiv din luptă. Poate acestei circumstanțe, timidității, tăcerii mele care cu efort nu reușea să fie decât aprobativă mereu, le datoresc norocul unei conversații devenită un lung soliloc, o admirabilă conferință despre poezie, pe care — îmi dau seamă acuma — Maio-

rescu o ținea nu pentru mine, ci de dragul poeziei înseși, fericit că poate, cu un caiet de versuri în mâini, să evadeze pentr' o clipă din viața politică și din grijile zilei. Imi voi bia de clasicism, îmi indica pericolul lui Baudelaire, pe care, de altfel, îmi pare că nu l-a înțeles niciodată, văzând în el doar pe poetul din « Une Charogne ». Imi arăta drepturile imprescriptibile ale formei, indicându-mi greșelile de ritm și de rimă pe care, cu mână proprie, le îndreptase — schimbându-mi unele versuri complet. Ca să-mi liniștească emoția de poet în fața unor refaceri atât de radicale — mi-a spus, textual: « Așa făceam și cu versurile lui Eminescu ». Bietul Eminescu! — dar fericitul Pillat! De altminteri, ca să vă arăt cu câtă pasiune insista Maiorescu asupra poeziei, să povestesc ce s'a întâmplat atunci. El avea tocmai o întâlnire cu Petre Carp. Ușa se deschise și intră Carp: Conu Petrache, cu monoclu și mănuși, cu capul său impasibil și impresionant. Când îl vede pe Maiorescu citind versuri, îi face semn că ar vrea să-i comunice ceva și să termine mai iute cu mine. Însă Maiorescu îi face, la rândul lui, semn să se așeze și-i spune: « Stai, acum poezia primează! » Primul ministru de atunci, se vede silit să treacă în salonul din fund, lucru pe care o face cu o neplăcere vădită, pe când liniștit Maiorescu reia caetul meu de versuri. Eu foarte jenat, mă scol. Dar Maiorescu îmi zice: « Stai, poezia primează! ». La un moment dat, Carp întredeschide ușa; îi văd capul. Imi spun: Nu mai merge, trebuie să plec! În fine m'am sculat. Maiorescu, cu politețea lui legendară, mă conduce până la ușă și cum protestam jenat, mă liniștește: « Ești în casa mea ». Era, la dânsul, un fel de urbanitate de « grand seigneur ».

Știu că această convorbire cu Maiorescu mi-a folosit foarte mult și m'a făcut să dau o deosebită atenție formei. Până atunci credeam că o rimă poate foarte bine să nu rimeze iar un picior de vers să nu aibă silabele cerute. De sigur, acest fel de a judeca, dacă nu e decisiv pentru opera unui poet matur, poate fi grav când e vorba de un debutant.

Versurile mele plăcuseră lui Maiorescu. Câteva zile mai târziu apăreau, corectate, în « Convorbiri Literare », la al căror cenaclu participam câteodată.

Sedințele literare ale « Convorbirilor » mi-au părut, pe atunci, foarte searbede și reci, lipsite de orice spontaneitate. Bietul

debutant în picioare citea cu glas tremurător. Pe urmă venea o critică, bazată numai pe criterii logice, așa de nemiloasă încât din toată poezia nu rămânea nimic. Astăzi mi se pare că era prea multă pedanterie în aceste verdicte și prea puțină înțelegere adevărată. Chiar un Duiliu Zamfirescu, atât de spontan în versul său, a rămas în judecata lui critică la această atmosferă a « Convorbirilor ». Și îmi aduc aminte că, în timpul războiului, la Iași, cum mă rugase să-i citesc niște versuri, i-am spus o poezie din *Grădina între ziduri*, intitulată *Logodnă Mistică*, în care comparam puritatea unui suflet de fecioară cu alba scânteie a zăpezii călcată de îngeri în noaptea de Crăciun. Pentru mine, o triplă idee de ingenuitate: îngerii, zăpada, seara de Crăciun. Mi-a luat poezia Duiliu Zamfirescu și mi-a disecat-o un ceas: « Cum se poate ca îngerii să umble în seara de Crăciun pe zăpadă ? » Atunci i-am replicat că n'am făcut decât să urmez o veche legendă norvegiană. De fapt nu era nicio legendă norvegiană, era ceva din capul meu. Și-l văd atunci pe Duiliu Zamfirescu aprobând repede: « Atunci e foarte interesant ». O citez ca un exemplu pentru atmosfera rece și criticismul dogmatic al « Convorbirilor Literare » din anii dinaintea războiului mondial. Acest spirit, indiferent de cenaclul unde l-am găsit, eu personal nu l-am gustat niciodată. Acclași Duiliu Zamfirescu era însă un causeur emerit. El putea să-ți vorbească minunat despre frumusețile clasice, pentru care a arătat totdeauna înclinare și înțelegere de poet desăvârșit.

De atunci am colaborat la mai toate revistele românești, dar cele de care m'am simțit legat mai mult sufletește au fost înainte de război: « Flacăra » lui C. Banu, după război: « Cugetul românesc » dar mai ales « Gândirea », al cărui fidel colaborator am rămas din primul an al apariției sale.

Ceasul e prea înaintat ca să vă mai vorbesc despre scriitorii români sau străini pe care i-am cunoscut personal. Dintre scriitorii români morți am cunoscut mai ales pe Alexandru Macedonski, la cercul căruia am participat în 1912, an când, împreună cu Horia Furtună, am publicat *Florile sacre* ale Maestrului. Cenaclul lui Macedonski suferea de boala contrarie celui dela « Convorbiri ». Acolo o rigiditate solemnă și dogmatică, de veșnici profesori, aici o boemă puerilă și supărătoare de studenți eterni. La « Convorbiri » poezia dispărea sub ghiața criticei, la Mace-

donski, se volatiliza sub jocul unei laude excesive. Astăzi amândouă îmi apar tot atât de primejdioase pentru un debutant; atunci însă preferam frigoriferului, flacăra.

Am cunoscut și pe Duiliu Zamfirescu, cu al cărui fiu, Alexandru, mi-am făcut licența în Litere la Paris. Poezia lor, mai ales a lui Macedonski, mi-a influențat primele volume, dar mult mai puțin decât se crede. N'o spun ca să micșorez o poezie pentru care păstrez o caldă admirație și azi.

Din poezii noastre în viață îi cunosc pe toți și cu unii din ei mă leagă sau m'au legat nu numai strânse prietenii dar și colaborări literare. Influența poeziei lor în opera mea sau poeziei mele în opera lor? S'o descopere alții, dacă există.

Și acum în concluzie o observație pe care o cred capitală, deși am uitat s'o fac în cursul acestor deslănate amintiri și sugestii: Influența idealului de artă clasic — a Acropolei și a Parthenonului. Călătoria mea în Grecia datează din 1927 și a fost o revelație sufletească. Am impresia că nu va rămâne fără ecou pentru arta mea viitoare. E o chestie de așteptare: « maturare » cum a spus-o Monsieur Teste și cum a repetat-o, după dânsul, Paul Valéry.

ADAOS (*Decembrie 1941*). Citesc, în vederea publicării, textul conferinței mele de acum zece ani și mă simt nevoit să dau aici câteva lămuriri, poate necesare. Constat mai întâiu că am vorbit aproape numai de debuturile poeziei mele, adică de primele volume: *Visări păgâne* (1912), *Eternități de-o clipă* (1914), *Amăgiri* (1916) și *Grădina între ziduri* (1919), căci ceea ce mi se cerea să explic atunci, erau tocmai anii mei de tinerețe și de formațiune literară. În schimb, dacă am dat unele deslușiri asupra izvoarelor de inspirație ale ciclului *Florica* din *Pe Argeș în sus* (1923), am pomenit prea sumar, sau deloc de: *Satul meu* (1925), *Biserica de altă dată* (1926) și *Limpezimi* (1928), care, câte patru volumele, îmi par mult mai realizate decât cele dintâi.

Mai constat că, dela 1932 și până azi, am scris și publicat: *Caetul verde* (1932), *Scutul Minervei* (1933), *Poeme într'un vers* (1936), *Țărni pierdute* (1937), *Umbra timpului* (1940), *Balcic* (1940), și mai ales sonetele din *Implinire* încă inedite ca volum — adică tocmai etapa care o socot eu mai rodnică în creații originale și în strădania de a da un stil clasic sau neoclasic — eticheta nu im-

portă — valabil pentru poezia română. Dacă în 1932 relevam incidental călătoria mea la Athena și revelația Acropolei, adăogând numai: « Am impresia că nu va rămâne fără ecou pentru arta mea viitoare » — nu mă înșelam. Inițierea mea grecească, de Paști 1927, a fost urmată de o alta mai lungă și mai completă, exact zece ani mai târziu — care mă ducea nu numai la Athena și împrejurimi dar și în Peloponez până la Epidaur, Sparta și Olympia, urmată de o altă excursie la neuitatul Delfi.

Aceste călătorii, vizitarea templelor și a muzeelor din Athena, Acrocorint, Olympia și Delfi, a teatrului din Epidaur, a coloanelor de pe capul Sunium, a ruinelor ciclopeene de la Mykene — priveliștea Helladei, a mării Egee și a insulelor sale, toate aceste minuni, deși sorbite cu patimă și trăite cu intensitatea neofitului, nu s'ar fi adâncit atât de mult în sufletul meu, de n'aș fi avut pentru ele comprehensiunea mai matură a vârstei; căci arta clasică, în opoziție cu cea romantică fecundată de vis, îți pretinde experiența vieții reale și se cere pregătită și desăvârșită prin studii și lecturi. Descoperirea Helladei și a artei sale, a sculpturei eline și a templului grec în special, a fost un eveniment capital în viața mea. Indrăznesc să cred că am trăit-o cu o prospețime și cu un entuziasm mai aproape de acela al unui contimporan al Renașterii decât al unuia din epoca noastră. Mi-am regăsit sentimentele de atunci, deschizând, mult mai târziu, « Italienische Reise » a lui Goethe. Cred că toată poezia mea, dela *Caetul verde* încoace, a fost influențată de miracolul elin. Grație lui, idealul clasic și-a scuturat pentru mine colbul didactic și rece de pe băncile școlii sau din sălile muzeelor europene. Nu pot uita tristețea frizelor lui Fidias din Muzeul Britanic, privity prin cețurile londoneze! Clasicismul și-a lepădat astfel, vechimea posomorită luată din manuale, ca să-și recapete veșnica și glorioasa tinerețe, la căldura soarelui egeic, înviator pentru mine de mitologii.

Acestei influențe eline i se suprapune, în poezia mea, peisajul, mediteranean și cu atâtea înrudiri de linii și de lumină, al Balcicului nostru, al vechiului Dionysopolis grecesc. Peisajul său clasic, sudic și marin, s'a integrat, dela sine și armonios, cel din urmă, dar nu și cel mai puțin prețuit, în tripticul: Florica, Miorcani, Balcic, izvor fiecare de lirice realizări. Balcicul mi-a fost ca o Helladă trăită la mine acasă, căci îmi ridicasem acolo, chiar

pe malul golfului, un cămin unde puteam — înainte de Septembrie 1940 — să mă simt mai aproape de ce vișasem aeve.

Dacă adolescența și tinerețea mi-au stat sub vraja codrului și a Carpaților, cei din urmă 10—12 ani i-am trăit mai mult sub farmecul albastru al mării ce scaldă Coasta de Argint, cu veșnică iluzie egeică, schimbată astăzi în nădejdea românească de a mă revedea acolo acasă, cât de curând. La Balcic am scris mai toate versurile din volumul cu aceleși nume și multe altele; el a inspirat soției mele, pe lângă ilustrațiile cărții, luminoase acvarele.

Recitind ce am spus, în 1932, despre poezia mea, mai constat că nu citez printre influențele literare, decât acelea primite în volumele de debut, până la *Grădina între ziduri* inclusiv. Ori aceste influențe, parnasiene și simboliste, atât de bătătoare la ochi, tocmai fiindcă erau exterioare inspirației mele firești, n'au avut decât o viață trecătoare și trebuiau în curând să dispară de tot. În perioada a doua a poeziei mele, cea numită în deobște: « tradițională », dela *Pe Argeș în sus* și până la *Limpezimi*, critica a relevat influența lui Francis Jammes (din care am tradus, cu N. I. Herescu, un volum de *Poezii alese*, apărut în 1926) și aceea a lui Rainer Maria Rilke (din care am dat, prin 1922, o versiune românească a « Cornetului » și, mai târziu, mai multe poeme). Cred că nu se poate vorbi aici de o influență, în sensul celor din primele mele volume, ci mai curând de o asimilare de motive sau, mai precis, de o înrudire de inspirație.

De pildă — afară de subiect și de înșirarea, în parte, a scenelor din *Povestea Maicii Domnului* (publicată în *Biserica de altă dată*), ce se găsesc de altminteri în Biblie ca și în tablourile primitivilor flamanzi ori italieni — nu prea văd ce legătură, dela cauză la efect, ar putea fi între « Marienleben » al lui Rilke, de o inspirație atât de catolică și de germană, mistică și muzicală totodată, și propria mea interpretare a Vieții Mariei, românească până la localizarea ei în ținuturile Argeșului și ale « mușcelor », atât de ortodoxă în plastica sa de icoană țărănească, dacă nu și în eresurile străvechi ale motivelor populare împrumutate. Dacă am avut aici un model n'a fost Rilke ci poezia poporului și folklorul nostru, lucru pe care l-a trădat involuntar critica atunci când m'a învinuit că a lipsit aici tocmai misticismul transcendentă!

al poetului german, ceea ce nu mă împiedică deloc de a prețui foarte mult poemul lui Rilke.

Și, fiindcă mă ocup de influențe, sau mai bine zis de prețuire, trebuie să mărturisesc, că paralel cu prețuirea mea, mereu sporită dela 1927 încoace, pentru arta elină și idealul clasic — a crescut și crește mereu admirația ce o port lui Goethe, cel mai mare poet al vremurilor moderne — atât în opera cât și în viața sa. Grecia m'a făcut să gust cum se cuvine al II-lea Faust. După o anumită vârstă, mai mult decât stelele schimbătoare și trecătoare ale modernilor, ceea ce te rechiamă mereu sunt lucirile mai depărtate, dar care nu pier nicicând, ale marilor literaturi clasice de totdeauna. Din acest punct de vedere Homer și Sofocle, Virgiliu și Horațiu, « Divina Comedie » a lui Dante, « Sonetele » sau « Hamletul » lui Shakespeare, « Don Quijote » al lui Cervantes, teatrul lui Racine, fabulele lui La Fontaine, « Westöstlicher Divan » al lui Goethe și imnurile neterminate ale lui Hölderlin, s'au propus târziu, dar cu atât mai trainic admirației mele.

Toată producția mea poetică din urmă, mai ales cea din ultima decadă, mi se pare fecundată de îndoitul aport al artei clasice și al celei populare. Neavând nicio tradiție literară cultă, care să fi dat poeziei române o Renaștere glorioasă ori vreun Secol de aur al clasicismului național, cum s'a întâmplat cu toate cele din Occident, era firesc să caut în poezia noastră populară, de o desăvârșire artistică și de o adâncime lirică neîntrecută, izvorul unei inspirații românești valabile. Numai pe această temelie și în spiritul artei greco-latine poezia română, cred eu, va putea da roade. Cu cât va reuși această poezie să fie mai specifică și va oglindi mai limpede sufletul nostru adevărat, cu atât ea va crea valori mai sigure și de un interes uman universal.

ION PILLAT

N U C U L

Intârziez în toamnă și viață
Tot mai stufos și mai cuprinzător;
Și în singurătatea mea semeață
Cu mine numai umbra mi-o măsor.

Sunt trist și 'ntunecat, dar niciodată
N'au rupt din mine marile furtuni
Pe care le-a primit ființa-mi toată,
Ca o pădure 'ntreagă de goruni.

Cuprinsul meu adânc topește raza
De vipie și-a lunii mângâiere;
Și frunza mea, cât palma, ține paza
Pământului și 'mprăștie tăcere.

Dar n'am putut și n'am voit spre stele
Să nalț, ca plopul, brațele; să cer,
Cutremurat ca apa. Ale mele:
Sunt rădăcina, trunchiul meu de fier.

Și rodul meu! Aceia care îl gustă
Il simt ca fierea de nesuferit;
Nu știu că e de candelă augustă,
In miezul lui, ulei de mir sfințit.

V. DEMETRIUS

VIGNETA

Iubitule,
Cu tine seamăna dragostea lunii
Pentru fereastra mea,
Când mă dăruie nopții, ca faldurilor unei rochii
De-albastră catifea —

Cu tine seamăna
Visatele-mi de apururi călătorii,
Cu tine seamăna și primăverile și
Diminețile
Care, toropit, nedumiresc singurătatea pădurilor,
Ca și cum
Demult, prin ea, înserările numai și-ar fi trimis drum . . .

Iubitule, cu tine seamăna
Până acum tăcutul cântec din inima mea;
Fiecare mugur de peisaj lăuntric mi te prevestea,
Opririle-mi nicăieri căutându-te, cum
Dintre mărgini de hartă,
Insula cu palmieri încearcă de renunțări tihnite
Să ne despartă.

Iubitule,
Cu tine seamăna bănuitele treceri de umbre și
Lumini ale cumișilor așteptări dinaintea porților străvezii
De 'ndepărtările noastre, unduit înălțate.
. . . Care, dintre fermecatele clipe, ar fi
Să rămână uitate ?

SEMN DE CARTE

Implinitele priviri mi le-aş vrea
De gândul iubitului îngânate
Până dealungul întâmplărilor uitate:
— Aducerile-i aminte cu dragoste pentru mine să 'nceapă,
Răvăşirile-i să încapă
In lină tăcere de numele meu.

Da, mi-aş vrea umerii calzi şi prin somnul iubitului,
Mi-aş vrea mâinile cu mângâieri
Pe cântecul inimii lui împreunate,
Măine către astăzi, mereu,
Astăzi către ieri:
— Toate clipele să-i fie dragoste pentru mine,
Toate singurătăţile să-i rostească numele meu.

Cuvintele mi le-aş vrea gemene
Pâinii lui cea de toate zilele
Şi mersul să-mi semene — aş vrea —
Cu şoapta cerului văzută în ape:
— Toate popasurile-i
Dragostea pentru mişe să frângă şi să împartă,
Plecările-i mai departe, toate,
Numele meu să-l murmure...

E L E G I E

Numai tristețile iubitului
Gârbovesc năvalnica primăvară din fereastră,
Dacă prea știu cum fiecare bătaie a inimii
E o amarnică treaptă
Spre de nicăieri-ul viers al șoptirilor
Din care nespusele încă regăsiri
Tihnită ivire-și adulmecă.

E adevărat: călătoriile-mi încep și sfârșesc aici,
Unde peisajul de întotdeauna pândește
Nici când ajunsul anotimp
Menit să-l dăltuie după chipul și asemănarea lui, —
Aici, unde nimic nu mă chiamă
Și de unde nimic vreodată nu 'ncearcă să mă gonească,
(tristețile iubitului dau și cer
doar cerului și pământului alt nume).

Da, numai tristețile iubitului de vină sunt
Că nu te recunosc, involburată lumină peste grădini,
Deși surâs nou a pornit să-mi dibuie privirea
Iar pe mâini soarele îmi încheie brățări
Tremurate, asemeni petalelor cu amintiri
De vestirile altei minunate iubiri, tainic răvășite.

... Oameni mulți,
Ascultați-mi tăcerea, ca pe o însingurată poveste
Cu domnițe,

Căci spre mâinile gândului vostru se 'ndreaptă
Ruginitul sbor al merelor de aur,
Desprins din tristețile iubitului, —
Surori ale fântânilor și amurgurilor, —
Surori ale melodiei vane de sub tâmpole.

COCA FARAGO

PRECIZĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU TEMA «VIAȚA ESTE VIS» ÎN OPERA LUI HELIADE ¹⁾

Anul 1836 însemnează pentru Heliade Rădulescu punctul culminant al unei puternice crize de conștiință. Această criză se anunțase încă din 1833, când *Curierul Românesc* publica, în Nr. 8, poezia *Serafimul și Herwimul sau mângâierea conștiinței și musturarea cugetului*. Aceleași împrejurări dau naștere poeziei *Visul* și violentei satire *Ingratul*, cea dintâi publicată în *Culegerea* din 1836, iar cea din urmă în *Curierul de ambe sexe*, II, pp. 74—80. *Serafimul și Herwimul* și *Visul* au dat naștere unor interpretări pline de rea voință; faptul acesta determină pe Heliade să intervină spre a pune lucrurile la punct. Articolul în care el încearcă restabilirea adevărului este intitulat *Serafimul și Herwimul și Visul* și a fost publicat în *Gazeta Teatrului Național*, I, pp. 38—43. Prin ideile discutate, articolul afirmă pe de o parte cu toată claritatea elementul personal ce se găsește la baza celor două poezii, iar pe de altă parte aduce o mărturie de credință literară.

Cum toate manifestările acestea ale lui Heliade erau determinate de neînțelegerile sale cu Grigore Alexandrescu, ele sunt urmărite cu interes de contemporani. Pentru motive de ordin personal, Ioan Maiorescu atacă la rândul său pe Heliade în termeni de o vulgaritate fără precedent (vezi scrisorile adresate de acesta lui G. Bariț, în N. Bănescu și V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu, scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui 1811—1911*, București, 1912, pp. 423, 435, 438, 449—450, 454). Alexandrescu

¹⁾ Din comentarul volumului II al scrierilor lui Heliade, în curs de tipărire în editura « Fundației Regale pentru Literatură și Artă ».

reacționează într'o satiră adresată lui Heliade și publicată de C. Aricescu, în *Satire politice care au circulat în public, manuscrise și anonime, între 1840—1866*, București, 1884, p. 28 sqq., laolaltă cu răspunsul lui Heliade. Versuri izolate din această satiră au fost publicate de Alexandrescu însuși în nota antiheliadistă cu care însoțește satira sa *Confesiunea unui renegat*, apărută în *Independența*, III (1861), Nr. 18. Nota a fost reprodusă în ediția Ghiacoiu a *Poesii-lor* lui Alexandrescu, Craiova, 1940, pp. 372—374.

Câteva versuri din satira lui Alexandrescu ne vor da tonul discuției și ne vor arăta că anumite adevăruri descoperite recent erau fapte de circulație generală cu mult timp în urmă:

Deschizând ochii, viteazul spune
Că Heruvimii fug d'a lui frică;
C'au stătut zile de aur bune,
Și alte lucruri chiar de nimică.

După aceasta parcă se 'nsoară,
Parcă e tată și norocit;
Pe urmă viața-i pare amară,
Parcă defaimă tot ce-a iubit.

Ba chiar ființe nevinovate,
Care de dânsul nici nu gândesc,
Cu văpseli negre și 'ntunecate
Incondeete se pomenesc.

Apoi vicleanul, vrând să ne 'nșale,
Zice că visul care-a visat
Este din scrieri orientale,
Ce un prieten lui i-a narat.

Grigore Alexandrescu se îndoia astfel de adevărul afirmat în mărturisirea lui Heliade: că poezia *Visul* pornea dela o poveste arabă pe care el ar fi auzit-o în copilărie. În răspunsul său, Heliade nu se lasă mai prejos; Alexandrescu este

gugumanul sau Gugurică
Care se crede și satiric
O blasnă slută, ofițerică,
Cu săbioara tic-tiric-tic.

Conștient de tăria loviturilor pe care le da, Heliade găsește necesar să justifice oarecum tonul discuției. Lui Bariț îi scria, în Noemvrie 1838: « Nu gândi că numai răsbunarea m'a pornit a face critica lui G-escu. Trebuia să încep dela unul și am început dela cel mai impertinent » (I. Vîrtosu, *I. Heliade-Rădulescu, Acte și scrisori adnotate și publicate*, București, 1928, p. 38; scrisoarea a fost publicată mai înainte în *Epoca* din 1906, Nr. 77, sub titlul *O scrisoare mai veche a lui Heliade Rădulescu către Gh. Bariț*). Spre a atenua impresia negativă pe care critica sa a trebuit s'o facă, Heliade vorbește în continuare, în aceeași scrisoare, de necesitatea înfrățirii tuturor Românilor și, încrezător în progres, ajunge să afirme că dragostea și progresul vor duce omenirea la adevărata împărăție a lui Dumnezeu. O constatare pe care se impune să o facem aici este că Heliade, care își propunea să cuprindă poezia *Visul* în colecția sa *Umanitatea* (vezi *Biblicele...*, p. 73), n'o reproduce totuși în *Curs întreg de poezie generală*, — forma la care s'a redus proiectata sa *Umanitate*, — ceea ce nu se poate explica decât prin faptul că scriitorul însuși o socotea prea personală.

Concepția literară pe care o afirmă articolul este aceea pe care o mărturisește Heliade și în alte scrieri ale sale din acea vreme: *Gramatica poeziei*, dedusă în cea mai mare parte din Marmontel, aducea o puternică bază clasică; lecțiile despre stil făcute la Școala Filarmonică se întemeiau în primul rând pe Blair, Marmontel și La Harpe, iar în 1836 apărea, în *Culegerea* publicată în acel an, traducerea unei părți din *Arta poetică* a lui Boileau. În această atmosferă, era firesc ca și articolul care ne preocupă să se resimtă de influența scriitorilor amintiți: omul lui Heliade devine, în opera de artă, omul general, abstractizat, o etichetă a neamului omenesc. Și dacă el mai păstrează unele aderențe sufletești cu individul, faptul se datorează împrejurării că individualul, subsumat generalului în economia artistică, este chemat să dea o notă specifică de o valoare tot atât de general umană: ai zice, verificarea în concret a feteșului teoretic.

În primul volum din ediția scrierilor lui Heliade spuneam, vorbind despre poezia *Visul*: « Cu toată prolixitatea și cu tot prozaismul unor momente, *Visul* așează pe Heliade printre inițiatorii

poeziei filosofice românești și constituie prima mărturie reliefată, în literatura cultă română, pe tema « viața este un vis ». Despre aceeași poezie a vorbit, în urmă, d-l G. Călinescu, în ale sale *Mici jocuri de istorie literară*, în *Revista Fundațiilor Regale*, 1940, Nr. 8, pp. 397—403. D-sa se decide: « Să luăm *Visul* și să-l citim la modul plan și fără nicio filosofie ». Și într'adevăr, d-l Călinescu citește poezia « la modul plan » și mai ales « fără filosofie », ajungând la constatarea, de o palpitantă noutate, că ea este o « nudă autobiografie ». Faptul acesta îl determină să privească cu o ironică neîncredere « filosoficul ms. arăbesc », pe care Heliade îl amintise ca izvor al poeziei sale (vezi *Culegerea* din 1836, p. 91). După părerea sa, valoarea autobiografică a momentelor narate împiedică poezia lui Heliade să capete o adâncire filosofică: « Nu vedem aici nicio filosofie », declară categoric. Și preocupat să discrediteze definitiv intenția de a descifra în această poezie și altceva decât element biografic, autorul subliniază cu violență acest element. Cedând unei vechi deprinderi, d-sa ne înfățișează un Heliade nud, între pijama și scufia de noapte, un om căruia soția îi ascundea cismele ca să nu poată ieși seara din casă. Și prin tonul lui general, articolul ne solicită să ne punem întrebarea dacă, în aceste împrejurări, poezia discutată mai poate fi o poezie filosofică.

Speculând anecdoticul și caricaturizând logica, d-l Călinescu reduce astfel istoria literară la un joc social practicat în ore de digestie. Argumentelor cu sevă anecdotică invocate de d-sa nu li se poate răspunde decât pe același plan: într'una din *Poveștile morale* ale lui Marmontel *Alciliade* (*Contes moraux*, Paris, 1793, t. I, pp. 41—42), celebrul Atenian ne este înfățișat la capătul unei serii de aventuri de dragoste, în cursul cărora el a cules multă experiență și multă amărăciune. Copleșit, el se destăinuiește lui Socrate; acesta, întemeiat pe propria experiență, îl sfătuie să se însoare cu tânăra fecioară Gliceria, motivând în felul următor: « Si votre femme est sage et raisonnable, vous serez un homme heureux; si elle est méchante ou coquette, vous deviendrez un philosophe: vous ne pouvez jamais qu'y gagner ». Osebindu-se în aceasta de d-l Călinescu, Socrate credea așa dar că biografia nu exclude neapărat filosofia.

Privind în felul acesta lucrurile, era firesc ca autorul articolului amintit să nege existența izvorului arab indicat de Heliade.

Păreră aceasta pune o problemă precisă de literatură și asupra ei se impune să insistăm. Am afirmat mai înainte că *Visul* lui Heliade este prima mărturie reliefată, în literatura cultă română, pe tema « viața este vis ». În întregul ei, poezia nu este « nudă autobiografie », ci autobiografie turnată într'o temă literară de largă circulație. Faptul acesta are o importanță capitală în elucidarea problemei ce ne preocupă, pentru că tema literară venea încărcată de filosofie din regiunile sale de derivare și invadarea elementului biografic în opera lui Heliade a putut șterge mult din valoarea ei filosofică, dar n'a șters totul: scriitorul dovedește astfel capacitatea de a concilia datele biografice cu sensul filosofic al temei literare. Tema l-a atras în nenumărate rânduri și pe Eminescu, poetul a cărui operă d-l Călinescu a studiat-o în cinci volume și într'o infinitate de articole. D-sa a subliniat la fiecare pas aspectul oniric al poeziei eminesciene, pe care l-a interpretat după canoanele catehismului lui Freud. Și este o dovadă elocventă de virtute creștină în tăria cu care istoricul literar refuză să privească lucrurile acestea sub orizont comparat, chiar atunci când ele se cer imperios privite astfel. O bogată bibliografie sta la îndemâna cercetătorilor de toate puterile, începând cu lucrări modeste ca aceea a lui E. Mensch, *Konversations-Lexicon der Theater-Litteratur. Praktisches Hand- und Nachschlagebuch zur schnellen und sicheren Orientierung über die Dramen des In- und Auslandes von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Stuttgart, s. a. și culminând cu studiul lui Farinelli, *La vita è un sogno*, Torino, 1916, închinat celei mai celebre realizări poetice a acestei teme, drama *La vida es sueño* a lui Calderon dela Barca. Pentru că drama lui Calderon a imprimat temei o nouă putere de circulare, este interesant să se urmărească soarta acesteia. Până la un punct, faptul este posibil cu ajutorul lucrării lui Breymann, *Die Calderon-Literatur*, München, 1905, care trebuie completată cu ceea ce aduce Marie Malkiewicz în articolul *Un remaniement français de «La vie est un songe»*, publicat în *Revue de littérature comparée*, 1939, Juillet-Septembre, pp. 429—434. Numai ca interes cronologic se mai poate aminti studiul lui L. P. Thomas, *La genèse de la philosophie et le symbolisme de la Vida es sueño*, apărut în *Mélanges Wilmotte*, Paris, 1910: studiul lui Farinelli a tăiat cu mult mai adânc. Rămâne însă utilă în parte — și pentru alte motive — introducerea lui M. Necker la

drama lui Grillparzer *Der Traum, ein Leben* (în Grillparzers *Sämtliche Werke*, Leipzig, s. a., VI, pp. 78—86). După Malkiewicz cităm pe F. O. Olmedo, *Las fuentes de la Vida es sueño*, Madrid, 1929, lucrare inaccesibilă nouă în condițiile actuale de lucru. În cele din urmă, din pricina interesului special pe care îl are pentru literatura română, amintim bibliografia lui Victor Chauvin, *Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux Arabes*, IV, Liège-Leipzig, 1900.

Urmărind ascendența dramei lui Calderon, Farinelli indică *op. cit.*, I, pp. 64—65, o primă formă spaniolă în *El libro de los Enxiemplos del Conde Lucanor e de Patronio*, colecție de povești alcătuită de Juan Manuel între anii 1328—1335 și tipărită în 1575. Această colecție derivă însă din *O mie și una de nopți*, carte care s'a bucurat și în literatura română de o popularitate rară (vezi N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească. Vol. II. Epoca influenței grecești*, București, 1938, pp. 298—320). Înțelegem în cazul acesta cât de îndreptățită era raportarea lui Heliade la un izvor oral, care se putea întemeia pe un manuscris arab: primele traduceri românești tipărite (Gherasim Gorjan, *Halima sau povești mitologicești arabești*, s. 1., 1835—1838; Ion Barac, *O mie și una de nopți. Istorii arabicești sau Halima, întâiași dată tradusă din nemțește*, Brașov, 1836—1840) nu aduceau pasajul corespunzător din *O mie și una de nopți*. Acesta este cuprins în nopțile 622—654 și, în traducerea după care ne conducem (*Le livre des Mille nuits et une nuit, traduction littérale et complète du texte arabe par le Dr. C. Mardrus*, Paris, s. a., X, pp. 179—263), este intitulat *Histoire du dormeur éveillé*.

« Filosoficul » manuscris arăbesc exista așa dar. Din povestea purtată de el, Heliade putea desprinde învățătura că « viața este vis » și la lumina ei putea desfășura istoria propriei vieți.

D. POPOVICI

LICEAN, ...ODINIOARĂ

I

Era pe la sfârșitul lunii Mai din anul 1890, sărbătoarea sfinților împărați Constantin și Elena, «celor de Dumnezeu încununăți și întocmai cu Apostolii», cum sunt numiți în cărțile bisericesti.

Dăduse Dumnezeu în anul acela o primăvară timpurie, cu ploi la timp, cu căldură potrivită. Oamenii din Bogatu erau cu inima veselă: crescuseră holdele pe câmp până deasupra genunchiului; cucuruzăle săpate întâia oară începeau să acopere negreața arăturilor; ierburile prin lunci se apropiau de vremea cositului, marea lor de verdeață era zmălțuită cu mulțimea colorilor florilor sălbatice; prin pășunile întinse vitele nu mai dovedeau iarba grasă; satul era aproape ascuns în verdeața pomilor, ca într'o pădure. Ulițele erau măturate frumos în dimineața aceea de praznic. Prin văzduhul senin se ținea zbor de rândunele. Soarele se înălțase de câteva sulți pe cer.

Era încă de dimineață când începură să tragă din clopotnița din deal clopotele, toate trei. Bing-bangul celui mai mare se amesteca și se înfrătea armonios cu vau-vaul celui mijlociu și cu tingi-tangul celui mic. Clopotele din Bogatu erau vestite și în satele din jur: când era văzduhul potrivit se auzeau și în vecini; când se răscoleau vara nori grei de furtună toată nădejdea Bogățenilor și a satelor vecine era în clopotele acestea: împrăștiau norii aducători de piatră. Erau clopote vechi, cu mult argint în pereții lor. Fură cumpărate înainte cu vr'o sută de ani de un creștin avut, un fel de boerinaș, care avea turme mari de oi.

Cântau frumos clopotele din Bogatu ! Oricât de des le-ar fi auzit oamenii, când începeau să tragă, ochii li se luminau, fața li se umplea de zâmbete, și oriunde s'ar fi aflat, se opreau pe-o clipă, își descopereau capul și își făceau cruce. Și mulți, mai ales bătrânii și bătrânele, nu uitau să spună în gând: « Doamne odihnește-l și-i iartă păcatele lui moș Dumitru ». Moș Dumitru era românul care cumpăraseră așa podoabă pentru biserica din sat.

În dimineața asta, de praznicul sfinților împărați Constantin și Elena, clopotele traseră și cu două ceasuri mai devreme decât de obicei. Și totuși, abia se împrăștie peste sat cântecul lor de argint, și creștinii, în port de sărbătoare, începură să se înșirue pe uliți, luând drumul bisericii.

Clădirea sfântului locaș lumina din coperișul alb de tinichea sus pe deal, lângă clopotniță. Biserica era mare, de piatră, lungă și largă, ca o biserică săsească.

Nu era mai veche de douăzeci de ani. Creștinii se înmulțiseră tare și nu mai încăpură în cea bătrână, de lemn. O cinstiră unui sat sărac, de departe, dela poalele munților. Oamenii o mutară în drumuri de câte cinci zile cu carul.

Când traseră a doua oară clopotele biserica era de jumătate plină de bărbați și de femei, de bătrâni și bătrâne; când sunară a treia oară, de intrare în Liturghie, cât era de mare biserica era ticsită de credincioși. Abia răzbiră printre ei lungul șir de copii de școală, — doi cu doi, două cu două — și în urma lor învățătorul Strâmbu.

Clopotele răsunau de aproape; suna și toaca de lemn și cea de oțel, și pe câteva clipe cântările din strană ale diecilor fură copleșite de larma armonioasă a metalului, care pătrundea ca o ploaie nevăzută prin ușa și fereștile deschise, prin pereți, parcă și prin coperiș.

Mireasma tămâiei după celea trei cădelnițări, se amesteca cu a busuiocului și a calapărului, care nu lipsea din mâna niciunei bătrâne, nici dela icoanele de închinat de pe celea două tetrapode. Biserica avea icoane cu toate sărbătorile de peste an, zugrăvite pe table de tinichea. Azi erau puse la închinare chipurile sfinților Impărați Constantin și Elena, despărțiți de chipul sf. Cruci.

Când încetară clopotele și toaca, din altar se auzi un glas străin, nu al părintelui Ilie. Creștinii își ridicară capetele să vadă peste ușile împărătești, deși cei mai mulți știau cine este, cunoșteau glasul protopopului. Venea de două-trei ori pe an în Bogatu, tot în zile de Duminecă sau de sărbătoare, și totdeauna slujea la biserică.

Avea un glas adânc, puternic, armonios încă, deși protopopul se apropia de șaptezeci de ani. Umplu numaidecât biserica.

Părintele Ilie slujea la dreapta lui. Purtau amândoi odăjdiiile celea mai bune pe care le avea biserica.

Indată după binecuvântarea dată de protopop, pentru începutul Liturgiei, biserica răsună argințiu de corul copiilor de școală. Invățătorul Strâmbu începu să dea cu brațul drept, întins, măsura și tactul. Uneori, în mici pause, la început de cântări, le dădea și tonul, uitându-se țintă în ochii elevilor.

Copiii cântau cu ușurință, slobozi, fără nicio teamă. Se vedea numaidecât că erau de mult obișnuiți.

Unul dintre dieci, cel mai bătrân, își luă ochelarii de pe nas, se trase în fundul stranei, și închise ochii, — nu se știe de mulțumire că de-acum până la priceasnă nu mai are de cântat, ori de plăcere ascultând glasurile acelea tinere, care umpleau bolta bisericii cu cântări nevinovate și fragede, ca de îngeri.

Creștinii ascultau pătrunși și neclintiți sfânta slujbă. Din altar spuneau ecteniile pe rând, când protopopul, când parohul satului, părintele Ilie, care avea un mlădios glas de tenor.

Corul parcă trăsări puțin când protopopul eși întâia oară în ușile împărătești, să blagoslovească norodul. Copiii îl priviră pe-o clipă țintă.

Apostolul îl citi elevul din clasa a patra, Ionică Albu. Ținea cartea grea deschisă, fără să-i tremure în mână, și cânta versetele cu întorsături și mlădieri, cu un glas sigur, citind fluent pe chirilice, și spunea cuvintele răspicat, cu accent bun.

Din ușile împărătești protopopul asculta cu plăcere, înseninat, și când spuse, la sfârșit « Pace ție », îi înflori un surâs în mustața îmbinată cu barba albă. Părea că dădu binecuvântarea din toată inima.

Elevul se întoarse lângă strană cu obrazii arzând, cu ochii mari, negri scăldați parcă în lacrimi. Dar nu erau lacrimi, ci numai niște valuri fine de lumină.

Fot el spuse și « Crez într'unul », Simbolul credinții. « Tatăl Nostru », când îi veni rândul, îl recită o elevă din clasa a patra.

La sfârșitul Liturgiei protopopul eși în ușile împărătești, și le vorbi în scurte cuvinte despre sfinții împărați Constantin și Elena, pe vremea cărora, și prin ei, a biruit sf. Cruce, și s'a plecat lumea cea păgânească în fața puterii lui Hristos și a Bisericii Lui. « Dar azi, sfârși el, voi aveți și altă sărbătoare, este ziua de examen a școlarilor. Biruința luminii asupra întunerecului. Școala și știința de carte aduce lumina și pentru neamul românesc cel oropsit, ținut atâta vreme în întunec de neștiință. Acum să ne grăbim la școală să vedem ce spor au făcut copiii în anul acesta ! »

Abia erau ceasurile nouă când a început examenul și el ținu până la unu după amiază.

Clădirea școlii era frumos împodobită cu verdeață, și pe dinafară, și pe dinlăuntru, coridorul, sala cea mare de învățământ, curtea. Pe masă, la catedră, mulțime de buchete de flori adunate în ajun de pe câmp de către copiii de școală. Tot ei aduseră și crengile verzi din pădure.

Părinții cari veniseră să asiste la examen, nu încăpură toți în sală; ascultau și din coridor, și din curte, și de pe la fereștile deschise.

Învățători din douăzeci și patru de sate știau că protopopul Rusu nu glumește la examene. Nu venea pentru paradă, ci pentru a se convinge ce știu copiii. Învățătorul punea întrebările, iar protopopul striga din catalog numele școlarului. Dacă i se părea că întrebările sunt prea ușoare, ori nu erau din întreg materialul ce trebuia învățat în cursul anului la fiecare clasă, punea el întrebări. Nu era chip ca un școlar să răspundă la o întrebare mai înainte hotărâtă de învățător, nici ca el să dea jumătate din răspuns în locul elevului, cu aparența că știe bine.

De aceea învățătorii din întreg protopopiatul părintelui Rusu, își vedeau de școală. Nu voiau să se facă de râs și de ocară la examene, în fața satului întreg.

Vreme de patru ceasuri fu încordare mare și la examenul acesta din Bogatu în ziua de Constantin și Elena. Învățătorul Strâmbu era dintre cei harnici, și totuși către amiază nu mai răzbea să-și zbracească fața cu batista.

În decursul examinărilor erau vr'o doi băieți și o fetiță cari mereu ridicau degetul când alți școlari nu puteau răspunde. Copila era aceea ce recitase Tatăl Nostru în biserică, iar copiii, Ionică Albu și încă unul, Petru Olariu. Dar mai des decât toți ridica degetul Ionică, cel cu Apostolul și Crezîntr'unul din biserică.

Era un băiat voinic pentru vârsta lui de doisprezece ani, care, cât ținu examenul, fu cu urechea mereu încordată, și cu privirile mereu ațintite la protopop și la învățător.

În mai multe rânduri protopopul îl strigă el însuși din catalog, afară de datele când răspundea pentru alții, cari nu știau, ori se împiedecau.

De câte ori îl auzea răspunzând, protopopul se înveselea, și un surâs misterios îi lumina fața și barba albă.

— Bine, măi Ionică, foarte bine, îi spunea de fiecare dată.

Se recitară poezii, se cântară cântece, lumești și bisericesti, și, la sfârșit, protopopul Rusu se declară mulțumit cu sporul acestui an, lăudă pe dascăl și pe copiii silitori, dându-i drept pildă celor trei-patru mai leneși, cari rușinară și pe părinții lor și pe învățător. Bătrânul preot îi mângâie totuși și pe ei și pe părinții lor zicându-le: «Este o vorbă adevărată că nu-i pădure fără uscături. Dar aici nu-i vorbă decât de vlăstare tinere între cari nu trebuie să fie uscături. Și pot să înverzească toți, numai să-și dea silința, și să-i țină mai de scurt și părinții».

La vreo zece cari au știut mai bine le dădu câte-o cârticică de rugăciuni, iar lui Ionică Albu și o carte mai mare de povești.

— Părinții copilului sunt de față? întrebă protopopul pe învățătorul Strâmbu.

— De față.

— Cheamă-l puțin pe tatăl lui Ionică.

Copiii și părinții se împrăștiară îndată, alungându-i foamea. Porni și Ionică cu mamă-sa.

— Ai un copil bun și deștept, bade Albul, începu protopopul. Nu te-ai gândit să-l dai la școală la oraș?

— I-am spus și eu de mai multe ori, zise învățătorul.

— De gândit e ușor, răspunse omul, un român uscat și înalt. Dar vorba e că nu-i de cheltuială.

— Mai ai copii?

— Mai am, o fetiță de cinci ani.

- Și cât pământ?
- Vr'o șase jugăre!
- Și vite?
- Doi boi și două vaci.
- Oi?
- Vr'o douăzeci de capete.

— Cu jumătate din averea asta m'a dat pe vremuri tata, fi'ertat, la școală. Era diac la biserică, și vreme de patru ani mi-au adus mâncarea cu traista. Cu cât ai dumneata poți crește un copil la școală!

— De, dacă zice și domnul *pătrupop!* Aproape toți sătenii spuneau așa protopopului.

— Nu pentrucă zic eu, ci pentrucă-i păcat de Dumnezeu ca un copil așa deștept și silitor să nu învețe mai departe. Satul e aproape de Blaj. Și poți aduce și dumneata de mâncare cu traista. Pe jos faci drumul în trei ceasuri.

— De făcut, îl fac!

— Atunci nu mai sta pe gânduri, că-i păcat.

— Mulțămesc, domnule pătrupop! Iată m'am hotărît. Și femeia mi-a bătut mereu capul în anul ăsta.

— Dacă ți l-a bătut e semn că-i femeie cuminte. Să ascuți de sfaturile ei.

Omul sărută mâna protopopului și a părintelui Ilie și se îndepărtă destul de îngândurat.

Nici nu cutează să-i spună nevestei ceva, până după vr'o săptămână: se temu că-și va schimba hotărîrea.

Hotărîrea nu și-a mai schimbat-o, dar n'a ajuns să-și ducă copilul la școală la oraș, în Septemvrie. Il apucă un povoiu mare în pădure, când era cu carul după lemne. Tot împingând cu carul ce se înfunda cu roțile în tină până eși din pădure și apucă în vârful dealului, năduși mereu, iar de deasupra apa se vărsa cu găleata. Noaptea îl cuprinse friguri grele. Căzu în aprindere de plămâni, și pe la mijlocul lui Iulie, muri.

Cine să se mai gândească la școală? Ionică era mărișor, și moartea tatălui său îi schimbă parcă întregă firea. Zile întregi șezu nemișcat sub trașina casei, pe podmolul de lut, apoi băgă de seamă cât de strimtorită rămăsese mamă-sa, și sări să-i ajute. Tăia lemne, aducea apă dela fântână, tăia burueni pentru porci,

secera din porumbiștea din grădină mohor pentru viței, lega și deslega vitele la iesle.

Dar ce folos că de car și de plug încă nu era bun! «Dac'ar fi numai cu patru-cinci ani mai mare!» zicea mamă-sa.

Ionică nu-i mai pomeni nimic de școală mamei sale. Ii spusese și lui ce au de gând cu el, și copilul se bucurase mult, fiindcă-i plăcea școala și era dornic de învățătură. Dar cu moartea tatălui său îi eși din minte. Fără nicio părere de rău se uita la hăinuțele nouă pe cari le făcuse mamă-sa pentru școală. Ii părea rău după tatăl său, și gându-i zbură mereu la el nu la școală.

Uneori i se năzărea că-l aude fluerând, cum îi era obiceiul, prin grădină, pela jirada de lemne, în grajd, și inima-i sărea în piept. Dar repede se încredința că numai i s'a părut, își aducea aminte că tatăl său dormea în cimitir, se ascundea în vr'un unghet și plângea mut cu lacrimi mari.

Soru-sa, mai mică, se însenină mai în grabă decât el, și începu să-și vadă liniștită de jocurile și trebile sale. Dar tot mai mult se ținea scaiu după mamă-sa, și unde putea, sărea și ea să-i fie de ajutor.

La șase săptămâni Safta puse parastas după cel răpusat. Toată vremea n'a mai conținut de plâns, cu năfrămuța la ochi. Plânseră și cei doi copii. La sfârșitul slujbei părintele Ilie o luă pe Safta la o parte.

— Trebuie să ne împăcăm cu voia lui Dumnezeu, zise el. E rău, e greu, — adevărat, să rămâi singură cu doi copii mici. Dar durerea și plânsul nu mai ajută la nimic.

Femeia izbugni și mai tare în plâns, în loc să se liniștească la cuvintele preotului.

O lăsă să-și verse tot focul. Era acolo și învățătorul Strâmbu. Copila eșise din biserică cu alți copii. Ionică stătea răzimat de strana diacului, și privea întins în pământ.

Mamă-sa se liniști în sfârșit și-și șterse lacrimile.

— Uite ce este, Safto, zise preotul. E vara pe sfârșite și se încep școlile. Știi că răposatu' o hotărît să-l ducă pe Ionică la oraș, la școală.

— Știu, și dorința mea a fost mereu asta. Numai eu știu cum mă doare sufletul că acum nu se mai poate.

— Pentru ce să nu se mai poată? Razim de bărbat în el și așa nu poți avea încă. E prea mic. Tot va trebui să-ți bagi o slugă, pentru plug, pentru car, pentru coasă, pentru toată economia. Cu patru vite mari și cu șase jugăre de loc e nevoie de un bărbat. Iar cu Ionică, ce să faci? Școala din sat a isprăvit-o. Cu vitele n'ai nevoie să-l trimiți, că pot fi luate tot așa de bine și în cireadă.

— De, părinte nu mă gândesc eu că m'aș putea ajuta prea mult cu el. E încă mic, deși voință să mă ajute are mare. Nici nu mi-ar plăcea să-l pun la lucru prea greu de pe acum.

— Vorbești ca o femeie cuminte, zise dascălul Strâmbu. Dar atunci ce te împiedecă?

— Mă gândesc că nu voi putea strânge banii de cheltuială. Un cap de muiere...

— De mâncare îi va putea duce și sluga cu straița. Și apoi, îi vei putea să-i mai trimiți și prin alții. Blajul e aproape. Mai în fiecare zi merge cineva dela noi la oraș, zise părintele Ilie.

— Și trebuie să mai știi că copilul, cum e deștept și silitor, poate să fie ajutat și de școlile cele. Copiii cari învață bine și au purtare bună capătă tot la cinci zile o pâne mărișoară, adause învățătorul.

— Nu știu! Nu mă pricep la bani, la socoteli.

— De-aici încolo va trebui să te pricepi și la asta, că nu poți duce o casă și o economie fără socoteli. N'ai nicio grijă! Năcazu o să te învețe! Apoi mai suntem și noi aci, eu cu domnul învățător.

Ionică, răzimat de strană, se uita în podele, dar asculta întins

— Mă voi mai gândi, zise Safta.

— Numai cât vreme multă de gândire nu-i. E aici Septembrie și se încep școlile.

Dar încă pe drum spre casă Safta i se împraștiară gândurile. Mai toate fugeau la cel răpusat, și iar îi veniră lacrimile. Cum să îndrăznească ea, văduvă de abia șase săptămâni, să lucreze ca un bărbat? Un cap de muiere să-și trimită copilul la școlile celea mari? Adevărat era că trebuia să-și bage slugă, și că Ionică încă nu-i putea fi de mare folos. Dar la oraș trebuia să plătească cvartir pentru copil, să-i cumpere cărți, să plătească la școală nici nu știu cât, la înscriere. Toate acestea le știricise ea din bună vreme, până-i trăia bărbatul, dela preuteasa. Ba ar fi trebuit ca Ionică să aibă baremi odată pe zi o mâncare caldă. De unde bani?

Și câți bani? Adevărat că ar fi putut vinde în piața Blajului câțiva saci de grâu ori de cucuruz. Dar cum să intre un cap de muiere în atâtea griji nouă? Nu se mai gândi că ar fi cu puțință.

Așa că peste trei zile, când vecinul Dinu, care avea cai, avu un drum la Blaj și-l luă în căruță și pe copilul său Ilie, de vr'o zece ani, Safta nu se mai gândi la nicio școală, când Ionică dădu buzna în tindă, unde mamă-sa ațâța focul de dimineață.

— Mamă, mă lași să mă duc și eu cu Ilie?

— Unde să te duci?

— Cu căruța lor la Blaj. Pe el îl duce tatăl său, și mă duce și pe mine dacă mă lași dumneata.

Safta eși la gard și se uită în curtea vecină. Caii erau prinși, iar Ilie se și cocoțase în căruță deasupra fânului.

— Lasă-l vecină și pe Ionică; se vor ținea de mână și nu le va fi urât până îmi vei vedea eu de treburi, zise vecinul Dinu, zărind-o la gard.

— D'apoi îl las și-ți mulțumesc. Baremi va vedea și el Blajul, că la școală acolo de-acum nu-l mai pot da. Fă bine așteaptă numai o leacă să-l primenesc puțin.

Ii dădu hăinuțe de Duminecă, pe care Ionică le 'mbracă într'o clipită, și cu un codru de pâine în mână trecu repede în curtea vecinului și se urcă lângă Ilie. Și Ilie era în haine de sărbătoare, și tatăl lui. Oamenii din partea locului nu se duceau la oraș în hainele de lucru de peste săptămână.

II

Ionică Albu, de când hotărîse tatăl său să-l dea la școală, voi să afle unele lucruri dela învățătorul Strâmbu. Voi să știe ce cărți să-și aducă cu el dintre celea pe care le avea, și află că de niciuna nu va mai avea nevoie acolo, afară de cărticica de rugăciuni, fiindcă va învăța din alte cărți. Voia să știe cine va fi învățătorul lui acolo, și află că la școala la care mergea el erau mai mulți învățători, cari se numesc profesori, și că mai mare peste ei este unul pe care-l chiamă « domnul director ». Află că este o clădire mare unde sunt în cvartir peste o sută de copii, căreia îi zice internat, dar că acolo locuesc și au și mâncarea numai

copii cu părinți mai bogați, cari pot plăti o sumă mai mare de bani pe an. Mai află că locuințe se pot găsi la locuitorii din oraș, unde stau câte trei-patru și mai mulți școlari.

Învățătorul Strâmbu îi dădu multe lămuriri pe cari copilul nu știu să le ceară, dar pe cari și le însemnase pe toate în minte și în zilele bune de după examen, până trăia tatăl său. Pe urmă le uită și nu-i mai venură în minte decât în ziua în care se sluji parastasul de șase săptămâni dela moartea tatălui său, când auzi pe preot și pe învățător vorbind iar cu mamă-sa despre trimiterea lui la școală la oraș.

De-atunci îi păru lui a înțalege că mamă-sa era supărată greu nu numai pentru moartea tatălui său ci și pentrucă nu-l mai putea trimite pe el la Blaj. În capul lui începu să sfredelească un gând: cum ar putea urma la școală fără să-i facă greutateți mamei sale? El știa că mamă-sa dorise mai mult decât tatăl său să învețe el mai departe, să ajungă învățător sau chiar preot, cum îl alintase de multe ori, și cum îi vorbi de-atâtea ori în vreme ce-i cosea hăinuțele pentru oraș. Ii făcuse și saltea, și haine de pat, tot ce-i spusese preuteasa că e nevoie să ducă cu el. Dar după moartea tatălui său mamă-sa le așeză în fundul lăzii, ca pe nește lucruri de cari nu mai era nevoie.

Când îl chemă Ilie să vină și el cu căruța lor la Blaj, Ionică se gândi îndată: trebuie să merg să văd cu ochii ce-i pe acolo.

Acum Dinu, tatăl lui Ilie, după ce-și duse căruța în curtea unui cunoscut, porni după trebile lui, lăsând pe cei doi copii să aibă grije de căruță și de cai. Puteau eși și la porțiță să vadă orașul.

Ei eșiră la porțiță ținându-se de mână, dar nu rămaseră aici multă vreme. Nu vedeau de-aici decât vârfurile turnurilor mănăstirii. Dinu trăsese în suburbia din marginea Câmpiei Libertății, și copiii dela porțiță nu avură de văzut mare lucru. O luară încet pe deal în sus, tot ținându-se de mână. La capătul urcușului li se deschise în față strada lungă, mărginită de amândouă părțile de acății cu coroană rotunjită.

Copiii se mirară și de lungimea străzii și de tivitura aceea de verdeață. În stânga însă zăriră turnurile înalte ale catedralei, și, încet încet ajunseră în piață. Ionică își însemnase bine pe unde venură, pentru a se ști înapoia.

Cei doi copii rămaseră cu ochii duși la catedrală, răsturnându-și căpșoarele pe spate. Așa biserică mare și înaltă nu crezură că poate fi undeva pe pământ. Cu crucile din vârful turnurilor părea că străpunge albastrul cerului.

Se uitară minunați la ceaurile din turn, și cunoscură îndată amândoi cât era ceasul. Se mirară de nasturii aceia mari de aur, cari bătuceau înșiruiți coperișul turnurilor.

Priviră apoi uimiți la clădirile cu etaj, « cu două rânduri », de-o parte și de alta a catedralei. După câte-i spusese lui Ionică dascălul Strâmbu, acestea trebuiau să fie școlile celea mari din Blaj.

Ilie își simți grumazul țepăn tot uitându-se în sus, și dela o vreme păru că începe să-i fie frică de străinătatea în care se afla.

— Haida la căruță, Ionică! zise el.

— Mai stai puțin!

— Nu mai stăm, că cine știe ce vor face caii.

— Ce să faci! Vor mânca la fân. Doar nu pot eși nicăiri. Sunt legați de căruță și poarta curții e închisă.

— D'apoi! Poate vine tata și nu ne află acolo!

Adevărat! Acum își aduse și Ionică aminte: trebuiau să gri-jască de cai și de căruță.

Se întoarseră și Ionică știa bine drumul.

Căruța, caii, — ce să li se întâmple.

— Măi Ilie, tu stai aici, eu mai merg odată să văd biserica.

— Da' să nu stai mult că poate vine tata.

— Nu, nu!

Ionică se trezi iar în mijlocul pieții și nu se mai putea sătura privind mănăstirea și clădirile cele mari. A, dacă ar fi trăit tatăl său, peste câteva zile ar fi pus piciorul în acestea minunate școli!

Trecu pe lângă el un preot îmbrăcat în haină lungă, cum purta Dumineca și părintele din Bogatu, un om bătrân cu barba sură, mic de statură, care se opri și se uită cu ochi sfredelitori la copil.

— Ce faci tu singur aici? îl întrebă preotul.

— Mă uit la biserică și la școli.

— Nu le-ai mai văzut?

— Nu!

— Și-ți plac?

— Imi plac!

— Hm ! făcu preotul cel mic de statură. Da' de unde ești tu ?

— Din Bogatu.

— Și ce faci prin Blaj ?

— Am venit cu Ilie și cu tatăl său cu căruța.

— Adică v'ați căruțat și voi până aici.

— Da.

Preotul își văzu de drum și Ionică îl urmări cu privirea până intră pe-o poartă de fier, lângă biserică, într'una din clădirile celea mari.

Îndată trecură pe lângă el, în aceeași direcție, doi domnișori, doi tineri, cu niște cărți în mână.

— Crezi că o să-l aflăm pe domnul director în cancelarie ?

— Pe vremea asta totdeauna-i acolo. De altfel am întrebat acasă și mi s'a spus că abia a plecat.

Ionică trase cu urechea. Poate preotul cu care a vorbit el era chiar directorul. Dar învățătorul Strămbu nu-i spusese că directorul ar fi preot.

Un gând i se infipse totuși în cap. Se luă după cei doi, și intră cu îndrăzneală după ei în clădirea cea mare și grea, văruiță alb.

Făcu bine că se luă după ei, altfel n'ar fi știut să se orienteze în clădirea mare a Gimnaziului. Se ținu după ei prin gangul pietruit cu pietre colorate, cum nu mai văzuse. Coridorul era boltit deasupra și răsuna la pașii celor doi. Răsunetul acesta îl cam speria pe Ionică. Incepu să se simtă deodată singur și înstrăinat. Să nu se întoarcă îndărăpt ? Nu ! Dacă preotul acela care vorbise cu el era directorul, Ionică voia să-l mai vadă odată !

Urcă, după cei doi, două rânduri de trepte de lemn. Coti, după ei, la dreapta, și-i văzu că se opresc înaintea unei uși deasupra căreia, pe-o tablă neagră, scria cu litere albe: *direcțiunea*.

Cei doi ciocăniră și după ce auziră: « intră », deschiseră ușa.

Ionică rămase singur pe gang și inima i se făcu cât un purice. Ce voia el la directorul ? Nu știa deslușit, dar voia să-i spună că lui tare-i plac școlile acestea și biserica, și că ar voi să vină la școală aici.

Cei doi întârziu înlăuntru. Din coridorul dela stânga, care-i păru lui Ionică nesfârșit, se arătă un om, care venea agale, bălbăbind din mâni. Era omul de serviciu dela cancelaria Gimnaziului.

— Ce cauți tu pe-aici, măi băiete? îl întrebă, oprindu-se în fața lui.

— Il caut pe domnul director.

— Dar înscrierile nu încep decât peste o săptămână. Acum vin să se înscrie pentru examene numai cei cari au avut câte-o *secundă* la sfârșitul anului.

Ionică nu înțălese nimic.

— Da', oare-i aici domnul Director?

— Aici, da! Are de lucru.

— Și... domnul Director e... popă?

— Ce face?

— Are barbă și e îmbrăcat în rochie lungă ca popii?

— Omul zâmbi.

— Da, așa e, dar pentruce întrebi?

— Eu nu-l cunosc, dar a intrat în școală un popă bătrân, care a vorbit cu mine.

— Așa? Apoi dumnealui a fost.

În clipa asta ușa se deschise și cei doi eșiră. Directorul, când se deschise ușa, zări pe Ionică și pe omul de serviciu.

— Ce vrea copilul acela, Dumitre? se auzi glasul lui prin ușa întredeschisă.

— Intreabă de dumneavoastră.

— Lasă-l să intre.

Cu pălărioara în mână Ionică ciocăni la ușa și intră.

— Ei, uită-te la el! Tu erai? Ai voit să vezi școala și pe dinlăuntru? Așa-ți place de tare?

Și iar îl sfredeli cu privirile de subt niște sprincene stufoase.

— Imi place. Domnul învățător dela noi mi-a spus că mai mare aici este domnul Director.

— Cum îl chiamă pe dascălul vostru?

— Strâmbu, Vasile Strâmbu.

— Și el ți-a vorbit de școala noastră?

— Mi-a vorbit fiindcă l-am întrebat eu. Eu am isprăvit școala din sat, și tata hotărîse să mă trimită la școlile acestea. Da' acum nu se mai poate.

— Pentruce nu?

Lui Ionică i se ridică pe neașteptate un nod în gât. Nu putu răspunde îndată. Ochii negri i se înlăcrimară.

— Vezi că taica a murit de șapte săptămâni. Tăcu și directorul și cercetă mirat pe fiul de român din fața lui. Era năltuț, voinic pentru vârsta lui, curat îmbrăcat, vorbea cu siguranța unuia care-i stăpân pe sine.

— Tu ai vrea să înveți mai departe?

— Aș vrea! Că zice și mama că ea tot trebuie să-și bage o slugă, că eu încă nu-i pot ajuta la plug, la coasă, la vite.

— Ai învățat bine la școala din sat?

— Da, știe și domnul *pătrușop* că a fost la examen, și mi-a dat premiu o carte de rugăciuni și una de povești.

— Și le-ai citit?

— Din cea de rugăciuni citesc Dumineca la biserică; cea de povești am citit-o toată.

Directorul chemă pe omul de serviciu:

— Dumitre, du-te până la părintele protopop și roagă-l să vină îndată până aici.

Apoi se aplecă asupra hârtiilor de pe masă și începu să scrie.

Ionică simți o undă de căldură la inimă: dacă venea aici protopopul, îl va cunoaște. Cum de nu s'a gândit el că protopopul locuiește aici în oraș?

Protopopul veni numaidecât. Când dădu cu ochii de Ionică, se miră.

— Tu aici? Și singur? Unde e tatăl tău? V'ați cam grăbit. Mai este o săptămână până la înscriere.

Dar vorbind văzu lacrimi în ochii copilului, care-și ridică capul după ce-i sărută mâna. Protopopul șezu în fața directorului.

— Spune că tatăl său a murit de șapte săptămâni, zise directorul.

— Vai de mine, se poate? Mare durere și mare pagubă. A fost un om vrednic.

— După cât văd eu, copilul tot vrea să urmeze gimnaziul. M'am gândit că domnul Pascu are lipsă de un băiat de serviciu; mi-a spus să-i caut unul. Și, de aceea te-am rugat să vii pân' aici. N'aș vrea să-i dau pe oricine. Știi că bătrânul își are toanele lui. E din oameni de omenie?

— Da! Ii cunosc de mult. Mamă-sa îmi pare tot așa de vrednică cum a fost și tatăl său. Ba ea ținuse mai mult decât el să

începe copilul mai departe. Sfatul eu li l-am dat. A fost cel dintâi în clasa a patra.

Cei doi vorbeau încet, la masa directorului. Ionică nu putea auzi nimic.

— L-am întâlnit în piață cu ochii la catedrală. Și pe urmă m'am trezit cu el aici. Pare un copil deștept și îndrăzneț. Mie-mi plac copiii desghețați.

— E un element bun. Dacă l-ar primi domnul Pascu, ar face și o faptă bună, și nu i-ar părea rău. Să nu bage cumva de vină că-i prea mic!

— A mai avut dumnealui copii din clasa întâia de gimnaz. Lucrul principal e să fie copilul cu totul cinstit. Știi cum se teme de furt.

— Din partea asta cred că pot sta chizeș.

— Și, în al doilea rând, să-i facă curățenia. Știi că bătrânul nu poate suferi un fir de prav.

— Cred că Ionică îi va fi pe plac! Dascălul Strâmbu mi l-a lăudat în toate privințele.

— Dacă ești bun, du-te cu el până la bătrân.

Pe coridor protopopul îi spuse repede despre ce este vorba. Va putea, fără nicio cheltuială de acasă, să aibă și locuință, și mâncare, și va putea învăța, dacă se va purta bine cu domnul profesor Pascu. Ce trebuia să facă? Să măture și să ștergă de prav în cele două odăi ale profesorului, să-i aștearnă patul, să-i aducă mâncarea din vecini, dela Seminarul teologic, să-i aducă apă și lemne. Lemnele vor fi tăiate gata, și încuiate în lemnărie.

După ce bătu într'o ușe în fundul coridorului, protopopul intră cu băiatul de mână.

Ionică văzu un bătrân scund, grăsuț, cu fața roșie, cu părul tuns până la piele, cu barba și mustața tușinate scurt, cu ochii buni, albaștri. Era îmbrăcat într'un halat sur, lung, tivit cu roșu, și încins cu un fel de funie albă, cu ciucuri la capete.

Profesorului îi plăcu de băiat; era frumușel și curățel, și plin de cuviință în vorbă, în purtare, și nu se intimidă.

— Poate-i mai bine că-i mai mic și vine pentru întâia oară la oraș. Nu s'a înhăitat încă cu niciunul dintre cei răi. Dacă va fi deștept pe cât se pare, va învăța el repede ce are de făcut. Apoi, către copil:

— Cum te cheamă Prásleo?

— Nu mă cheamă Práslea ci Ionică Albu! răspunse copilul roșindu-se. Cetise de curând în cartea de povești dată lui de protopopul povestea lui Práslea cel voinic și merele de aur.

— Ionică să te cheme, da' mie, dacă mi-o plăcea tot Práslea o să-ți zic. Știi doar cine-a fost Práslea?

— I-am citit povestea.

— Ei, atunci știi că a fost un viteaz, și numele lui e un nume de laudă. Adică Ionică Albu. Frumos nume: Prásleo!

Copilul se uită întrebător la protopopul. Acela surâse. Zâmbi și Ionică.

— Eu nu-i spun Práslea decât copilului de care-mi place. Când vei face ceva ce nu-mi va plăcea, vei auzi ce nume-ți voi da.

Se înțălese cu protopopul să-i aducă pe Ionică peste o săptămână, când se vor începe și înscrierile.

Abia când eșiau împreună din gimnaziu Ionică se gândi că va fi târziu și că poate Ilie cu tatăl său vor fi plecat cu căruța. Ori, dacă-l așteptau încă, de bună seamă că tata lui Ilie îl va înfrunta pentru atâta întârziere.

Se neliniști, începu să-i fie frică, și cum bătrânul preot îl ținea de mână, deodată simți că mânuța copilului începe să i-o strângă pe a lui, încetinindu-și mersul.

— Ce este? întrebă protopopul.

Copilul îi spuse de ce se temea.

— Dar bine, măi Ionică, tu nu i-ai spus lui badea Dinu unde te duci?

— Nu, că dumnealui a plecat în oraș, zicea că are treabă. Și mie și lui Ilie ne-a spus să grijim de căruță și de cai.

— Hm! Adică nu știe unde ești.

— Nu!

— Viu și eu cu tine până la căruță, n'avea nicio teamă. De plecat acasă n'au plecat ei să te lase singur aici. Da' poate badea Dinu nici nu s'a întors încă din oraș.

Ionică prinse curaj și îndată pașii săi deveniră mai hotărâți, mai apăsați. Ba chiar întrecea mereu în mers pe protopopul.

Era așa cum spuse bătrânul: tatăl lui Ilie încă nu se întorsese din oraș, iar copilul ațipise în căruță, pe fân.

— Am gândit că te-ai pierdut, zise Ilie, sărind bucuros din căruță. Abia atunci zări pe protopopul. Il cunoscuse numai-decât. Se apropie de el cu pălăriuța în mână și-i sărută dreapta. Toți oamenii din Bogatu cinsteau așa pe « pătrupopul » cel cu brâu roșu.

— N'a venit încă tatăl tău, Ilie?

— Uite-l că vine chiar acum, strigă vesel copilul văzându-l pe tatăl său intrând pe porțiță. Incepuse a se neliniști înainte de-a ațipi nu numai de întârzierea lui Ionică ci și de a tatălui său.

Protopopul îl luă la o parte pe român și-i încredință ca să-i spună Vetei acasă în legătură cu Ionică.

— Are Dumnezeu de grije de femeia văduvă și de copilul orfan, zise badea Dinu. Da' mult mă mir cum a îndrăznit să meargă el singur la directorul. De mărișor e mărișor și cuminte, da' totuși e încă numai un copil.

— Avem noi creștinii o vorbă care-i ruptă din rai: « Ajută-te și Dumnezeu te va ajuta »! Ionică se pare că a cunoscut-o, câtu-i de mic.

III

Ionică Albu nu știe ce vorbi badea Dinu cu protopopul în curte, și se simțea foarte neliniștit. Abia acum își dădea seamă că el a pus la cale un lucru fără să întrebe pe mamă-sa. Se legase, prin vorba protopopului, să vină peste o săptămână să intre în serviciu la domnul profesor Pascu. Ce va spune mamă-sa? Se va învoi? Nu va avea lipsă de el acasă? Și, apoi, cum va fi? Va umbra și la școală, ori va sluji numai profesorului? Adevărat că protopopul i-a spus că va putea învăța, dar cum? După vizita la profesorul Pascu, mai trecu odată cu protopopul pe la directorul să-i spună rezultatul. Dar atât. Va fi el școlar în rând cu ceilalți, ori va rămânea numai o sluguliță la domnul acela bătrân? Știa că nu se poate și totuși se temea: va mai avea el vreme să meargă regulat la școală?

Iată a intrat într'un lucru încurcat dacă nu a cerut întâi sfatul mamei sale! Se simțea vinovat, deși avea conștiința liniștită că el nu a căutat anume să se lege. El a dorit doar atât: să-i spună domnului Director dorința sa de a continua școala. Așa a simțit

el, ca o poruncă, în vreme ce se uita din piață la mănăstire și la clădirile cele mari ale școlilor. Și după ce putu bănuși că directorul era preotul acela bătrân care se oprise și vorbise cu el așa de prietenește, simți că trebuie să meargă după cei doi tineri cu cărțile subțioară. Trebuia să folosească prilejul! Cine știe când va mai veni el la Blaj?

Gândindu-se apoi la mulțumirea părintelui protopop, Ionică își zise că va putea să meargă și la școală, cu toată slujba lui, altfel nu i-ar fi venit în ajutor protopopul. Doar știa dela tatăl său că dumnealui l-a sfătuit să-și trimită copilul la școală.

Oricum, acasă îi va spune întâi domnului învățător ce a făcut el, și-l va ruga să vină să vorbească cu mamă-sa. Nu era chiar așa de vinovat cum îi păru în prima clipă.

Dar abia eși căruța din oraș, și cum badea Dinu tăcea mereu, Ionică începu să se simtă vinovat și înaintea lui, și a lui Ilie, că nu le spune ce ispravă a făcut el azi. Ca și când ar voi să ascundă lucrul dinaintea lor.

Și ne mai putând răbda, copilul începu să le povestească lui badea Dinu și lui Ilie, întâmplările de când se despărțise de Ilie.

Ilie îl ascultă cu gura căscată de mirare. Ii părea o poveste, cu neputință s'o fi pățit Ionică.

— Da, zise badea Dinu, din față, când Ionică sfârși de istorisit. Mi-a spus părintele protopop totul. Dumnezeu poartă grije de copiii orfani.

Lui Ionică îi crescuseră inima de bucurie: se pare că a făcut un lucru bun, pentru care nici mamă-sa nu se va putea supăra. Dacă nu s'a supărat nici domnul protopop nici badea Dinu!

Ilie îl privi cu admirație și zise:

— Măi, d'apoi e chiar așa?

— Chiar așa!

— Iacă mă gândeam mai înainte că și Ilie al nostru e un copil cu noroc. El mai are doi ani la școala din sat, apoi îl voi aduce și pe el aici. Peste doi ani tu vei fi băiat mărișor și obișnuit cu școlile de aici, așa că nici Ilie nu va fi singur. Va avea în tine un sprijin, ca doi vecini buni ce sunteți.

Ilie iar rămase mirat: încă niciodată nu-i vorbise tatăl său că-l va da la școală la Blaj. Învăța și el destul de bine. Nu zise

nimic, ci privi iar cu admirație la Ionică, și se strânse puțin lângă el, ca și cum i-ar căuta de-acum sprijinul. Era un copil bun și drept, dar cam sfios, lipsit de îndrăzneală.

Intr'un târziu Ionică zise:

— Dacă ți-a spus domnul protopop tot, vei încunoștiința-o dumneata pe mama, bade Dinule?

— Vezi bine! Mi-a și lăsat părintele protopop să-i spun ce trebuie să pregătească pentru plecarea ta. Mi se pare că peste o săptămână tot cu căruța mea o să veniți.

— Dumneaei nu știe nimic, nici domnul învățător. Când am plecat azi dimineată eu nu aveam niciun gând, ci voiam numai să văd școlile celea mari. Dumneata să-i spui mamei, și eu îi voi spune domnului învățător și părintelui.

— Da' cum îl cheamă pe profesorul la care vei sta?

— Domnul Pascu.

— Ei, d'apoi îl cunosc și eu. De câte ori nu i-am adus lemne din stânjenei din pădurea Mitropoliei dela noi.

Ionică tăcu: nu știa nici ce-i Mitropolia, nici stânjenu. Totuși înțalese că profesorul Pascu făcea foc cu lemnele din pădurile din Bogatu.

— Un bătrânel îndcsat, grăsuț, cu obrajii roșii, cu barba și mustățile tunse scurt, mai zise badea Dinu.

— Chiar așa!

— Ține vin bun în pivniță. După ce descărcam lemnele și le așezam frumos în stânjenei, ne cinstea totdeauna pe cărauși, când ne plătea, și cu câte-o oală cu vin.

Ionică tăcu. De vin nu știa nimic. Nu-i pomenise nici domnul protopop, nici profesorul.

Pân' ajunseră în sat Ionică se împrieteni cu gândul să-i spună el însuși mai întâi mamei sale toată povestea. Pentruce s'ar teme? Ar însemna că a făcut un lucru rău, iar el nu se simțea vinovat decât că luase o hotărâre fără mamă-sa. Dar el când a intrat în clădirea aceea mare nu s'a gândit cu ce ispravă se va întoarce. Așa s'au potrivit lucrurile. Și, în sfârșit, își zise el liniștindu-se, dacă nu se va învoi mamă-sa, nu va merge. Va ruga pe domnul învățător să-i scrie directorului. Simțea mare părere de rău la asemărea gând, dar mai de nesuferit îi era gândul s'o supere cu ceva pe mamă-sa... Dar așa va face! Va spune mai întâi mamei

sale și numai după ce va vedea ce va zice ea, va anunța pe învățător și pe preot.

Spre mirarea și bucuria lui mamă-sa primi vestea ca pe un lucru de mare preț și tocmai din acest motiv nu-i venea să creadă, până ce nu-l întrebă și pe vecinul Dinu.

Imbrățișe pe Ionică, îl sărută, și ochii i se umplură de lacrimi.

— Iată că Dumnezeu ne stă într'ajutor, să-i mulțumim lui mai întâi.

Iși luă copilul de mână, intrară în camera dinainte, și înge-nunchiară în fața icoanelor.

Se treziră plângând amândoi pentrucă le veni în minte cel răpusat.

Se bucurară și preotul și învățătorul când auziră vestea.

Amândoi învățaseră în Blaj, și cunoșteau pe domnul Pascu. Știau că ține mereu un băiat de serviciu. Unii rămâneau la el din clasa întâi până într'a opta. Alteori nimerea copii răi, și atunci schimba mai mulți într'un an.

Știau că bătrânul profesor, ca orice om care a dus o viață singuratică, își are toanele lui cu care trebuiau să se obișnuiască băieții de serviciu dacă voiau să rămână la el, — dar că era om bun de inimă. Nu lăsa pe băieții de serviciu să rămână flămânzi. Aducea o porție și jumătate, deși porțiile dela masa profesorilor dela Seminarul teologic erau mari, iar el cam suferea de stomac, mânca puțin. Ori numai i se părea lui că suferă. Punea preț mai mare pe un pahar de vin bun, de care se îngrija să aibă totdeauna în pivniță.

Învățătorul Strâmbu îi dădu lui Ionică certificatul de absolvire al claselor primare. Il scrise cu multă grije, și îl privi, când fu isprăvit, cu un fel de mândrie.

— Ionică, zise el, dându-i certificatul, e o armă bună foaia asta de hârtie. Poate-ți va fi de ajutor să fii scutit de didactru. Nu știi ce-i didactru? Banii ce trebuie să-i plătească maică-ta când te va înscrie în clasa întâia de gimnaz. Să grijești însă să nu mă dai de rușine. Poate te vor pune întâi la examen, deși certificatul e « pur eminent ». În săptămâna asta mai răsfoești puțin cărțile, mai ales istoria, geografia și aritmetica. Iar pentru viitor dă-ți silința să fii mereu între cei dintâi elevi din clasa ta. Să

știi că acolo nu va fi așa de ușor ca aici. În școala noastră te-ai ridicat cel dintâi între șasezeci de școlari, și băieți buni și mai slăbuți. Acolo nu vei întâlni în clasa întâi decât numai școlari cu certificate bune, căci numai pe aceștia îi trimit părinții la școlile din Blaj.

Ionică ascultă cu atențiune toate sfaturile și îndrumările ce i le dădu învățătorul Strâmbu. Simțea o părere de rău că nu-l va mai avea pe el dascăl. Parcă ar fi plecat cu mai mare îndrăzneală. Abia din cele spuse acum de învățătorul începutu să întrevedă greutățile mai mari ale învățaturii.

Ascultă sfatul dascălului și în zilele ce urmară, răsfoi nu numai materiile amintite de el, ci toate cărțile din clasa a patra.

În vremea asta mamă-sa făcu pregătirile pentru plecarea lui. Porni, cu carul, la târg la Sibiu, cu alți oameni din sat, să vândă doi saci de grâu și vr'o câteva perechi de pui.

Și aduse o băliță vopsită albastru, cu flori roșii, care se încuia cu cheie și când o deschideai mirosea proaspăt a brad. Aici îi așeză hăinuțele, dându-i-le în seamă cu numărul pe fiecare, iar Ionică scria pe o bucată de hârtie, câte cămeși, câte ștergare, câte cearșafuri, câte batiste, și celelalte mărunțișuri.

Îl cam treceau nădușelile: era un lucru nou pentru el, cu care nu și-a bătut capul până acum. Și avea senzația că-și ia o grea răspundere: să țină seama de tot ce are, să nu piardă nimic, să le dea numărate la spălat. Câtă grije pe capul lui! Când fu lădița plină, se simțea oarecum îmbătrânit. Îl neliniștea mai ales gândul cui le va da la spălat, și dacă i le vor mai aduce îndărăpt? Dar nu ceru nicio lămurire dela mamă-sa: se va descurca el, va vedea el ce va face, pentruce să o umple de griji și pe mamă-sa?

După sfatul învățătorului, Safta îi cumpără o pereche de ghetе cu elastic, nu bocanci ca pân' acum, îi cumpără și o vestă și un căpuș de stofă. Va duce și pe cel de pănură, cusut încă de tatăl său, și țundrile pentru iarnă, și cizmuțele.

Când peste lădița plină, pusă în căruța lui Dinu, se mai grămădi și țolul de lână albă, și salteaua plină cu pae, lui Ionică îi venia să plângă: grea răspundere avea să poarte pentru toate lucrurile acestea! Dar mamă-sa și vecinu Dinu părea că nici nu bagă de seamă!

IV

Locuința profesorului Pascu era în clădirea cea veche a Gimnaziului, cu celea două ferești duble spre grădina botanică. Fereștile, cu câte patru ochi mici, erau vechi, nu se mai închideau bine. Ramele, de pe cari se spălase culoarea în multe locuri, erau căptușite cu postav sur unde se îmbinau, pentru a opri curentul, care era unul din dușmanii profesorului Pascu. Pentru a le putea închide în toate cârligele, un copil de înălțimea lui Ionică trebuia să pună scaunul, să se urce pe marginea vopsită alb, și să se înalțe în vârful degetelor.

La parter fereștile erau adăpostite de gratii groase de fier, la etaj erau libere. Când le deschise mai întâi și privi jos în grădina lui Ionică îi veni amețală, dar nu se sperie. Pentru a desface cârligele dela ochiurile de deasupra trebui să mai pună în fereastră o bucoavnă grea și groasă, dintre cărțile din raftul cel mai de jos al bibliotecii, — pentru a ajunge. Mai privi odată și de-acolo de sus în grădină, și văzu cu bucurie că nu-i mai vine nicio amețală. Și era nevoie să se simtă sigur la așa înălțime, pentrucă gazda lui îi porunci încă în ziua întâi de serviciu, să ștergă bine geamurile, să strălucească. Se vedea că nu au fost șterse de mult. Se cunoșteau pe ele urmele picurilor de ploaie, ba și scrisul punctat al muștelor.

Ionică n'a curățit în viața lui geamuri, dar a văzut-o adeseori pe mamă-sa. Când îl întrebă gazda dacă știe, el aprobă hotărît din cap.

Incepu de sus, cu o cârpă muiată în apă, cu alta uscată zbicea, ștergea, lustruia. Lucrul mergea încet, și înțepenise tot de încordarea poziției în care trebuia să stea, mereu cu grija să nu-i scape piciorul peste margine. Nu se mai uita în grădină. Nu mai amețea, dar totuși nu-i venea la socoteală când vedea adâncimea de subt picioarele lui.

Răsuflă mai ușurat numai după ce începu să poată lucra din odaie, întâi de pe scaun apoi, de jos, de pe podelele vopsite roșu. N'a mai văzut el podele vopsite, și la început nu cuteza să calce pe ele, ci numai pe covoarele vechi și șterse.

Dar acum mereu cu grija să facă geamurile «ca ochiul», se dădea adeseori un pas înapoi și le privea, ne mai ținând seama

unde calcă. De altfel se desculțase dela începutul lucrului, pentru a fi mai sigur că nu va luneca din fereastră.

Urmele muștelor erau mai rebele, și Ionică se înverșună împotriva lor. « Ce bidigăanii ticăloase », își zicea el. Până acum nu le putea suferi pentru că pișcau și se puneau pe toate mâncările, și mai ales pentru că toată vara se țineau roiuri după vite, și se puneau adeseori pe locuri unde ele nu ajungeau să se apere cu coada ori cu capul. Dar acum le cunosc și isprava de pe geamuri.

Din când în când se oprea și le zburătorea cu ștergarul pe celea ce veneau prin fereștile deschise, ori cari se adăpostiră de mai multă vreme prin casă.

Isprăvi abia când ceasul din turnul catedralei bătu douăsprezece. Abia aruncă apa din lighean când se ivise în ușe gazda. Venise încet, fără să-l simtă. Nu pentru a-l surprinde ce face, ci pentru că așa era mersul domnului Pascu: cu pași mărunți și înceți, ușori, se legăna ca o rață.

Când Ionică își întoarse capul, văzu fața lui roșie și rotundă, cu obrazii mari. Bătrânul se opri în ușe fără s'o închidă; văzând că fereștile sunt închise, nu se temu de curent.

Protopopul îi spuse că profesorului are să-i zică: « sărut mâna » și « reverendisime ». Cuvântul din urmă nu-l mai auzise, nu-l înțălegea. Și-l scrisese pe hârtie, și-l ceti de multe ori până ce-l putu pronunța fără greș.

Când se înfățișe în dimineața aceea gazdei și-l agrăi: « Sărut mâna, reverendisime », bătrânul clipi vesel din ochi, și un zâmbet i se așeză pe buzele cam vinete.

Acum Ionică îl întâmpină cu același salut. Gazda zâmbi din nou, și măsurând mărunț cu bățul pe lângă el, se apropie de ferești. Le privi din toate părțile, le deschise pe celea din lăuntru, le examină din nou, și alt surâs îi înflori pe față.

— Alta ce-ai mai făcut prâsleo?

Copilul nu înțălese, și-l privi drept în ochi.

— Ce să mai fac, reverendisime?

— Numai cu fereștile ai isprăvit?

— Numai, că au fost tare murdare de muște reverendisime.

Lui Pascu îi plăcea această titulatură, și s'o audă cât mai des. Totuși, băieții de serviciu de până acum, nu i-o spuneau mereu.

Era mulțumit și de felul cum ștersese Ionică geamurile.

— Hm! își zise el, prâslea ăsta se vede un copil de ispravă! Apoi, către Ionică:

— Blestemate bidigăanii! Ți-au dat de lucru, hai? Da'mi pare că nu mai bâzâe prin casă niciuna!

— Nu, că le-am zburătorit cu ștergarul.

— Bine le-ai făcut! Sunt niște ființe spurcate pe care nu știu de ce le-a mai lăsat Dumnezeu în lume. Să nu le rabzi prin casă, Ionică!

Copilul, însuflețit, era gata să răspundă: «Nu-ți fie frică!». Inghiți însă vorba din vârful limbii, dându-și seama că nu se cuvenea să vorbească așa. Dar nu-i veni în grabă niciun răspuns potrivit. După un răstimp zise:

— Mama pune peste zi năfrâmi negre la ferești, să nu se adune muștele în casă.

— Da' mamă-ta nu cetește nici nu scrie la masă ca mine. Apoi lumina e sănătos să intre în casă. Vei griji să intre cât mai multă lumină, dar nu spurcatele astea. Fereștile le vei ținea deschise în toată dimineața, de când ne sculăm și până începe școala; după ce mâncăm la amiază și seara înainte de culcare, vreme de un ceas. E nevoie de aer curat din grădină.

— Așa voi face, sărut mâna reverendisime!

«Desghetat copil», își zise bătrânul. Apoi tare:

— Și acum du-te și adu prânzul!

Vreme de o săptămână Ionică trecu prin ciur și prin sită! Câte nu trebui să învețe, și nu avea dela cine. Noroc că văzuse pe mamă-sa făcând toate trebile gospodăriei. Se gândea cum așternea ea masa, cum mătura, cum așternea paturile seara, cum le făcea la loc dimineața, cum spăla vasele. Dar aici erau și multe lucruri pe care nu le văzuse mai înainte. Și mai întâi erau chiar «cratițele» acelea de tinichea, vopsite alb care se potriveau bine una deasupra alteia, prin toartele cărora trebuia trecută o curea, și cu care aducea mâncarea dela seminar.

Gazdei nu-i trecea prin gând să-i arate, să-i lămurească nimic. O viață de om a fost servit tot de elevi de liceu, când mai mari, când mai mici, cari toți făcură, mai bine ori mai rău, aceeași treabă, și profesorul era convins că toți trebuie să știe lucrurile necesare în serviciul lui.

De aceea se miră când Ionică îl întrebă:

— Cu ce să aduc prânzul, reverendisime?

Dacă nu l-ar fi agrăit așa, probabil că bătrânul s'ar fi supărat de așa întrebare.

— Păi, n'ai văzut vasele!

Nu avea unde să le vadă, fiindcă erau închise într'un dulap: peste vară profesorul, cum nu avea băiat de serviciu, mânca la masa profesorilor din seminar. Profesorul le căută la locul lor, surprins că nu le vede, până ce își aduse aminte unde sunt.

Ionică le luă, așa cum erau puse una peste alta, de cureaua ce le lega. Dar pe cel de deasupra'văzu și un strat subțire de prav și puncte de muște.

— Trebuie să le spăl întâi, reverendisime.

«Asta-i un copil minunat» își zise bătrânul.

— Ai dreptate, fătul meu, trebuie spălate că de două luni n'a mai umblat nime la ele.

Lui Ionică îi fu deajuns să vadă cum sunt legate prin toarte, cum se îmbucă unul într'altul, pentru a ști cum să umble în viitor cu ele.

Se uită cu băgare de seamă cum pune bucătarul seminarului mâncarea în ele — erau patru de toate, — și cum se potrivesc de bine să nu se atingă cel de deasupra de mâncarea din cel de dedesubt. Ii plăcu și-și zise că-i un mijloc foarte bun de a putea aduce deodată mai multe feliuri de bucate.

Așternu masa, cu măsură și tacâmuri, pe care le văzuse unde se țin, și se retrase în odăița dela intrare.

Nu era flămând tare, căci de dimineață mâncase bine pită cu slănină din merindea adusă de acasă, — totuși mâncarea caldă din camera vecină începu să-l gâdile în nări.

— N'ai pus vinul la masă, prâsleo, auzi într'un târziu pe profesor.

Vinul? Dar nu văzuse nicio sticlă cu vin, iar dela seminar nu i-au dat.

— Deschide dulapul acela din colț, de lângă bibliotecă.

Acela era plin de sticle goale, și mai era o damigeană de cinci chilograme, care Ionică nu știa ce-i, fiindcă nu mai văzuse până acum sticlă așa mare, îmbrăcată în nuele.

Mormăind, gazda se ridică dela masă, și-i arătă o pâlnie, o sticlă de-un chilogram tăiată în dungii, cu gura largă, și-i spuse să o umple din damigeană.

Ionică, turnând, trebui să o ridice cu fundul mai sus. Era ultimul chilogram.

— Să-l pun tot, reverendisime ?

— Cât încape !

— Dar încape tot, că-i numai pe fund.

— Pune-l tot ! După amiazi va trebui să mai scoți o damigeană din pivniță.

Copilul nu zise nimic, deși nu știa nici unde-i pivnița, nici cum să scoată vin din butoiu. Dar se gândi să-l lase pe profesor să mănânce în tihnă. Băgă de seamă cum mormăi când trebui să se scoale dela masă pentru vin.

Ionică se retrase din noaptea în camera dela intrare. Era mai mult un antreu decât o odăiță. Nu încăpea decât patul copilului, un pat simplu de brad nevopsit, care se cam legăna din încheieturi de cazna la care l-au pus atâtea rânduri de băieți de serviciu, — un pat care de peste treizeci de ani era acoperit cu învelitori țărănești, lucrate în război acasă, cu motive din tot alte regiuni ale Ardealului. Mai era loc pentru o măsuță, pentru coșul de lemne și lavița pe care stăteau vasele de apă: două donițe, o găleată de tinichea vopsită în albastru, și o cană de pământ, cu țâț, vopsită verde. Acestea cu lavița lor, și lada pentru lemne erau ascunse după o perdea care mai bătea puțin în albastru. Lădița pe care și-o aduse Ionică de acasă era vârită subt pat, unde stătura și ale antecesorilor lor.

Rânduiala, aici, i-o arată copilului de dimineață pedelul gimnaziului, îndată ce profesorul plecă la plimbarea lui obișnuită în grădina botanică.

— Arată-i măi Dumitre, mă, arată-i la prichindelul ăsta cum să-și așeze lucrurile, îi zise profesorul, când disdedimineață îi pică pe cap Ionică și mamă-sa.

Domnul Pascu nu avea nicio grijă de cămăruța asta, ca și cum nu s'ar fi ținut de locuința lui ci de coridorul comun. Aștepta să fie perdeaua totdeauna trasă, și patul făcut. Incolo, orice hoț ar fi putut înnopta subt învălitoarea patului, ori subt pat: nu cerceta niciodată nimic. Așa că în multe rânduri, când se nimeri să aibă vr'un băiat de serviciu mai prăpădit, se ascundeau aici de multe ori subt pat alți băieți de serviciu dela alți profesori, care veneau la al lui să joace cărți pe nasturi sau pe chibrite.

Din antreul acesta ducea în camera profesorului o ușă masivă de stejar, cu un zar strașnic, lucrat din ciocan cu un veac înainte. Iar cheia dela ușa asta, mare cât una dela biserică, o purta bătrânul veșnic cu sine. O juca adeseori în degetul mic dela mâna stângă, o purta de aproape o jumătate de veac; cheia se făcuse lucie ca de argint, dar nu o pierdu niciodată. Deși mulți elevi prăpădiți din clasele inferioare ar fi dorit din toată inima s'o piardă. Profesorul se juca cu ea mereu și în clasă, și când îl năcăjau băieții, le dădea cu cheia peste cap.

Ionică nu văzuse așa cheie mare nici la biserica lor din sat.

Câtă vreme gazda mânca, ușa la care se potrivea cheia aceasta rămânea închisă. Profesorul avea un clopoțel de cioaie, pe care-l suna când trebuia să vină băiatul de serviciu.

Ionică nu văzuse clopoțelul, — era ținut pe un raft al bibliotecii, — nici nu știa obiceiul. Când îl auzi sunând privi intrigat: de unde să alege miei pe-aici? Se va fi rătăcit vr'unul prin grădină? Trase cu urechea: clopoțelul nu mai suna. În schimb auzi glasul mânios al gazdei:

— Dar ce, ești surd măi prășleo? Intră repede pe ușa grea.

Să fii cu urechile în patru! Când am sunat să și fii aici.

Copilul, știindu-se nevinovat, nu se intimidă.

— N'am știut cine sună clopoțelul, reverendisime, am crezut că-i vr'un miel pe undeva.

— Se vede că ai visat că ești cu oile pe la voi, prin Bogatu. De-acum să știi.

Ionică nu mai lungi vorba, ci începu să adune dela masă. Cu coada ochiului zări sticla de vin goală de jumătate; îi păru și fața gazdei mai roșie. Deodată simți că se înneacă de un fum tare.

Era mirosul acela nesuferit care era să-l înnece și azi dimineață în odaia bătrânului, înainte de a deschide fereasta. Sămăna cu duhoarea fumului de pipă, dar fum nu se vedea în cameră.

Adică era fum dela o astfel de țigară ca și care el nu mai văzuse: era o țigară groasă de foi; între buzele gazdei desvălea un rotocol de jar, și împrăștia fum vinețiu și pișcător, încât îl strângea de gât pe Ionică.

Copilul curăți masa, voi să ducă la locul ei și sticla cu vin, dar gazda îl lovi cu cheia peste degete. O și scoase dintr'un buzunar și începu să se joace cu ea.

— Nu te atinge de ea până nu-ți voi spune eu. Fața profesorului înflăcărată, era surâzătoare, radia de mulțumire și de plăcere.

Adică ai crezut că-i un miel prin grădina botanică! Se vede c'ai venit dela oi, ca toată nația asta românească, de altfel. Câte oi aveți acasă, măi prâsleo?

Deși-l lovise cu cheia peste degete, din glasul gazdei Ionică simți că domnului profesor îi trecuse supărarea.

— Avem vr'o douăzeci, reverendisime.

— Și vaci?

— Două!

De boi nu întrebă, dar copilul simți de datoria lui să adauge.

— Și doi boi, reverendisime. Părea că niciodată titulatura asta nu-i cădea așa de bine ca în ceasul de după masă, când trăgea, mulțumit și împăcat cu toată lumea, din țigara de foi.

«E minunat băiatul ăsta», își zise el. Totuși adăugă:

— Păi sunteți oameni bogați, voi. Nu în zadar vii din Bogatu. Dar așa suntem noi românii: toți ne plângem de sărăcie. Am mai pățit eu și cu alții! Spun părinții lor că abia au cu ce să le cumpere încălțăminte și cărți, și când colo i-am aflat la târg cu carul plin de saci de grâu și de cucuruz.

Ionică nu prea înțelegea ce vrea să spună gazda. El nu se rugase nici de directorul, nici de protopopul, să fie ținut de pomană la școală. Nici mamă-sa. Dar își aduse aminte cât de mulțumită a fost mamă-sa când i-a spus vestea adusă dela oraș. Se gândi că ei nu erau într'adevăr săraci, ca alți oameni din Bogatu, dar nici nu erau avuți ca alții. Se gândi totuși: nu era cumva o înșelăciune în luarea lui ca băiat de serviciu? Gândul îl neliniști și zise:

— Da' noi nu suntem săraci ca alții, reverendisime. Dacă nu murea taica s'ar fi îngrijit el de toată cheltuiala cu școala.

Profesorul simți tremurul din glasul lui Ionică și se căi că-i pomeni de părinții altora. Simți că băiatul luă și asupra sa vorbele acelea, ba trebui să recunoască adevărul: le spusese și cu un ascuțit împotriva lui, și-i păru rău. Adevărat că în astfel de servicii ca Ionică ar trebui, își zicea el, să între numai elevi săraci de tot, cari altfel nu pot studia la gimnaziu. Dar copilul acesta era orfan, și nu-l putea pune în rând cu alții.

— Cu tine e altceva, Ionică, tu, din nenorocire, ești orfan de tată. Iar un cap de muiere singură, și când are ceva avere, ce știe să facă? Cum știe să se ajute. Acum du-te în odăiță și mănâncă și tu.

Scena din urmă îi cam tăie pofta de mâncare. I se păru că într'o măsură oarecare nu era îndreptățit să crească gratuit la școală. Iși aduse aminte și de tatăl său... Totuși mirosul mâncărilor îl atrase, îi risipi gândurile și începu să se ospăteze. Se trezi că nu lăsă nici cât să lingă mâța în cele trei vase de tinichea,— azi pe unul îl adusesese gol. Profesorul se servea în farfuriile lui, scoțând din aceste vase, și ce rămânea era a băiatului de serviciu.

Deodată tresări: din odaia vecină pătrundea un sforăit răsunător pe multe glasuri. Domnul Pascu, după ce-și puse țigara de foi, fumată de jumătate, într'o farfurioară, se întinse pe divanul acoperit cu o pătură de lână roșie, și își făcu somnul regulat de după masă.

Ionică zâmbi. « Chiar bine: voi putea spăla vasele mai fără teamă să nu fac larmă! ».

V

Profesorul Ion Pascu era unul dintre urmașii vechilor călugări, întâii dascăli dela școlile Blajului, întemeiate la jumătatea veacului al optsprezecelea. Călugării basilitani, cin răsăritean care urma regulile monahale a sf. Vasile cel Mare, se împutănaseră, de mai multe decenii, în număr, și pe vremea când veni Ionică Albu la școală, întreg cinul călugăresc se reducea la un singur ieromonah, părintele Damian. Dar el nu mai făcea parte din corpul profesoral. Era mai mult o mărturie a trecutului, un reprezentant al tradiției, și urma singur, cât putea, ritualul de rugăciuni și de slujbe la biserica catedrală, care mai purta și mai poartă încă până azi numele de mănăstire.

Locul vechilor călugări în învățământ îl luară profesorii cari trebuiau să fie toți preoți hirotoniți. La începutul înlocuirii cei mai mulți erau tot un fel de călugări, adică preoți necăsătoriți, fără familii, cari locuiau în vechile chilii călugărești din clădirea gimnaziului. Cu timpul numărul acestora scăzu, și majoritatea profesorilor erau preoți căsătoriți, cari nu mai locuiau în cu-

prinsul gimnaziului, ci în micul orășel dela înbinarea Târnavelor cu apă turbure.

Pe vremea când veni Ionică Albu la școală nu mai erau, afară de gazda lui, decât doi profesori preoți necăsătoriți, «celibi», cum li se spunea, după nomenclatura latinească.

Profesorul Ion Pascu apropia vârsta de șaptezeci de ani. Era fiu de țăran dintr'un sat destul de apropiat, și învățase la școală ca cei mai mulți elevi din vremea lui: răzimat pe pânea ce o primeau elevii silitori tot la cinci zile, dela Mitropolie, și pe ceea ce-i aduceau de-acasă cu straița ori cu desagii.

Nime nu știa motivul adevărat pentru care a rămas necăsătorit. Versiuni erau mai multe. După unii s'ar fi îndrăgostit foc, când era în clasa a opta, într'o fată dela ei din sat, dar fata s'a măritat cu un fecior de-acolo. Umbla, de multă vreme, prin satele din jurul orășelului cu școli mari, cântecul următor:

Cât trăești să nu iubești
Diac (student) în haine nemțești;
Că diacu-i poamă rea
Te iubește, nu te ia!

Experiența populară din versurile acestea o va fi hotărît și pe țărančuța din satul lui Pascu, să nu se uite la el, ci să se mărite în legea și obiceiul satului.

După alții Ion Pascu, deși era un tânăr timid, ar fi avut o mare ambiție: să ajungă canonic, adică sfătuitor, consilier mitropolitan, — preoții care erau cei mai înalți demnitari în Biserică după Vlădica. Cum cei mai mulți dintre ei erau aleși dintre preoții celibi cari studiaseră în Roma, Ion Pascu a stăruit, prin câțiva profesori ai lui, să fie trimis la Roma, de câte ori se făcea câte-un loc vacant în seminarul «De propaganda fide». Dar tot de-atâtea ori i-au luat alții pe dinainte, tineri dintre cei mai deștepți și mai silitori, cu certificate mai bune decât el, sau cu protecții mai tari la Mitropolie.

Așa, a rămas să facă seminarul teologic în Blaj, după terminarea căruia s'a hirotonit preot celibe, pentrucă, — spuneau unii — tot mai nădăjduia să ajungă canonic, aceștia alegându-se uneori și dintre astfel de preoți-profesori.

Mai era o versiune, după care profesorul Pascu nu s'a însurat pentru a-și putea ajuta părinții, care aveau încă o droaie de copii

mici, feciori și fete, și erau oameni cu stare materială mijlocie. Poate versiunea aceasta să fi fost mai întemeiată, pentru că și pe vremea lui Ionică nu trecea săptămâna să nu vină la bătrânul câte-o rubedenie: frați, surori, nepoți, nepoate.

Erau așa de numeroși încât în vremea din urmă, când ajunsesese și la strănepoți, bătrânul nu-i mai putea deosebi. Uneori se mânia și Ionică îl auzea strigând: « Da' ce mai vrei să-ți dau? Par'că numai Joia trecută ai fost la mine? ».

Rudeniile nu veneau niciodată cu mâna goală; aduceau peste iarnă ouă, unt, brânză, iar când venea vremea poamelor: mere, pere, piersici, și mai ales struguri. Bătrânul se îmbuna totdeauna când vedea darurile, și partea cea mai mare a salariului lui, de zeci de ani, mergea, astfel, la rudonii.

Dar se poate ca și versiunea cea dintâi să fi avut un sâmbure de adevăr. Nimeni nu l-a văzut vr'odată nici în tinerețe, nici la bătrânețe, cu ochii după vr'o doamnă ori domnișoară din oraș. Dar Joia, când se făcea târg de săptămână, adeseori putea fi văzut în piață, admirând vr'o fată frumoasă dela țară, și încercând să intre în vorbă cu ea.

Iar în camera lui de călugăr toată înfățișarea era țărănească: patul, masa erau acoperite numai cu scoarțe și covoare țărănești. Toate albiturile de pat, ștergarele, fețele albe de masă, șervetele — în realitate merindare țărănești, — erau lucrate de rudeniile lui de acasă.

În gimnaziu și la teologie a fost mereu printre cei mai buni elevi, deși era mai înzestrat cu stăruință și îndelungă răbdare, cu voință tare, decât cu o inteligență prea sclipitoare. Dintre materiile de studiu îi plăcea mai ales limba română și latină, ajungând încă prin clasa a șasea întâiul la aceste două studii, și un fervent apărător al școlii latiniste, înflorea pe atunci la școlile din Blaj.

Ajunsesese, în clasa a opta, să citească și să traducă fluent orice clasic latin, iar în gramatică și sintaxă putea fi pus în locul profesorului. În ce privește limba română jura pe gramatica și sintaxa lui Timoteiu Cipariu, care chiar pe vremea aceea își prăznuia cuceririle.

Și în clasele superioare de gimnaziu, și în cei patru ani de teologie se ocupă intens cu aceste două obiecte; citi mult, răscoli

bibliotecile din Blaj, și ajunsese înzestrat cu cunoștințe așa de frumoase, încât examenul de profesor i-a fost o jucărie, după ce s'a hirotonit preot necăsătorit.

Așa a ajuns în chiliuța în care trăește de aproape cincizeci de ani. Visul lui, — dacă într'adevăr l-a avut, — de-a ajunge canonic, totuși nu s'a realizat: ca și cu trimiterea lui la Roma, i-au luat mereu alții pe dinainte. Nu era un om îmbulzitor; rămăsese până la bătrânețe un om timid.

După cum nu era decât pe jumătate călugăr, ajunsese totuși pe jumătate și canonic: a fost distins întâi cu titlul de protopop onorar, cu dreptul de a purta brâu roșu, apoi cu acela de asesor consistorial. Adică lua parte la ședințele prezidate de mitropolit, la care, de drept, participau ca referenți și propunători toți canonicii. I se împărțeau și lui dosare pentru referat în ședințe, întocmai ca și la canonici, și avea acum mai multă îndreptățire la titlul de «reverendisime». Titlul acesta le competea de drept numai canonicilor, dar cu timpul îl folosiră și protopopii, și mai ales asesorii consistoriali.

Se pare că aici e de a se căuta motivul pentru care profesorul Ion Pascu se simțea atât de măgulit când i se dădea acest titlu, la bătrânețe. Deși nu era cu totul îndreptățit să-l poarte, că nu era numit, așa avea iluzia că totuși e canonic.

Ionică Albu intră dela început în simpatia bătrânului prin faptul că-i spunea mereu așa, și că pronunța așa de bine titlul pe care alți băieți de serviciu o spuneau multă vreme stropșită în toate formele, până se obișnuiau cu ea.

Copilului nici prin minte nu-i trecu a se linguși pe lângă gazdă, spunându-i așa. Așa-l învățase protopopul să-i zică, și așa-i zicea, cu aceeași lege cum îi spunea dascălului din sat «domnule învățător», sau preotului «părinte». Nu înțelegea cuvântul, dar știa că așa i se cade să-i spună. El nu știa ce plăcere mare îi face gazdei dându-i mereu acest titlu și spunându-i «sărut mâna». Agrăirea din urmă nu-i făcu, dela început, nicio greutate: era și gazda lui preot, și el spunea «sărut mâna» și preotului dela ei din sat.

* * *

Fix la două profesorul se trezi și sună clopoțelul. Ionică terminase de mult cu spălatul vaselor, le așezase la locul lor, făcu

rânduială în odăița-antreu, și frunzărea acum o carte pe care o luase de acasă, cu altele. Era încă numai ziua de 29 August. Inscrierile nu începuseră, nici târgul de cărți, până peste două zile. El venise, cu mamă-sa, la terminul spus de gazdă.

Profesorul se sculă moleșit după somn, căsca mereu, ridicându-se încet de pe divan și făcând câțiva pași prin cameră, cu mâinile la spate.

— Acum să deschizi fereștile, Ionică, și să le lași așa până la ceasurile patru.

— Da, sărut mâna, le deschid. Dar când începu să le deschidă, se codi:

— Vor intra iar muștele, reverendișime, că-i cald afară și muscărie multă.

Dacă nu s'ar fi gândit la muște le-ar fi deschis bucuros; se înneca în fumul de țigare de foi.

— Muștele o să le scoți tu iar afară, dar e nevoie de aer curat. Eu mă duc în grădină la plimbare.

— Oare n'ar fi mai bine, sărut-mâna, să le deschid mai înspre seară, când nu mai bate musca, îndrăzni copilul.

— Hm! Par'că n'ai zice rău, măi prâsleo! Hm! Totuși nu se poate să stricăm regula. Fereștile se țin deschise când nu sunt acasă. Dela două la patru sau am ore la școală, sau mă plimb prin grădina botanică. Dimineața rămân deschise dela opt la douăsprezece. Totuși mărginit la minte trebuie să fii dacă nu știi nici atâta lucru!

Gazda își uită că Ionică era prima zi în serviciul lui, și nu avea de unde să știe. Totuși copilul nu se supără, ci începu să deschidă fereștile.

În odăița-antreu, după ce învărti de două ori cheia în broasca masivă, profesorului îi veni ceva în minte.

— Par'că spuneai că nu mai este vin în damigeană?

— Nu mai este, reverendisime.

— Trebuie să te duci să aduci din pivniță.

Copilul tăcu o clipă, apoi îndrăzni:

— Reverendisime, n'am fost încă în pivniță. Nu știu unde e și... și nici nu știu scoate vin din bute.

Bătrânul îl privi aproape încremenit. Roșăța de rac îi dispăru de pe față, și buzele vinete îi tremurau ușor.

— Cum nu știi? Protopopul mi-a spus că te pricepi la toate, și acum văd că mi-a trimis un vițel.

— Nu știu dar o să învăț dacă-mi arată cineva, reverendisime, răspunse copilul curajos, deși se îngălbenise și el văzând mânia gazdei. Acasă noi n'am avut vin în pivniță, sărut-mâna, și n'am de unde ști. Dar o să știu, dacă-mi arată cineva.

— Cine să-ți arate?

— Păi, ar putea să-mi arate badea Dumitru.

— Pedelul? Hoțul ăsta? Să nu aud că și-a pus vr'odată piciorul în pivnița mea, că o pățești!

Ionică plecă capul în piept: nu știa cine i-ar putea arăta ce are de făcut. Nu mai cunoștea aici pe nime.

Gazda văzu desnădejdea lui, și mânia i se potoli numai-decât.

— Adevărat, măi prâsleo, că tu ești încă mic de tot. Poate nici nu vei putea face slujba asta. Protopopul nu s'a gândit la toate când mi te-a adus aici.

În loc să-l mângâe, desnădejdea lui Ionică crescuse. Poate n'are să-l țină profesorul la el!

— O să vii cu mine să-ți arăt eu, să vedem ce treabă poți face!

Profesorul luă cheile dela pivniță dintr'un cui din dulap, luă o lumânare, și cu Ionică cu damigeana în mână, porniră.

Profesorul Ion Pascu nu mergea bucuros în pivniță după vin, cum nu-i plăcea, nu era obișnuit, să se îngrijească de niciun lucru de care avea nevoie, ci să le aibă pe toate de-a-gata. De altfel, toată viața, a avut nevoie de așa de puține lucruri: curățitul în casă, mâncarea gata dela seminar, vinul în damigeană.

Rufele i le spălau și acum ca și când era elev, tot acasă în sat, rudeniile; de vin și de pivniță se îngrija, de zeci de ani acum, un frate al lui, Niculae, mare pricepător la vie și la păstrarea vinurilor. Aveau în sat via lor, într'o regiune vestită de vinuri bune, mai lucra și vii străine. Niculae acesta s'a îngrijit, dela început, de vinul și pivnița profesorului. Și aducea vinul din sat, cumpărat ca must de profesor numai după ce era tras a doua oară de pe drojdii. Tot la două săptămâni venea și cerceta butoaietele, le umplea când trebuia, și le ținea în mare grije.

Pe jos venea într'un ceas din sat la oraș, dar de celea mai multe ori venea cu căruța, și cu alte treburi.

Ii aducea profesorului numai soiurile cele mai bune de vin, așa că pivnița lui Ion Pascu era vestită între toți profesorii din Blaj, care se învitau adeseori la el la un pahar de vin.

La butoaie nu era slobod să umble nime afară de Niculae, și afară de butoiul din care băiatul de serviciu ducea, tot la trei zile, vinul cu damigeana cea de cinci kilograme. Uneori, când profesorul avea oaspeți, băiatul de serviciu, care se nimerea, aducea într'o după amiază și de două ori cu damigeana, ba și de trei, când se nimerea ca oaspeți mai mulți profesori și ținea petrecania până după miezul nopții.

Din cauza comodității bătrânul avu în scurgerea anilor și pagubă destulă. Se nimerea uneori câte-un băiat de serviciu, care de prin clasa a șasea, a șaptea începea să tragă la măsca. Și nu se mulțumea să bea singur cât îi trebuia, ci mai ducea cu el în pivniță și alți prieteni, și chefuiau uneori, la slaba licărire a unei lumânări, până în zorii zilei. Fratele Niculae îi spunea adeseori că trebuie să fi umblat cineva la vin, că prea mult a trecut din butoiu, dar profesorul se mulțumea să-i spună: «s'o fi beut mai mult că am avut iar oaspeți». Nu-i putea intra în cap să fie așa de vinovat băiatul lui de serviciu. Nu se temea decât de pedelul gimnaziului, de Dumitru, pe care, Dumnezeu știe de ce, îl credea un hoț născut.

Numai când își surprindea băiatul de serviciu mirosind a băutură sau chiar amețit, îi dădea drumul.

Nu-i plăcea să coboare în pivniță nu numai pentru comoditate, ci și de urîtul treptelor multe și al întunecului ce stăpânea veșnic subt boltiturile acelea. Nu-i plăcea nici răsunetul glasului subt bolți. Se tulbura, ca de-un fel de frică, de câte ori trebuia să meargă el singur în pivniță. In unele privințe rămase un fel de copil, îmbătrânit acum, dar naiv încă, și aplicat spre superstiție.

Coborî, urmat de Ionică, scările etajului, apoi alte rânduri de trepte de stejar, către pivniță. Înaintea ușii ei, zăvorâtă în rafturi grele de fier, profesorul se opri, aprinse lumânarea, și descue într'o scârțâitură stridentă, ruginită.

— De două ori învărți cheia de descuiat și de două ori la încuiat. Bagă-ți bine în cap ceea ce auzi, și niciodată să nu încui cu o singură învărtitură. Pentrucă ticălosul ăsta de pedel, ce așteaptă?

Ii inundă aerul închis, răcoros, al pivniței, care se simțea încă dela coborîrea treptelor groase de stejar. Dacă ar fi fost singur, Ionică ar fi țipat de frică: avea senzația că a coborît în fundul pământului. N'a fost încă niciodată într'o pivniță. Acasă la ei aveau în grădină o groapă unde puneau peste iarnă cartofii și napii pentru vite. Dar acolo coborai cinci trepte și gata!

Trecură într'un coridor și gazda se opri înaintea unei uși și o descuie: aici era pivnița lui. La vecini mai erau și altele, dar toate goale. Pe vremea călugărilor erau buți de vin prin toate.

Fu o întreagă comedie inițierea lui Ionică în trasul vinului cu țeava de cauciuc. Bătrânul trebui să se urce pe-un scăunel, — tot explicându-i copilului cum are să facă, — neajungând altfel la cepul butoiului. Ionică ținea lumânarea, deși era un sfeșnic fixat de perete unde putea fi așezată.

Deodată gazda, cum stătea cu țeava în gură, — cu celălalt cap al ei în butoi, — începu să tușască amarnic. După tragerea aerului îi năpădi vinul în gură, nestrângând la timp capătul țevei, și să-l pună în damigeană. Uitându-și unde se află, începu să se îndoae tușind, cum îi era obiceiul, scaunul se clătină și era gata să cadă.

— Saprستي! făcu bătrânul, venindu-i pe limbă înjurătura lui obișnuită.

După ce scăpă de tusă, începu să tragă vin cu țeava. Se opri apoi și zise:

— Haida! încearcă tu acum!

Ionică fu atent la toate mișcările bătrânului. Dar el trebui să ia un scaun mai înalt pentru a ajunge la butoi. Gazda goli țeava, și i-o puse în mână.

— Să sugi întâi aerul din țeavă, prășleo, și grijește să nu te înneci și tu. Trage încet.

— Să sug? întrebă copilul.

— Da, să sugi ca din țâța mănetii! Ionică își supse obrazii, dar pe neașteptate vinul îi năvăli și lui în gură, în trei rânduri; îi dădură lacrimile. A patra oară, reuși.

— Acuma știu, nu-i lucru mare, zise el plin de bucurie punând capătul țevei în damigeană.

Clinchetul lichidului începu să răsunee.

— Oprește, și mai încearcă odată.

Mai încercă de trei ori până se umplu damigeana, bătu cepul la loc, și coborî de pe scaun.

Iși duse mâna la frunte, o frecă cu palma.

— Mi se pare că m'am îmbătat, reverendisime, zise Ionică. N'am înghițit decât o singură dată la început, se vede că-i vin tare.

Profesorul râse:

— Poate că te-ai amețit dar nu de vin, ci numai de aerul din butoi, de tăria vinului. Asta până te obișnuiești. Dar după ce te-ai obișnuit să nu te pună păcatele să chiar înghiți, că eu te cunosc numaidecât. Și apoi unde mai pui că te poți face bețiv.

— N'o să înghit, sărut-mâna, că nu-mi place.

— Păi ești abia un copil acum. Dar să nu faci nici când vei crește mare. Când vei crește și ai vrea să bei un pahar de vin să ceri dela mine și-ți dau din damigeană.

Ionică abia acum băgă de seamă că prin două ferestrețe se strecura o lumină slabă în pivniță. Numai decât îi reveni curajul, și nu se mai simți în fundul pământului.

La eșire profesorul îl lăsă pe el să încue amândouă ușile. Ionică le încuie cu cea mai mare ușurință.

— Imi pare că tu ești un copil deștept, măi prâsleo. Uite ce-ți spun: să nu cumva să-l lași vr'odată pe ticălosul ăsta de pedel să intre în pivniță cu tine. E și hoț, și bețivan numărul unu!

— Doamne ferește, reverendisime, nu-l las!

— El se cam aține după băieții mei când merg după vin!

În realitate badea Dumitru, pedelul, nu era nici hoț, nici bețiv, nici nu se ațânea după băieții de serviciu ai profesorului când mergeau după vin. Dar omul îi era profund antipatic bătrânului, și-l încărca, înaintea orișicui cu toate păcatele.

Nu-l putea suferi pentru că badea Dumitru deși îi spunea « sărut-mâna », nu-i putea zice în ruptul capului « reverendisime ». S'a chinuit omul destul să poată pronunța cuvântul, dar îi fu cu neputință. Așa că rămase să-i spună, ca și celorlalți numai « domnule profesor ». Bătrânul nu bănuia că omul nu putea să spună cuvântul acesta fără înțeles pentru el, străin și prea lung, ci era convins că Dumitru nu voiește a-i da cinstea cuvenită.

Ajunși la locuință profesorul voi să guste din vinul proaspăt. Ionică-i aduse într'un pahar, din care gazda gustă plescănind

de plăcere din limbă. Paharul, cu două degete de vin încă în el, i-l dete lui Ionică.

— Bea tu ce-a mai rămas.

Copilul se codi.

— Nu-mi place vinul, sărut-mâna.

— Nu-i vorba de plăcere, dar aerul acela poate te-a tulburat ori scârbit înlăuntru, și o înghițitură de vin îți va face bine.

Ionică se supuse și bău vinul. Văzu, îndată după aceea, pe când începea să șteargă de prav cărțile din bibliotecă, tot luând câte una din rafturi, pe rând, că profesorul avuse dreptate. În loc de îngrețoșarea aceea. lăuntrică începu să simtă acum o căldură întremătoare.

Către ceasurile patru isprăvi cu cărțile, sburătări muștele în grădina botanică și închise fereștile.

Peste un sfert de ceas veni gazda, se îmbracă în halat, se așeză cu o bucovnă mare înainte la masă, iar într'un colț așeză sticla cu vinul ce-a mai rămas dela amiazi, cu un pahar, și se apucă de cetit.

Ionică se retrase în cămăruța lui, care avea un geam mic spre coridor, și începu să răsfoiască în cărțile ce le-a adus de acasă.

Repetă încă materialul, cu gândul la examenul la care va fi supus la înscrierea lui în clasa primară gimnazială, — așa cum îi spusese învățătorul Strâmbu. Repetă din material până la șapte jumătate, când se duse la bucătăria seminarului să aducă cina.

VI

Seara adormi buștean îndată ce se învăli cu țolice adusă de acasă. Lucrul de peste zi îl obosise, așa că nu putu citi multă vreme în cărțile lui pentru examenul de primire.

Nu-și dădu seama cât va fi dormit când se trezi speriat de-o larmă clocotitoare care răzbătea din camera vecină. Inima i se strânse și la început nu-și putea da seama ce poate fi: era o larmă cu bubuituri și cu înnecuri, care creștea, scădea, pe-un restimp înceta de tot și iar se pornea.

Deodată un zâmbet îi trecu peste față și o căldură bună i se revărsă în trup: își aduse aminte unde se află, și înțalese că gazda lui sforăia.

Se învinui pentru frica prostească ce-l cuprinse mai înainte și își aduse aminte ce-i spunea mamă-sa: « Să știi Ionică și să crezi că nu ești niciodată singur, oriunde te-ai afla, ziua ori noaptea. Dumnezeu e totdeauna lângă tine, câtă vreme nu faci niciun lucru rău. Numai de omul păcătos Dumnezeu fuge departe »,

Dar amintirea cuvintelor mamei sale, îi duse gândul departe, acasă, și abia acum simți că dormea într'o casă străină, într'un pat străin, aproape de un om străin, că era singur cuc, în întunerecul ăsta de nepătruns. O lacrimă îi lunecă de sub gene, își strânse țolica mai bine în jurul trupului, și încercă să adoarmă, simțind cum vrea să-l înnece plânsul.

Din camera vecină, după scurte intervale de liniște, reîncepea iar clocotul acela ce răsuna puternic între pereți. Ionică îl ascultă fără să vrea, și tot urmărind ciudatele și nouile sunete se trezi râzând. Neliniștea îi trecu și adormi îndată, fără a se mai trezi până dimineața, cu toate că gazda lui continua să sforăe.

Examenul de primire în clasa întâia gimnazială se ținea în sala mare de desemn. Erau adunați acolo, dela opt dimineața, vr'o șesezeci de copii, cei mai mulți îmbrăcați, ca și Ionică, în straele lor de acasă, costume variate după regiunile din care veniră copiii. Aceștia erau toți băieți cu obraji arși de soare, cu ochii mirați, privind nedumeriți când la chipurile de pe pereți, când prin geamurile deschise, când la copiii îmbrăcați nemțește, care, cei mai mulți, nu se așezară încă prin bănci ca ei. Săreau prin sală și lărmuiau, numai câțiva dintre ei stăteau cumiști în bănci.

Cei îmbrăcați în portul de acasă aruncau priviri sfioase unul la altul, dar nu îndrăzneau să-și spună decât, din când în când, câte-o vorbă.

Când intră comisia examinătoare, în frunte cu directorul, toți copiii trecură în bănci. În picioare, pe catedră, membrii comisiei își făcură cruce și așteptau ca unul dintre copii să spună tatăl nostru. Dar ei nu știau obiceiul de aici, ci așteptau să spună rugăciunea în cor, cum obișnuiau în școala satului.

— Să spună unul rugăciunea, zise directorul.

Începură vr'o cinci dintre cei îmbrăcați nemțește, dar se încurcară unii pe alții.

— Să spună tatăl nostru Ionică Albu, zise directorul, ceilalți să-l spună încet după el.

Capetele copiilor se întoarseră în toate părțile, până văzură cine spune tare rugăciunea. Adică asta era Ionică Albu.

Copilul spuse rugăciunea răspicat, rar, cu vocea clară, așa cum obișnuia și în biserica dela ei din sat.

Examinarea începu după catalogul alfabetic. Câte trei eșiau înaintea tablei, în fața comisiei. Erau examinați din cetit și o sumară analiză gramaticală și sintactică: substantiv, adjectiv, numeral, pronume; propoziții simple, subiect-predicat, și propoziții compuse. Apoi la tablă li se dădea una din operațiunile fundamentale cu numeri întregi; câteva arătări pe hartă la geografie, și câteva întrebări din istorie.

Răspunsurile erau variate, cele mai multe mijlocii, și abia din când în când, se nimereau răspunsuri foarte bune. Cei mai mulți copii se intimidau, unii izbugneau în plâns, și cu greutate mai puteau fi opriți. Cititul fu în general bun, dar în analiza gramaticală și în sintactică, se încurcau cei mai mulți.

După prima emoție Ionică Albu începu să se mire de ceea ce-i spusese domnul Strâmbu, învățătorul, că aici vin numai elevii cei mai buni care au terminat clasele primare. Cum se putea să se încurce și să nu știe răspunde la întrebări așa de ușoare? El și încă vr'o cincii erau mereu cu degetul ridicat, gata să răspundă la întrebările la care nu știau ceilalți. Așa că venindu-i rândul lui după catalog, comisia nu-l mai scoase la tablă pentru examinare, și el rămase foarte nedumerit. Continuă însă a-și ridica degetul de câte ori alții se împotmoleau cu răspunsul. Mai rămăseseră și alți câțiva necxaminați, aceia care au dat răspunsuri în locul altora.

Ionică Albu crezu că a fost uitat și la sfârșitul examinării, se ridică în bancă și zise:

— Domnule director, eu n'am eșit la tablă.

Membrii comisiei se priviră și zâmbiră.

— Bine, ieși acum să te auzim și pe tine! zise directorul.

Răspunse fără greș la toate întrebările, și cu mare ușurință în exprimare. Rezolvi într'o clipă o problemă de împărțire. Arată

pe hartă Transilvania cu toate râurile, și la sfârșit adause: «Iar țara asta care îmbucă Transilvania este România. E ca un covrig în jurul nostru».

— Pe cine ai avut învățător? întrebă zâmbind un profesor înalt, subțire, cu o bărbiță ca de țap.

— Pe domnul Strâmbu din Bogatu.

— Bun dascăl ai avut, băiete! Directorul șopti ceva membrilor din comisie.

— Să vezi să te porți bine la domnul profesor Pascu, zise acelaș membru.

Ionică înțalese ce șopti directorul.

— Da, sărut-mâna, mă voiu purta! Membrii comisiei zâmbiră iar. Înțaleseră că băiatul a intrat pe calea cea bună.

La amiazi gazda îi spuse în treacăt:

— Am auzit că ai trecut cu bine examenul.

— Așa cred, sărut-mâna, am știut!

— Numai să nu te prea încrezi cu știința ta, ci să te pui pe lucru. Ce-ați învățat voi la școala din sat, e floare la ureche pe lângă ce se învață la gimnaziu. De-o pildă, latinește nu știi încă nici citi, și în anul ăsta va trebui să știi traduce, să știi declinările și conjugările.

Ionică nu știa nici ce-i latineasca, nici ce însemnează cuvântul traducere. De aceea se legă de declinări și conjugări.

— Declinările și conjugările 'le știu, reverendisime.

— Le știi românește. Acum e adevărat că cele latinești seamănă cu celea românești, căci doar din limba mamă latinească se trage și cea românească, totuși sunt deosebiri.

Ionică nu voi să rămână înfrânt.

— Da' știu ceti ungurește, reverendisime, și știu și număra.

Gazda schimbă deodată tonul, și zise mănios:

— Mai bine de n'ai ști. Poftim! Acum au introdus-o și în școlile populare, n'ar mai fi pomenire de ea!

Copilul rămase zăpăcit. Nu înțelegea pentru ce se mâniase profesorul. Adevărat că învățase greu să citească și mai ales să pronunțe: nu i se învățea limba de fel. Apoi erau cuvinte lungi pe cari pentru a le putea citi trebuia să le rupi în trei și patru, și-ți iei tot de atâtea ori răsuflet nou. Poate de aceea nu-i plăcea nici gazdei. El nu răspunse.

— Să-l pui pe-un copil din sat să învețe ungurește, e curată barbarie. Dac' ai învățat să-mi spui ce știi din ea?

Bătrânul se răsti cu cheia la Ionică.

Nu știu ce să răspundă.

— Păi, reverendisime, nu mai știu nimic. Poate a număra până la zece.

— Da! « Erto, keto, hatom neghi, ie-te dracu' de urechi! ». Poate atâta mai știi și tu! Că cu atâta se aleg românii din buchisarea limbii lui Tukutum!

Ionică izbucni fără voie într'un răs cristalin. Iși aduse aminte că tot așa strigau și ei prin curtea școlii când învățau să numere ungurește.

Profesorul Ion Pascu n'a învățat niciodată ungurește. Prin diligență proprie învăță nemțește destul de bine. Citea orice carte. Dar de limba ungurească n'a voit să se apropie. Iar acum, de câțiva ani, începu să vină la inspecții și la gimnaziul de aici un inspector ungar, care nu vorbea decât ungurește, și în clasă, și în sala de conferințe, încât bătrânul nu înțelegea o iotă din ce spunea.

Când a venit întâia oară la inspecție, bătrânul, la prezentare, repetă de câteva ori: « Ianos Pascu, Pascu Ianos » neștiind care nume să-l pună înainte, deși vr'o doi profesori l-au instruit înainte de-a intra în sala de conferințe. De-atunci transpira de câte ori se anunța sosirea inspectorului, și se certa cu toți profesorii când trebuia să pună în orar orele de limba ungurească. Stăruia morțiș că și una pe săptămână e prea mult. Se 'nțelege că programul impus trebuia să fie executat, cu toată opoziția bătrânului.

Gazda se înveseli de râsul răsunător ca o cascadă a lui Ionică.

— Ei, va să zică așa ungurească știi și tu mă prâsleo! Nici să nu știi mai mult în viața ta, că e o limbă tătarească. Nu e din vița nobilă din care se trage limba noastră. E făcută numai sudalme!

— E și greu să zici pe *õ* și *ü*, reverendisime. Iți vine să spui tot *io* și *iu*. La noi în școală numai copilul cizmarului putea zice, da' pe acela îl chema Gabor, și se spunea că tatăl său ar fi fost ungar, înainte de a veni la noi în Bogatu.

Bătrânul se apropie de bibliotecă, mângâie o ediție a lui Virgiliu, legată în călcâi de piele verde, apoi îl scoase și începu a citi: scandând, câteva versuri.

Ionică rămase cu gura căscată: în ce limbă citea gazdă-sa? O limbă așa de limpede, de răsunătoare, și care părea că galopează. Înțelese un singur cuvânt: *regina*. Dar nu putea fi românește.

— Asta-i limba limbilor, Ionică, și nu se va mai scula alta ca ea, cât o fi lumea și pământul!

— Asta e latinește, sărut-mâna?

— Dar ce-ar putea fi alta? N'ai auzit cum cântă? Dar cântă încordat, ca și când ar fi înșirate cuvintele pe o coardă de oțel. Tae, cum tăia și sabia lui Traian!

— Despre Traian am învățat și eu, reverendisime.

— Păi, numai asta ți-ar trebui să nu știi cine-a fost strămoșul tău. Te-a întreat la examen despre el?

— Nu m'au întreat!

Bătrânul începu să învârtă cheia amenințător în deget.

— Nu, că profesorii ăștia tineri întreată toate prostiile, numai ce-i de căpetenie nu!

— Da' au întreat pe alți copii, sărut-mâna.

— Și au știut blestemații ceia?

— Au știut, reverendisime.

— Că a fost cel mai mare împărat al Romanilor?

— Da!

— Că a cucerit Dacia și i-a biruit pe tâlharii aceia de Daci?

— Da!

— Că a făcut aici împărăție românească?

— Da! Numai un lucru n'a știut copilul pe care-l întreată.

— Ce, anume?

— Că pe câmpul de războiu dela Sarmisegetuza au fost așa de mulți răniți încât nu s'au mai ajuns legăturile. Și atunci împăratul Traian și-a rupt cămașa și a făcut legături pentru soldații răniți.

Bătrânul se uita țintă la Ionică și asculta întins, ciulind urechea.

— Și întâmplarea asta n'a știut-o ticălosul acela de copil! Trebuia să-i pună secundă (nota cea mai mică) și să nu-l primească în gimnaz.

— El n'a știut, dar am ridicat degetul și am spus-o eu.

Lui Ionică-i păru că vede urme de lacrimi în ochii albaștri ai gazdei.

— Bravo ! măi prâsleo, pentru asta ai dela mine o *dutcă* (o piesă austriacă de patru creițari). Scoase din buzunarul pantalonilor banul mare și greu și i-l puse în palmă.

Copilul, învățat la omenie de-acasă, se plecă și-i sărută mâna.

— Limba lui Traian și a soldaților lui vei începe s'o înveți și tu în anul acesta, limba latinească.

S'o înveți ziua și noaptea, chiar dacă ar fi să capeți *secundă* din altele. Să știi că în clasa a cincea ajungi pe mâna mea la latină.

În clasa a cincea ! Și el abia intră în prima ! Cât va fi el de mare și de învățat în clasa a cincea ? Va ști citi din cartea aceea legată în piele verde așa de bine ca profesorul Pascu ?

— Anul ăsta nu-ți sunt profesor nici la română, nici la latină, așa s'a nimerit, spre nenorocul tău. Sunt la niște « hajmandăi din clasa a șasea, pe care-i duc, târâși-grăpiși, ca profesor de clasă, din prima, de când erau numai niște broscoi ca tine, în cămașa albă peste cioareci, iar acum s'au nemțit cu toții.

Ionică nici nu se gândi până acum că gazda lui i-ar putea fi și profesor. Par'că nici nu i-ar fi plăcut, să trăiască sub un acoperiș cu profesorul lui. Nu i-ar fi la îndemână !

Bătrânul, în vreme ce Ionică începu să aștearnă masa, își umplu un pahar de vin, și plimbându-se prin odae, tot gusta și plescănea din limbă.

— Un lucru bun au avut și tâlharii aceia de Daci...

— Viile, intră Ionică în vorbă.

— Uite-tu la el ! Da' ești michiduță în picioare, măi prâsleo ! Știi și povestea cu viile ?

— Ne-a spus-o domnul învățător, și-i pomenită și în cartea mea de cetire.

— Ei vezi, dac'ai învățat într'o școală românească ! Dacă învățați la unguri nu mai știați tu nimic nici de tata Traian, nici de porunca de-a strica viile, dată Dacilor. Cât de tâlhari însă, tot au avut destulă minte să nu stârpească viile de tot, așa că le-a rămas răsadul până în zilele noastre.

Gazda, după ce gustă câte-un strop din lichidul auriu, îl dădu acum deodată, dintr'o zmâncitură, peste cap, și-și mai umplu paharul de jumătate.

Ca și când ar fi voit să se desvinovățească în fața copilului că gustă și înainte de mâncare, zise :

— Nu m'am simțit azi prea bine la stomac, și un strop de vin nu strică. Deși trebuie să știi că beutura pe inima goală nu-i sănătate, mai ales până-i omul tânăr. Dar să mai știi dela mine, măi Ionică, încă un lucru: de omul care nu bea în viața lui un pahar de vin, să te ferești. E un mațe-fripte, un om rău și veninos, ca profesorul Moldovan.

Ionică nu știa care-i profesorul Moldovan.

— Păi a fost în comisia examinatoare și el. Ți-a zis că întreba la aritmetică.

— Aha!

Copilul își adusă aminte de fața înăcrită a profesorului de aritmetică. Întreba scurt și nu prea ajuta pe băieți să ese din încurcătură. Nu l-a prea luat însă în seamă, fiindcă el era atent la toate întrebările și răspunsurile, iar problema de împărțire ce i-a dat-o lui, a fluerat-o.

— El singur, dintre membrii, nu a ținut cu cale să-mi spună o vorbă bună despre tine. Ceilalți, toți te-au laudat.

Obrazii lui Ionică înfloriră de bucurie.

— Așa e el din firea lui: nu gustă un pahar de vin, dar nicio vorbă bună nu-ți spune, să-l și tai!

Cu mult mai târziu aflase Ionică pentru ce nu-l putea suferi gazda lui pe profesorul Moldovan. Toți profesorii tineri îi ziceau d-lui Pascu « sărut-mâna » și « reverendisime », afară de Moldovan, care nu era profesor decât de trei ani. El se mulțumea să-i spună « domnule Pascu », sau chiar « domnule colega ». Mai ales numirea aceasta din urmă nu o putea suferi bătrânul. Când o auzea se burzuluia și pufnea ca ariciul. Mai târziu, prin clasa a patra, a cincea, auzise Ionică și în ce chip s'a mâniat bătrânul când Moldovan îi zise mai întâi « domnule colega »! Dacă ar fi fost cel puțin de vrâsta lui și profesor de latină! Dar copilul acela sclivisit nevoie mare nu știa decât să tragă linii pe tablă și câtu-i de cinci ori cinci! Ce mai profesor!

După masă, gazda-l întrebă:

— Măi Ionică, ți-a lăsat mamă-ta bani pentru cărți?

— Lăsat, sărut-mâna!

— Măne dimineată începe la poarta gimnaziului târgul de cărți. Știi ce-ți trebuie?

— Știu, sărūt-mâna. Le-am însemnat pe-o hârtie de pe catalogul ce-i pus la intrare.

— Bagă de seamă să nu pierzi banii, nici să te înșeli la socotit și numărat. Și să nu dai cât îți cer prăpădiții aceia de copii dintr'ă doua ! Nici să cumperi cărți prea stricate și prea măzgălite. Dacă nu-ți ajung banii, îți mai împrumut eu.

— Mulțumesc, reverendisime, da 'mi ajung !

— Hm ! Uite-tu la el ! Da' de unde știi tu că-ți ajung ?

— Păi, trebuie să-mi ajungă, reverendisime.

— Uite-tu la prâslea nost' ! Bravo, măi băiete ! Așa crește dintr'un lujer stejarul.

Ionică nu înțalese ce vrea să spună bătrânul.

Se simțea însă mulțumit că trecuse peste examen. Simți că-i mai curagios. Mâncă cu poftă și spală vasele fără să facă nicio larmă. Știa că gazda s'a culcat pe divan. Nu peste mult i se auzi sforăitul.

După examen și înscriere, Ionică se simți mai acasă. Simțea cum prima legătură dintre el și clădirea aceasta mare și grea, era făcută.

După ce isprăvi își adună cărțile resfirate încă pe pat, din care citise și de dimineață, și le așeză frumos în fundul lăzii.

După ce închise lădița îi veni un gând: n'ar putea să vândă și el cărțile lui din clasa a patra primară, cum le vând cei din gimnaz când trec dintr'o clasă într'alta ? Ce l-ar putea opri să le scoată în târg ? Cărțile lui erau curate, fără nicio măzgălitură. ...Dacă nu i-ar ajunge banii lăsați de mamă-sa, poate s'ar putea ajuta așa... Dar va vedea el mâne ce porneală va avea târgul ! Și nu se mai gândi la asta. Ci după ce eși gazda la plimbare, începu să spele podeaua vopsită în roșu.

B A L A D Ă
PENTRU BINECUVÂNTAREA ȚĂRII DE MĂINE

Nu ne-am pierdut, sub cerul strămoșesc
suntem și azi, și mersul ni-i deschis;
în rând cu noi meleagul și-l păzesc
acei căroră 'ntreg li l-ai prezis.
De am urcat cu turmele spre Tine,
tot zorul nostru-i numai cătră bine,
iar dacă graiul, uneori sărac,
l-am strâns în cântec și-l purtăm spre leac,
el ni-i legenda care va rămâne,
și Tu o știi tot pe pământul dac, —
blagoslovește-i zilele de mâine.

Popoarele sunt multe, 'mpărătesc
le e destinul, sau un mare vis,
și toate 'n felul lor împodobesc
cu laude edenul Tău promis.
De am purces din codri și coline,
tot zorul nostru-i numai cătră bine
și străjuim, cum Ție Ți-i pe plac,
ogoru 'n care voievozi ne zac
și care ne dă grâul pentru pâine;
Tu însă-l știi că-i tot pământul dac, —
blagoslovește-i zilele de mâine.

Mileniile milei doar sporesc,
statornic nu e nici un paraclis,
numai cuvântul cel dumnezeesc
prin Fiul Tău pe care l-ai trimis.

N'am vrăjmășit hotarele vecine,
tot zorul nostru-i numai cătră bine.
Deapururi neamurile se prefac
și zodiilor se supun și tac,
dar ce-ai vrut Tu netrecător, rămâne, —
pământul nostru tot mai este dac,
blagoslovește-i zilele de mâine.

Suntem asemeni viei ce 'n arac
își suie rodul, — ești eternul veac
și suntem lanul, legănat, de grâne, —
când treci, cu-amiaza, pe pământul dac,
blagoslovește-i zilele de mâine.

TRAIAN CHELARIU

MAREA SARGASSELOR

I

In aşteptare am stat. Ani nerodnici.
Sigur... nu pricep ce-am aşteptat! —
în tinereţă mocnim aşa unii
până vine timpul de plecat.
Pânze, vă întindeţi albe flacări,
şireata mare să nu ne piardă;
Clio, tu zeiţă, braţul îmi lasă,
de doruri pure inima să ardă.
Pe măsură ce presimt amurgul,
spre nămiezi mă trag, un pinguin
ce, bolnav, climatu-i nu-i prieşte,
s'ar vrea spre soare, spre senin...
Timpul mă cufundă 'n sine-mi.
Nu-mi ştiu cărările ce-alerg —
apa vie a morţii o simt
crescută. De ţărmuri mă desleg
şi calm mă dărui ţie, vale
surdă a patimelor omeneşti,
prin blesteme, murdărie, crime,
am să 'nnot; n'ai să bănuieşti...

II

Nave de aur, catarte frânte,
prore sfărmate, punţi de smarald,
hărţi fără noimă, pierdute amoruri,
sensuri închise! Clare adevăruri:
Gândirea, Visul, ţin de cald...

III

Treaz la cârma trupului și-a minții,
 cum Ulisse se strecura, vulpoi —
 leșuri cu viață 'mi încurcă drumul;
 — să fie ziua de apoi?
 Trec peste toate și Tot, lunatec,
 multe știu, cuprind multe adânc,
 port tâlcul lumii în mine,
 ca tătarul carnea la oblânc.
 Și iau din când în când o felie de-Adevăr
 și mă hrănesc spunând:
 mi te-ai copt putreziciune fără preț,
 e ca și când
 într'un iarmaroc al nebuniei
 mi-aș frige pe 'nserat
 carnea ce în inima luminii
 am crescut-o și-o am legănat...
 Sunt avar cu ea, n'o 'nstrăinez, o apăr
 de judecata capetelor reci.
 Te-ai născut cu mine, Înțelepciune,
 și cu mine vei rămâne 'n veci.

GEORGE DEMETRU PAN

MINISTRUL

ACTUL I¹⁾

REZUMAT

Vară. Club de provincie. Sosirea la intervale a domnilor membri, partizani politici, ai lui Popescu Cadrilater, șeful organizației locale. Conversație banală. Joc de cărți. Se naște o discuție violentă; intră Kann, samsar, și Popescu Cadrilater, viitor ministru, care a jucat fără acoperire. Nevoit să depună banii, nu reușește să împrumute dela cei de față două, trei sute de lei.

În această situație apare, providențial, un funcționar P.T.T. care anunță, senzațional, căderea guvernului și chemarea lui Popescu Cadrilater la București să ia parte la constituirea noului Cabinet. Se produce o schimbare de atitudine, oferte de servicii mai ales din partea lui Kann, care împăciuitor, oferă un avans însemnat, propunerea chiar a unei afaceri, pe care Popescu o acceptă pe loc.

Între timp sala se umple de fripturiști; sosește doamna Florence Popescu-Cadrilater, cu Wiwy.

Urmează șampanie, discursuri, manifestație publică, când ca o culme a norocului, Popescu-Cadrilater anunță căsătoria fiicei sale Wiwy cu Trăsnea, căpitan de jandarmi, și plecarea lui la București, după o consfătuire la care s'au împărțit demnitățile județene și afacerile comunale.

ACTUL II

Apartament în minister. Uși mari în fund și pe lături. Studio elegant. Birou. Telefon. La ridicarea cortinei, Florence și Popescu, ambii în pijama. Florence legată la cap, cu un batic multicolor, cu mânuși de scuturat, stă pe brațul fotoliului cu o mână petrecută după gâtul lui Popescu.

¹⁾ Apărut în nr. 6 (1941) al Revistei Fundațiilor Regale.

SCENA I

FLORENCE—POPESCU

- Florence :* Ai mai slăbit. Lucrezi prea mult.
- Popescu :* Și nu dorm îndeajuns.
- Florence :* Nu vreau să slăbești.
- Popescu :* Menajează-mă.
- Florence :* Nu te menajezi destul ? Tu ești tot ce am mai scump. *Mon grand homme* (mângâindu-l) Și te iubesc mult, mult de tot. Dacă ai ști cât te iubesc! . . .
- Popescu :* (sceptic) Ridică-te că mi-a amorțit mâna. Ce avem la dejun ?
- Florence :* Harengs grillés, asperges sauce blanche, boeuf braisé, melon glacé au kirsch . . . Îți place ? E menu-ul dela legația franceză.
- Popescu :* Te rog grăbește dejunul și mâine să gătești sarmale.
- Florence :* Asta nu se poate puișorul mamei. Vrei să miroasă a varză în tot ministerul ? Și dejunul o să întârzie fiindcă se curăță parchetul. Mâine avem recepție, am scos tot din casă.
- Popescu :* Așa e, bine zici, uitasem.
- Florence :* Să nu te superi, dar o să te deranjăm trecând prin biroul tău, pentrucă am încuiat celelalte camere până se termină curățenia.

SCENA II

ACEIAȘI—GHIȚĂ

- Ghiță :* A venit domnul Kann.
- Popescu :* Să poftească (Ghiță iese).

SCENA III

KANN—FLORENCE—POPESCU

- Kann :* (îmbrăcat englezește) Sănătate să deie Dumnezeu. Sărut mâna . . .
- Florence :* Bonjour domnu Kann. Ce faci ?

- Kann* : Mulțumesc lui Dumnezeu, nu mă plâng, d-voastră ?
Popescu : (către Florence) Hai lasă-ne.
Florence : (prinzând momentul) Chéri mi-ai promis douăzeci de mii de lei...
Popescu : Acuma dragă? Nici nu am la mine, crede-mă.
Florence : Vezi domnu Kann ce trecere am eu la ministru?
Kann : Pot să vă dau eu.
Florence : Bravo domnu Kann.
Popescu : (demon) Mais laissez, dragă...
Florence : Nu te amesteca. Dacă îmi dă domnu Kann...
Kann : (numărând banii pe măsura de lângă ușă). Vă dau și o cerere. Este președinte la societatea « Căminul rătăciților ». E vorba de o loterie. Când capeți aprobarea, mai stăm de vorbă.
Popescu : : Ce complotați acolo?
Florence : Nu-i spune. Avem și noi secretele noastre. Bine domnu Kann. Atunci eu vă las (alintându-se) să nu mi-l ții mult!?

SCENA IV

KANN—POPESCU-CADRILATER

- Kann* : Șezi în minister deja?
Popescu : E comod.
Kann : Și eftin. Câte camere ai?
Popescu : Șase și un hall.
Kann : Așa multe îți trebuie?
Popescu : Locuiesc cu ginere-meu.
Kann : Apropo, nu te-am întrebat, ce face căpitanul?
Popescu : S'a făcut maior.
Kann : Ce spui? L-ai făcut ma'or deja? Pe urmă ce vine, aghiotant?
Popescu : Locotenent-colonel.
Kann : Să-ți spun drept, tare îmi place armata. Cea mai frumoasă meserie și decât doctor și decât avocat și decât inginer, primești soldă, ai ordonanță, mergi cu muzică...

- Popescu :* Ba nu-l mai las, i-am spus să-și dea dimisia, îl bag în politică.
- Kann :* La o vorbă am fost. Ce-i trebuie bătae de cap. Marșuri, manevre, închisoare. Și eu am făcut războiul. Unde era primejdia mai mare acolo mă băgam. Colonelul mă trimetea ba să caut pui, ba să cumpăr ouă... Umblam peste tot și nu mi-era frică. Nici n'am îmbrăcat revolver...
- Popescu :* Hai, că n'am vreme. Ai adus?
- Kann :* (desfășurând un teanc de bancnote învelite în ziar) Poftim numără.
- Popescu :* (băgându-le în servietă) Am încredere.
- Kann :* Foarte rău. În ziua de azi nu trebuie să ai încredere în nimeni. Poate am vrut să te fur, de unde știi. Eu când e vorba de bani, nu cred pe nimeni, tata să fie și trebuie să număr. Așa sunt eu. Ți-am spus: dă drumul la ouă și ai o jumătate de milion? Este? Ai încasat gologanii?
- Popescu :* Da, văd că ești om de cuvânt.
- Kann :* Și să știi că sunt de cuvânt. La mine vorba e vorbă. Nu că mă laud, așa sunt eu.
- Popescu :* Spuneai, parcă de o pădure...
- Kann :* Pentru asta am și venit. Zi n'ai uitat? Ci hoț ești. Las că-i bine. Așa trebuie să fie un om. Ai să faci avere.
- Popescu :* Parcă tu nu?
- Kann :* Am patru fete, să-mi trăiască.

SCENA V

ACEIAȘI—GHIȚĂ

- Ghiță :* (în livrea nouă) Au venit toți boierii dela noi.
- Popescu :* (contrariat) Spune-le că am intrat în comisie.
- Ghiță :* Da' de când le-am spus, da' gândești mata că pleacă? E domnul general, domnul Bălănescu, domnul doftor, a venit și domnul Vasile...
- Kann :* Bravo Ghiță! Ai ajuns om mare. Na să bei un rachiu...

- Popescu :* (indignat) Nu-i da că mă supăr. Dă-i înapoi... Măgarule! ai început cu matrapazlăcuri?
- Kann :* Lasă... Te rog eu... Parcă el nu trebuie să trăiască (șoptind) să nu spui că sunt aici.
- Popescu :* Hai, ieși afară și nu lăsa pe nimeni. (Ghiță iese).

SCENA VI

POPESCU—KANN

- Kann :* (reaprinzând trabucul) Uite frate Popescule. Mă ierți că nu-ți zic ministru... Te superi?
- Popescu :* (vexat) Nu mă supăr domnule.
- Kann :* Odată ce te-am cunoscut și suntem prieteni, nu pot. Chiar să vreau îmi este imposibil. Așa sunt eu. Ministru azi ești, mâine poate să nu mai fii. Dar ești om toată viața. Trebuie să mănânci, să te îmbraci, să joci un poker... D-tale îți place să petreci...
Popescu : Parcă ție nu.
- Kann :* Eu am trăit mai bine decât d-ta. Câte icre negre am mâncat eu, să aibă dușmanii mei atâtea bube negre în gât...
Popescu : (enervat) Hai, dă-i drumul.
- Kann :* Este un proprietar, boier din Basarabia, putred de bogat, și i s'a expropriat două păduri...
Popescu : Mă mir, pentru că pădurile...
Kann : Zice că n'ar fi în regulă, n'are acte, eu știu... minciuni. Dacă s'a mai pomenit să iei omului toată averea. E o pădure de trei mii și alta de cinci mii de hectare. El cere să i se restituie pe bază că are moară, fabrică de cărămidă, mai trebuie și pentru casă ceva și dă cinci mii de fiecare hectar. Iei câteva milioane fără bătae de cap...
Popescu : Cine garantează?
Kann : Eu răspund, ce te privește. Faci afacerea, număr banii. Asta e mezelic. Am alta de cin'zeci de milioane, poate și de o sută de milioane... curată, limpede, că eu afaceri murdare nu fac. Sunt om cinstit. Intreabă d-ta cine e Kann... Neam de neamul

meu n'a stat în pușcărie. Câștig mai puțin dar dorm liniștit. Așa sunt eu. Pe câți n'am ajutat cu bani! (coborînd vocea) Iacă, domnul general, are să-mi dea treizeci de mii de lei. Crezi că i-am cerut? I-am spus odată, i-am spus de două ori, cu de-a-sila n'am să iau. Poate că n'are omul. Am să-i dau și lui o afacere...

Popescu : Hai Kann, isprăvește, că am treabă...

Kann : Te grăbești? Ce te grăbești?

Popescu : Așteaptă ăia...

Kann : Nu trebuie să te grăbești, ești ministru. Las, să aștepte și dacă vrei să m'ascuți, chiar nici să-i primești. Lasă să vie și mâine și poimâine... (scoborînd vocea). Se vinde rentă străină pe preț de nimic, cumpărăm și vindem mai târziu, la prețul stabilit de guvern, pe care dacă îl aflați în secret, din vreme... Jucăm la os, înțelegi?

Popescu : Înțeleg, înțeleg.

Kann : Ai ideie cât face?

Popescu : Mult,

Kann : Aur. La nevoie poți să mai iei pe cineva, să nu scapi așa un chilipir. Lasă să mănânce și altul o bucătică de pâine, nu-mi pare rău... Așa sunt eu.

Popescu : Bine Kann, să vorbesc cu colegul meu...

Kann : Ia-o încet, numai dacă ești sigur de el. Deocamdată vezi cu pădurea. Iți las cerere... Mâine faci, mâine iei banii... Ies pe din dos. Nu de frică, parcă de frică? Dar nu vreau să știe nimeni... Așa sunt eu. Sănătate să dea Dumnezeu.

Popescu : Cu bine Kann. Mă duc și eu să mă îmbrac.

SCENA VII

FLORENCE—GIGI

Florence : (deocamdată singură, în pijama, telefonează, distins, cu voce joasă) Allo!... Maison Capșa? Aici d-na Popescu Cadrilater... Bună ziua doamnă... Mâine. Am recepție. Vreau bufet bogat, argintărie, cristale,

garsoni în frac. Tort Tache Ionescu, șampanie. Mă rog?... O sută de persoane... Mă rog?... Ora cinci, la minister, apartamentul ministrului. S'a înțeles, mulțumesc.

Gigi : (băgându-și capul pe ușă, cu precauțiune).

Florence : Intră, intră, ministrul a plecat.

Gigi : Opt cu a brânzei nouă.

Florence : (fals scandalizată) Vaai Gigi! sunt soția lui, e ministrul tău... Altfel, poate că nici nu ne-am fi cunoscut... (filosofând) Când te gândești în ce sta fericirea noastră. De nu ajungea el ministru, eram eu fetica ta?

Gigi : Ai luat?

Florence : Da.

Gigi : Cât?

Florence : (scoțând un plic din poșeta lăsată pe birou) Douăzeci de mii cât ai cerut.

Gigi : (luând-o în brațe) Te ador.

Florence : (sărut de cinema) Ta bouche toréador.

SCENA VIII

(Apare Ionescu în ținută de oraș purtând mașina de scris. În urma lui, Lola, care se întoarce repede stăpânindu-și râsul. Ionescu rămâne un moment locului, apoi așează mașina de scris pe măsuta de lângă ușă și se retrage în vârful degetelor).

Gigi : (brusc) Destul, cară-te. Ne vedem mâine.

Florence : Diseară nu?

Gigi : Am treabă.

Florence : Ce treabă ai?

Gigi : Sunt invitat.

Florence : Sărută-mă încă odată.

Gigi : Numai, pentru douăzeci de mii îți ajunge (se smulge și iese precipitat. Florence privește cu drag în urma lui, apoi se îndreaptă spre ieșire și fredonează legănându-se).

L'amour est enfant de bohème

Qui n'a jamais, jamais connu de lois...

(Scena liberă. Se aude repetat soneria telefonului. Din culise se repede Popescu, la aparat).

SCENA IX

POPESCU—GHIȚĂ

Popescu : Aici ministrul Cooperației... Da? Ce sărbătoare? Bun, bun... mulțumesc, am să comunic... salutare.

SCENA X

POPESCU—GHIȚĂ

Ghiță : Poruncă.
Popescu : Poftește pe domnișoara Lola.

SCENA XI

POPESCU—LOLA

Lola : M'ați chemat? Ești singur?
Popescu : Vino, vino.
Lola : (arătând coarne cu degetul) Cu-cu! (după o cascadă de râs) Ai văzut ce-i da babei în gând?
Popescu : (degajat) N'are importanță (atrăgând-o spre el) Mă iubești?
Lola : Nu.
Popescu : (scoțând o cutioară cu bijuterie) Dar acum?
Lola : Sigur că te iubesc.
Popescu : Sărută-mă.
Lola : (scâncind) Sărută-mă! Asta e plicticos cu voi bătrânii, parcă sunteți copii.
Popescu : Amorul întinereste.
Lola : (învârtind inelul) Am văzut. Nu zău, e caraghioasă baba. Eu în locul tău i-aș trage o bătae...
Popescu : S'a dus, să nu mai vorbim de ea. Spune-mi ceva draguț.
Lola : (privind inelul) Mai bine îmi cumpărai un smarald.

- Popescu :* Asta e tot ?
- Lola :* Ai ceva de scris ?
- Popescu :* Nimic.
- Lola :* Atunci plec.
- Popescu :* Vii mâine la recepție ?
- Lola :* N'am rochie.
- Popescu :* (dându-i câteva bilete) Poftim.
- Lola :* Vai cât ești de drăguț. Mă duc repede, pa!
- Popescu :* Așa fără nicio formă ?
- Lola :* (îl sărută plictisită) Uf, mă întârzii. Trebuie să mă spăl pe cap, să-mi fac permanent, să mă duc la croitoreasă. . .
- Popescu :* Stai, bine că mi-am adus aminte. Bate asta la mașină și transmite ordinul la toate direcțiile. Vineri fiind sârbătoare suspend serviciul până Luni la prânz.
- Lola :* Bravo! Eu Luni nu vin toată ziua, să știi.
- Popescu :* Atunci nu pleca.
- Lola :* Báz.
- Popescu :* Iți pregătesc o surpriză.
- Lola :* Să nu mă minți ?
- Popescu :* Dejunăm împreună, dejun de îndrăgostiți: ouă, grătar, căpșuni. Desertul mi-l dai tu.
- Lola :* Dacă li-i merita. . .
- Popescu :* Când sunt gata te anunț și mă aștepti la cofetărie. Și acum uită-te în ochii mei și spune drept, drept, mă iubești ?
- Lola :* (măimbușându-l) Mă iubești ? Altceva mai știi ? Te iubesc poftim, ești mulțumit ?
- Popescu :* Da. Am reușit o afacere de câteva milioane.
- Lola :* Nu mai spune ?
- Popescu :* Ți-am comandat un mantou de blană. Voiam să-ți spun la dejun, dar n'am avut răbdare.
- Lola :* Ah! mămicule, taticule (în timp ce îl îmbrățișează transportată, apare Florence, care se retrage imediat, zărită numai de Lola, care nu se turbură) Acum ce faci ?
- Popescu :* Mă duc să văd cum au aranjat saloanele și pe urmă vin să mă odihnesc puțin.

Lola : Atunci, pa, papa.
Popescu : La revedere.

SCENA XII

LOLA—FLORENCE

(Lola se așează să scrie la mașină, Florence intră să-și ia poșeta lăsată pe birou).

Florence : (privind-o de sus) Nu v'am spionat, veneam să-mi iau poșeta. Dumneata ești studentă?
Lola : (continuând să bată la mașină, răspunde impertinent). Păi dară.
Florence : Acolo ai învățat arta de a utiliza resturile?
Lola : (mironosiță) Facem ce putem doamnă. Asta e soarta dactilografelor și a șefilor de cabinet, atașați ministrului. (Smulgând corespondența din mașină, se ridică; se măsoară o clipă sfidătoare).
Florence : (reculegându-se) Pardon. Am greșit. Dimpotrivă trebuie să-ți fiu recunoscătoare...
Lola : Nu mai puțin.
Florence : Cum l-ai prins?
Lola : Stând pe loc.
Florence : Nu sunt supărată. Il faut que vieillesse se passe. Cum spuneai, e soarta noastră, a femeilor, să-i cum-părăm sau să ne vindem. Iubești?
Lola ; Nu.
Florence : Grăbește-te. Douăzeci de ani trec repede.
Lola : Iartă-mă, cum te-a prins?
Florence : M'am apropiat și m'a cuprins.
Lola : Și-l iubești?
Florence : E cântecul lebedei.
Lola : Dar ești măritată!
Florence : Nu e o distracție.
Lola : Mă descurajezi.
Florence : E « Unirea » societate de asigurare. (întinzându-i mâna) Prietene?
Lola : De ce nu? (ies pe uși opuse. Florence se isbește de Popescu).

SCENA XIII

FLORENCE—POPESCU

- Popescu :* Hai dragă, isprăviți, lăsați-mă să mă liniștesc.
Florence : (din ușă) Să nu dormi, dejunul este aproape gata!
Popescu : Bine, bine.
 (Popescu se întinde pe divan cu mâinile sub cap.
 Se aude ciocănind la ușă).

SCENA XIV

POPESCU—TRĂSNEA

- Popescu :* (enervat) Țț, țț, țț. Cine e? A, tu ești? Șezi. Ce mai spui?
Trăsnea : Mă înșeală Wiwy!
Popescu : (plictisit) Ești sigur?
Trăsnea : Am prins-o sărutându-se cu Gigi.
Popescu : Ce însemnează o sărutare?... « O taină care ia gura drept ureche » spune Rostand.
Trăsnea : Frumos!... E tot ce aveai de spus?
Popescu : Iartă și tu, e prima oară.
Trăsnea : Și în prima lună.
Popescu : Copilărie.
Trăsnea : (încercând nervos să aprindă bricheta) De prisos, mă despart, lucru hotărît.
Popescu : (se ridică obosit, trece la birou, aprinde o țigare) Faci rău că te grăbești. Na, aprinde dela mine. Să vorbim bărbătește. Ce pui atâta preț pe un lucru de nimic? S'a schimbat lumea. Trebuie să mergi cu generația ta. Noi jucam cadrilul, voi dansați rumba. Amantul a ajuns agent oficial de schimb, la bursa stărei civile.
Trăsnea : Frumoasă perspectivă îmi dai.
Popescu : Ți-am dat și zestre.
Trăsnea : Promisiuni.
Popescu : (trăgând sertarul) Zestrea ei e aici. Măine, poimăine vă cumpăr casă. Și roagă-te lui Dumnezeu să fiu sănătos... O fată am... De altfel o să plecați la Paris.

- Trăsnea :* Dar bine, tată. . .
- Popescu :* Vă pun la dispoziție mașina ministerului. E voiajul vostru de nuntă. . . Nu zău, bărbații însurați să nu se plângă. Căsătoria e revanșa lor. Nevestele sunt păcălite. Le lăsăm să creadă că « ce știe satul nu știe bărbatul ». Grație acestei legende, trăim liniștiți. Amanții suntem noi, îngrijiți, alintați, ghiftuiți ca niște sultani, ca să ni se adoarmă bănuielile. Înțelegi ?
- Trăsnea :* Da, văd, ai destulă experiență. Eu însă nu admit. . .
- Popescu :* E o chestie de deprindere.
- Trăsnea :* Perspectiva coarnelor de cerb ?
- Popescu :* Să sperăm că nu vei ajunge acolo. Ești tânăr. Wiwy pe câte știu, e femeie echilibrată. Crede-mă, nu-ți vreau răul, caută să te înțelegi cu nevastă-ta. Eu de când am înțeles pe soacră-ta. . .
- Trăsnea :* Tanti Flora ?
- Popescu :* Petrece la Flora.
- Trăsnea :* Ei, nu mai spune ?
- Popescu :* Ce vrei. Politica și căsătoria n'au dus niciodată casă bună. Dar am o compensație.
- Trăsnea :* Munca.
- Popescu :* Nu, o brună, cu ochi verzi. Nu mă iubește. dar mi-o spune cinstit și n'o cred. Nu mă interesează ce face nevasta. La vârsta noastră infidelitățile astea nu contează. E un match amical de iarnă. Suntem zero la zero. . .
- Trăsnea :* Iartă-mă, dar sunt curios, cu cine ?
- Popescu :* Cu Gigi, n'ai observat ? Știe tot ministerul.
- Trăsnea :* O să-i ard o pereche de palme, măgarului ăla. . .
- Popescu :* Scandal ?
- Trăsnea :* Toleranță ?
- Popescu :* Recunoștință. Răsplătesc nevasta pentru 25 ani de serviciu credincios. Îmbătrânirea obsedează atât de dureros gândul femeii ! E un act de caritate să-i lași iluzia că n'a încetat de a place.
- Trăsnea :* Și cu Gigi ce faci ?
- Popescu :* Nu contează. Două lucruri se păstrează greu : viața și femeia. Din nefericire, nu prețuim îndeajuns nici

- femea, nici viața. Era cicălitoare? Când ți-o lipsi are să te apese liniștea. Cochetă? Ii rămâi recunos-noscător că ți-a întreținut flacăra. Voluntară?
- Trăsnea :* Femeia trebuie să asculte.
- Popescu :* Chemarea sexului, vocea copilului. Fecioara ne ademenește cu calitățile pe care i le atribuim. Soția ne leagă cu defectele mărunte pe care le adorăm și le descoperim în urmă. Fii abil, ascultă-mă pe mine. Caută și te înțelege cu nevastă-ta. E așa de trist să îmbătrânești singur!
- Trăsnea :* Și dacă nu reușesc?
- Popescu :* Înțelege-te, discret, cu alta. Sunt destule femei care așteaptă să te înțeleagă.
- Trăsnea :* Atunci ce noimă are căsătoria?
- Popescu :* (didactic) Întreține căminul, baza societății. Ne învață geografia, cunoaștem Parisul, Elveția și Italia. Căsătoria monșer, întreține morala. Ai remușcări când vii acasă după o noapte petrecută în desfrâu sau când te duci la tribunal să ciupi ceva din zestre ca să acoperi datoriile dela cărți. (scoțând portofelul) Poftim. Ți-a mers prost, am auzit?
- Trăsnea :* (Cucerit) Mersi. Cine ți-a spus?
- Popescu :* Ce-ți pasă, ai destui prieteni... În orice caz dacă, în fond, căsătoria nu garantează nimic, divorțul în luna de miere e umilitor prin bănuelile care le stârnește.
- Trăsnea :* Asta...
- Popescu :* (sună).

SCENA XV

ACEIAȘI—GHIȚĂ

- Ghiță :* Poruncă.
- Popescu :* Poftește pe conia tânăra.
- Ghiță :* Da' cu boierii noștri ce fac?
- Popescu :* N'au plecat?
- Ghiță :* Așteaptă, săracii.
- Popescu :* Atunci spune-le că am plecat eu.

SCENA XVI

ACEIAȘI—FLORENCE—GENERALUL—POPOVICI—BĂLĂ-
NESCU—D-L VASILE

- Florence* : (prinzând vorba). Un moment chéri. Pofțiți, pofțiți domnilor (Trăsnea dispăre).
Ne scuzați, e casa deranjată. I-am găsit în hall, nu știau pe unde să intre.
- Popescu* : A, ce surpriză, ce plăcere... Lasă-ne, ma chère, și vezi să nu ne deranjeze nimeni. Ia poftim... (Florence iese).
- Generalul* : La minister nu. Acasă nu. Un ceas de când ne ții la scară.
- D-l Vasile* : Așa e când bați la ușa miniștrilor.
- Bălănescu* : Ne-ai păcălit.
- Popescu* : (râzând). Aaa, care va să zică complot, crimă premeditată? Iertați-mă dragii mei, dar neizbutită (scoțând o cutie de țigări) Ia poftim, ședeți (ia fiecare câte o țigare în timp ce Popescu le umple buzunarele) Luați, luați, sunt țigări diplomatice...
- D-l Vasile* : Ne iei cu diplomație...
- Popescu* : Nu, sunt sincer, pe cuvânt de onoare. Ce v'am făgăduit e sfânt... Sunteți partizanii mei. Dar dați-mi timp, ce naiba...
- Generalul* : Bine dar prefectura...
- Popescu* : Ai răbdare amice, șurubării politice. Voi nu știți ce se urzește la centru.
- Bălănescu* : Și primăria...
- Popescu* : Stai omule, că nici nu s'au fixat alegerile. Trebuie dizolvat actualul consiliu, apoi să se numească o comisie interimară...
- Bălănescu* : Și cine are să fie președintele?
- Popescu* : Dumneata, mai încapе îndoială... Tu, Popovici, nu mă mai întreba, am văzut tabloul. La primele avansări...
- D-l Vasile* : Numai eu cu gara, se vede, am scăpat trenul.
- Popescu* : Pentru dumneata am vorbit cu directorul general.
- D-l Vasile* : Să te cred?

- Popescu :* Pardon, stăi să vezi (ridică receptorul și dă un banc). Dați-mi urgent, gara, cabinetul directorului general (după o pauză). Tu ești Mitică? Te rugasem! pentru restaurantul gărei, ții minte, pentru un protejat al meu. Când? La 15? Mulțumesc. Bine... Mersi... La revedere. Ei kir Vasile, ai auzit? Domnilor, la 15 ale luni, inaugurăm restaurantul gărei. Sunteți invitații mei.
(Lola intră și depune corespondență pe birou. Toți își dau cu coatele).
- Popescu :* (către dactilografă, iscăbind). Asta e tot? Mulțumesc, ești liberă.
- Lola* Vă salut, cu respect.
- Popescu :* La revedere. Și acum, dragi prieteni îngăduiți-mi să vă dau afară. Lucrez la un proiect de lege.
- D-l Vasile :* (făcând cu ochiul) Vezi să nu te ostenești prea mult.
- Băldănescu :* Al dracului ești, domnule Vasile.
- Generalul :* Are dreptate, noiăștia bătrânii trebuie să ne menajăm (ies).

SCENA XVII

GHIȚĂ—POPESCU

- Popescu :* (sună).
- Ghiță :* Poruncă.
- Popescu :* Poftește pe domnul maior și peconița. (Ghiță iese).

SCENA XVIII

POPESCU, TRĂSNEA, WIWY.

- Popescu :* (luând-o dela ușa). Domnișoară, doamnă, mă desonorezi.
- Wiwy :* Vorbești prostii.
- Popescu :* La urma urmei treaba voastră. Monșer și-am spus, înțalege-te cu ea. Eu plec. Diseară, dacă vreți, luăm masa împreună. La revedere.

SCENA XIX
TRĂSNEA—WIWY

- Wiwy* : (nedumerită) Ce are? Ce vă este?
- Trăsnea* : I-am spus.
- Wiwy* : Ce?
- Trăsnea* : Că mă înșeli.
- Wiwy* : Minți.
- Trăsnea* : Te strângea în brațe.
- Wiwy* : Dansam!
- Trăsnea* : În pijama?
- Wiwy* : Ca în orice dimineață.
- Trăsnea* : Te-a sărutat.
- Wiwy* : Mă spionezi?
- Trăsnea* : Am văzut prin oglindă.
- Wiwy* : I-am tras o palmă
- Trăsnea* : Și pisica sgârie cotoiul.
- Wiwy* : Vai ce deștept ești! Gigi era logodnicul meu de pe când ne jucam de-a musafirii. Azi, cine ar fi crezut, e gigolo-ul mamei.
- Trăsnea* : Știi? O, pardon. Dar era dreptul meu să-ți cer socoteală.
- Wiwy* : Eu ți-am cerut socoteală când te-am luat?
- Trăsnea* : Dragă...
- Wiwy* : Niciun dragă. Te-am preferat altora ca să mă plictisești, să-mi deschizi scrisorile, să urmărești ce fac, unde mă duc?
- Trăsnea* : Am văzut eu ce faci.
- Wiwy* : Ce fac?
- Trăsnea* : Mă înșeli, sau ești pe cale.
- Wiwy* : Minți, o repet. Nu zic că n'are să se întâmple. Dar când îi merita să te înșel și-i vrea să-ți iei temperatura, am să ți-o spun verde.
- Trăsnea* : Ferește-te să nu văd roș? Ce căuta în dormitor?
- Wiwy* : A intrat fără veste. Radio era deschis. Ce-a urmat ai văzut.
- Trăsnea* : Dudue dragă...

- Wiwy* : O, te rog... Vreau să fii fericit fără să mă plictisesc. Pentru asta trebuie să-mi dai libertate.
- Trăsnea* : Să închid ochii?
- Wiwy* : Aș putea să ți-i leg, dar nu sunt ipocrită. Vreau să fii tu la capriciile mele, să te păstrez amant, nu eu la dispoziția ta.
- Trăsnea* : Altceva?
- Wiwy* : Să-mi dai toată încrederea.
- Trăsnea* : Și tu?
- Wiwy* : Dacă vrei să fii înșurat, am să te hrănesc bine și am să-ți menajez vanitatea. Ți convine?
- Trăsnea* : Nu.
- Wiwy* : Ai prefera o persoană bine în totul?
- Trăsnea* : Mi-ar place între tine și ea.
- Wiwy* : Eu am ales între tine și el.
- Trăsnea* : Care el?
- Wiwy* : Nu-l cunoști. Nu-l cunoașteți nici unul. Acela pe care orice codană îl poartă în minte.
- Trăsnea* : Spuneai că m'ai ales!
- Wiwy* : Credeam că cu mici retușări...
- Wiwy* : Din nefericire după ce vă căsătoriți, vă luați grija, arătați altfel decât străinii cari se silesc să ne placă. Dar să isprăvim. Spune clar ce vrei?
- Trăsnea* : Să nu dai de vorbă lumii.
- Wiwy* : Păunilor! Vă pierde orgoliul. Credeam să fii gelos de mine, nu îngrijorat de gura lumii. Dar așa sunteți toți. Când vă surprindeți nevasta vă uitați împrejur și deveniți miopi, îndată ce constatați că n'a văzut nimeni.
- Trăsnea* : Dragă, eu mă feresc de curente și de surprize.
- Wiwy* : Și eu am oroare de bărbatul care poartă vată în urechi, nu se desparte de umbrelă, își amintește că e înșurat în ajunul sărbătorilor legale. Vreau puțină fantezie în căsnicia noastră.
- Trăsnea* : Lacrimi?
- Wiwy* : Ploaie cu soare. Nu ți-ar place?
- Trăsnea* : Deocamdată îți deschid credit, sperând că ne vom înțelege... (încearcă s'o sărute).

- Wiwy* : Fugi, vine cineva. Trebuie să fie Gigi.
Trăsnea : De unde știi.
Wiwy : L-am chemat eu. Mi-a spus tata să-l concediez. Nu vrea să-l mai vadă.
Trăsnea : Atunci nu vreau să-l văd nici eu.
Wiwy : Trebuie să voalez oglinda?
Trăsnea : Nu fii răutăcioasă.

SCENA XX

GIGI, WIWY.

- Gigi* : (cu cățelul în brațe). L-am găsit în stradă.
Wiwy : Pichy, Pichișor, băiețelul mamei (luându-l la bătae). Unde ai fost, unde ai fost, spune unde ai fost. Strengarule, hai du-te la locul tău, Unde l-ai găsit?
Gigi : Era să mă muște, abia m'am apropiat de el.
Wiwy : Fricosule, tot copil ai rămas.
Gigi : Pardon, am douăzeci de ani.
Wiwy : Vârsta bărbaților se judecă, după gagica lor. Senatorii aleargă după minore cu pulpele goale și liceenii după matroane cu sânul balonat.
Gigi : De ce îmi spui asta?
Wiwy : E de neînchipuit ce proști pot fi tinerii de azi. De ce alergi după bătrânețe? Îți plac așa de mult sânii deșertați de viața ce s'a scurs din ei?
Gigi : Ia ascultă, la urma urmei...
Wiwy : Tocmai, eram să-ți spun, treaba ta, ești așa de nătafleț că îți trebuia o pară mălăiață.
Gigi : Dar ce ai cu mine, ce ți-am făcut?
Wiwy : Un rău pe care îl poți repara.
Gigi : Cum?
Wiwy : Să te întorci la Paris.
Gigi : Asta are să fie greu.
Wiwy : Are să fie ușor când îți voi spune că știe bărbatul ce nu știe încă tot satul.
Gigi : Non.
Wiwy : Si...
Gigi : Dar cum să plec, cu ce?

- Wiwy* : Nu te îngriji. Ești numit atașat de presă, leafa înainte pe trei luni și cheltueli de deplasare. Asta, în vedere că ești băiatul generalului și pentru că am copilărit împreună.
- Gigi* : Mersi.
- Wiwy* : De altfel plecăm și noi.
- Gigi* : Și tu? Plecați și voi?
- Wiwy* : E călătoria noastră de nuntă.
- Gigi* : Lună nouă?
- Wiwy* : Deprindere veche. Dar noi plecăm mai târziu.
- Gigi* : Și eu?
- Wiwy* : Măine.
- Gigi* : Ca colle.
- Wiwy* : (mâhnită). Ca colle! Pauvre maman.
- Gigi* : Asta e tot?
- Wiwy* : Ba vreau să cari și pe Lola.
- Gigi* : Zi dintr'un foc două prepelețe.
- Wiwy* : Bravo, să te văd, ești sau nu ești vânător?
- Gigi* : Ea ce spune?
- Wiwy* : Nu te poate suferi.
- Gigi* : Atunci s'a făcut.
- Wiwy* : Psiholog?
- Gigi* : Adevăruri biblice. Altfel ești fericită?
- Wiwy* : Incerc.
- Gigi* : Vrei să te ajut?
- Wiwy* : Ooo! Așa ai ajuns?
- Gigi* : Ghinion. Să visezi fata și să cazi...
- Wiwy* : Destul. Acum pleacă, poate vine tata și nu vrea să te mai vadă.
- Gigi* : Un baiser?
- Wiwy* : Non.
- Gigi* : Ne-am sărutat de atâtea ori...
- Wiwy* : Amintiri pentru gura sobei.
- Gigi* : Au revoir?
- Wiwy* : Adieu.
(Se privesc, se despart. La ușă Gigi se întoarce și strigă).
- Gigi* : Wiwy!

- Wiwvy* : (înduioșată) Fugi!
 (Scena rămâne goală. Se aude soneria telefonului. Intră Popescu, gata de plecare, pălăria pe cap, mănuși, baston).
- Popescu* : Allo! Da, eu. Cu tot respectul. Eee! Nu mai spune! Ei cum frate... când? Așa fără veste? D'aia nu se poate face nimic în țara asta. Ei fir'ar al dracului!... Da, da... vin imediat. (Se plimbă câțiva pași agitat, cu mâinile la spate. Apoi se așează la birou. Deschide și închide sertare, citește și rupe corespondență. Intre timp sună).

SCENA XXI

POPESCU—GHIȚĂ

- Popescu* : Poftește pe domnul Ivașcu.
- Ghiță* : Pe cine?
- Popescu* : Pe directorul contabilității, boule... A uite, lasă că a venit... Hai ieși. Nu intră nimeni.

SCENA XXII

POPESCU—IVAȘCU

- Popescu* : (cu desinvoltură) Ascultă monșer, cât a rămas la fondurile secrete?
- Ivașcu* : Trei milioane cinci sute de mii.
- Popescu* : Scoate suma din cassă. Oprește-ți cincisute de mii și adu-mi restul.
- Ivașcu* : Ce s'a întâmplat?
- Popescu* : A căzut guvernul.

GH. BRĂESCU

DEFINIȚIA ARTEI POPULARE

— NOI PRECIZĂRI —

Problemele artei populare stârnesc în ultimele decenii un interes deosebit de viu. Oricine va răsfoi cel puțin un anuar de etnografie ca de pildă cel al lui Wilhelm Fraenger (Jahrbuch für Historische Volkskunde) se va putea ușor convinge de creșterea respectabilă a bibliografiei problemelor amintite. S'au întreprins cercetări din cele mai felurite în variate direcțiuni, fie reliefând conținutul artei populare, fie preocupându-se chiar de întrebări formale sau tehnice. Pe de altă parte, activitatea comisiunilor de artă populară și-a accelerat ritmul, s'a pus la cale și s'a organizat un congres internațional ca cel dela Praga din 1928, cu rezultate apreciabile, s'a desfășurat o vie acțiune pe domeniul muzeelor regionale și naționale.

Motivarea acestui mereu crescând interes e firește multiplă. Să semnalăm mai întâi de sigur valoarea pur teoretică a strădaniei cercetării, dorința de a lămuri cu o clipă mai devreme acest sector al etnografiei, dar și imixtiunile îndreptățite ale sociologiei și esteticei, ce au aci semnificative fenomene de surprins în stadiile lor primare. Se mai adaugă apoi interese de ordin practic ca de pildă încercarea de a se descoperi și pe tărâmul artei populare, ca de atâtea ori pe cel al cântecului poporan, principii de fructificare a artei culte, de tip expresionist mai cu seamă. De sigur ne aflăm numai în fața unei tendințe schițate cu destulă sfiiciune și realizată mai mult în mod analogic, prin sugestii pornite din câmpul poeziei populare. În sfârșit nu lipsesc deloc interese de natură politico-socială prin strădania regimurilor moderne, fie ele democratice, fie autoritare, de a se apropia tot mai rodnic de așa numitele «*masse*»

spre a le cunoaște preocupările spirituale și printre ele și pe cele artistice, cu scopul de a le cultiva și a-i crea omului simplu o atmosferă de viețuire plăcută, care să-i satisfacă cerințele sufleștești elementare.

Cu îndemnuri din diferite domenii teoretice și practice, cercetătorul se găsește astfel în fața unui fapt care i se impune masiv; arta populară e în centrul interesului etnografic. A te încadra acestui curent general e numai o datorie pe care ne-am luat-o mai de mult și asupra noastră și în care stăruim.

Cea dintâi problemă care se ridică, se conturează și aci, fiind chestiunea însăși a definirii noțiunii noastre. E însă necesar a sublinia dela început că nu deschidem în felul acesta numai o perspectivă obligatorie cu caracter introductiv sau nu săvârșim numai o operație didactică, ci fixăm o poziție care are multe puncte de contact în esența artei populare însăși. Căci o definiție nu anticipă numai cercetarea, ci și o presupune într'o măsură, iar creionarea ei la început e doar o ipoteză de lucru necesară, un punct de plecare imperios, a cărui adevărată adâncire se produce treptat, treptat și ulterior.

Definirea conceptului de artă populară ne-a preocupat — cum observam — mai de mult și ei i-am închinat cu doi ani înainte o lucrare mai dezvoltată, care poate fi socotită ca o introducere în problematica generală a acestui domeniu. (*Conceptul de artă populară*, Fundația pt. lit. și artă, 1939). Dacă revenim acum, e nu pentru a reproduce și rezuma păreri mai vechi, ci pentru a le limpezi și cristaliza formal, într'o definiție menită a tăia luminișuri precise în desișul de liane al problemelor de artă populară.

Ce va trebui dar să însemne pentru cercetător «arta populară», care vor fi caracteristicile obiectelor ce se vor alinia sub această chemare? Față de imensul câmp de fapte disparate ce ne înconjoară, nu vom putea firește decât extrage esențele, marile linii abstracte.

Arta populară e mai întâi — simplu vorbind — o artă care se întâlnește în «popor». Ne-izbim deci de îndată de dificultatea termenului «popor» în marginea căruia trebuie să poposim. Conceptul de «popor» ia, în legătură cu problema noastră, două aspecte: el poate însemna totalitatea indivizibilă ce alcătuiește o națiune, și avem atunci identitatea artă populară — artă națională,

sau poate să adopte sensul de strat majoritar din cadrul unei națiuni, mai precis să însemne « *vulgus in populo* » și în acest caz arta populară devine o artă a păturilor numeroase, în genere mai puțin cultivate, accent și el destul de relativ. Optăm pentru ultima accepțiune a termenului, dar suntem mai departe obligați a-i preciza înțelesul. Pentru aceasta, e firesc să facem apel la sociologie și să ne amintim o mai veche clasificare pe care o întreprinsese Tönnies împărțind unitățile sociale în comunități și societăți, cele dintâi forme organice, durabile și reale, cu elemente solidare din naștere și bazate pe o voință esențială (Wesenswille), celelalte: agregate artificiale și întâmplătoare de indivizi, putând să se descompună cu ușurință în ceea ce le-a compus. Acel « *vulgus in populo* » de care vorbim, nu poate fi asimilat cu « societățile » sociologului, ci dimpotrivă cu ale lui « comunități », care cuprind arta populară ca pe o manifestare necesară a unei unități organice încheiate. Definiția noastră înregistrează astfel un prim pas spre precizare: artă populară înseamnă artă a comunității.

În cadrul unei națiuni ne întâmpină însă felurite comunități mai mult sau mai puțin clare. O definiție trebuie să se aplice totuși ideal numai comunității tipice sau reprezentative, ci nu tuturor aproximațiilor ei. În consecință ne întrebăm: care să fie această comunitate tipică a națiunii, pe care o vom lua în considerare cu privire la arta populară? După câte știm, numai unul poate fi răspunsul: această comunitate e *țărâtimea*, prin structura ei materială și spirituală unică, prin durabilitatea ei milenară, prin solidaritatea ei organică neînfrântă. Artă populară devine astfel o artă a comunității țărânești ca sens ideal și sociologic. Celelalte categorii de artă populară nu sunt excluse totuși, dar pe măsură ce-și pierd coeziunea și organicitatea agentului purtător și se leagă prin urmare mai puțin de comunitate, se degradează la forme inferioare și nereprezentative.

Definirea artei populare ca artă a comunității cere însă mai departe precizări. Prin artă a comunității, se pot înțelege deodată cel puțin două lucruri: o artă produsă de către această comunitate într'un mod care deocamdată nu interesează aci, sau o artă devenită a comunității deși originea ei se situează în afara de această unitate socială. Agentul creator tinde prin urmare să-și imprime și el pecetea în definiție. Latura aceasta a problemei a fost prezen-

tată la noi de d-l prof. D. Caracostea în studiul « *Ce ne este cântecul poporan?* » (Rev. Fundațiilor Regale, Nr. 10/941), așa că nu vom mai insista asupra ei. Originea artei populare nu constituie, nici pentru noi, o notă concludentă a conceptului. Căci ne putem ușor imagina obiecte artistice create de elemente din popor, dar cari din diferite pricini n'au fost răspândite sau n'au fost recepționate și ele nu intră de aceea în sfera noțiunii noastre. Pe de altă parte, așa cum John Meier a arătat-o pentru cântecul popular, Fouer pentru plastică și Hans Naumann pentru tot domeniul etnografic, multe centre de creație a bunurilor populare sunt situate în clasele culte, de unde descind și sunt asimilate, după anume legi, de către comunitatea populară. E limpede deci: nu punctul de plecare al procesului de creație interesează, ci rezultatul elaborării ei colective, care presupune desfășurare amplă în timp și spațiu. Conceptul se îmbogățește astfel cu o notă nouă: frecvența în timp și spațiu a obiectului artistic în cadrul comunității. Aceasta e o condiție absolută, sine qua non. Ea este și factorul determinant al structurii formale a artei populare, care este expresia puterilor spirituale ce s'au manifestat de-a-lungul secolelor pe baze mai mari sau mai mici de spațiu.

După cum se vede, definiția noastră a luat până acum mai mult o formă sociologică. Ea se leagă de comunitatea populară ca agent purtător de artă și constată prezența și circulația ei. Rămâne însă mai departe de căutat *semnul ei artistic*, întru cât în comunitate pot circula deosebit de intens și alte bunuri, ca de pildă cele pseudoștiințifice, filosofice, religioase etc.

Dificultatea caracterizării artistice e de sigur cu mult mai mare. Estetica, cu toate teoriile ei contradictorii, reușește totuși să ne ofere un concept general al artei, unanim acceptat: arta ca plăsmuire gratuită, cu satisfacția în sine însăși. Sub influența acestei discipline, etnografii au admis și pentru arta populară drept caracteristică: *depășirea utilității*. Aparțin prin urmare artei populare obiectele fără legătură cu interesele vieții practice. O confuzie deosebit de însemnată s'a produs însă aci. « Utilitatea » a fost în genere apreciată de cercetătorul cult mai mult din punctul lui de vedere decât din acel al membrilor comunității. Un semn care apare unui ins cultivat ca podoabă, poate fi pentru omul simplu o necesitate, întru cât prin el se încearcă de pildă o influență magică asu-

pra unor puteri ascunse, prin urmare în fond un act adânc util. Ce mai este atunci *artistic* în semnul popular? De sigur nu motivul ca atare, întru cât el e condiționat de reprezentările colective de altă natură și de obiectivul utilitar, adeseori nici stilul prezentării lui cu atâtea laturi extraestetice, ci doar pura lui realizare tehnică. Este necesar să mai subliniem însă că acest moment artistic e atât de împletit cu celelalte motivări eterogene încât alcătuește cu ele un bloc unitar, ce se încadrează între obiceiurile generale ale comunității, cu anume funcțiuni sociale bine determinate.

Pe treptele desbaterii de mai sus, ajungem astfel la următoarea definiție a artei populare: *ea este o manifestare spirituală în material concret a unor comunități din cadrul național și se caracterizează printr'o puternică frecvență în timp și spațiu și prin depășirea utilității imediate, apreciată din punctul de vedere al acelor comunități.*

Laturi psihologice, sociologice și estetice încheagă prin urmare conceptul nostru, făurindu-ne o ipoteză de plecare și sugerându-ne metode de cercetare care, adâncind problemele de artă populară, determină și mai limpede, ulterior, cuprinsul conceptului.

AL. DIMA

POEM PENTRU TRISTEȚEA POETULUI

Mai sunt undeva și alte stele, alte zăpezi,
Decât cele ce-au apus cu argintul din plete
Și pentru brațele tinere trupurile altor livezi
Și alte ceruri albastre de-așternut în caiete.

Cine știe dacă toate aceste frumuseți
Vor împleti peste tâmpile sprintene curcubeu...
Răsăritul soarelui e prea înrouat în tristeți
Și i se năzare însângerat chipul în heleșteu.

Toate luminile aprinse sub zări timpuriu,
Ard sub tristul obroc al timpului înnorat
Și stelele spânzurate în lămpile cerului de seară, târziu,
Sub cearcănul marilor umbre au înnoptat.

Oare să se fi sfârșit timpul atât de tăcut
Și anii să se fi întors fără urme 'napoi?...
Cu lacrimi toate cupele visului le-am umplut
Și umeri-i simțim atât de străini și de goi.

S'au grămădit tristețile în suflet cât stuhul
Și paserile ce-au întârziat să cânte n'au glas,
Incearcă rotocoale sub aripi văzduhul
Și timpul ce 'n urmă puțin a rămas.

Vor mai fi și alte ore de reverii și poem
In iureșul acesta al vremii cărunte?...
Și pentru zăpezile visului de boem
Ne vor mai adormi luceferi pe frunte?...
.....

Dar nu ne vor fi anii atât de cruzi, atât de haini.
Ne invită înalțurile la praznic, băeți!
Mustește marele rod, undeva în mugurii plini
Și se coc în noi stelele destinelor, poeți.

CONSOLARE

Mai sunt încă și alte primăveri ascunse în ani
Și stele topite ca mirul pe frunți
Și pentru umerii noștri de tineri silvani
Alte păduri de vise crescute pe munți.

Infloresc și pe alte tărâmurii grădini
Și sunt și alte seri cu luceferi decât cele de azi.
Pentru fiecare cântec se află o lumină de crini
Și câte-o albă tristețe 'n pădurea de brazi.

Câți ochi de rouă nu plâng lângă-aceste
Tăcute frumuseți, neștiute de lume.
Uneori luminile se sting sus pe creste
Invelite 'n cearcăne mari de tristeți și de brume.

Poete, cântecul ce-l ții închis în surdină
Nu-i cântec mort. E un flaut; o chitară.
Vei chema cu el cândva toți zeii la cină
Și 'n ospăț liric vei chiui peste țară.

Nu-ți fie înfrângerea de acum un coșmar
Al destinului, cu închipuite blesteme
Când anii tăi vor crește ca un gorun din hotar
Și-ți vor împodobi fruntea cu lauri și steme.

Mai sunt și pentru creștetul tău curcubee
Și-un lacăt de vis ascuns printre nori.
Și 'n noaptea aprinsă a căii lactee
Un drum spre lumină, cu luceferi și flori.

GEORGE SFÂRLEA

EXPRESIVITATEA LIMBII ROMÂNE

II

Pentru atmosferizarea cu problema limbii văzută ca operă de artă, cunoaşterea lucrărilor de filologie nu este îndeostulătoare. După cum s'a putut vedea din discuţiile zadarnic încercate cu unii specialişti, este nevoie de un alt orizont. Pentru orientare se cere contactul cu cea mai cuprinzătoare din câte discipline vor să adâncească studiul cuvântului: filozofia limbajului, preocupare modernă deosebit de vie. Lucrul este cu atât mai necesar cu cât, dela Hasdeu care, ca să definească lingvistica, se ocupa şi de raportul dintre estetică şi limbaj, filologii noştri s'au ținut departe de astfel de preocupări. Ceea ce O. Densușianu numea estetica limbii române, era de fapt o istorie a limbii literare.

Din fericire, limba nu este numai un domeniu al filologiei, dar şi al gândirii filozofice şi al adâncirii literare.

Ca întregire bibliografică la cele arătate aici şi în *Arta cuvântului*, nu mă voi mai opri acum la lucrările de specialitate, ci voi considera unele aspecte proeminente din filozofia limbajului, atât cât este necesar pentru a indica teoretic o parte din preocupările lucrării de faţă.

Pentru aceasta, mai întâi se cuvine să ne lămurim cu privire la prima operă de filozofie a limbajului: *Kratylos* de Plato. Apoi, vom privi câteva lucrări recente, care nu şi-au găsit loc în bibliografia noastră. In chipul acesta, vom da, într'o privire de ansamblu, şi punctul de plecare antic şi posibilitatea de orientare în poziţia actuală.

Sunt întrebări mai rodnice decât vremelnicele rezultate.

Teoretic, esența estetică a limbajului iese pentru prima dată la iveală într'o operă care-și propunea un alt țel: acela de a descifra originea limbii și justetea numelor din concordanța lor cu esența lucrurilor denumite.

Este de mirare cum de nu s'a desvăluit deajuns semnificația estetică a celebrului dialog al lui Plato. Nu este vorba aici de una dintr'acele descoperiri în care, căutând să deslegi o problemă, dai întâmplător peste altceva, ci de considerațiunii la care ajungi tocmai pentru că natura materialului, fiind mai tare decât țelul urmărit programatic, iese la iveală cu putere elementară.

Nu numai cele mai numeroase, dar și cele mai importante pagini din *Kratylos* apar ca probleme de expresivitate. Dincolo de teoria potrivit căreia lucrurile sunt denumite în conformitate cu însăși natura lor: *φύσει*, stă, în cele mai multe exemple, odată cu explicarea etimologică a înțelesului, adeseori naivă, nevoia de a întui valoarea lor expresivă. Instinctiv, mijeste astfel punctul de vedere funcțional, pe care de abia ultimele lucrări, cu alte mijloace, caută să-l puie în lumina cuvenită.

Firește, pentru filozoful elin, reflexul în cuvânt al acelor esențe care sunt ideile platonice este o fațetă a concepției idealiste despre lume și totodată despre opera de artă, privită ca o străluminare, când mai adecvată, când mai tulbure a preexistențelor desăvârșite și eterne. Plato nu subliniază nicăeri această corelație între cuvânt și opera de artă, dar ea este pretutindeni prezentă. După cum sunt opere de artă nedesăvârșite, tot astfel sunt și cuvinte din care nu mai poți întrevedea expresivitatea primitivă. Dănuirea acestora nu mai poate fi explicată decât prin uz, ca o convenție între vorbitori: *νόμος*.

Independent de mijloacele filologice reduse ale filozofului elin și mai presus de doctrina perimată a imitației, ceea ce rămâne este adâncul intuiției lui și această întrebare: «*oare demiurgul cuvintelor va fi când bun, când rău?*». Este întrebarea care revine ca un leit-motiv al întregii lucrări. Intrucât se referă intuitiv la aspectul de valoare în sens de frumos, expresiv, sugestiv, în opoziție cu urît, nesemnificativ, fără gust, — este însăși întrebarea fundamentală prin care limba intră în domeniul esteticei.

Multe din cele arătate în *Kratylos* nu pot rezista criticei. În partea întâia a dialogului, însăși ironia socratică știe să pună bemolul cuvenit. Dar partea aceasta este ca o introducere menită să ducă la reluarea problemei sub unghiul valorii denumirilor primitive. Genialele întreprinderi cu privire la sunetele primate expresiv rămân primele jaloane într'un tărâm care și azi rămâne să fie cucerit. Viziunea statică a ideilor platonice introducea însă prea mult spirit geometric într'un domeniu în care opozițiile de valori joacă adesea mai mult rol decât nealteratele esențe identice cu ele înșile.

În domeniul fonemelor, câtă distanță este dela ceea ce întrededa Plato până la felul nostru modern de a vedea, se poate măsura comparând ceea ce spune el despre valoarea lui *i* cu ceea ce înfățișăm aici. În domeniul lexical, deosebirea dintre vederile lui și spiritul modern poate fi ilustrată comparând capitoul despre denumirea astrelor cu aceea ce înfățișăm noi în capitoul despre geografia lingvistică a estemelor lexicale.

O încadrare a lui Plato în filozofia limbajului și lingvistica vremii lui este necesară.

Cea mai însemnată lucrare asupra începutului lingvistice și dezvoltării ei în anticitate, rămâne până azi opera lui H. S t e i n t h a l : *Geschichte der Sprachwissenschaft bei der Griechen und Romern mit besonderer Rücksicht auf die Logik*. (Prima ediție a apărut la 1863). Este caracteristic că accentul stă pe logică. Lucrul se explică prin accentul pe care comentatorii lui A r i s t o t e l e s l-au pus pe logica înțeleasă ca un instrument — O r g a n o n.

Când însă va fi cercetat și celălalt organ: limba ca instrument și, în legătură cu aceasta, originile lingvistice și ale gramaticii la Greci vor fi considerate și sub raportul expresivității, ca forme cerute și de instinctul estetic, atunci se va vedea cum nevoia didactică, de înțelegere și critică a textelor vechi, a dus, după cum la gramaticii Indiei tot astfel și la cei Greci, la accentuarea nevoii de a înțelege analitic, acoperind esența expresivă a funcțiilor gramaticale și raționalizând ceea ce era mai mult de esență estetică decât logică.

În fața cercetătorilor moderni, stă aici un larg domeniu de investigații noi, care trebuie să fie desțelenit: în ce măsură simțul

de formă al celor vechi, deopotrivă cu simțul înnăscut omenesc, au determinat la început gramatica să vadă în limbă configurații care sunt mai aproape de poziția estetică decât de cea logică. Va ieși astfel la iveală în mare ceea ce, în mic, am arătat pentru Plato, care credea că studiază originea limbii, când în realitate vedea expresivitatea ei.

Etapele dela Plato până în vremea noastră pot fi urmărite critic atât în bibliografia lucrării despre Eminescu, cât și în prezenta lucrare. Operele lui Vico, Herder, Humboldt marchează tot atâtea trepte de înălțare. Un loc central îl ocupă lucrările lui K. Vossler, asupra cărora atrag în deosebi atenția și de care mă ocup în capitolele următoare. De asemenea lucrarea de sinteză a lui O. Walzel: *Gehalt und Gestalt im Kunstwerk des Dichters* (1923) trebuie să fie citită, deși în multe privințe este depășită.

În istoria pozițiilor față de estetica limbii, se cuvine să ținem seama și de părerile principalilor reprezentanți ai diferitelor curente literare. În ceea ce privește romantica, trimit la lucrarea lui Fr. Kainz: *Sprachphilosophie der deutschen Romantik* (Sonderabdruck aus «Zeitschrift für Psychologie», Band 143, 1938, p. 317-390). Lucrarea trebuie întregită cu *A. W. Schlegel und die deutsche Sprache* (în revista *Dichtung und Volkstum* XXXIX Bd. p. 216—271). Între altele, aici se relevază și părerea lui Schlegel despre sonorizarea deficicientă a limbii germane, în contrast cu vocalizarea eufonică a limbilor romanice. De atunci părerea aceasta a devenit un loc comun.

Astăzi însă, felul acesta schlegelian de a vedea se cuvine să fie corectat prin considerarea acelor trăsături, datorită cărora o limbă, deficitară în unele dintre aspectele ei, înfățișează în schimb un plus într'altele, ca printr'o nevoie de compensație. Astfel, predominarea consonantică în germană (sau în limbi slave, ca cehă și polonă) sporește mijloacele expresive de caracterizare proprii acestei categorii de foneme. Se pune astfel problema tipurilor expresive proprii fiecărei limbi, potrivit structurilor fonologice deosebite.

Din preocupările acestea a crescut *Fizionomia estetică a limbii*, care își propune să dea trăsături de caracterologie a limbii române, spre deosebire de alte limbi.

Cine urmărește pe scena germană acele fără păreche interpretări din *Shakespeare*, unde caracterizarea impetuoasă joacă adesea un rol esențial, își dă seama de resursele expresive ale dinamismului limbii germane, o contrapondere a deficiențelor eufonice. În concordanță cu acest aspect, sunt și resursele limbii germane în domeniul versificării.

În general, în studiile de estetică a limbajului, se cuvine să ținem seama de această cerință a compensației, datorită căreia un plus într'o direcție aduce adesea un minus într'alta. Ceea ce observăm în limbă, este confirmat într'alte domenii: în istoria artei, de pildă, unde puterea de caracterizare și de amănunt a plasticei germane aduce un minus în puritatea liniilor și în eufonia mișcărilor, proprie renașterii italiene. Același lucru în literatură, în fizionomia deosebiților scriitori, cu umbrele și luminile personalităților.

În câmpul fonemelor românești, această tendință de restabilire a unui echilibru expresiv propriu este tratat în capitolul *Probleme de expresivitate românească*. În cugetul meu, această chestiune a resurselor proprii prin care fiecare limbă stabilește un echilibru între mijloacele de caracterizare și cele de eufonie, trebuia să fie dusă mai departe, urmărind diferențial configurația vocalismului român față de cel francez și de cel italian. În punctele arătate în capitolul *Fizionomia estetică a limbii*, limba română apare ca o limbă mai mult de caracterizare decât de armonie. Privind graficul frecvențelor vocalice în rimele italiene, această limbă apare ca o tipică întrupare a tendințelor de armonie. La rândul ei, limba franceză apare ca un fin sistem vocalic în care tranzițiile dela un timbru la altul se fac gradat și nuanțat. În concordanță cu vocalizarea franceză, apar unele trăsături proprii expresiei franceze: necesitatea legăturilor între cuvinte și acea oroare în fața hiatului, care neapărat în franceză trebuie să fie evitat.

În limba română, dimpotrivă, hiatul e mai puțin supărător. Și aceasta este în concordanță cu răspicată diferențiere a timbrurilor vocalice, în care opozițiile joacă mai mult rol decât tranzițiile franceze.

În ce fel structura vocalismului român știe să îmbine fizionomia de caracterizare cu mijloace de armonie proprii — aceasta

se poate vedea din chipul cum diferiții poeți realizează un sistem propriu de armonii prin distribuția diferitelor mijloace expresive, între altele prin frecvența unor anumite tipare de rimă.

Am amintit aici acest complex de probleme pentru a diferenția poziția noastră față de vechea poziție a romanticilor. Nevoia de reintegrare în obștesc, o diletantică năzuință a romanticilor de a da o psihologie națională a limbii, astăzi cedează pasul nevoiei de a ajunge la o caracterologie obiectivă ¹⁾.

O lacună a cercetărilor de expresivitate este că n'au fost considerate sistematic și părerile poeților. Felul cum ei simt chemarea lor de poeți este unul din cele mai potrivite mijloace ale caracterologiei literare. Ceva mai mult: nu odată poeții au venit cu păreri care au fost înaintemergătoarele critice: sunt într'adevăr lucruri care sosesc întâi pe aripele intuițiunii. Vederile poeților sunt pentru problema noastră de mare preț, firește, separând în chip critic totdeauna adevărul de fantazie.

În domeniul acesta, până în prezent, nu avem decât o primă încercare de a aduna un astfel de material sistematizat. Este lucrarea lui *Helmut Presser: Das Wort im Urteil der Dichter, Beitrag zu einer Sinndeutung des dichterischen Wortes, 1940*. Prezentarea nu se mărginește numai la părerile manifestate de poeții germani.

Este firesc ca un filolog, în fața părerilor exprimate de poeți, să obiecteze: nu ne interesează și, în orice caz, nu au greutate, fiind, prin natura lor, subiective. Unde duce însă îngustimea de orizont când este vorba de însăși esența limbii și lipsa de receptivitate față de creațiunile literare, se va vedea în capitolele: *Positivism și expresie, Specificul românesc și Fizionomia estetică a limbii*. O adecvată pătrundere a problemelor de expresivitate cere nu numai receptivitate și intuiție, dar și familiarizare cu vederile creatorilor. Când W. Meyer-Lübke mi-a exprimat odată părerea despre K. V o s s l e r: « Er verkehrt mehr im Künstlerkreisen », această caracterizare, care vrea să fie diminuantă, mi-a

¹⁾ În ce privește greutatea unei astfel de caracterologii, a dat pagini vrednice de meditat E. d. S p r a n g e r în broșura *Wie erfasst man einen Nationalcharakter* (Sonderdruck aus « Die Erziehung », 15 Jahrgang, Heft 3, 1939). Și pentru el, în fruntea tuturor structurilor obștești, stă limba.

amintit finalul mai sus citat din prefața la *Romanische Syntax* și a însemnat pentru mine nu o scădere, ci o distincție în plus a celui vizat.

În citata lucrare despre cuvânt în judecata poezilor, se găsesc prețioase vederi și despre originea cuvântului, și despre inefabil, și despre funcțiunea metaforică a sunetelor. Amintesc, de pildă, acea *Ode an die Buchstaben* a lui Iosef Weinheber, interesantă tocmai pentru că privește întregul câmp al fonemelor.

Confruntând feluritele vederi ale poezilor, reiese clar că nu poate fi vorba de un efect mecanic, același pentru toți, ci de funcțiuni prin care se realizează personal virtualitățile limbii materne. Lingvistica, filozofia actuală a limbajului, estetica limbii, așa cum o înțelegem aici, trebuie să scoată din tot acest material, care abia începe să fie adunat, lumini pentru caracterologia diferențială a limbilor și mai ales pentru această întrebare capitală: scoaterea la iveală a puterilor creatoare manifestate în acest sistem de simboluri care este limba maternă.

Orizontul modern este caracterizat printr'o creștere a preocupărilor specificului limbilor. Pe lângă bibliografia amintită în cursul lucrării, pe linia aceasta a adâncirii etnicului, este de considerat lucrarea lui G e o r g S c h m i d t - R o h r: *Muttersprache. Vom Amt der Sprache bei der Völkerverdung* (Eugen Diedrich, Iena, 1933). Prima ediție a acestei lucrări, apărută în 1932, purta titlul mai sugestiv: *Die Sprache als Bildnerin der Völker* și a stârnit multe discuții. În deosebi capitolele de sub titlul «Die Sprache als Gruppenseele schaffende Macht» prezintă interes, între altele și prin recunoașterea că și gustul ei este determinat de limbă. Graiurile felurite condiționează forme deosebite de simțire, de valorificare și chiar de acțiune. Pentru problemele acestea care privesc funcțiunea națională a limbii, bibliografia finală a lucrării amintite este cu atât mai utilă, cu cât în alegerea operelor au fost preferate cele cu mai bogate îndrumări bibliografice.

Până la 1930, indicații cu privire la filozofia limbajului oferă G u n t e r I p s e n în *Sprachphilosophie der Gegenwart*.

În ultimul deceniu, dintre filozofii limbajului, acei care oferă garanția unei temeinice pregătiri lingvistice sunt următorii: K a r l

Bühler, O. Stenzel și Leo Weissgerber. Lucrările lor privesc limba funcțional, însă din puncte de vedere deosebite.

Lucrarea cea mai curpinzătoare este aceea a lui K. Bühler: *Sprachtheorie* (1934). Din cauza terminologiei, adese ori personală, ea prezintă greutăți. Deși punctul de vedere este diferit de acela al esteticei limbajului, totuși lucrarea dă mult material de gândit și esteticianului. Pentru Bühler, limba este un complex de simboluri coordonate lucrurilor și raporturilor de fapte. Funcțiunea ei biologică este de a sluji circulației și comunității sociale (*Lebensgemeinschaft*). Dogația limbii este cea arătată în subtitlul cărții: *Die Darstellungsfunktion der Sprache*. Funcțiunea de prezentare este diferită de expresie, prin raportarea la lucruri și la legăturile dintre ele.

Cu toată noutatea lucrării, care pare menită să aibă pentru multă vreme rolul avut în trecut de vestita *Prinzipien der Sprachgeschichte* a lui Hermann Paul, care și azi constituie crezul multor filologi, — în poziția lui K. Bühler dăinuște ceva din împărțirea trihotomică a psihologiei. În deosebirea pe care o face între *simbol*, *simptom* (menit să exprime acțiunea lăuntrică) și *semnal* (menit să determine printr'un apel la auditor o anumită atitudine) — nu dăinuște oare, firește atenuat, ceva din vechea trinitate inteligență-sensibilitate-voință?

Deosebit de rodnică pentru adâncirea expresiilor literare este indirecta contribuție a lui Bühler la o fundamentare lingvistică a celor trei genuri literare. Acestea apar oarecum condiționate de anumite poziții ale vorbitorului. Manifestarea în care domină expresia este funcțiunea din care crește lirica; din poziția caracterizată printr'un apel, crește retorica; aceea în care predomină prezentarea, duce la epică și la dramă, cu mijloace proprii de a actualiza spațiul și timpul. (Cele relevate la noi în 1921, cu privire la felul de actualizare dramatică prin demonstrative la d. Brătescu-Voinesți, își găsește aici o confirmare teoretică). Iar intervenția prezentului în narațiuni fie istorice, fie fictive, este un semn al sublinierii lirice.

Deși poziția lui K. Bühler este deosebită de aceea a esteticei, totuși realitatea aceasta își face drum. Și nu este problemă atinsă de el care să nu deschidă și o cale către limba ca valoare.

Astfel, după prima operă de filozofie a limbajului, *Kratylos*, tot astfel și lucrări recente, ca cea amintită, duc către o problemă din cele mai grele, care va trebui să fie odată deslegată de un om cu excepțională pregătire lingvistică, filologică și cu chemare estetică: în ce măsură categoriile gramaticale își desvăluie esența lor estetică. După cum amintita operă a lui Plato își dobândește toată semnificația ei când este privită cu ochi moderni ai fonologiei, tot astfel străvechile categorii gramaticale au fost dela început nu atât instrumente de distincții raționaliste, cât tipare de confirmării expresive, pe care ochiul modern trebuie să le scoată la iveală.

În alcătuirea gramaticii în anticitate, au intrat indirect și intuițiuni și categorii estetice. Acestea au rămas umbrite de preocupările de logică și de gramatică raționalistă. Vremea noastră, înclinată să vadă calitățile totalitare ale plămuirilor, trebuie să reintegreze gramatica și în condițiile estetice ale sufletului omenesc.

Acestor cerințe care plutesc în aer, dar nu sunt încă nicăieri realizate, le servește lucrarea de față. Obișnuit, se obiectează că tiparele sintactice sunt tot atâtea mijloace de precizare a gândirii abstracte. Ceva mai mult: un celebru matematician contimporan a afirmat că principalele operațiuni matematice sunt condiționate de funcțiunile sintactice ale limbii. Cu atât mai mult, adăugăm noi, ele sunt sădite în natura estetică a omului. Când matematicianii afirmă că geometria, de pildă, este bucuria în fața configurațiilor ideale și că matematica este ea însăși expresie, nu este aceasta o poziție asemănătoare vechiului idealism elin ilustrat prin Plato?

Când omului logic i se opune omul estetic și omul religios, și între aceste trei poziții se sapă un abis, ne întrebăm dacă antagonistele poziții nu sunt decât căi deosebite care, plecând dela unitatea ființei omenești, ne apropie (cu aproximații) de o față a absolutului. În poezie, fiecare limbă reprezintă o variantă, o încercare proprie de a-l vedea și exprima. Iată de ce un adevărat poet este *i n t r a d u c t i b i l*. Și iată de ce suntem în drept să credem că el se apropie mai mult decât orice interpret al lumii, de esența ei. În sensul acesta, există un *au delà* al tiparelor gramaticii, după cum există un *au delà* al poeziei. De aici setea cu care încerc să pătrund trăsături unice în fizionomia limbii române.

Față de acest ideal, paginile lucrării de față sunt o palidă aproximație. În ziua când vom putea contempla modulul fiecărei limbi și vom vedea diferențial poziția proprie, vom fi creat un etalon de caracterizare și a stilurilor supraindividuale, mijloc de a ilustra cu mai multă aproximație ceea ce fiecare neam și fiecare creator aduce unic pe lume.

În felul acesta, punctul arhimedic al expresiei va revoluționa interpretarea poeziei, care nu mai poate să rămâie la searbedele comentarii ideologice, străine de firea ei. Firește, nu este vorba de o revoluție care vine să strice legea și profeții poeziei, ci numai să implinească.

În spiritul acesta scrutăm orizontul și urmărim contribuțiile lucrărilor recente de filozofie a limbajului. Dintre acestea, cea mai utilă preocupărilor de expresivitate este aceea a lui Julius Stenzel, *Philosophie der Sprache* (Berlin 1934, Sonderausgabe aus dem «Handbuch der Philosophie»).

Punctul de vedere al lui Stenzel este diferit de cel reprezentat prin Karl Bühler, care pune accentul pe funcțiunea de prezentare a lucrurilor și raporturilor. De data aceasta, deși lucrarea nu privește problema estetică a limbajului, totuși, considerând limba în cadrul faptelor generale de expresie izvorâte din nevoia elementară de a exterioriza, de altă parte, subliniind că semnificația este posibilă numai prin procesul intern, determinant, opera oferă puncte de vedere în concordanță cu preocupările noastre. Ele sunt cu atât mai utile cu cât autorul, văzând lucrurile din poziția fenomenologilor ghestaliști, se apropie în filozofia limbajului de poziția grupului de filologi și lingviști ai fonologiei, de care va fi vorba în capitolele unde mă ocup de originalitatea fonemelor românești.

Când, în paginile următoare, vom vedea ce iluzorie este încercarea unor filologi ai noștri să părăsească vechea haină a foneticei pentru aceea a fonologiei, când anume ne va întâmpina afirmarea că vorba determină ritmul, vederile filozofului apar ca un corectiv. Adevărata vieță a limbii se săvârșește, arată filozoful, «in den dauernden Einfluss des Ganzen auf seine Teile, des Satzes auf das Wort, des Wortes auf die Silbe, der Silbe auf die Laute. Natürlich gewinnt der einzelne, wiederkehrende

und in seiner Wiederholbarkeit allererst Sprachelement werdende Teil — Wort, Silbe, Laut, seine eigene Existenz in der Funktion für den Aufbau jenes Ganzen, aber er ist im lebendigen Sprachgeschehen nur da innerhalb jenes Formungsprozesses, bleibt dessen Einwirkung stets unterworfen und gewinnt so erst seine Festigkeit und Bestimmtheit ».

Se afirmă astfel pentru limbă ceea ce pentru poezie este punct cardinal: primatul totalității. Cele arătate cu privire la funcțiunea sunetelor, la valoarea lor simbolică, la vizualitate, la metaforă, dar mai ales capitolul « Muttersprache und Weltauffassung » (*Op. cit.*, p. 100—105), sunt vederi care concordă cu funcțiunea expresivă a limbajului.

Se poate obiecta că vederi ca acestea aparțin numai filozofiei limbajului și nu fac una cu poziția actuală a filologilor și lingviștilor. Cu atât mai semnificative sunt lucrările unui lingvist reprezentativ pentru domeniul indo-european. În direcția adâncirii funcționale a puterilor latente ale limbajului, amintesc ultima lucrare a lui *Leo Weissgerber*, *Die volkhaften Kräfte der Muttersprache* (Frankfurt am Main, 1939). La tot pasul, se vede și aici cum factorul valoare se impune cu necesitate.

După ce străbați filozofia de azi a limbajului, raportând-o la problemele de expresivitate, mai presus de divergențe se conturează un consens. Dacă ar fi să dau un concentrat răspuns la întrebarea lui Plato subț paza căreia am așezat întreaga lucrare: « demiurgul numelor va fi uneori bun, alteori rău? », — din gândirea antică și din cea modernă nu găsesc un răspuns mai concentrat și mai adecvat totodată decât străvechea formulare: *omnibus in partibus relucet totum*.

Nu este însăși trăsătura esențială a creativității și a creațiunii de artă privită subț aspectul totalității?

Cine vrea să privească limba ca artă, nu poate să rămâie la cazuri individuale, ci trebuie să le unească într'o viziune totală. Este nevoie de un concept și de un punct de vedere, care, pe de o parte, să fie atotcuprinzător pentru generalitatea umană a expresiei vorbite, dar, în același timp, să se poată modela feluritelor trepte de individualizare: limbi, genuri, creațiuni, indivizi.

În privința aceasta, din câte concepte au apărut până acum, de bună seamă cel mai rodnic și adecvat e conceptul de *formă internă*, pe care, pentru prima dată, în limbă l-a aplicat W. v. Humboldt. Încă din 1860, întemeietorul psihologiei etnice, H. Steintal, în lucrarea *Charakteristik der haupten chlichsten Typen des Sprachbaues*, ocupându-se de conceptul formei interne, afirmă: «acest concept e cel mai important în lingvistică și este o genială descoperire a lui Humboldt».

Ceea ce nu putea vedea la 1860 Steintal, dar astăzi vedem tot mai clar, este că acest concept n'a fost creat întâi pentru domeniul lingvisticeii, căci, înainte de a fi aplicat aici, el își arătase rodnicia în domeniul expresivității literare la Goethe, la Schiller și la alții. Faptul acesta ilustrează încă odată, și la un moment capital, legătura dintre creațiunea literară și lingvistică¹⁾.

Concepția aceasta totalizantă a formei interne nu însemnează că facem saltul într'un domeniu pur ideal, în care sunetele și cuvintele apar oarecum destrupate. Forma internă, condiționând expresia și fiind totodată una cu ea, este în același timp și un factor activ, un modelator, în care fiecare tipar se îmbină în acea totalitate, fără de care totul rămâne un amestec caleidoscopic.

Progresul săvârșit dela Plato până astăzi este că, pe când Plato, ca și unii filologi actuali, precum Grammont, de pildă, pleacă dela cazul izolat și rămân la el, astăzi, dincolo de expresivitatea cutărui fonem, termen, expresie, într'un cuvânt a estemelor, ni se pune problema totalității în care faptele expresive se integrează într'o viziune unitară. Astfel, după cum iei conștiință de arhitectonica unei clădiri sau a unei simfonii, parte de parte, și totuși la sfârșit le intuești ca un tot, în același chip mozaicul estemelor se rânduește, prin forma internă, într'o viziune totală.

În chipul acesta, în icoana internă, caracterul individual, caracterul specific și caracterul generic înfățișează tot atâtea aspecte

¹⁾ Despre legătura dintre concepția lui Humboldt și vederile anterioare, dă contribuții istorice și sistematice lucrarea lui Reinhold Schwinger, *Innere Form*, Ein Beitrag zur Definition des Begriffes auf Grund seiner Geschichte von Shaftesbury bis W.-v. Humboldt în Schwinger-Nicolai; *Innere Form und dichterische Phantasie*, zwei Vorstudien zu einer neuen deutschen Poetik herausgegeben von Karl Iustus Obenauer. München 1935.

dintr'o ființare ideală, fîiă ca, privind forma internă, să pierdem viața celei externe.

De câte ori o cultură a fost amenințată fie cu mecanizarea, fie cu deslănarea prin rubricări comode, a apărut, ca o necesitate de compensație, și tendința către totalitate, așa încât, în orice sector restrâns, să se ilustreze sufletul însuși dătător de viață. În mare parte, din această nevoie, provocată de felul analitic al studiilor de lingvistică, a purces lucrarea de față.

Ca la orice concept de felul acesta, care vrea să prindă ceva din adâncul vieții, mai mult decât descoaserea analitică plătește adâncirea trăită. De aceea am proclamat dela început necesitatea unei lingvistici trăite și deci implicit, a subiectivității în marginile și în sensul arătat.

După cum Humboldt ajunge la începutul formei interne datorită atmosferei ideologice a vremii, tot astfel și noi punem în deosebită lumină conceptul acesta, nu pentru că l-am întâlnit la Humboldt, dar pentru că ni-l ilustrează la tot pasul, cu puterea evidenței, studiile de literatură. Există și aici mai mult decât un paralelism între poezie și limbă.

Când urmărești felul cum plăsmuia E m i n e s c u și vezi distanța dela primele întrezăriri și înseilări ale unei concepții până la expresia care stă desăvârșită, adesea te întrebi unde se găsea aceasta din urmă și ce putere plăsmuitoare a cârmuit sinteza tot mai desăvârșită a diferitelor elemente. Nemulțumirea poetului față de diferitele forme încercate, părăsite și modificate, arată că a existat în sufletul lui o putere modelatoare, forma internă a unui anumit stil și a unei anumite viziuni. După cum creativitatea poetului face una cu imperativul lui stilistic, nu tot astfel și creativitatea limbii?

În poezie ca și în limbă, mai presus de părți, stă un principiu plăsmuitor care este însăși viața preexistentă a creațiunii, cu stilul ei. Acesta cârmuește realizările, la început aproximativ, mai târziu mai apropiat de ceea ce numim desăvârșire. Acest principiu este forma internă, care nu poate fi arătată adecvat decât prin descrierea funcțională, în care crâmpetele sunt contopite în ceva care le depășește, dându-le un sens și în direcția frumuseții.

S'ar părea că introducem un principiu irațional, dacă n'am avea posibilitatea nu numai de a contempla părțile, dar și de a le trăi în funcțiunea de totalitate. Numai pe calea aceasta putem împărtăși intuițiunile limbii ca valoare.

Intre aspectele formei interne, pentru noi, pe primul plan stă puterea plăsmuitoare, virtualitatea artistică. Pentru cel ce înțește expresivitatea, forma internă a unei limbi ca valoare de artă este, descriptiv văzută, totalitatea virtualităților expresive pe care le numim estemele limbii materne.

În probleme ca cea ridicată aici, nu hotărâsc numai concepțiile, dar și întreaga viziune a lumii. Poziția noastră reprezintă necesitatea de a întui limba și cu ochii cu care privești și adâncești creativitatea și creațiunea în poezie.

Ceea ce urmăresc în întreaga lucrare este, în primul rând: deprinderea de a considera limba maternă și sub aspectul valorii expresive. Felul acesta de a vedea este mai important chiar decât rezultatele, pentru că reprezintă poziția însăși din care treptat cercetările viitoare ne vor desvălui, în lumina cuvenită, valorile limbii

După cum eroul străvechiului mit deșteaptă la nouă viață pe fecioara adormită, ursită lui dintru început, tot astfel poetul de mâine va iscusi într'o măsură mai mare decât până azi noi valori, — dând sens străvechilor intuițiuni care parcă dela început își așteptau împlinitorul.

III

Rămâne de lămurit raportul dintre expresivitatea limbii și critica literară. Aici sunt trei povârnișuri de semnalat; ele vin din trei poziții critice deosebite, un fel de triumphiu al neînțelegerii.

Urmărind paginile prezentei lucrări, un critic de formațiune carteziană, prin urmare de structură franceză, va arunca întrebarea dacă vederile noastre nu sunt de fapt o nouă ridicare pe scut a raționalismului estetic, cu tot cortegiul lui de atomizante analize.

În contrast cu aceasta, e interesant de observat cum tocmai poziția raționalistă franceză, fiind o poziție extremistă, a dus în ultimele decenii la un nou extremism: reacțiunea celor care văd în poezie numai un reflex al iraționalului, prin esență incognoscibil.

Adesea am observat în viața literară ceva asemănător unei legi a ritmurilor contrastante: cei care au adânc săpată în ființa lor cuta raționalistă, caută un refugiu iluzionist în inefabil, după cum cei aleși care au în firea lor tocmai esența poeziei, sunt însetați de a împărtăși tehnic intuițiile lor, căutând o cale de aproximație adecvată.

Oricât de paradoxală, tendința compensației, pe care, sub o formă sau alta, o întâlnim adesea în viața literară, aruncă o lumină asupra naturii complexe a plămuirii de artă.

De fapt, dacă renunți la impresionism, în fața plămuirilor nu există decât sau smerenia uimită a receptivității, sau arta de a vedea prin *tehnică* esența. Păstrez cuvântului tehnică înțelesul lui primitiv, nu de meșteșug, ci de artă, în cazul nostru *arta de a vedea*.

În domeniul practicei, ceea ce rezultă din lucrarea de față nu este o explicare raționalistă sau dogmatică a creațiilor individuale, ci un mijloc adecvat de descriere, semnalizând semnificația prin elemente de maximă relevanță a factorului modelator supraindividual: limba.

Dela început și până astăzi, critica și estetica literară au făurit deosebite categorii pentru a caracteriza plămuirile. Dar pot oare găsi aiurea decât în tiparele ideale ale limbii ca instituție și în imaginile crescute din virtualitățile ei, un mijloc mai adecvat pentru a individualiza ceea ce este unic într'o operă dată? Dacă mi se arată o altă cale, lucrarea de față rămâne pură teorie. Dacă nu, va trebui să izvodim mai adânc și în direcția caracterizărilor individuale, raportate la forma internă a limbii.

În concepția celor care tăgăduesc tehnica văzută ca o necesitate organică, criticul zadarnic încearcă să împărtășească altora experiențele sale artistice, pentru că între critică și poezie rămâne o prăpastie.

După vederile acestora, criticul care adâncește tehnica limbii ar fi un simplu măsurător de sunete, silabe, ritmuri, înseilări de imagini, etc.... Ce poate avea comun poezia cu astfel de operațiuni?

Și nu este o întâmplare că tocmai critica ideologică, în mare parte o intrusiune a filozofiei în poezie și o drămuitoare de concepte, se ridică instinctiv împotriva criticii care vede în arta de a adânci expresia altceva decât o simplă operațiune analitică.

După ce am arătat deci primejdiile tipului de critic pe care l-aş numi Cavalerul inefabilului, un fel de Lohengrin, singurul autentic străjer al Graalului, este necesară paza bună faţă de altă primejdie. Criticului care se crede mediul absolutului, i se opune un alt tip: acela care-şi închipue că a găsit în cifre şi măsurătoare iarba tainelor, chemată să dezăvorască esenţele. Il văd sub forma încruntată şi calculatoare din desenul lui Böcklin « Criticus », căruia i-aş adăuga în faţă un pupitru de dublă contabilitate. Este şi mai primejdios decât celălalt, pentrucă, prin firea lui, este pornit să creadă că într'unele pagini ale lucrării de faţă are înainte un fel de cod de gestiune al fonemelor şi silabelor.

Un alt tip deformant este al criticului filosof sau psiholog, care se crede posesorul unei formule atotsalvatoare. Parcă văd cum paginile lucrării acesteia vor fi chemate, ca la un scaun de judecată, în faţa te miri cărei doctrine filozofice sau de psihologie, pentru a mi se arăta ceea ce este conform şi nu este conform cu învăţătura zilei.

Astfel, unii vor zice că urmez vederile « Ghestaltiştilor », de pildă, alţii vor susţine că le urmez prea puţin. Şi așa mai departe...

Dar dacă este firesc lucru să mă întâlnesc într'unele privinţe cu anumite vederi moderne, nu mă aşez sub zodia niciuneia dintre ele. Ştiu cât de trecătoare sunt toate! După cum am arătat în *Arta cuvântului la Eminescu* şi cu alte prilejuri, urmez o cale indicată de însăşi natura plâsmuirilor, recurgând la toate mijloacele câte îmi pot îngădui să intru mai adânc în inima lor.

În configuraţia expresiei stă razimul arhimedic care, pe cât omeneşte posibil, ne îngăduie să vedem mai adecvat, ferindu-ne de stânca învăluită în nebulozităţi mistice, ca şi de aceea sfredelită de proiectoarele raţionalismului cartezian. Odată ce ai intuit configuraţia văzută nedespărţit de semnificaţia ei, liber este cercetătorul să intre în domeniul oricărei explicări: filozofia artei, istorie, sociologie, etnografie, sau cum le mai chiamă.

Mai rămâne de adăugat un cuvânt despre raportul dintre expresivitatea limbii şi critica de valorificare a etnicului românesc.

Credeam că aici lucrurile sunt limpezi şi mă pregăteam să închei şirul de critică negativă posibilă, când întâmplarea, sau ceva

cu tâlc mai adânc decât întâmplarea, îmi aduce o surpriză tocmai de acolo de unde mă așteptam mai puțin.

În partea primă a acestei « Atmosferizări », am arătat ce indisolubil expresivitatea limbii face una cu etnicul românesc. Dar în numărul de Decembrie 1941 al revistei « *Gândirea* », animatorul ei, d. Nichifor Crainic, ocupându-se și de ceea ce fac aiurea universitățile pentru valorificarea etnicului lor și de ceea ce nu fac la noi, crede necesar, cum e uzul de câțeva vreme, să arunce vina în universități.

Mă văd astfel așezat oarecum în contrast cu excelentul meu coleg dela Berlin, d. profesor Franz Koch. Acesta servește cauza etnicului său, pe când noi nu avem o astfel de critică. « Facultățile de litere, în sarcina cărora ar fi să cadă această operă de orientare, fac filologie sau erudiție istoric-literară, dar cuvântul lor este absent din directivele necesare momentului crucial pe care îl trăim. D. D. Caracostea (. . . .) e absorbit de problemele foarte interesante de estetică a limbii și numai în ultimul timp s'a hotărât să coboare în arena golită de falsii atleți ».

De . . .

Și de data aceasta, păreri discordante sunt prilej bine venit pentru a lămuri propria poziție. Pentru aceasta, e firesc să vezi rațiunea pentru care cineva gândește altfel. În luptele noastre literare va rămânea un merit al d-lui Crainic de a fi reprezentat, în combativitate constantă, reacțiunea necesară împotriva exceselor literaturii și ideologiei de destrămare liberalizantă. De aici, prețul pe care-l pune d-sa pe luptele de arenă și pe luptători.

Dar dacă recunoaștem aceasta, trebuie să ni se admită că sunt arene și arene. Temperamentul și chemarea unuia convin unui fel de arenă, temperamentul și chemarea altuia cer altfel de arenă. Se poate întâmpla ca, pentru idealuri înrudite, luptele să se dea cu mijloace și pe terenuri deosebite. Adesea când tacticianul crede că bătălia este sfârșită, strategul, privind dela altă înălțime, știe că abia începe adevărata luptă.

Armele ideologice cu care s'a câștigat o bătălie azi, mâine sunt învechite. La fel orândă talentelor.

Actualitate permanentă a unei doctrine . . . Dar dacă generația de mâine, însetată de a valorifica patrimoniul nostru etnic, va bate la poarta ideologiilor actuale și va constata deficiențe tocmai

în direcția adâncirii etnicului românesc? Cu ce-i vom îndestula setea ei?

Există oare tărâmurii mai hotărîtoare pentru învederarea și valorificarea etnicului decât limba ca valoare și creațiunea obștească izvorîtă din ea? În critică, aici se poate vedea cât prețuește contribuția unei grupări și cât aduce fiecare specialist, ca să lămurească expresia națională. În unicitatea creațiunilor noastre, în expresia proprie pe care au dobândit-o (și nu în postulatul gingaș al ortodoxiei, văzută neologistic și idilic) stă pârghia străvechilor intuițiuni ale acestui popor. Pe terenul acesta, știința trebuie să ne lumineze conștiința. Aici sunt elementele primare. Aici să etnicizăm. Nu putem turna în tipare eterogene, ceea ce fiind propriu acestui popor, trebuie să-și creieze tipare proprii.

Cât privește paralela cu specialiștii străini, de bună seamă d. Crainic ar putea oricând să arate precis mai vechi, mai multiple și mai adânci eforturi în direcția etnicului, fie la colegul citat, fie la oricare alt coleg străin, specialist în partea modernă a literaturii naționale. De sigur va găsi la ei, nu la noi, concepție care să illustreze limba națională ca o operă de artă și o lămurire a patrimoniului creațiunii orale, în ce are mai caracteristic și adânc...

Când generația care acum se formează va cere o captare și o valorificare mai adâncă a însăși substanței noastre etnice, ea trebuie să aibă la îndemână alte mijloace de investigație, altă armură și alt orizont. Aici tiparele de expresie, și în limbă și în folclor și în literatura cultă, își vor desvălui puterea lor de concludentă caracterizare.

Critica actualității, dacă vrea să fie o critică de creativitate, trebuie să aibă privirile îndreptate spre viitor, nu spre trecutul care trebuie să fie depășit.

Cu aceste numai câteva sublinieri, cam melancolice, pentru că nimic nu este mai trist decât neînțelegerea celor ce-ți sunt, dacă nu prieteni, în orice caz vecini de preocupări, închei capitolul de atmosferizare în problema esențială a specificului românesc: limba privită ca operă de artă și ca anunțătoare a stilului nostru supraindividual.

Lăsând mult material în cale, mă zoresc, pentru că nu mai sunt vremile ca să mai fac totul ca și cum aș dispune de o sută de ani.

Văd literatura națională ca o clădire, al cărei prim etaj este adânc fundat în limba noastră, ca temelie și primă formă a destinului nostru expresiv. Din bolțile acestei părți, în care este cimentată toată vloga intuițiilor noastre străvechi, crește al doilea etaj: creațiunea poporană orală; iar peste aceasta, cleștarul împlinirilor noastre culte. Clădirea n'are în preajmă nicio arenă. Dar este încununată cu o terasă, pentru privirea actualității și scrutarea zărilor de mâine, nu însă cu contemplativa nepăsare, dar la nevoie cu hotărîrea de a interzice intrarea celor nechemați.

În lucrarea de față, dau ceea ce în concepția mea este primul etaj, cel mai greu de dăltuit, prima formă a expresiei românești. Știu bine că rămân săli de rânduie, policandre de aprins, icoane și iconostase de zugrăvit. Dar în liniile mari contururile sunt vizibile. Și locul fiecărei icoane este indicat, ca și lumina care trebuie să cadă pe părțile construcției, ca să dea viață diamanțelor, câte sunt încă de scos la iveală.

D. CARACOSTEA

INFLUENȚA FRANCEZĂ ÎN PRINCIPATELE ROMÂNE PRIN FILIERA NEOGREACĂ

Contactul cu limba și literatura franceză în Principatele Române nu începe odată cu primele traduceri făcute în limba română pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, ci cu mult mai înainte: încă dela începutul secolului al XVIII-lea, odată cu venirea Domnilor fanarioți.

Acești bărbați din Fanar, pe cari Inalta Poartă îi ridica la diferite demnități în conducerea Statului și le încredința scaunele Principatelor Române, erau în genere oameni cu o cultură aleasă și cei mai mulți dintre ei poligloți. Idealul unui Fanariot era să ajungă Mare Dragoman, cea mai înaltă demnitate la care putea să aspire un creștin în Imperiul otoman. Turcii, neînvățând limbi străine, fiindcă Coranul le interzicea, aveau nevoie de oameni cunoscători de limbi, cari să trateze cu Statele împotriva cărora duceau războiul, cu care făceau alianțe sau încheiau pace; astfel au recurs la serviciile supușilor lor Greci și au înființat *Dragomanatul*, care a jucat un rol hotărâtor în politica externă a Imperiului turcesc. Primii dragomani cari au ilustrat această demnitate sunt Panaghiotis Nicusios (1661—1673) și Alexandru Mavrocordat (1673—1709). Pentru serviciile aduse Imperiului otoman de acesta din urmă Sultanul drept răsplată numește pe fiul lui, Nicolae Mavrocordat, întâi Dragoman și pe urmă Domn al Moldovei. Nicolae Mavrocordat, primul Domn fanariot, când a venit în țară, a uimit pe boierii români cu numărul limbilor ce știa: latină, franceză, italiană, greacă, turcă, arabă și persană¹⁾.

¹⁾ Vezi Nicolai *Mavrocordati laudatio* în Émile Legrand, *Généalogie des Maurocordato de Constantinople*, Paris, 1886, p. 59.

Domnii fanarioți aveau o deosebită predilecție pentru limba, literatura și civilizația franceză, de aceea când veneau în țară cei mai mulți aduceau cu ei câte un secretar francez, dăși erau înconjurați cu destui conaționali, iar acci dintre Domnii fanarioți, cari nu știau bine limba franceză, cum a fost de pildă Nicolae Mavrogheni, se serveau tot de interpreți francezi pentru a sta de vorbă cu străinii, cari vizitau adeseori curțile domnești. Astfel de secretari au fost de pildă Contele d'Hauterive și Jean-Louis Carra, cari au scris și câte o carte interesantă în limba franceză despre Principatele Române ¹⁾.

Pe lângă secretarii francezi mai erau la curțile domnești și preceptori francezi, pe cari Domnii îi aduceau anume pentru instruirea copiilor lor. Pilda domnească a fost apoi urmată și de boierii români, cari, dorind și ei să-și dea copiilor lor o cultură aleasă, își aduceau din Franța sau din Elveția profesori cu cultură apuseană. Mulți boieri aveau și biblioteci bogate, în care locul de frunte îl ocupau clasicii francezi: Molière, Corneille, Racine etc. ²⁾. Au fost și boieri, cari nu numai că citeau cărțile franceze, ci le și comentau, adăogând la margine diferite observațiuni, iar la sfârșit câte un vocabular, în care cuvintele franceze erau însoțite cu corespunzătoarele lor în limba greacă și română ³⁾.

La 1775 Domnul Alexandru Ipsilante, organizând școala din Muntenia, introduse limba franceză ca limbă obligatorie, alături de cea greacă, latină, slavonă și română ⁴⁾. Nu mult după această dată se introduce limba franceză și în școlile din Moldova.

Pentru a învăța însă limba franceză era nevoie în primul rând de gramatici și de dicționare. Domnul Nicolae Caragea, care poseda bine limba franceză, și a tradus mai multe opere din această limbă în cea greacă, pentru a veni în ajutorul tinerilor studioși, a alcătuit la 1785 în grecește o gramatică a limbii franceze, care însă abia în anul 1806 a fost dată la tipar ⁵⁾. O altă gramatică,

¹⁾ Carra a publicat în anul 1777: *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, iar Hauterive a scris la 1787: *Mémoire sur l'état ancien et actuel de la Moldavie*, care a rămas în manuscris până în anul 1902, când s'a publicat în București după autograful său.

²⁾ Vezi N. Iorga, *Idées occidentales dans le Sud-Est européen*, în *Revue Historique* (București), 1 (1924), p. 17.

³⁾ Idem, *loc. cit.*

⁴⁾ Vezi hrisovul lui Alexandru Ipsilanti Vodă din anul 1775, publicat în *Cesar Bolliac, Monastirile din România*, București, 1862, p. 507 și hrisovul din anul 1776, care completează pe cel din 1775, publicat în *Comnen Ipsilanti, Tà metà τήν ἄλωσιν*, Constantinopol, 1870, p. 584. Cf. V. A. Urechea, *Istoria școalelor*, București, 1901, vol. 4, p. 66.

⁵⁾ Că această gramatică a fost alcătuită în anul 1785, se vede din următoarea notită dela sfârșitul prefetei: *Ἐγένετο ἐν ἔτει σωτηρίῳ, χιλιοστῷ ἑπτακοσιοστῷ ὀγδοηκοστῷ πέμπτῳ κατὰ μῆνα Μάρτιον* (s'a iacut în anul

ce a fost alcătuită după, dar tipărită înainte de gramatica lui Caragea, și care a fost foarte mult utilizată, este gramatica lui Gh. orghe Vendotis; a circulat foarte mult și s'a bucurat de cinci ediții, prima fiind la 1786 și ultima la 1810. Dar o gramatică foarte răspândită în țară, cum se vede din lista lungă a abonaților dela sfârșit, și de care s'au servit elevii Școlii Domnești din București, precum și copiii boierilor români, cari își făceau studiile lor cu profesori particulari ¹⁾, este gramatica lui Mihail Pațula din Clisura, dedicată Mitropolitului Ungrovlahiei Nectarie, binefăcătorul său ²⁾. În prefața sa Pațula ne spune că a scris această gramatică, fiindcă cea a lui Vendotis era *scurtă, incompletă și nemetodică*. Iar în ce privește Gramatica lui Caragea Vodă spune că deși era mai completă și mai metodică, totuși nu era pentru oricine, fiindcă era scrisă în greacă literară, pe care nu o posedau toți, și apoi nu era pentru începătorii în limba franceză, ci pentru cunoscătorii întrucâtva a acestei limbi. Gramatica lui Pațula într'adevăr a corespuns scopului pentru care a fost alcătuită și a avut o mare circulație, mai ales în Țările Române.

În ce privește dicționarele, primul care s'a gândit la alcătuirea unui dicționar francez-grec și grec-francez a fost tot un Domn,

mântuirii 1785, în luna Martie). Titlul exact al acestei gramatici este: *Γραμματικὴς γὰρ λικῆς ἀκριβῆς διδασκαλίᾳ τοῦ ὑψηλοτάτου θεοσεβειστάτου καὶ σοφωτάτου αὐθέντου Ἰωάννου Νικολάου Κωνσταντίνου Καρατζᾶ*, (*Invățătura exactă a gramaticii franceze, alcătuită de prea înălțatul, prea piosul și prea înțeleptul Domn Ioan Nicolae Constantin Caragea*), Viena, 1806.

Pompiliu Eliade, în *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris, 1898, p. 167, dă alături de titlul Gramaticii lui Caragea anul 1785, fără să precizeze că gramatica a apărut abia la 1806; *Revista teologică*, 4 (1886), p. 143, de unde ia informația, are exact anul alcătuirii 1785 și al tipăririi 1806.

¹⁾ Din numărul mare de abonați din București, mă mărginesc să pomenesc numai câteva nume de boieri: Vornicul Alexandru Filipescu (15 exemplare), Vornicul Gheorghe Slătineanu (2 ex.), Hatmanul Nicolae Golescu (3 ex.), Aga Dinicu Golescu (2 ex.), Căminarul Mihai Cornescu (5 ex.), Stolnicul Grigore Filipescu (3 ex.), Paharnicul Constantin Crețulescu (2 ex.), Serdarul Constantin Olănescu (2 ex.) etc. Printre prenumerații se află și o listă a profesorilor și a elevilor Școlii Domnești din București, precum și o altă listă a profesorilor particulari, care dădeau lecții în casele boieresti. N. Iorga reproduce aproape întreaga listă a prenumeraților în articolul său *Relații culturale greco-române*, publicat în *Revista Istorică*, 5 (1919), p. 73—75.

²⁾ Gramatica lui Pațula poartă titlul: *Γραμματικὴ γαλλικὴ θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ χάριν τῶν ὄσοι καταγίνονται εἰς τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς καὶ εἰς τὴν αὐτῆς ἐντέλειαν. Συνεραμισθεῖσα καὶ συνταχθεῖσα ὑπὸ Μιχαήλ Π. Π. Στεφάνου Παρτζοῦ ἰλα τοῦ ἐκ Κλεισούρας τῆς Μακεδονίας, καὶ τύποις ἐκδοθεῖσα τοῖς ἰδίοις ἀναλώμασι ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ θεοσεβειστάτου αὐθέντου καὶ ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου κυρίου Ἰωάννου Καρατζᾶ* (*Gramatică franceză teoretică și practică pentru cei ce se ocupă cu primele ei elemente și cu învățarea ei perfectă. Adunată și compusă de Mihail P. P. Ștefan Pațula, originar din Clisura, Macedonia, și tipărită cu propria sa cheltuielă pe timpul domniei prea înălțatului și prea piosului Domn și stăpân a toată Ungrovlahia chir Ioan Caragea*), Viena, 1814.

și anume Alexandru I. Mavrocordat ¹⁾, un bun cunoscător al limbilor franceză și germană și care, înainte de a deveni ginerele lui Nicolae Caragea, avea de soție pe o alsaciană din Strassburg ²⁾. Din ordinul acestui Domn a fost alcătuit un mare dicționar în trei limbi, care s'a publicat cu cheltuiala sa la Viena în anul 1790 în trei volume ³⁾. Primul volum cuprinde un dicționar francez-grec-italian, al doilea italian-grec-francez, și al treilea grec-francez-italian. Alcătuirea unui astfel de dicționar nu putea fi îndeplinită în câțiva ani de o singură persoană, de Vendotis, cum se arată pe titlu, ci de mai mulți colaboratori, și ce este interesant s'a lucrat chiar pe pământul românesc. Iată ce ne spune Panaghiotachis Codricas, fost secretar domnesc atât la Iasi, cât și în București, cu privire la acest dicționar: *ὁ συντάξας αὐτὸ δὲν ἦταν εἷνας ἀλλὰ κατὰ προσταγὴν αὐθεντικὴν ὑπὲρ τοῦς τριάκοιτα μεταφρασταὶ οἱ μὲν αὐλικοὶ οἱ δὲ ἐκ τῶν εἰτοπίων εὐγενῶν καὶ πολλοὶ μαθηταὶ τῆς ἐν Ἰασιῶ Αὐθεντικῆς σχολῆς συνήργησαν εἰς τὴν σύνταξιν αὐτοῦ τοῦ λεξικοῦ* (autorul acestui dicționar n'a fost unul, ci, din ordinul Domnului, au colaborat la întocmirea lui peste treizeci de colaboratori, unii boieri dela curtea domnească, alții boieri pământeni, printre cari și mulți elevi ai Școlii Domnești din Iași ⁴⁾). Iar Iacovachi Rizo Neroulos spune că dicționarul s'a făcut sub controlul vestitului Hauterive ⁵⁾.

Tot în țară s'a încercat să se traducă și marele Dicționar al Academiei franceze. Codricas ne spune că Domnul Mihai Suțu a

¹⁾ Alexandru I. Mavrocordat din cauza războiului turco-rus a fugit la 1786 din Moldova în Moravia, și de aceea a fost numit și Firaris. Din Moravia a plecat în Rusia unde s'a stabilit și a murit la 1817. În timpul șederei sale în Rusia a alcătuit cunoscuta sa operă în versuri *Βόσπορος ἐν Βορυσθένει*, care s'a tipărit la Moscova în anul 1810 și a circulat mult în țară.

²⁾ Vezi N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. al 18-lea*, București, 1901, vol. 2, p. 21.

³⁾ Titlul general al acestui dicționar este: *Λεξικὸν τριγλωσσὸν τῆς Γαλλικῆς, Ἰταλικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς διαλέκτου, εἰς τόμους τρεῖς διηρημένον, συνεγραμθὲν παρὰ Γεωργίου Βεντότη. Ἐπιταγὴ μὲν καὶ φιλοτιμῶ δαπάνη τοῦ ὑψηλοτάτου καὶ γαληνοτάτου πρίγκιπος Μολδοβλυχίας κυρίου κυρίου Ἀλεξάνδρου Ἰωάννου τοῦ Μαυροκορδάτου, συνδρομῆ δὲ καὶ φιλοπόνοῦ σπουδῆ τοῦ τιμιωτάτου ἐν πραγματευταῖς κυρίου Δημητρίου Παύλου εἰπατριῶτου, τῆς ἐν Ἠπειρῶ πρωτεύουσῆς πόλεως Ἰωαννίνων* (Dicționar în trei limbi: franceză, italiană și greacă, împărțit în trei volume. Alcătuit de Gheorghe Vendotis din porunca și cheltuiala a prea înălțatului și luminatului principe al Moldovlahiei chiriu chir Alexandru Ioan Mavrocordat și cu ajutorul și încurajatoarea rându a prea cinstitului și nobilului negustor chir Dimitrie Pavel, originar din orașul Ianina, capitala Epirului, Viena, 1790.

⁴⁾ P. Codricas, *Καὶ αὐδὶς πρὸς τοὺς οἰκελοὺς* (Iarăși către prietenii săi), Paris, 1818, p. 59 notă; Cf. D. Russo, *Studii istorice greco-române*, București, 1939, vol. 2, p. 539.

⁵⁾ Iacovachi Rizo Neroulos, *Cours de littérature grecque moderne*, Genève — Paris, 1828, p. 39; Despre Hauterive vezi mai sus, p. 398.

însărcinat pe marele logofăt Dimitrachi Fotiadi Catargi ¹⁾ să traducă Dicționarul Academiei franceze, dându-i și doi colaboratori, tustrei primind o remunerație lunară din caseta domnească ²⁾. Iar lexicograful Grigorie Zalicoglu, care a trăit mulți ani în țară, și ne-a dat și el un dicționar francez-grec, spune în prefața dicționarului său: *ἤκουσα ὅτι ἔταιρεία τινῶν λογίων ἐκ Βουκουρεστίοις ἐπεχειρίσθη τὴν μεταγλώττιον τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας. Δὲν εἶν' ἀκαιρον, ἂν ἀγνοῶσι τὰ δώσω εἶδησιν εἰς αὐτοὺς τὰ μὴ βιασθῶσιν ἐπειδὴ τὸ Ἰνστιτούτον (l'Institut) ἐνασχολεῖται ἐξ ἐπιταγῆς παρὰ τῆς ἐξουσίας τὰ ἐκδόσῃ ἄλλην, ἰέαν, διωρθωμένην καὶ πεπλουτισμένην καθ' ὅλην τὴν εὐφορίαν τοῦ αἵωνος μας, μετὰ φιλοσοφικῆς, ἀκρι. εἰας ἀναλόγως πρῶστὰ ἐνεσῶντα πράγματα* (am auzit că în București o societate de câțiva învățați a început traducerea Dicționarului Academiei franceze. N'ar fi nepotrivit să le aduc la cunoștință, dacă cumva ei nu știu, că nu trebuie să se grăbească, fiindcă Institutul se ocupă din porunca Guvernului, să scoată o altă nouă ediție, îndreptată și îmbogățită conform cu progresele secolului nostru, cu precizie filosofică și potrivit cu nevoile de astăzi ³⁾).

¹⁾ Dimitrie sau Dimitrachi Catargi a fost unul din savanții greci care au trăit pe la sfârșitul sec. al XVIII-lea în Țara Românească. El a fost clucer și logofăt și a ocupat mai mulți ani postul de judecător de tribunal. A scris în limba greacă o *Artă judecătorească*, care a rămas în manuscris și a circulat mult în țară (în Biblioteca Academiei Române se află două manuscrise, Nr. 115 și 993), precum și alte opere care au rămas deasemenea nepublicate. Numele lui Fotiadi Catargi este strâns legat de polemica care a izbucnit pentru limba greacă pela sfârșitul sec. al XVIII-lea, de data aceasta pe pământul românesc, între poporanistii și puriștii greci. Primii combatanți au fost clucerul D. Fotiadi Catargi, care apăra limba populară și Lambru Fotiadi, directorul Școlii Domnești din București, care era pentru limba cultă. Scrisorile schimbate între acești doi cărturari greci pe chestia limbii, le găsim publicate în Gramatica lui Neofit Ducă *Τετραθέα* (Viena, 1812, p. 53—84), și sunt foarte des citate de lingviștii greci.

Câteva date despre D. Fotiadi Catargi ne dă I. C. Filitti în articolul său: *Cronicarul Dumitrache*, publicat în *Revista istorică română*, 3 (1933), p. 194—201.

D. Fotiadi Catargi este bunicul marelui om de stat Barbu Catargi, spune I. C. Filitti, *loc. cit.*, p. 197.

²⁾ Codricas, *tot acolo*, Cf. D. Russo, *tot acolo*.

³⁾ *Δεξικὸν τῆς γαλλικῆς γλώσσης παρὰ Γρηγορίου Γ. Ζαλικόγλου Θεσσαλονικέως* (*Dicționar al limbii franceze de Grigorie G. Zalicoglu din Salonic*), Paris, 1809, prefață, p. 13, notă. A doua ediție, îngrijită de Sp. Vlantis, a apărut în Veneția la 1815; a treia la Atena în anul 1837, completată cu notele care se aflau în exemplarul lui Gheorghe Ghenadios, care a fost profesor la Școala Domnească din București înainte de 1821, vezi De Cigalas, *Σχέδιασμα κατόπιν τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας* (*Schiță de literatură neogreacă*). Sira. 1846. p. 37 și X, Anastasiadis. *Γεωργίου Γενναδίου βίος, ἔργα, ἐπιστολαί* (*Viața, operele și scrisorile lui Gheorghe Ghenadios*), Paris, 1926, vol. 2, p. 437.

Traducătorii Dicționarului Academiei franceze au fost în corespondență cu vestitul și eruditul Adamantie Coray, care trăia la Paris. Căci dintr'o scrisoare a lui Coray către prietenul său Alexandru Vasiliu, vedem că patru tineri din București i-au trimis o scrisoare precum și o probă a traducerii Dicționarului Academiei franceze în limba greacă, traducere care ajunsese până la litera G, și cereau părerea și observațiile lui asupra traducerii lor, precum și permisiunea sa de a-i trimite traducerea lor la Paris pentru ca să îngrijească el (Coray) de revizuirea, corectarea și tipărirea Dicționarului ¹⁾. Scrisoarea este nedată, dar dintr'o altă scrisoare a lui Coray (*op. cit.*, vol. 1, p. 685) cu data de 28 Octomvrie 1806, adresată tot prietenului său Vasiliu, putem stabili, dacă nu luna, cel puțin anul. În această din urmă scrisoare Coray scrie prietenului său: *ἐνταῦθα κλειομένην θέλεις εὑρεῖ τὴν πρὸς τοὺς νέους τοῦ Βουκουρεστίου ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν δέομαι καὶ παρακαλῶ νὰ πεμφθῆ ἀσφαλέστατα* (aci alăturat vei găsi închisă scrisoarea către tinerii din București, care, te rog, să se trimeată pe o cale foarte sigură). De sigur prin această scrisoare Coray răspundea celor patru tineri din București. Cum însă această scrisoare a lui Coray e datată: Octomvrie 1806, putem conchide că tinerii din București s'au adresat lui Coray câțva timp înainte de Octomvrie, în orice caz în anul 1806.

Afară însă de gramatici și de dicționare se simțea nevoie și de manuale de școală, cărți de lectură etc. și profesorii greci se întreceau în opera lor de traducători, atât pentru școlari, cât și pentru oamenii iubitori de învățătură. Pe la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea s'au tradus în limba greacă, alături de cele germane, mai multe cărți franceze de istorie ²⁾, de matematici ³⁾, de filo-

¹⁾ Scrisoarea lui A. Coray este publicată în *'Επιστολαὶ Ἀδαμαντίου Κοραΐ* (*Scrisori de ale lui Adamantie Coray*), editate de Nicolae M. Damalas, Atena, 1885, vol. 2, p. 690.

²⁾ Din numeroasele cărți franceze traduse în limba greacă mă mărginesc să pomenesc numai câteva.

Încă din anul 1760 Alexandru Canchelarie a tradus opera lui Charles Rollin, *Istoria veche a Egiptenilor, Cartagenienilor, Asirienilor, Babilonienilor, Medo-Perșilor, Macedonenilor și Grecilor*, în 16 volume, vezi É. Legrand, *Bibliographie hellénique du dix-huitième siècle*, Paris 1918, vol. 1, pp. 380—387. La 1823 Serdarul Vasile Vârnava a tradus în limba română *Istoria Românilor* a lui Rollin, vezi Ioan Bianu, *Catalogul manuscrisurilor românești*, București, 1907, vol. 1, p. 403.

³⁾ Spiridon Asanis din Cefalonia a tradus în limba greacă modernă *Elementele de aritmetică și algebră*, după opera clasică a lui De Lacaille. Această carte a fost tradusă pe urmă în limba greacă veche de Ioanas Sparmiotis și publicată la Veneția în anul 1797, cf. D. Russo, *Studii și Critice*, București 1910, p. 54. Dar trebuie observat că Elementele de aritmetică și algebră ale lui De Lacaille au fost traduse și predate de profesorul Iosip Mesiodax la Școala Domnească din Iași încă din anul 1776. Căci în a sa *'Απολογία* (*Apologia*), apărută în Viena la 1780, Iosip Mesiodax la p. 37 ne spune:

sofie ¹⁾, de chimie ²⁾ etc. care au fost utilizate și în școlile din Principatele Române, iar din literatura estetică s'a tradus din Fénelon ³⁾, Voltaire ⁴⁾, Marmontel ⁵⁾, Fontenelle, Montesquieu ⁶⁾, Florian ⁷⁾,

ὁ συγγραφεὺς τὸ λοιπὸν, τὸν ὁποῖον ἐπχειρήσα νὰ μεταγλωττίσω, εἶναι Ἰωάννης Ἀνδρέας ὁ De la Caille, Γάλλος τὸ γένος, καὶ καθηγεμὸν ἐπαγγελματικὸς τῆς μαθηματικῆς καὶ τῆς ἀστρονομίας ἐν τῷ Μαζαριανῷ Φροντιστηρίῳ τῶν Παρισίων... (deci scriitorul, pe care am încercat sa-l traduc, este Francezul Ioan Andrei De Lacaille profesor de matematică și astronomie la Universitatea Mazarin din Paris). Iar la p. 38 ne spune că la 1776 a predat Aritmetica și Algebra lui De Lacaille după traducerea sa în Școala Domnească din Iași.

¹⁾ Daniil Filipide, învățatul profesor grec, care a trăit câțiva ani în țară și a murit în Basarabia, și dela care ne-au rămas mai multe lucrări, unele referitoare la istoria și geografia României, a tradus la 1801 *Logica* lui Condillac. Tot el a tradus și *Astronomia* lui Lalande, vezi Dimitrie Ghinis-Valeriu Mexas, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία (*Bibliografie neogreacă*), Atena 1939, vol. 1, p. 12 și 33. Cf. și N. Bănescu, *Viața și opera lui Daniel (Dimitrie) Philippide*, în *Anuarul institutului de istorie națională din Cluj*, 2 (1923), pp. 119—204 și în extras. *Logica* lui Condillac a fost tradusă la 1825, după versiunea greacă, și în limba română de Vasile Vârnav, dar a rămas în manuscris, vezi Ioan Bianu—R. Caracaș, *Catalogul manuscrisurilor românești*, București 1913, vol. 2, p. 111; traducerea lui Vârnav a rămas necunoscută lui N. Bănescu.

²⁾ La 1802 a apărut la Viena *Chimia* lui Fourcroy în traducerea lui Theodosie Iliade, vezi Ghinis-Mexas, *op. cit.*, p. 29.

³⁾ Opera lui Fénelon *Les aventures de Télémaque* s'a bucurat de două traduceri în limba greacă până la 1801, prima a fost făcută de Schiada, (Veneția 1742), iar a doua de Dimitrie P. Govdelas, profesor la Școala Domnească din Iași, (Buda 1801). Ca o curiozitate mai adaog că opera clasică a lui Fénelon, care are așa de mari asemănări cu *Odisea* lui Omer, a fost tradusă și în limba greacă veche în hexametri eroici de un elenist francez din Paris; un fragment din această traducere s'a publicat în revista Ἑρμῆς ὁ Ἀδύτιος din anul 1819, p. 784. Iată câteva versuri:

Οὐδὲν ἔτι θέλετρον πενθοῦσα ἔδεκτο Καλυψῶ,
Οἴχομένου Ὀδυσσεύος, ἀδημονέουσά τε λύπης,
Ἄθανάτου μοίρας δεινὴν ἐνόμιζεν ἀνάγκην.

⁴⁾ Din Voltaire s'au tradus mai multe opere în limba greacă și română, cum sunt de pildă *Memnon*, *Charles XII*, *Zadig* și mai multe din tragediile lui, despre influența lui Voltaire în literatura greacă și română va apare în curând un studiu al d-rei Ariadna Camariano.

⁵⁾ Marmontel a fost foarte mult citit la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea atât de Greci cât și de Români. Printre operele lui Marmontel traduse în limbile greacă și română sunt și *Istoria morală a lui Belisarie*, *Păstorita Apelor*, etc.

⁶⁾ Despre Fontenelle vezi mai jos p. 405, iar despre Montesquieu ne ocupăm într'un alt articol, ce va apare în numărul viitor al R. F. R.

⁷⁾ Printre operele lui Florian traduse în cele două literaturi este și povestirea *Galatea*, asupra căreia vreau să mă opresc puțin. Pompiliu Eliade, în *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, Paris 1898, p. 333, vorbind de Galatea spune că Costache Stamati a început traducerea sa la 1813 și a terminat-o la 1835! Iar Gh. Bogdan-Duică în articolul său despre *Salomon Gessner în literatura română*, (*Convorbiri literare*, 35 (1901), p. 163, nota 3) adaogă că prima traducere din Florian s'a făcut la 1813 și că această traducere este Galatea tălmăcită în acest an de Costache Stamati. Și Eu-

Chateaubriand ¹⁾ etc. În douăzeci ani, spune Pompiliu Eliade, mai mult de 3000 de opere sau traduceri în grecește au apărut la Paris, Viena, Veneția, Lipsca, Moscova, Iași, București, Constanținopol etc. (Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 198).

Cele mai multe din aceste traduceri, care erau tipărite la diferite tipografii din străinătate, circulau în țară și erau citite de boierii români, cari posedau bine limba greacă, fiind pe atunci limba de predare în școlile publice, limba curții și a saloanelor. Unele din traducerile grecești s'au făcut chiar pe pământul românesc și cu

frosina Dvoicenco, vorbind în *Viața și opera lui Costachi Stamati* p. 25 și 58 de începuturile literare ale lui Stamati, aminte deasemenea că Stamati a tradus « Galatea », din franțuzește la 1813 și că această traducere este prima din Florian. Trebuie să adaug însă, că Stamati n'a tradus Galatea la 1813, cum cred Bogdan-Duică, și E. Dvoicenco, și că traducerea n'a fost începută la 1813 și terminată la 1835 cum susține Pompiliu Eliade, căci traducerea a fost făcută încă din anul 1808. Și ceeace n'a fost observat de cei trei cercetători Stamati n'a tradus după originalul francez, ci din grecește (de sigur după traducerea lui A. Coronios, tipărită la Viena la 1796, vezi Papadopoulos-Vretos, *Νεοελληνική φιλολογία (Literatura neogreacă)*, Atena 1857, vol. 2, p. 102, unde însă se spune greșit că Galatea este opera lui La Fontaine), după cum ne spune însuși traducătorul pe titlul traducerii sale. Manuscrisul lui C. Stamati se află astăzi în Biblioteca Academiei Române supt nr. 3502 și poartă titlul: « *Galatia tragodii păstorească a domnului Florian, tălmăcită de pe limba greacă pe limba moldovenească de mine Constantin Stamati, în Eși anu 1808 Iunie 27* ». Manuscrisul 150 din Biblioteca Academiei Române, la care se referă Pompiliu Eliade, Bogdan-Duică și Dvoicenco, este o copie târzie. Așadar activitatea literară a lui C. Stamati începe nu la 1813, cum au crezut istoricii literari, ci la 1808. Pe de altă parte traducerea lui C. Stamati nu este prima traducere din Florian cum crede Bogdan-Duică și Dvoicenco, căci Alexandru Beldiman ne-a dat, pela sfârșitul sec. al XVIII-lea, o traducere a lui Numa Pompiliu. Pe o copie care ni s'a păstrat din această tălmăcire a lui Beldiman (ms 3192 din Bibl. Acad. Rom.) găsim scris: « *Numa Pompiliu al doilea Craiu al Râmului. Tomul al doilea, care s'au prescris cu toată cheltuiala dumisale Ioniți Sturza biv vel Stolnic* », de mine Alexandru Athanasiu dascăl în târgul Piatra, tălmăcită depe franțuziia de Alexandru Beldiman Paharnic la leat 1795 Fevr. 15 ». Așa dar această traducere a lui Beldiman trebuie socotită ca prima traducere din Florian. Traducerea lui Beldiman, după ce a circulat mai mult timp în manuscris, a fost în sfârșit tipărită în Viena la 1820, vezi Ioan Bianu—Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, București 1936, vol 3, pp. 328—330.

¹⁾ Chateaubriand, vorbind în *Voyage en Grèce* despre traducerile grecești din limba franceză, despre noutățile apărute în capitala Țării Românești și în special despre traducerea povestirii sale *Atala*, care s'a tipărit în limba greacă patru ani după apariția originalului francez, adaugă: « mes hôtes me montrèrent avec empressement des traductions imprimées de quelques ouvrages français; c'est, comme on sait, le Télémaque, Rollin, etc., et des nouveautés publiées à Bucarest. Parmi ses traductions, je n'oserais dire que je trouvai *Atala*, si M. Stamati ne m'avait aussi l'honneur de prêter à ma Sauvage la langue d'Homère. La traduction que je vis à Mistra n'était pas achevée; traducteur était un grec natif de Zante; il s'était trouvé à Venise lorsque *Atala* y parut en italien, et c'était sur cette traduction qu'il avait commencé la sienne en grec vulgaire, *Oeuvres de Chateaubriand*, Paris 1838, vol. I p. 86 apud Papadopoulos-Vretos, *op. cit.*, p. 134.

îndemnul Domnilor. Astfel Panaghiotachis Codricas, secretarul Domnului Moldovei Ioan Mihail Șuțu, a tradus și a publicat la 1794, din porunca domnească, opera lui Fontenelle *Entretiens sur la pluralité des mondes*¹⁾; apoi Domnițele Ralu Șuțu și Ecaterina Șuțu au tradus la 1819, prima *Sfaturile unei mame către fiica sa de doamna De Lambert*, iar a doua *Dialogurile lui Focion* ale lui Mably²⁾.

Avem însă și traduceri din limba franceză în limba greacă făcute de boieri români, cum este cazul lui Iordachi Golescu, care, deși era un naționalist și un dușman al Fanarioților, totuși nu traduce în limba română povestirea *Pavel și Virginia* a lui Bernardin de Saint-Pierre și *Scrisorile persane* ale lui Montesquieu, cum vom vedea într'un alt articol, ci în limba greacă, fiindcă se vede că pe această limbă o mânuia mai bine la 1817, când a tradus aceste opere.

Ceea ce leagă și mai mult literatura greacă de cea română sunt intermediarele grecești, de care s'au servit Românii pentru a traduce pe autorii francezi, înainte de a începe a utiliza de-a-dreptul originalele franceze. Traduceri de-a-dreptul din limba franceză

¹⁾ Traducerea lui Codricas s'a făcut sub supravegherea profesorului dela Școala Domnească din București Lambru Fotiadi; tot sub supravegherea lui Lambru Fotiadi Codricas a tradus din franțuzește și opera Englezului Pone: *Essai sur l'homme*, care a rămas nepublicată, vezi P. Codricas, *Καὶ ἀδελφὸς πρὸς τοὺς οὐρανοὺς (Iarăși către prietenii săi)*, Paris 1818, p. 21 notă.

Opera lui Fontenelle *Entretiens sur la pluralité des mondes* a fost tradusă și în limba română de biv vel stolnic Răducanu pe la 1821 și se află în manuscris (nr. 1383) la Biblioteca Academiei Române. Traducerea română însă nu este după originalul francez, ci după versiunea greacă a lui Codricas, după cum am constatat. Antioh Cantemir, fiul Domnului Moldovei Dimitrie Cantemir, care era învățat și poliglot ca și tatăl său, a tradus și el această operă a lui Fontenelle, dar în limba rusă, vezi G. Zaviras, *Νέα Ἑλλάς (Grecia nouă)*, Atena 1872, p. 180.

Și opera lui Al. Pope a fost tradusă în limba română de poetul Costachi Conachi supt titlul: *Prenșipurile moralului sau voroava pentru om*, iar manuscrisul lui autograf se păstrează astăzi în Biblioteca Academiei Române, vezi Ioan Bianu G. Nicolaiasa, *Catalogul manuscrisurilor românești*, București 1931, vol. 3, p. 101.

²⁾ Despre traducerile celor două Domnițe vezi Ioan Bianu—Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, vol. 3, pp. 318—322.

Traducerea Domniței Ecaterina Șuțu este a doua în limba greacă, căci prima este a lui Ioan Cascamba, publicată în Petersburg la 1813.

Mably n'a tradus *Dialogurile lui Focion*, cum spune pe titlu, din grecește, ci le-a compus el însuși; a adăogat însă că sunt traduse după Nicocles numai ca să dea o mai mare valoare operei sale. Și alți scriitori au făcut la fel. De pildă Pierre Louys, publicând la 1894 la Paris *Les chansons de Bilitis*, spune în titlu că sunt traduse din limba greacă, iar în prefața sa adăogă că poeta Bilitis a trăit în sec. al VI-lea înainte de Hristos, pe când într'adevăr poeziile au fost scrise de el, căci în antichitate n'a existat nicio poetă cu numele de Bilitis.

Dialogurile lui Focion au fost traduse și în limba română de Simion Marcovici și tipărite în București la 1844.

în cea română până pela 1820 au fost prea puține, căci cum spune și N. Iorga « Grecii, mult mai iubitori de lucruri noi decât Românii, au prins imediat din aier curentul nou pe care l-am prins pe urmă și noi »¹⁾.

Deși pela sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea era un mare curent de imitare a Apusenilor, totuși au existat și elemente de reacțiune. Astfel Alexandru Calfoglu, care a trăit în Țara Românească și îl întâlnim ca slugiar, mare comis și caimacam al Craiovei, a scris la 1794 niște *Versuri morale*, adresate nepotului său din București, care au fost publicate fără loc și an după moartea sa²⁾. Tipăritura a rămas necunoscută istoricilor literari greci³⁾. În această carte Calfoglu ridiculează clasa dominantă din Principatele Române, care duce o viață libertină și luxoasă și pe tinerii care se cred elevi ai filozofilor și citesc cu pasiune romanele franceze, și se distrează pe socoteala boierilor bătrâni, rămași credincioși datinilor vechi. Se revoltă în contra persoanelor care adoptă moda apuseană, bazată pe morala Nemților și Rușilor, și se ridică în contra petrecerilor cu ofițerii ruși și

¹⁾ N. Iorga, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, București 1929, p. 120.

²⁾ În prefața tipăriturii găsim următoarele cuvinte, care probează că versurile au apărut după moartea autorului: *πρὸ χρόνων δὲ τινῶν τῆς ἀποβιώσεως αὐτοῦ, ἐν εὐσεβίᾳ καὶ συντόνῳ μελέτῃ θείᾳν γραφῶν, καὶ πατερικῶν συγγραμμάτων διαγράψων τὸν ὑπόλοιπον βίον αὐτοῦ ἡθικοῖς ποιήμασι τὴν τοῦ γήρατος διαπαράμυθον ἀδυναμίαν* (câțiva ani înainte de moartea lui, trăind restul vieții sale în pietate și în continuă citire a sfintelor scripturi și a scrierilor părinților noștri își alina slăbiciunea bătrânețelor sale cu opere morale).

³⁾ Tipăritura a rămas necunoscută și lui G. P. Creμος, care publicând la 1870 aceste versuri, după un manuscris dela 1797, în cartea sa: *Ἐπιστολαὶ Γ. Π. Κρέμου καὶ Ἠθικὴ στιχογραφία Α. Κ. Βυζαντίου* (Scrisori de ale lui G. P. Creμος și *Versuri morale* de A. C. din Bizant), Lipsca 1870, spune la p. V: *ἄδηλον δ' ἔν ἐτυπώθη. Ἡμεῖς τοῦλάχιστον ἀγνοοῦμεν* (nu se știe dacă versurile s'au tipărit. Cel puțin noi nu știm). Tipăritura iară și necunoscută cu versurile lui Calfoglu poartă la p. 1 următorul titlu: *Ἠθικὴ στιχογραφία τοῦ περιωνύμου Ἀλεξάνδρου Κάλφογλου*. La p. 3—5 este o prefața către cititori, neiscălită, și la p. 5 începe textul cu următorul titlu: *Ἠθικὴ στιχογραφία τοῦ περιωνύμου στιχογραφοῦ Ἀλεξάνδρου Κάλφογλου Βυζαντίου, πρὸς τὸν ἐν Βουκουρεστίῳ ἀνεψιὸν αὐτοῦ εὐρεθείσα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ ἔτους 1797. Ἐκδίδεται εἰς κοινὴν ὠφέλειαν* (*Versuri morale ale vestitului versificator Alexandru Calfoglu din Bizant, către nepotul lui din București; s'au găsit la Constantinopol în anul 1797. Se tipăresc pentru folosul obștesc*). Iar la sfârșit găsim (p. 61): *Τέλος, Ἐτελειώθη τῇ 7 Ἰανουαρίου 1794* (Sfârșit. S'a terminat la 7 Ianuarie 1794). Manuscrisul pe care l-a publicat Creμος nu-i complet, ajunge numai până la p. 41 din tipăritură, deci până la sfârșit (p. 61) lipsesc 20 pagini de tipar.

Un manuscris cu *Versurile morale* ale lui Calfoglu se află în Biblioteca Academiei Române, vezi Nestor Camariano, *Catalogul manuscriselor grecești din Biblioteca Academiei Române*, București 1940, p. 28.

nemți (în această epocă în Principatele Române sunt armate rusești și nemțești), în contra clerului atât din Principate, cât și din Orientul apropiat ¹⁾ etc.

Ideile apusene de care vorbește Calfoglu, se răspândeau cu pași repezi în Principatele Dunărene, încât Domnii, pentru a fi pe placul Sultanului, au fost nevoiți să ia măsuri pentru a împiedica răspândirea acestor idei « revoluționare » și « ateiste ».

Astfel când la 1797 veni în țară Markides Pulios, unul din frații care aveau la Viena o tipografie grecească, și care au scos primul ziar grecesc la 1790 ²⁾, cu un transport de cărți franceze ³⁾, Domnul dă ordin să fie trimes peste graniță, pentru a nu corupe pe supușii săi cu răspândirea cărților revoluționare de modă nouă ⁴⁾.

Iar la 1817 Domnul Ioan Caragea lua, prin noul regulament al școalelor, măsuri contra impietății și contra spiritului revoluționar ⁵⁾. De asemenea biserica lua măsuri ca nu cumva credincioșii să citească scrierile ateilor și mai ales scrierile lui Voltaire ⁶⁾. Un preot protosinghel, Neofit Scriban din Iași, pe motiv că citise pe Voltaire, fu tras în cercetare duhovnicească și academică și apoi trimes în surghiun pentru pocăință la Mănăstirea Neamțului din chiar porunca Mitropolitului Veniamin Costachi, al cărui « liberalism » nu mergea până la Voltaire ⁷⁾.

Cu toată rezistența Domnilor, a câtorva scriitori de « modă veche », a Patriarhilor și a Mitropoliților, influența literaturii franceze n'a putut fi împiedicată, dovada numărul mare de traduceri din limba franceză, care au circulat în țară, atât în limba greacă, cât și în cea română.

Așa dar din cele expuse mai sus rezultă că limba greacă a contribuit în mare măsură pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea la răspândirea limbii și literaturii franceze în Principatele Române. Cei care au ajutat la această răspândire au fost Domnii fanarioți, din care cei mai mulți aveau o cultură apuseană, prin operele scrise de ei, sau din îndemnul și cu sprijinul lor material, preceptorii francezi din curțile domnești

¹⁾ Despre cartea lui Al. Calfoglu vezi N. Iorga, *Alte note despre cultura și viața socială românească sub vechiul regim*, în *Analele Academiei Române*, ser. II, secț. ist., tom. 39 (1922), pp. 16—22.

²⁾ Vezi D. Russo, *Studii istorice greco-române*, București 1939, vol. 2, p. 365.

³⁾ Despre călătoria lui Markides Pulios în București și despre o listă de cărți din cele aduse de el vezi *Hurmuzaki Documente*, vol. 19, pp. 814—6 și 821.

⁴⁾ N. Iorga, *Istoria literaturii române* ed. II București 1933, vol 3, p. 40—1.

⁵⁾ N. Iorga, *Alte note despre cultura etc.*, p. 8.

⁶⁾ Jean Louis Carra, *Histoire de la Moldavie et de la Valachie*, Iași 1777, p. 219.

⁷⁾ N. Iorga, *Istoria literaturii române în veacul al 19-lea*, București 1907, vol. 1, p. 177.

și casele boierești, precum și învățații greci, cunoscători ai limbii franceze, care au tradus, unii pe pământul românesc, mai multe cărți franceze de istorie, de filozofie, de literatură etc., care au fost citite nu numai de elevii din Școlile Domnești din București și Iași, ci și de boierii români iubitori de învățătură. De aceste traduceri s'au servit și traducătorii români, care nu posedau îndeajuns limba franceză, pentru a tălmăci în limba română unele opere franceze.

NESTOR CAMARIANO

HOTARE

13

Câtă depărtare dela umila colibă de lut, cu o singură odaie întunecoasă, cu prispa sprijinită pe stâlpi de lemn până la marea frumusețe senină a Partenonului! Și totuși casa zeiței își are obârșia în sălașul sărmanului muncitor de câmp. O inspi-rată străduință de veacuri a înălțat coliba la desăvârșirea templului antic. Iată de ce nu se cuvine să treci nici cu dispreț, dar nici cu ușurința retoricei și a generalităților de metafizică la modă pe lângă formele umile prin care s'a manifestat instinctul unui popor. Cine știe către ce armonii supreme tinde cântecul rătăcitor de veacuri prin codrii noștri?

14

Pentru a privi adâncit patrimoniul imaginilor prin care s'a manifestat în mitul popular și în limbă instinctele creatoare ale neamului, o generație spune prea puțin, căci e necesară solidaritatea tuturor. Fiecare generație luminează o parte numai din bunurile moștenite, până când vine marele creator ursit să le destăinuiească finalitatea: valoarea și sensul, și pentru noi, și pentru lumea de azi și de totdeauna.

15

O piatră de încercare a fiecărei generații este și răspunsul la această simplă întrebare: ce plus aduce fiecare din ele pentru adâncirea și valorificarea străvechiului nostru avut sufletesc? Pentru aceasta însă știința despre noi înșine trebuie să ne lumineze conștiința.

16

Literatura unei epoci înfățișează aspecte solidare chiar dacă antagoniștii stau pe baricade de ireductibilă dușmănie. Când con-

stați deci într'o tabără o deficiență, să te întrebi dacă și direcția cealaltă nu are și ea scăderi.

N'ar fi o greșeală să ne explicăm creditul pe care l-a avut în literatura noastră din ultimele două decenii ideologia și critica destrămării liberalizante numai prin răufamatele confrerii de stânga? Dacă publicul, și mai ales tineretul însetat de altceva, ar fi avut din direcția cealaltă creațiuni de suverană calitate, toate protivniciile de ordin spiritual ale destrămării s'ar fi prăbușit mai curând.

În perspectiva zilei de mâine, nu facem un bun serviciu ideologiei noastre tradiționaliste când îi legăm isbânda de o conjonctură politică externă, pentru că directivele creațiunii românești trebuie să fie mai presus de împrejurări.

Este deci nevoie și de un contrapunct de hotare tradiționaliste.

17

Cele mai grele hotare nu sunt cele între străini, ci între rubedenii.

În bolta susținută pe stâlpi de credință mai presus de generații, vuetul actualității are răsunete proprii, uneori neașteptate. Actorii luptelor literare sunt adesea surprinși când sunt văzuți într'o altă perspectivă decât aceea cu care sunt deprinși. Și totuși viața literară are nevoie și de o astfel de optică, prin care privești actualitatea în toată căldura contururilor contemporane, dar în același timp și distanțat, ca și cum ai privi-o, nu zic dela înălțimea, dar în orice caz din perspectiva zilei de mâine.

Este ceea ce voi încerca aici față de vederile concretizate într'un articol publicat în fruntea revistei *Gândirea* din Decembrie 1941 și intitulat *După douăzeci de ani*. Unui bilanț văzut din perspectiva actualității, îi opunem perspectiva noastră.

*

Toată experiența literară a lumii arată că cel mai primejdios moment pentru o formulă, ca și pentru o doctrină, este acela când reprezentanții ei simt fie nevoia, fie ispita, să-i proclame perenitatea. Din clipa când începi să devii străjerul unei formule, de undeva se deschid povârnișurile și te pândește decadența.

Este aici una din primejdiile care pasc pe criticul identificat unor anumite grupări ale vremii.

Ocupându-mă în 1940 într'un periodic de destinul acestui însemnat poet tradiționalist, — care este d. Crainic — am scris fraza următoare: « Pentru a-mi asigura un cuvânt liber în actualitate, am ținut să rămâi izolat de contactul direct cu scriitorii.

Altminteri, ești prea des obligat să faci concesii de tactică, acolo unde este nevoie de pură intuiție, de lămurire mai presus de generații ».

Poziția aceasta însemnează că nu mă solidarizez cu niciuna dintre taberele sau grupările în luptă și nu iau partea unora contra altora.

Critica actualității, ca să fie într'adevăr o critică de creativitate, trebuie să aibă privirile îndreptate spre viitor, nu spre trecutul care este necesar să fie depășit.

*

...Așa dar, de vreme ce toate doctrinele care s'au războit în ultimele două decenii au dispărut și a rămas numai forma pe care în această generație a luat-o tradiționalismul, aceasta « demonstrează mai elocvent ca orice critic actualitatea permanentă a doctrinei ».

Ce idilică ar fi această tinerețe fără de bătrânețe și vieță fără de moarte, anunțată de curcubeul boltit deasupra apelor năvalnice care au înghițit tot ceea ce era eterogen.

Dar pe un astfel de curcubeu nu pot pași către perenitatea Walhalei decât cei care au depășit cu mult sfera talentului...

De altă parte, niciodată scriitorii de talia aceasta nu s'au subordinat unei doctrine comune, ci numai unei forme supraindividuale de stil pe care zadarnic o căutăm astăzi în jurul nostru, căci trece de umerii talentelor și rămâne s'o cerem zilei de mâine, pe alte căi decât cele bătute.

*

Calea cea mai bătută de reprezentanții tradiționalismului ultimelor decenii este aceea a motivului, deci a materialului. Și în direcția aceasta avem spectacole curioase. Pe steagul autohtonismului erau scrise două cuvinte cu adânc tâlc, asupra cărora am insistat de mult, pentru că le cred și eu pârghii de viitor: mitul popular și sentimentul religios.

Simbolurile de artă create în direcțiunea de valorificare a creațiunilor populare, sunt însă adesea de o valoare de artă îndoelnică. Mitul național, văzut neologic și mai ales psihanalitic, este departe de a fi o piatră de hotar adânc împlântată în etnic. În cazul cel mai bun, nu era înfrățirea unui suflet modern cu străvechile noastre intuițiuni, ci un proiect de modă într'o lume eterogenă. De aici lipsa de unitate și de răsunet durabil. De o expresie proprie a adâncurilor destinului nostru în tipare proprii, nici vorbă.

*

Formula care vede în ortodoxie tiparele de universalizare ale sufletului românesc, este frumos și sugestiv formulată. Ea însă va trebui să fie depășită în momentul în care scriitorul de mâine își va pune această simplă întrebare: poate fi cristalizat un atât de caracteristic și unic destin, cum este cel românesc, în tipare eterogene, oricare ar fi ele? Formula tiparelor ortodoxe, dusă la toate consecințele ei, implică o scădere a purității stilului, deci a propriului destin.

Și apoi, să ne deprindem cu scrutarea formulelor de strălucire retorică. Care sunt tiparele ortodoxe, cu care ne-am putea identifica? In ce creațiuni de artă și unde au fost întipuite până acum la noi? Implică ele o estetică a misionarismului de expresie nesupraveghiată, sau cer o răspicită cristalizare proprie?

De altfel, în clipa în care te înțeștezi într'un tipar străin de orice natură ar fi el, recunoști prin chiar aceasta puterea călăuzitoare a unor forme eterogene, create în alt climat. Și aceasta este o variantă la veșnica imixiune a tiparelor străine, ceea ce tot facem de mai bine de un veac.

În direcția aceasta, consecvența și bravura cer: pentru experiențe și destin proprii, tipare proprii de universalizare. Când ai îmbrățișat o formulă, ea trebuie să fie gândită și realizată în toată plinătatea ei.

Tiparele de universalizare ale etnicului românesc, implică problema formei românești, și tocmai aici este una din marile deficiențe ale tradiționalismului care își caută încă tiparul propriei structuri.

*

De mult am deplorat absența vibrațiunii religioase în poezia românească. În mare măsură, preocupările politice ale civismului liberalizant ne-au prezentat falsă pârghie a retoricii politice în locul atotpătrunzătorului sentiment religios. Când cercetătorul de mâine a literaturii de azi va face bilanțul vibrațiunii religioase în poezia română de azi, va constata că primele volume ale lui Galaction conțin mai adâncită vibrațiune religioasă decât toate periodicele tradiționaliste la un loc.

*

Cine scrie pe steag: valorificarea mitului românesc, prin chiar aceasta recunoaște obligația de a-l capta, de a-l diferenția și de a-l adânci cu alte mijloace decât gesturile admirative. Tot atât de puțin rodnic este să vorbești de mitul românesc, trecându-l prin categorii metafizice, azi la modă, mâine în desueudine.

Cunosc aproape tot ce s'a scris cu privire la principalele mituri și creațiuni poporane ale noastre. Aproape nu este modă ideologică

și literară prin care să nu fi fost, pe rând, privite deformant creațiunile noastre. Rezultă că trebuie să ne izbăvim de calea aceasta care dă pentru moment patos, stârnește admirația necunoscătorilor, dar nu duce la nimic.

O mișcare tradiționalistă trebuie să aibă puterea morală a pregătirii care privește valorile noastre sufletești cu ochiul celui care știe că știința călăuzește conștiința.

*

La prima vedere, mitul nostru poporan pare că se pierde fie în generalitatea mitului uman, fie în viziuni cu caracter sudest-european.

Mulți s'au depărtat de plâsmuirile noastre poporane, pentrucă au văzut în ele nu ceea ce ne diferențiază, dar ceea ce ne apropie de alții. Aici este însă eroarea celor care văd în mit numai material. Ceea ce hotărăște și ceea ce este într'adevăr specific unui neam se cristalizează în forma proprie. Și aici este una din marele deficiențe ale tradiționalismului nostru: zicem « după ureche » și nu cătăm o cale pentru a defini preferințele și poziția formală proprie viziunii românești a lumii.

Am spus odată că atunci când stai de vorbă cu liricii noștri, îți dai seama că sunt cam neacasă în ce privește marile preocupări ale expresiei stăpânite.

La fel ca și scriitorii din taberele opuse, tradiționaliștii noștri de azi n'au meditat prea mult asupra resurselor noastre expresive.

Scitismul literar este comun ambelor tabere.

*

Este mult adevăr în intuiția vechiului cronicar bizantin care, observând ramura românească din sudul Dunării, o caracterizează printr'un cuvânt uimitor de potrivit: ἀβασιλευτοι « necârmuiții ». Și încă aceștia erau aproape de peisajul mediteranean, mai închis și deci mai puțin expus nesfârșitelor prelungiri în amorf, proprii unei atât de mare părți din ramura nord-dunăreană. Aici substratul nostru ostil formei întocmite și-a serbat orgii, când sub masca efuziunelor, când sub masca misionarismului.

S'ar părea că estetica aceasta a misionarismului își găsește un sprijin în doctrina apostolului care povățuia: când vorbiți, să nu vă gândiți cum veți spune, căci duhul Domnului vă va călăuzi pe voi. Cu o condiție, adăugăm noi: ca duhul Domnului să vorbească într'adevăr prin cel care se așează sub paza acestei formule. Căci tocmai cel care simte în sine vorbind glasurile mai presus de el, este și trebuie să fie chinuit ca să iscusească însuși cuvântul ce exprimă adevărul.

*

Pe cât se poate prevedea, literatura noastră, ca și întreaga cultură românească, intră pentru o generație, deci pentru o perioadă de cel puțin 30 de ani, într'o constelație de consolidare, care-și va găsi echivalentul în expresie, aceasta fiind cel mai însemnat mijloc de circulație socială.

Indrumându-ne deci către o limpezire și o consolidare a simțului de formă, se impun criticei noastre mari și noi obligații.

În câțiva ani, toată critica de azi, luând o altă cale, va trebui să-și schimbe armura. Ne îndrumăm spre o critică izbăvită de beția dionisiacă. Critica formei este cu totul altceva decât formalism.

După cum este ursit capitalei noastre să iasă din amorf și să-și creeze toată frumusețea și caracterul din elementele locale, iar neîntocmirea de azi va dăinui la periferia amorfelor mahalale scitice, tot astfel critica de astăzi, dacă nu-și va schimba tiparele, urmărind expresia și integrând-o în structura limbii, va rămânea periferică. Această îndrumare se va săvârși nu pentru că ar cere-o cineva semeț, dar pentru că o cere — necesitatea.

Critica modernistă este ușoară azi, pentru că ea constă în a aplica fenomenului românesc una din formele feluritelor *-isme* care se perindează în actualitatea străină.

Critica de valorificare a etnicului românesc stă în fața unor probleme mult mai complicate, ea trebuie să fie creată din elemente proprii și dintr'un fel de a vedea lumea adecvat esenței românești. Lucrurile acestea însă nu se întâlnesc pe toate drumurile și nu se cuceresc în gloriiolele de o zi și nici în arenă. Numai în jertfa muncii tăcute se făuresc armele noi.

*

După cum nu este de ajuns ca o armată să înscrie pe steag câteva formule, ci trebuie să aibă deasupra ei adecvat o întreagă doctrină strategică, iar la spatele ei o imensitate de țărini și uzine, tot astfel critica trebuie să aibă, dincolo de fiecare afirmare, o lume de concepții și de fapte adâncite. Altminteri, alunecăm în taftologia locurilor devenite comune. Și aceasta însemnează decadență.

*

Tradiționalismul nostru a putut să obțină izbânzi cu arme vechi. Pentru cuceririle de mâine, care acelea vor hotărî, este nevoie de altă armură, cum este nevoie și de strategie, și de altă tactică.

*

Dacă în poezie și în critică lucrurile stau astfel, rămâne de spus un cuvânt cu privire la proză.

Din gruparea revistei *Gândirea*, aleg pe cel mai reprezentativ prozator, o figură din cele mai interesante ale literaturii române de azi: d-nul *Victor Ion Popa*, autorul romanului *Velerim și Veler Doamne*. Mă opresc la acesta și pentru că, prin însăși concepția lui, este întru câtva aproape de vederile estetice, nu vreau să zic de doctrina, animatorului grupării gândiriste: după acesta, arta este expresia năzuinții către o lume care nu e și care ar vrea să fie; ea s'a născut din părerea de rău, din nostalgia paradisului pierdut și din nevoia reînțoarcerii.

La fel, eroul romanului. Liberat din ocnă după zece ani de muncă silnică, e însetat de omenie, de dreptate și de jertfă, dar nu le poate atinge din cauza unei îndoite fatalități: a faptei trecute, cu tot cortegiul de groază și de bănuială, și a propriei firi. Dezorganizat de suferința nedreaptă, eroul năprasnic e gata să isbucnească. Astfel, paradisul visat se preschimbă mereu în infern.

Unde stă însă în roman etnicul românesc? De sigur nu în făptura și firea cu totul excepționale și nereprezentative ale eroului, și nici în paginile de ironie la adresa magistraturii și a orașenilor. Singura figură văzută real e a bătrânului prieten care se jertfește dintr'un sentiment de ocrotire, oarecum paternă, față de un copil nefericit. Dar și aici, figura capătă uneori resfrângeri asemănătoare lui Moș Ion Vântură-Țară, bunăoară în atitudinea față de magistrat, și este luat într'un vârtej de roman polițist care nu-l prinde.

Astfel, partea de etnic românesc e mai accentuată în funcțiunea colindului acela zis de copilul care cântă « Velerim și Veler Doamne », în ritmul căruia eroul își revelează viața chinuită, pe când versurile colindului ca și făptura copilului flutură parcă deasupra lui un orizont de altă viață, mai fericită, mai pură.

Două tipuri formale se înnădesc: forma închisă în partea întâi și o zariște lung-lung deschisă în partea a doua.

Este prea puțin și pentru material, și pentru simbolurile, și pentru forma românească.

*

Când compari doctrina, fie și a celor mai reprezentative dintre periodicele noastre, cu plăsmuirile pur literare ale creatorilor, constăți adesea o strigătoare nepotrivire între ceea ce au susținut teoretic criticii și ceea ce au dat poeziei. Aceasta chiar când revistele au avut în frunte un adevărat critic.

Iată, de pildă, cazul lui Matei Caragiale, revendicat în întregime de *Gândirea*. Ce este românesc în opera sa, în deosebi în cele două povestiri prin care s'a impus? Încercarea de a-l etniciza prin aderențe bizantine, proprii nouă, dă greș în fața exotismului apusan și față de complacerea într'un eroism al destră-

mării. Proza aceasta aparține în întregime boemei și nevrozei, izvorită din romantica de fatalitate a celor care se complac în gesturi singulare. Rămâne de văzut în ce măsură forma lui depășește acuratețea și este o etapă în problema formei românești.

Nu pun problema valorii, ci numai a substanței. Nu afirm deci că am avea aici o literatură de calitate îndoielnică și care ar fi trebuit eliminată, ci altceva: între doctrină și talent, primează acesta.

Și aici sunt hotare. Se confirmă și pe terenul prozei că una este ideologia redacțională, și alta este creațiunea.

*

Se întâmplă și cazuri inverse, și câte odată epocale: scriitorii care, la un moment dat, s'au apropiat de o anumită ideologie și de o anumită constelație, pe când în esența lor aparțin tocmai direcției contrare.

Dacă reprezentanții de azi ai ideologiei etnicului românesc n'au depășit în creațiunea lor măsura talentului, avem cazuri paradoxale: scriitorii care ideologic erau *dincolo*, dar care au întrupat într'o măsură superioară etnicul românesc. Incadrând pe d-nul M. S a d o v e a n u, cel din *Baltagul* și mai ales de *Noapțile de Sânziene* și din atâtea alte minuni, nu rămâne urmă de îndoială că, deși am avea rezerve, uneori grele, față de o bună parte a operii sale, *acest scriitor* va reprezenta în fața generațiilor de mâine marile cuceriri de azi ale etnicului românesc.

*

Cititorul care a urmărit hotarul acesta, va clătina din cap și va avea o legitimă întrebare:

— Dacă ai avut obiecțiuni puternice față de cel mai reprezentativ scriitor din tabăra opusă (d. T. Argezi), atunci sunt nedrepte rezervele acestui nou contrapunct.

Dar după cum primul contrapunct a fost scris nu pentru a coborî, dar pentru a arăta unui talent excepțional necesitatea marilor împliniri, tot astfel astăzi, arătând unele deficiențe tradiționaliste, suntem departe de a tăgădui însemnătatea realizărilor de până acum.

Dimpotrivă, nu pot deajuns lauda și admira stăruința de a da neamului, în împrejurările protivnice, cel mai ales periodic pe care l-a avut în ultimele două decenii. Într'o vreme când, în izolarea în care mă aflam, n'aș fi putut publica într'altă parte, m'am simțit onorat să fiu primit printre colaboratorii Gândirii.

Spiritul acela de dăruire, care stă în inima întregii creațiuni a d-lui Crainic, și pe care l-am pus amplu în lumina cuvenită cu prilejul cinquantenarului său, era singurul care putea să înalțe

acest steag, apărându-l dârz într'o vreme când nu era ușor, împotriva unei lumi de dușmani organizați, să-l înfigi victorios.

Privind împlinirile de până acum ale *Gândirii*, periodical și gruparea rămân adânc împlântate în viața noastră literară. Și oricâte obiecțiuni i s'ar mai aduce, animatorul *Gândirii* poate privi liniștit opera sa. Dacă în fața ei n'ar putea să exclame cu legitima mândrie a lui Wotan:

— Vollendet das ewige Werk!

în schimb, va putea azi și totdeauna să repete cu legitimă mândrie, cuvintele celei mai caracteristice dintre poeziile sale: m'am dăruit, am creat, am trăit.

18

Nu formulele hotărăsc, ci creativitatea lor, ilustrată prin durata plâsmuirilor. Formulele nu pot avea altă menire decât de a netezi calea, așa încât, deslegându-se contrazicerile interne, și ale creatorului și ale publicului, creațiunea să nu mai poată fi stânjenită.

— Am preferat haosul drumurilor bătute, a strigat inovatorul de aiurea, și a văslit în haos, l-a constrâns să se organizeze și a biruit.

Numeroși tineri dela noi, nerăbdători să înfrunte abisul, au luat cuvântul drept descântec magic. Dar salturile lor s'au dovedit mortale. Haosul de aici era brăzdat de sârmele deosebitelor *-isme*, din care nu se putea organiza o lume, pe când haosul marelui inovator era străbătut de proiectoarele îndreptate spre primatorul tărâm-mamă al lui Anteu, în care știința pregătise conștiința.

19

Porțile-de-fier!

Ce amară ironie ne dăduse strajă spre Apus acest simbolic hotar, — pe când pusta stă deschisă cui vrea să se piardă în ea? . . . Și totuși sunt porți și mai zăvorâte. Cele de fier au fost sfărâmate cu dinamită și au fost cucerite de oști. . . Dar unde să fie iarba fiarelor care să sfărâme năravul de a crede că lumea începe și se sfârșește cu noi? Cât timp durează aceste porți de fier, să nu priviți de aproape știința noastră despre noi.

Cel dintâi semn că ai trecut de Porțile-de-fier este adâncă religiozitate cu care se pronunță cuvântul acesta: ș t i i n ț ă.

20

Nu numai Partenonul artei viitoare românești, dar și al ideologiei este condiționat de ceea ce anunță tiparele limbii.

Intregul nostru lexic popular se cuvine să fie cercetat și valorificat sub raportul funcțiunilor ideologice. Astfel, cuvântul *minte* apare ca unul din cele mai caracteristice cuvinte românești și este susceptibil de semnificații adâncite — și pe linia pozitivă și pe cea negativă.

Caracterul românesc al cuvântului reiese și din faptul că este singurul autentic continuator popular al latinului *mente* care n'a dăinuit în celelalte limbi romanice. Italianul *la mente* este de proveniență cultă. Pe când *mens* în limbile romanice apusane s'a gramaticalizat sub forma de adverb: *probable-ment*, etc., la noi, păstrându-se ca substantiv, a devenit purtătorul unui înțeles adânc rădăcinat în ființa noastră. Când *Maiiorescu* făcea opoziția dintre *minte* și *inimă*, la el avea înțeles de rațiune. Dar alta este *rațiunea* în tipic înțeles francez și alta este valoarea pe care o dobândește cuvântul nostru, când mama, cum am auzit adesea, urează copilului: *minte, noroc și sănătate*, punând *mintea* mai presus de celalalte daruri și de noroc. Funcțiunea pe care o are la noi pluralul *minți* este și ea caracteristică.

În terminologia noastră filozofică, pentru elinul *nus*, *mintea* noastră este nu numai un echivalent, dar și o poziție plină de sevă autohtonă. Iar pentru aspectul practic, expresia *dă-i, Doamne, mintea din urmă a Românului* este tipică.

Forma internă a acestui concept este largă. Cărmuită de sensul primitiv indo-european, își așteaptă la noi împliniri proprii și în Partenonul ideologiei și al practicei românești.

D. CARACOSTEA

JURNAL DE LECTOR

Corespondența lui Jules Laforgue, atâta câtă cunoaștem din *Mélanges posthumes* (Mercure de France, 1923), întregeste, odată cu sumara lui biografie, și portretul, oarecum enigmatic, al acestui rar artist al ironiei și al lacrimii congelate. « Il avait trop froid au cœur; il s'en est allé » scria în bine cunoscuta-i « mască » Remy de Gourmont, parafrazând una din gravurile celebre ale Poetului (... *Une qui n'a ni manchon ni fourrure — Fait tout en gris une bien pauvre figure*) și imagina aceasta ne-a urmărit tot timpul, ca o umbră întinsă pe însăși opera lui poetică: « C'était le génie orné et flamboyant, prêt à construire des architectures infiniment diverses et belles, à élever très haut des ogives nouvelles et des dômes inconnus; mais il avait oublié son manchon d'hiver et il mourut de froid, un jour de neige ».

Și adevărul este că poezia lui Jules Laforgue, cu excesul ei de fantezie și de prețiozitate, care-i fac și farmecul totodată, e străbătută de curenți polari, de asprul ger al unei lucidități tăioase, de crivățul sbârlit al unui perpetuu iureș metaforic. Tânărul acesta plăpând, cu plămâni ciuruiți de boală și care avea să pornească la vârsta de 27 de ani spre stelele de unde-i veneau mesagiile fraterne, iubea aerul tare al înălțimilor. Nimic din versul lui ca și din viața-i efemeră nu amintește de moliciunile temperate ale ținuturilor de unde-și trăgea obârșia și pe unde își petrecuse adolescența. Montevideo și Tarbes, Uruguayul și Pirineii rămân departe, mult dincolo de cercul de gheață al inspirației sale.

Este, însă, frigul acesta din inima poetului, de care vorbea Remy de Gourmont, climatul său natural sau numai de împrumut? Determinat de fiziologia lui febricitară sau consecință a unui ideal de artă, să zicem mallarmeian? Ca și eroul lui Beaumarchais glumește și râde numai ca să preîntâmpine plânsul sau urmează de aproape adagiul, cu care Rabelais își saluta, din pragul operei, cetitorii: « Mieux est de ris que de larmes escrire »? Ca atâția din eroii fardului lunar, își înfrânează inima sub masca minci-noasă a paiștelor din circuri (circurile — al căror spirit nimeni

nu l-a interpretat cu mai multă poezie ca Seurat și Jules Laforgue !), sau, mai curând și mai de-a-dreptul este el însuși acel *Pierrot fumiste*, din comedia postumă, cu același titlu, care-și uită obligațiile nupțiale și pierde pe Colombinetta, pentru că e robit scrisului și artei? « J'ai tant besoin qu'on m'aime, vois-tu, *Pierrot pantin de lettres* ¹⁾ c'est la tristesse éternelle des choses » murmură cu înduioșare eroul și nu cumva suspinul acesta pleacă din inima lui Jules Laforgue însuși? Iată întrebări la care, în bună parte, corespondența amintită răspunde.

În Decembrie 1881, așa dar la vârsta de 21 de ani, Jules Laforgue pornea în Germania, să-și ia în primire postul de lector al Împărătesei Augusta, pe care avea să-l păstreze aproape cinci ani, până în Septembrie 1886, când se căsătorește cu tânăra engleză Leah Li ²⁾, părăsind definitiv Berlinul. Peste un an, la 20 August 1887, avea să părăsească de altminteri fără de întoarcere, însăși această scenă pământească, pe care cunoscuse și mizeria și fastul. Noua situație cu care-l gratifică soarta e umbrită, din prag, de pierderea tatălui său, care lăsa în urmă-i « un'sprezece orfani ». Durerea că în vreme ce el se gândea să vie la Tarbes, să le anunțe marea bucurie, tatăl său se sfârșea, străbate, neconsolată, în rândurile scrisorii către soru-sa Maria. L-ar mângâia, totuși, să știe că înainte de a fi închis ochii, bătrânul se va fi gândit la el, că va fi lăsat un cuvânt pentru dânsul: « Vezi tu, aș fi trist pentru tot restul vieții dacă tata nu va fi spus un cuvânt bun pentru mine, înainte să-și fi dat sfârșitul. Povestește-mi totul în amănunte, vreau să știu: și-a păstrat cunoștința până la capăt? Ce-a spus? Simțea că va muri? Nu v'a lăsat pe toți în grija mea? ». Și scrisoarea sporește în sfaturi și în recomandatii, pentru această eroică Marie, în seama căreia a rămas întreaga casă, care a îngrijit de boala tatălui, care trebuie să fie foarte obosită și care trebuie să-și îngrijească sănătatea șubredă. Și după aceea în asigurări asupra viitorului, în care naivitatea amplifică marile lui sentimente: « Vezi tu, sunt gata la toate devotamentele, la toate abnegațiile; dar înainte de toate, scopul meu e fericirea ta și numai a ta, nu vreau să mă gândesc la altceva; mă voi strădui să-mi fericesc frații și surorile, însă pe tine te ador și te venerez și dacă ai muri tu aș muri și eu. Îngrijește-te, dacă nu vrei să mă vezi nenorocit; fii curagioasă, dacă nu vrei să mă descurajez în devotamentele mele. Vezi tu, voi avea locuință și hrană în palat, voi avea un servitor; la cea mai mică indispoziție un mare doctor; voi avea 9000 fr. pe an. Iau cu totul asupra mea pe Charlot și pe Adrien. Voi fi fericit și, dimpreună cu mine, și voi ».

¹⁾ Sublinierea noastră.

²⁾ « prononce Lia Li — tou jours les initiales de maman, de notre nom... »

Cu planurile acestea în inimă, Jules Laforgue pornește în Germania. Un mic popas la Coblenz unde se afla Impărăteasa, îl introduce în noul peisagiu. Scrisorile acestui debut sunt întru totul amuzante. Cu uimirea proaspătă și neobosită a copilului, înregistrează tot ce vede și-i cade sub mână. Căci are mai mult de un motiv să fie mândru: toate aceste favoruri sunt pentru el. Pentru el, cupeul care-l așteaptă aproape de miezul nopții la gară, să-l ducă pe aleile umbroase ale parcului, la castel, pentru el lacheii care-l salută și-l conduc în apartamentul său, al cărui inventar conștiincios nu pregetă să-l redacteze, pentru el camera de culcare, cu așternuturi fine ca mătasea și focurile duduind în cămine și dineul somptuos, care-l așteaptă și din care ciugu-lește cu melancolie. « Totul doarme, urmează el, în aceeași scri-soare. N'aud decât tic-tacul pendulei. Mă întreb dacă toate astea nu sunt un vis. Dau la o parte perdeaua și văd, luminată feeric, lunga fațadă a castelului și sentinelele grave plimbându-se cu pușca pe umăr. Intru în camera mea de culcare, unde ard lumânări fine, în sfeșnice de argint ». A doua zi încep vizitele. Protocolul intră în funcțiune, dar timiditatea poetului biruie. O întâie lectură, față cu împărăteasa, înconjurată de prinți și principese, de doamne de onoare, se petrece ca în vis. Și totuși, cel puțin așa povestește, mai are prezența de spirit să sară « un passage scabreux » dintr'un studiu tipărit în « Revue de Deux-Mondes ». Dar explicația o aflăm într'o altă scrisoare: « Sunt întru câtva timid, dar e o nimica față de spaima ce aveam, numai gândind, la Paris. Siguranța mea vine de acolo *că-mi prepar foarte conștiincios lecturile* (s. n.) și că pot să debitez netulburat în franceză corectă tot felul de observații ». În cursul unui ceaiu, când Principesa îi vorbește și privirile tuturor sunt ațintite asupra-i, cu tot « aeru-i de melancolic rătăcitor », nu se sperie și se simte « suplu ca într'un roman de Stendhal ». Dar marea lui pasiune sunt lecturile pentru sine, din filosofi și esteticieni, căci Jules Laforgue, ca și mai marele său Baudelaire, este un sagace critic de artă, un fervent vizitator al expozițiilor, oriunde s'ar afla și un foarte harnic colaborator la revistele de specialitate. La Coblenz sau la Berlin, peisagiile de noapte, al Rinului sau aleii Unter den Linden îi veghează lecturile târzii. « Lucrez la lumina lămpii. E o infinită voluptate. Intreaga casă e adormită. Abia, din când în când, vreo trăsură pe sub Linden. Câteodată clarul de lună sub zăpada fină de pe Hausvogteiplatz. Atunci îmi strâng paginile înnegrite. La Coblenz, de asemeni, n'am lucrat mai puțin, cu Rinul la picioare, striat de lumini reflectate ».

Despre versurile sale și despre felurite proiecte editoriale își informează cu oarecare plăcere corespondenții. Intr'o scrisoare din 1884, din Baden, « cu peisagii... mai frumoase ca cele din

natură și care par lucrate după tablourile lui Gustave Doré », trimite surorii unele din poemele fanteziste, « ce s'ar putea să-i pară bizare », și 'n care nu are alt scop decât să « facă pe originalul cu orice preț ». Tot aici și ca o justificare a câtorva note naturaliste din poezia sa, aceste rânduri excelente despre esența poeziei: « Viața e ordinară, e drept — dar, pentru Dumnezeu! când e vorba de poezie, să păstrăm distincția florilor; să spunem tot, tot (de fapt mai ales impuritățile vieții sunt acelea ce trebuie să puie o melancolie umoristică în versurile noastre), dar să le spunem într'un chip rafinat. O poezie nu trebuie să fie o descriere exactă (ca o pagină de roman), cât înneacă în vis. Imi amintesc, cu privire la asta, ce-mi spunea Bourget cândva: poezia trebuie să fie față de viață, ceea ce este un concert de mirezme față de o brazdă de flori — iată idealul meu. Cel puțin deocamdată. *Căci destinul unui artist este să se entusiasemeze și să se desguste de idealuri succesive.* (s. n.). Acest ideal, poemele mele de azi (e vorba de celebrele sale *Complaintes...*) nu-l ating întru totul așa cum aș dori; de aceea le voi retușa, le voi înneca ceva mai mult (în vis) ». Dar tot acest confort și toate aceste lungi confidențe aveau să ia, nu peste mult, sfârșit. Jules Laforgue se îndrăgostește de Leah Li și în 1887 Ianuarie se căsătorește la Londra. Ultimele scrisori relatează pe larg această intempestivă idilă, care avea, fără doar și poate, să-l apropie de mormânt. Bolnav și ținuit patului, e încântat că are devotamente ce-i ușurează suferințele și lipsurile și nu contenește în planuri de călătorie, pentru Egipt sau Algeria, unde prietenii îi pregătesc un loc, la vreun consulat oarecare. « Dar cum ți-am spus, îngrijiri și medicamente gratis, în mâinile unuia din celebrii doctori ai Parisului; și de o lună, de când mă caută *mă vindec cu rapiditate* (s. n.), mai am până în Septembrie... A! dacă tata... s'ar fi dat pe mâna unui astfel de doctor, în loc să se caute după cărți de vulgarizare, asta l-ar fi costat două sute de franci și ar trăi și astăzi, sunt sigur ». Scrisoarea, către aceeași generoasă suroră, poartă data: Iulie 2—August 2, 87, Paris, Marți. Și la 20 ale aceleiași luni Jules Laforgue murea...

Însă corespondența, din care am spicuit aceste detalii, ne-a rezervat și o surpriză de un ordin cu mult mai direct și poate că și de dragul ei, nu numai de al tribulațiilor acestui secretar imperial, din ginta mai marilor săi confrați Descartes, Voltaire și Diderot, ne-am hotărât să facem oficiul acesta de tălmăcitor. E vorba de cele patru scrisori, adevărat intermezzo epistolar, pe care Jules Laforgue le adresează D-nei ***, care se întâmplă să fie o compatriotă de a noastră. Scrisorile sunt, pare-se (judecând și după câteva confruntări cu celelalte piese de corespondență) din 1882 și dau pe față cu mult mai puțin decât o idilă,

Correspondenta lui Laforgue este, poate, una din acele candidate la literatură, care se recomandă atenției confrăților, cu poeme, pe care le supun judecății lor și care de sigur câștigă în mister, destăinuindu-se cu sgarćenie. «Vai, scumpe poet, îi scrie Laforgue în întâia epistolă, parafrazând o tânguire a enigmaticei lui consore, ce-ați voi să vi se fure? Tabloul vostru italian? iluziile? versurile? orientalismul bazar al pseudonimului vostru (*Sanda* e oare un diminutiv gingaș din *Alexandra* și *Mahâli*, un mod indolent de a pronunța *Magali*? — «O *Magali*, ma bien aimée» — cum cântau *Faure* și *Brunet-Lafleur*?)». Însă, dincolo de acest fulger biografic — mai curând o șaradă — scrisorile nu aduc mai nimic, în ordinea aceasta. Ceva mai mult aflăm despre proiectele literare ale D-nei ***. «Abia aștept, îi comunică Laforgue, să publicați volumul; întâi pentru el însuși, și după aceea pentru că nădăjduesc să anexați exemplarului mie destinat, fotografia voastră». De ce natură sunt poemele D-nei *** și, mai cu seamă, de ce natură reacțiunile poetului se poate deduce din acest elocvent pasaj, ale cărui subtilități nu mai au nevoie să fie subliniate: «Vă înapoiez textul despre care ziceți că e «unica voastră fiică» (luați-vă o copie de pe manuscript și înapoiți-mi-l, pentru că poartă pe dânsul un crâmpciu de scrisoare, care-mi aparține) — l-am retușat puțin, acomodându-l unei stări de suflet ce-am avut — nu putui face altminteri, iertați-mă. *Viziune* îmi place mult, mult și o află cât se poate de completă așa. Numai cât, cetiți pe *Lecomte de Lisle*, *Coppée* (?), *Banville*. Veți vedea că nu trebuie să rimați *éperdues*, *étendues*, *fantastique*, *extatique*, *fleurs*, *coeurs*, apoi ca să fie ceva mai mult *viziune*, nu începeți cu: «*Je rêve d'un pays...*»

dar: «*Un pays...* (ca și cum ați vedea-o). E mai simplu. *Ambitions* (titlul ăsta e o comoară) îmi place de asemeni, dar: «*Dont aucun voyageur n'est jamais revenu!*» e într-o franceză prea liberă... poate, mai curând: «*Dont jamais voyageur encor n'est revenu*». (Imi veți ierta, nu-i așa, rolul ăsta disgrațios pe care mi l-ați impus). Aveți afinități pentru poemul în proză, cum și trebuie, dar acesta e prea frazeologizat. În sfârșit *cred* că voi suna la ușa voastră în Septemvrie (la Paști n'am două săptămâni de concediu) și, nădăjduind o lungă scrisoare, vă cer, pur și simplu ca să-l am, portretul...». Când în Septemvrie trece prin *Paris*, spre *Tarbes*, D-na *** e plecată în țară și cum are aerul că se plânge, *Jules Laforgue*, restabilește răspunderile: «De altfel ne vom revedea. Înainte de a mă întoarce în Germania, mă voi opri la *Paris*. *In asta, ca în toate, Valahia e singura vinovată*¹⁾, plân-

¹⁾ *Ca în toate* — să fie o simplă și nevinovată insinuare de ordin epistolar sau un ecou la campaniile din afară, al căror obiect fusese România, după războiul independenței și cu prilejul obținerii regalității?

geți-vă ei, o aflați, pre cât se spune, la biroul longitudinilor. (s. n.). O scrisoare « dezolată », trimeasă, de bună seamă din țară, primește ultimul răspuns al lui Laforgue, din care, printre informații de ordin literar și mici epigrame (« Faites-vous toujours des choses rimées? ») reținem, cu titlu de presentiment, doar rândul final: « Nu v'am văzut decât de două ori ! Poate că nu vă voi mai re-vedea niciodată ! ».

Dar, în definitiv, cine este această enigmatică și fantomală corespondentă valahă a lui Jules Laforgue? A existat o Sanda Mahâli? Și-a publicat volumul și când? Fost-a ea, (mai mult? sau mai puțin?) una din acele ființe « mediocre și magice », cum socotea Laforgue femeile? Iată întrebări pe care viitorul le-ar putea fie învia, fie îngropa. Amatorul, însă, care am rămas, și îndrăgostitul sincronismelor istorico-literare nu putea să rămâie insensibil în fața acestui semn de întrebare și să nu-l reție, cu aceeași satisfacție, cu care l-a reținut pe Balzac vorbind de constituția Moldovei, pe Victor Hugo citând din Cantemir, pe Marcel Proust invocând arta lui George Enescu și chiar pe Valéry Larbaud prea mărink Șoseaua Kiseleff, în versuri.

PERPESSICIUS

ROMÂNII ÎN VIAȚA SERBIEI

Cine se urcă într'o dimineață pe Kalimegdan, care e curtea vechei cetăți a Belgradului, are dedesubtul lui toată lunca Dunării, de unde ceața lăptoasă se ridică treptat, desvelind trei țări ochiului uimit. La Răsărit e Banatul, cu pășunile lui verzi, neted ca o ferdelă, ca o baniță ardelenescă potrivită cu podul palmei. La Apus Serbia veche neliniștită, plină de culmi și de firide, ca o ascunzătoare; iar drept înaintea Slavonia cu Sirmiul și Bacica, venind încoace din Miazănoapte odată cu valurile tulburi, ca o ispită de apă a morților și de pământuri mai fericite de dincolo de zare. Nu știu de unde au descălecat Sârbii aici prin secolul al VII-lea, din Moravia sau din alte părți, și prea a trecut multă vreme de atunci, dar așa cum stau eu astăzi, un drumeț de departe, pe aceste înălțimi, și privesc pe valea fluviului în sus, a stat un întreg popor și a dorit să se întindă într'acolo ca pe o cale a întoarcerii. De câte ori a putut, chemat, cum s'a întâmplat în zilele Turcilor, ca să scape de prigoană și să colonizeze sau altfel, el s'a revărsat peste hotarele firești. Dintr'un popor balcanic năzuia să ajungă un popor de Europă Centrală. L-am întâlnit atunci în marginea noastră, la Miazănoapte de Dunăre, strecurat pe la vămile deschise și întărit numaidecât cu drepturi împărătești și cu organizație bisericească proprie, din Clisura până la gura Mureșului. A trebuit să luptăm împreună, nu ca formații politice, pe care acolo nu le aveam nici unii nici alții, ci în adâncuri, cu puterile sufletului, noi ca să ne păstrăm ființa. Am luptat, dar n'am putut birui deplin. Mi-aduc aminte de mirarea stărnită la noi în 1918, aici în țara liberă, când s'a auzit întâia oară de pretențiile Sârbilor asupra Banatului. Ni se părea o poftă născută din senin. Ai noștri de acolo știau de mult, de două secole, de pe când se împotriveau în luate felurile. Prea se vede bine, de pe Kalimegdan, Banatul cu șesul lui nesfârșit ca o prispă a Serbiei! Când li s'a părut că e un pământ al nimănu, au pornit.

Așa s'a putut crede, față de aceste îndreptări ale Sârbilor, acasă cu ochii încordați la Regatul lui Dușan din Evul Mediu,

care trebuia cu orice preț refăcut, iar în afară cu inima spre Rusia și cu toate socotelile spre Viena (Vuk Karagici, întemeietorul literaturii și studiului limbii sârbești, a trăit mulți ani și a scris în orașul împărătesc dela Dunăre) că legăturile sufletești cu România și cu Românii au lipsit. Prea eram la o parte de șuvoiul năvalnic al vieții noi sârbești. Toată lumea știa, atât la noi cât mai cu seamă la ei, de cultura sârbească plecată spre Valahia de răul păgânilor, câte un călugăr Nicodim, care ne-a adus viața mănăstirească, dela Vodița și Tismana până la Prislopul Silvașelor din Țara Hațegului, sau Macarie, care ne-a adus în lădițe pe cărări de munte, tocmai din Dalmația, întâia tipografie, câte o Domniță ca Despina lui Neagoe, împreună cu o curte întregă de boieri și artiști, care ne-a adus cel puțin frumoasa legendă a giuvaerelor, lanțurilor de aur și pietrelor scumpe date ca să fie dusă la capăt cea mai frumoasă biserică din Răsărit. Erau însă legături vechi ale istoriei sure și legături care făceau din noi niște veșnici datornici. Românii le cunoșteau și pe celelalte, daruri ale noastre, și mai noi, făcute din belșug Serbiei, dar ele erau tăgăduite cu îndârjire de beneficiari. Până când s'au ivit chiar din mijlocul lor gurile care vor să vorbească. N'avem decât să le facem auzite, pentru ca adevărul să-și taie drum. Niciun popor balcanic n'a avut atâtea foloase dela Români, cu jertfa vieții lor naționale, ca poporul sârbesc. Popoarele nu sunt de obicei recunoscătoare pentru un ajutor primit; ele cred că trebuie să asculte de alte legi, dar au o istorie, și în paginile ei faptele trecutului trebuie însemnate cu nepărtinire. Viața și cultura Sârbilor ar fi mai sărace fără partea adusă în ele de Români. Dovezile sunt mai ușor de înșirat decât s'ar bănuî.

Intre Sârbi și popoare înrudite cu ei au trăit întotdeauna Români. Noi zicem că au trăit acolo dinainte de venirea Sârbilor, dar aceasta e altă vorbă și nu ne privește astăzi. Despre cei mai depărtați, de pe munții și drumurile albe ale Istriei au scris, atunci când erau măcinați încet de Croați, Ion Maiorescu și Teodor Burada, iar mai dincolo, de când au încăput într'un alt Stat, Riegler Dinu și Leca Morariu, ca oameni cari i-au cercetat în satele lor. Frumoasa carte, de drum și de filologie, cu pagini atât de proaspete, a lui Leca Morariu «Drumuri Cirebire» a ieșit abia de curând. Ea e ca acea bisericuță în miniatură, pe care ctitorii o duc pe mâinile lor, pe pereții locașului ridicat de ei, către Domnul Prea Înalt. Domnul Prea Înalt este aici Neamul românesc întreg, iar bisericuța în miniatură, această frântură a noastră călătorită pentru totdeauna și pierzându-se încet la un țarm strein. Despre Uscoci, Cici și Morlahi, înnecați cu totul în apele slave, oameni de știință, atât Români cât și streini, au scos lucrări convingătoare. Cine, din câți au citit pe Burada,

nu s'a cutremurat ca de o punere față în față cu un episod din moartea peoarelor, înaintea acestor rânduri ale lui; poporul care murea, ca să sporească pe Sârbii Dalmațini, era însă al nostru. În 1891 Burada e în a doua lui călătorie la Istro-Români, în insula Veglia: « Rămas-a astăzi numai Michele Bacici, în vârstă de 70 de ani, care mai știe ceva vlaski din Tatăl Nostru și Orașunea Angelică, și cu acest bătrân se sting ultimele rămășițe de limba română în această insulă ». Români, călătorind din iadul acesta balcanic spre marea latină și spre Roma care-i adusese, s'au făcut stană de sare pe drum, ca nevasta lui Lot, care a mai întors odată capul, ca să vadă ce se întâmplă cu Sodoma și Gomora. Numele Vlah, care vine dela noi, e drept că a ajuns un bun balcanic și înseamnă cioban sau chiar țaran, dar vă puteți închipui ce tresărare am avut, când vorbind odată unor Sârbi la Ragusa, dela apele calde, cu chiparoși întunecați și cu pâlcuri de agave cu ghimpi mari ca de chihlimbar, i-am auzit; vorbeam despre sculptorul Mestrovici, care are monumente pe toată coasta: « Vlahul ăsta e un cap zăpăcit ». Artistul avea păreri prea de stânga. Voiau să-i arunce cuvântul de ocară că e, ca obârșie, un țaran necioplit din munții Dalmației. Ii ziceau cu un cuvânt de al nostru, care a rămas acolo ca o mărturie după moarte a Românilor, cum se găsește un capitel roman dela Dioclețian în pietrăriile astăzi fără suflet dela Salona, adică Split sau Spalato. Atâția din Sârbii pe care-i întâlnim în drumurile noastre sunt Români desnaționalizați, în ai căror ochi căprui, într'atâția ochi albaștri, nicio scânteiere nu mai aduce aminte de izvorul de unde a plecat. Poate că aceasta se chiamă totuși o contribuție, chiar dacă e făcută fără voie, la viața și la întărirea vecinilor noștri!

Despre locul Aromânilor în viața și cultura Serbiei a scris o lucrare foarte documentată un profesor dela Universitatea din Belgrad, Dușan Popovici. Ea stă astăzi la îndemâna oricui în traducerea curgătoare a d-lui Constante, care, ca Român macedonean și funcționar pe vremuri al Legației noastre în Capitala Serbiei, a putut s'o cunoască dela apariție. Titlul este « Despre Aromâni », O Țințarima, iar subtitlul, Contribuții cu privire la chestiunea formării negoțului nostru. E propriu zis un istoric al orașelor sârbești și al clasei mijlocii, care a dat pe bogătașii și pe fruntașii politici și culturali ai țării. Fiind numai un om de știință, care răscolește prin arhive și pune la un loc spuse răslețe ale altor scriitori, Dușan Popovici izbutește, prin adâncire în subiect, să învie o întreagă epocă și un întreg popor. Căile vechi, pe care umblau în secolele dela început, din valea Vardarului pe Morava și Dunăre, neamul românesc rămas de izbeliște în Peninsula Balcanică printre veneticii tot mai numeroși, ca să se întâlnească prin părțile noastre cu aripa dacică, se umplu din nou de

o lume vioaie și întreprinzătoare, plecată din Pind sau din Moscopole, cu dor de faptă. Sunt marii negustori și marii meseriași ai Serbiei, care au dăruit-o, într'o muncă dărză și iscusită, cu averi, cu așezăminte de cultură și cu oameni dintr'o bucată. Chipuri necunoscute se desfac din negura anilor și trăiesc vii ca atunci, înaintea noastră. Dar e mai bine să tăcem noi, care nu se poate să nu fim mișcați înaintea acestei lumi desgropate din uitare, și să lăsăm să vorbească pe însuși Dușan Popovici. Dăm numai încheieri, care se reazimă însă pe isprăvi într'adevăr uluitoare și lămuresc în același timp marea căldură din acele încheieri: « Aromânii au fost oameni de o capacitate rară, aproape genială, nu numai în negoț dar și în alte direcții. După aptitudinile lor ei pot fi puși alături de acele vechi și talentate popoare istorice, cum sunt Evreii, Grecii și Armenii. Când se va face odată analiza oamenilor noștri mari, atunci se va-vedea că un număr însemnat dintre ei, mai cu seamă cei născuți în preajma târgurilor, în linie bărbătească sau femeiască, sau, cum se spune altminteri, după sângele lor gros sau subțire, se coboară din acești oameni vrednici. Temelia culturii noastre moderne, secolul nostru al XVIII-lea, din viața noastră comercială lor li se datorează ». O spune aceasta, nu un strein sau poate chiar un Român entusiasmat în fața acestui fenomen din istoria economică și culturală a Serbiei, ci un Sârb și un om foarte cumpătat în expresii, prin fire și îndeletnicire. « Temelia culturii moderne sârbești e o faptă a Aromânilor ». Și iată mai departe, dacă mai era nevoie de stăruință: « Cei mai mari filantropi ai poporului nostru din aceste ținuturi, erau din acest neam de oameni. Nouă ni se pare că ar fi greu de găsit vreo instituție culturală sau umanitară ceva mai însemnată, la care oamenii aceștia sau coborâtorii lor să nu fi contribuit ca fondatori sau ca mari donatori. Ceva mai mult, noi credem că din vremea dispariției Aromânilor (care s'au sârbizat) în societatea sârbească din Ungaria, numărul filantropilor noștri naționali a scăzut. Pe de altă parte, dacă s'ar pune în cumpănă serviciile datorite unor oameni de origină aromânească, pentru binele și înaintarea poporului nostru, cu ce au dat Evreii din partea croată a lui și negoțul din Croația, unde sunt și astăzi un factor foarte însemnat în viața socială și mai ales în cea comercială, cu un rost mai mare decât au putut să-l aibă vreodată Aromânii în partea sârbească, atunci se poate vedea cât trebuie să-i fie de recunoscători acestui element poporul sârbesc din Serbia veche, ca și întreg poporul sârbesc ». Din nenorocire, întâiul semn de recunoștință față de Aromâni a fost, când Serbia a ajuns în 1913, cu ajutorul armatei române, stăpână peste Macedonia, desființarea liceului lor din Bitolia, unde atâția fruntași Aromâni, dintre cari unii mai trăiesc printre noi, își făcuseră învățătura. Aromânii erau vestiți ca zidari

de poduri mari de piatră cu boltă, și multe asemenea poduri au ridicat ei peste apele Serbiei. Dar podul, în care s'au zidit chiar ei ca ființă națională aparte, întins între Români și Sârbi, prea amețiți de amintirea lui Dușan, nu l-au putut ridica. Popoarele nu sunt de obicei recunoscătoare pentru un ajutor primit, și cu atât mai puțin cu cât ajutorul a fost mai mare. Recunoștința leagă și popoarele vor să se păstreze cu brațele libere.

Să mai amintim acum și de cei 200 sau 300 de mii de Români, așezați între Morava și Timoc și pe cari ne-am deprins să-i numim Români Timoceni? Ne-a fost hărăzit, tot nouă, să-i dăm a doua oară Serbiei, lunile acestea, când, la cererea noastră, mii și mii de flăcăi și de bărbați români din acel ținut, luați prizonieri de armatele germane și care altminteri ar fi fost duși cu cetele de prizonieri sârbi în Germania, au fost eliberați și trimiși la căminele lor. I-au zugerăvit în secolul celălalt călători și oameni de știință germani sau de limbă germană, ca Weigand și Kanitz, și i-au zugerăvit mai de curând Sârbi ca Tihomir Gheorghevici, Bulgari ca Stoian Romansky și Români ca Vâlsan. Ii cunoaștem în așezarea lor în sălașe, ca plugari, podgoreni, pescari și băieși din minele de cărbuni și de aramă, și-i cunoaștem în portul, limba, obiceiurile și nenorocirile lor. Ei trăiesc, nu de acum, ci de o sută și mai bine de ani, de când Sârbii au pătruns în părțile acestea, unde nu se pomeneau înainte, și au pătruns tocmai sub cuvântul unei legături teritoriale cu Țara Românească de peste Dunăre, trăiesc sub un regim care trebuie să-i transforme în îngrășământ etnic al poporului sârb. I-au dat munca brațelor, i-au dat atâția bărbați ieșiți din mijlocul lor și ajunși în rosturi de seamă, sârbizați deplin, dar se vede că nu e destul. După statistica sârbească acești Români erau încă din 1850 în număr de 104.343 de suflete față de întreaga populație a Serbiei de atunci, de 828.999. Numărul lor s'a îndoit și s'a întreit, dar proporția a mai scăzut, față de sporul prin anexări, al populației sârbești. E aproape hazliu, dacă n'am avea lacrimi în ochi, pentru că tăieturile se fac în carnea noastră, că Sârbii au folosit și în întâia jumătate a secolului trecut, ca să li se dea Craina, locuită de Români, cam aceeași argumentare, pe care au folosit-o la Versailles ca să ia o fâșie de loc și de sate Bulgariei, din această regiune a Timocului. Au afirmat că de o parte și de alta a văii trăiește același popor și oamenii politici ai conferinței de pace, puținii cam ageamii și cari își închipuiau firește că acel popor e poporul sârb, pentru că delegații jugoslavi se feriseră de alte precizări, le-au dat ce ceruseră. Același popor de o parte și de alta a văii Timocului, în Serbia și în Bulgaria, e însă poporul român. Cu asemenea dibăcii, să le zicem balcanice, se hotărăște uneori soarta popoarelor.

Iată ce spune Sârbul Tihomir Gheorghievici în cartea lui, în 1905, « Printre Românii noștri »: « Știu că mulți din « patrioții » noștri îngrijorați vor da din cap și vor spune că săvârșesc o « trădare » de patrie, atunci când mă încumet să vorbesc despre Românii din Serbia, care după părerea multora, trebuie ținuți ascunși sau să se facă în jurul lor tăcere, pentrucă orice scoatere la iveală a lor, poate să aducă la o așa zisă « chestiune românească » din Serbia. Românii din Serbia sunt ca fochiștii de pe transatlantice, care nu ies niciodată din sala mașinilor, goi și plini de sudoare și de cărbune. Rostul lor e numai să ducă vaporul mai departe. Apariția pe bord, în lumina lui Dumnezeu, ar putea crea o chestiune a fochiștilor de pe transatlantic! » În altă parte tot autorul nostru povestește cu nevinovăție: « La interveția autorităților bisericești, nume românești nu se mai pot da astăzi copiilor, preoții având grije a le înlocui cu alte nume curat sârbești. Dar pe lângă numele sârbești, Românii stăruie în casă și între ei să întrebuițeze numele românești, pe cari și le dau singuri. Un caz interesant s'a petrecut acum câțiva ani la Bolievaț, în jurul unor nume de copii. Medicul de plasă vaccina pe copii împotriva scarlatinei. Intre alții venise să-i vaccineze pe cei doi copii gemeni și o Româncă din Bolievaț. Când i-a ajuns rândul și medicul a întrebat-o cum îi chema, ca să-i caute în registrul copiilor de vaccinat: Ion și Iancu, a răspuns Româncea. Medicul a început să caute în registru, dar aceste nume nu se găseau. A întrebat-o din nou și ea a răspuns la fel. Atunci medicul s'a dumirit și a întrebat-o, ce nume le-a dat copiilor nașul la botez? Româncea auzind întrebarea a început să țiuie: țiu, țiu și nimic altceva. Copii se numeau unul Gruia și altul Bujia, ceea ce femeia nici nu putea și nici nu și-a bătut capul să ție minte, atât de streine îi erau ambele nume ». Ca să-și poată îngădui o asemenea purtare Sârbii au născocit, ca și Bulgarii pentru Românii din Bulgaria, că Românii din Serbia nu sunt Români, ci Sârbi românizați. Orice mijloc, atunci, pentru aducerea pe calea cea dreaptă, se arată ca fiind la locul lui. Dar ascultați pe Gheorghievici, care nu crede el însuși ce scrie, de vreme ce se mulțumește să ia știrea dintr'o cronică a unui învățător de sat românesc, trimis acolo ca să desnaționalizeze: « În timpul războaielor și al puterii lui Pazvanoglu, multe sate și-au părăsit vechile vetre și au pornit mai înăuntrul Serbiei, iar în locul lor s'au grăbit să vină Sârbii românizați din Banat și din România, care se refugiaseră mai dinainte dincolo, lăsând Țarnareca pustie. Cei din Banat se numesc Ungureni și au ocupat ținuturile păduroase dela Miroci și până la Delianina, pe când cei din România, care-și zic Țărani, din Țara Românească, au ocupat satele părăsite, din lungul râurilor Timoc și Țarnareca ». Bieții Români, cari n'au dreptul nici când se serbizează să-și zică Români

și astfel să se bucure cel puțin de acest merit, că s'au lepădat de ai lor și au trecut la streini, ci trebuie să se creadă Sârbi renegați, întorși ca niște leproși vindecați în sfârșit de lepră, dar priviți cu aceeași groază, în sânul mării comunități sârbești!

În același timp, la curțile lui din Clejani, în Vlașca, Mișa Anastasievici, căpitanul Mișa, cum îi ziceau ai noștri, bogătaș sârb procopsit mai ales cu negoțul de sare pe vase de Dunăre, dela ocnele din Țara Românească în Serbia, trăia ca un boier mare de pe vremuri, cumpărând moșii, primind oaspeți și făcând daniile. Daniile le făcea la el acasă. Palatul pe care l-a dăruit Statului sârbesc, adăpostește astăzi Universitatea din Belgrad și poartă pe frontispiciul său această inscripție: « Mișa Anastasievici, patriei sale », Mișa Anastasievici svom otaciastvu. În biserica ridicată de el în Clejani și zugrăvită de Tătărescu i-a plăcut să-și găsească odihna de veci. În viață fusese căutat și avea prieteni pe oamenii mari de cultură sau de organizare școlară ai vremii, Eufrosin Poteca, Simion Marcovici, Orăscu, Zalomit, Tell. Școala i-a văzut-o și Titu Maiorescu. La conacul lui a venit de multe ori Principele Carol. Nimeni nu s'a gândit să-l desființeze sau să le dea alt nume de botez copiilor lui. Averea și-a lăsat-o întregă familiei Karageorghevici.

Ceva mai târziu, în Octomvrie 1875, Principele Milan se căsătorește cu o româncă, Natalia Keșco, Basarabeană, și-i scria Principelui Carol la 7 ale lunii, între altele: « Mișcat de toate aceste mărturii de prietenie și de dragoste, care îmi ajung dintr'o țară pe care o socot ca pe a doua a mea patrie, folosesc prilejul ca să-mi arăt Alteței Voastre toată recunoștința », (*Touché de tous ces témoignages d'attachement et sympathie qui me parviennent d'un pays que je considère comme ma seconde patrie, je saisis cette occasion d'en exprimer à Votre Altesse toute ma reconnaissance*). Mi-aduc aminte că am citit și eu în copilăria mea, în celălalt secol, un roman tradus în românește și tipărit poate în fascicule, la Universul sau la altă editură populară, Șava Bossulka, haiduc sârb, cu lume de acolo și cu Regina Natalia, cu făptura ei de mucenică în mijlocul acelei lumi. Alt haiduc, Velciu, care începe luptele de liberare ale Serbiei, într'o vreme când se pregătea la noi Tudor Vladimirescu, era Român și lupta alături de Românii din Serbia și din Bulgaria. Pe monumentul care i s'a ridicat în orașul Negotin sunt săpate sârbește cuvintele lui încăpățanate: « Capul îl dau, Craina n'o dau ». Am auzit cu mirare, de foarte curând, că Regina Natalia mai trăia încă la o moșie a ei din Basarabia. Era iubită și la noi, ca Româncă și pentru nenorocirile ei. Domnița noastră Milița Despina, pe care am dat-o Serbiei, a găsit o altă primire și răsplată decât fata Despotului Lazăr Brancovici la noi.

Acestea și alte dovezi pot să adeverească oricând și oricui cât de strânse au fost și rămân mereu, legăturile, în care noi am dat cu mâini pline, dintre Români și Sârbi. Țara lor ni-e dragă, nu numai ca un pământ vecin, dar ca un pământ unde se găsește atâta din viața și din sufletul nostru.

EMANOIL BUCUȚA

VARIAȚIUNI PE TEMA CLASICISMULUI

Intotdeauna clasicismul a fost luat ca o formulă-ideal; de aceea a și fost, cu o ingenuitate olimpică, considerat ca având date echilibrul, seninătatea, calmul, simplitatea, discreția, eleganța, — tot ceea ce e aspirație idealistă.

Actul clasic, însă, nu e pur și simplu un act de seninătate organică, de calm originar. Actul de creație clasică înseamnă *dominare*, iar opera clasică nu e decât conștiința acestei dominări. Și tocmai conștiința acestei dominări e aceea care duce la echilibrul specific oricărei creații clasice. Căci și echilibrul clasic nu e ceva dat, ci e o victorie, rezultanta multor forțe în luptă.

Cine susține că omul clasic e lipsit de tragic, de conflicte interioare, o face din superficialitate, ignoranță sau comoditate, — de altfel arta în general se naște numai din conflicte, niciodată din satisfacție. Clasicul e tot atât de agitat. Rodin a arătat foarte ingenios suprafața de realistă agitație a unei statui grecești.

Și totuși, printr'un mijloc, printr'un singur mijloc el va ajunge la două rezultate capitale, la echilibru calm și la universal valabil, — iar acest mijloc e *tehnica*. Aci, în punctul, tehnicii e locul, singurul loc de intersecție al atitudinilor clasicismului antic și a celui modern; căci ceea ce diferențiază esențial aceste două forme de clasicism e *mentalitatea*, iar ceea ce le e comun e *atitudinea*.

Tragedia antică avea cele mai reduse resurse scenice și mai simple modalități de tehnică teatrală. O statue de Phidias e un vis încremenit în piatră, în timp ce Michel Angelo anunță ceva baroc: aspectul general ce trădează o perfecționare de ordinea picturalului. Astfel, clasicul antic a fost obligat să exprime imensul prin mic, complexul extrem prin simplu, notele cele mai variate și mai subtile prin mijloace comune tuturor contemporanilor. De aceea a și trebuit să sublimeze totul la maximum: arhitectonica unui templu antic e o transfigurare a spațiului fizic, nimic decorativ însă în templul clasic, nimic sculptural. Și tot din această sublimare maximă e și acea *discreție*, care considerată numai în aparență poate însemna atât de eronat numita « simplitate clasică ».

Iată cum, simplitatea clasică nu e altceva decât lupta unui complex de conflicte cu arma tehnicii reduse. Căci clasicul a trebuit să închidă nestemate și argintării de cele mai fine filigrane în cutii simple, liniar de simple; modalitățile tehnice — cutii ale romanticului — sunt lipsite și de discreție, și de calm, și de eleganță, tocmai pentru că sunt o expresie prea transparentă, prea fidelă, prea asortată, a conținutului.

Anticii nu s'au grăbit să progreseze în tehnica artistică; căci, deși s'au luptat cu materia, anticii n'au iubit niciodată materia. Au văzut în ea doar singura posibilitate de traducere a ideilor. Anticii disprețuiau materia și-i desconsiderau aplicațiile practice, — de aceea n'au făcut progrese uluitoare decât în domeniul cel mai pur al științei, în geometrie: «divinul» discipol al lui Socrate era convins că mecanica corupe geometria și-i degradează demnitatea. În toila frământărilor de gând, anticii își căutau doar un refugiu în materie, — în ea, pentru ca să-și materializeze frământările gândurilor. Muzica, cea mai imaterială dintre arte, cea care putea oferi minimul de refugiu, nu pare să se fi prea dezvoltat aici. Ori-cum, oare nu tocmai pentru că erau artele cele mai străine de materie, dânsul era nedespărțit de muzică și poezie?

Arta clasică nu e nici profund calmă, nici senină. Toată tragedia greacă nu e decât expresia unui conflict dintre aspirație și imanență, dintre individualism și forțele date, forțele naturii, zbaterele prometeice ale unor suflete ce nu se pot descătușa de sub puterile destinului, ale divinităților. Primul erou al anticilor, Prometheus, e jertfa acestei lupte. Plastica, gloria antichității, e o revoltă și o victorie împotriva temporalității; dar muzica, artă în eternă, continuă curgere, n'a cunoscut aceeași dezvoltare.

Arta antică e o atitudine a omului în fața destinului, revolta condiției umane. Căci anticii erau mari individualiști; la individualism te conduce și delficul «cunoaște-te pe tine însuși», și tot individualismul îl proclamă și protagonisticul «omul e măsura tuturor lucrurilor», sau imnurile orfice cu adieri de pesimism nirvanic: «Cum se frământă și se caută în nemărginitul univers aceste nenumărate suflete, care țâșnesc din marele suflet al lumii! Sunt lacrimile tale, Dionysos, . . . oh! mare Spirit, ia-ți din nou fiicele în sânul tău de lumină!».

E o eroare să susții că anticii ar fi fost optimiști, de un optimism dionysiac. Concluziile Stagiritului sunt chiar pesimiste, iar Oedip va spune că «a nu te naște e cel mai mare bine». Au fost ei de o veselie bacchică sau de o tristețe deprimantă, — iată ceea ce interesează mai puțin creația de artă clasică: ceea ce e important e *temperatura* care determină creația artistică, — acea stare de tensiune interioară în care fericirea sau nenorocirea sunt reduse la un acelaș grad de potență creatoare. În bucurie nu crezi, dar

în fericire da, căci fericirea are în plus nota de presiune psihică, de tensiune care stoarce lacrimi în culmi de exultare. Pesimismul sau optimismul e altceva, e o *structură*, nu o *atitudine*; o permanență, nu un accident. Iar dacă totuși structuralitatea pesimistă poate determina eflorescența unei anumite arte, aceea e tragedia, prin care antichitatea e atât de mare, tragedia și în sens propriu și în sens larg: drama cuvântului, sau drama pietrei din nemuri-toarele lor marmore în încremeniri de vis...

Anticii n'au fost optimiști. Creațiile de idealitate ale anticilor nu erau decât corective ale realităților, ale credinței chiar. Arta clasică e replica ce o poate da omul mitologiei; iar mitologia nu e un ideal, nici sub raport etic, nici sub raport estetic: această primă capodoperă a folclorului antic e și prima capodoperă de realism. Ceea ce i se pare lui Carlyle « poetizare », comparând-o cu cea scandinavă, e tocmai inventivitatea episoadelor și maleabilitatea umană a personagiilor divine sau legendare.

Omul puternic, — iată idealul antichității. Ori, acest ideal clasic se apropie mai mult de romantismul unui Beethoven, care se roagă, în plină lumină, pe vârfuri de stânci, cu pumnii strânși, — decât de clasicismul modern, sentimentalizat de creștinism, al unui Bach îngenunchiat umil într'o umbroasă catedrală gotică; decât de clasicismul modern, care se disolvă în contemplația lumii, în muzicalitatea ei simfonică, nu melodică, sau se elevează prin aceasta, — e mai aproape de romantismul eroic și plin de demnitate, proclamând conștiința « eu »-lui și exaltând lumea prin sine.

OVIDIU DRIMBA

CRONICA DRAMATICĂ

Teatrul Tudor Mușatescu: *Măgarul de aur*. Comedie în 3 acte de *Gaspare Cataldi*. Versiune românească de *T. Mușatescu*.

Teatrul Comedia: *Dragoste cu cartelă*. Comedie muzicală, după *Franz Paul*; prelucrare de *Vasilii Birlic* și *Radu Beligan*.

Teatrul Nostru: *Iluzia fericirii* (*L'école des Cocottes*). Comedie în 3 acte de *Paul Armont* și *Marcel Gerbidon*. Prelucrare de *Petru Nove*.

Studio Teatrul Național: *Gelozia*. Comedie în 3 acte de *Sacha Guitry*.

Teatrul Municipal I. L. Caragiale: *Soțul ideal* de *Oscar Wilde*.

Dela începutul acestei stagiuni repertoriul teatrelor bucureștene, atât de stat cât și particulare, este hotărît dominat de comedie. Puținele excepții întâlnite n'au fost totdeauna și din cele fericite pentru rețetele casei, dovadă puternica dramă a lui H. Lavedan

« Pentru patrie » (Servir), care n'a izbutit să ispitească prea mulți spectatori, cu toată interpretarea ireproșabilă.

Preferințele publicului mergând spre comedie, ne explică de ce pe scenele celor 11 teatre, câte înnumără astăzi Capitala noastră, au fost serii întregi de spectacole alcătuite numai din comedii.

N'am avea nimic de reproșat directorilor de teatre că adoptă repertoriul gustului public, dacă n'ar pierde din vedere că teatrul nu poate fi numai un simplu prilej de ușoare desfătări, și că el e chemat să contribuie la formarea educației literare și la ridicarea nivelului social al publicului spectator. Și nu este doar nicio contradicție între aceste firești năzuințe și comedie.

Inscriind însă în programul lor numai delectarea publicului și având privirea atentă la ghișeul casei, e firesc lucru ca directorii de teatre să lase preocupările artistice pe planul al doilea și să dea prioritate acelei forme de comic care asigură ușor succesul material, este acceptabilă unui cât mai mare număr de privitori și nu reclamă eforturi nici interpreților, nici publicului.

Dintre premierele din cea de a doua jumătate a lunii Decembrie, comedia muzicală « Dragoste cu cartelă » este cea care ilustrează la maximum tendințele arătate mai sus.

Nu cunoaștem piesa lui Franz Paul, dar fără îndoială că, la origine, este vorba de o farsă cu situații comune, care prin adăsurile muzicale capătă uneori caracter de revistă.

Sunt multe elemente eterogene în desfășurarea acțiunii, ceea ce trădează căutarea de efecte: prolog muzical, aluzii la actualitate, Vasiliu-Birlic transformat în diferite posturi de radio și în dansatoare spaniolă, schimbări de vestminte pe scenă (trivial și fără gust), ba chiar și titlul nepotrivit cu textul farsei.

Prelucrătorii, doi talentați actori și cu multă « priză » asupra spectatorilor, au introdus în piesă tot ce bănuiau ei că ar putea capta favorul publicului. Desigur că tribulațiile unui soț mărunțel, distrat și ridicol, dar cu veleități de cuceritor, găsesc în d-l Vasiliu-Birlic un interpret amuzant, după cum pentru partea muzicală, succesul e asigurat prin concursul apreciatei actrițe de revistă Virginica Popescu, care poate fi o figură agreabilă pe scenă și la pupitrul dirijorului orchestrei, dar nu și o artistă în accepția bună a cuvântului.

Deși articulațiile unui atare spectacol se întrevăd cu ușurință și ele nu rezistă la cel mai binevoitor examen critic, totuși publicul vine la spectacol, aplaudă încântat și pleacă satisfăcut!

Comedia « Măgarul de aur » aparține repertoriului recent italian — larg folosit în ultimul timp pe scenele noastre — și este opera unui tânăr și fecund autor dramatic, care dela 1938 s'a înscris cu 6 piese.

Acțiunea pare interesantă la început. Conflictul dintre tânărul ce vrea să ia în căsătorie pe fata de care era de mult îndrăgostit și refuzul acesteia, neîmpăcându-se cu autoritatea și brutalitatea pretendentului ei, este o situație pe care am mai întâlnit-o, dar oricând o asemenea opoziție poate fi fecundă în rezultate și bogată în surprize...

Credeam deci că vom asista la un subtil proces sufletesc, care să creioneze cu toată finețea transformările eroilor, până ajung la împăcare și acomodare sufletească.

Autorul însă nu se menține strict pe linia aceasta și introduce un alt element: o bogată moștenire ce revine tânărului pretendent, și aceasta deviază oarecum intriga inițială, complică în parte acțiunea, care se desfășoară pe două planuri, având multe situații confuze, neluminate suficient prin dialog.

Saverio, un tip de marinar energic și voluntar până la brutalitate, întors după o lungă absență, nu izbuteste să câștige simpatia verei sale, Gina, logodită între timp, deși este posesorul unei frumoase moșteniri și deși logodnicul Ginei este un biet funcționar, apatic și lipsit de calități bărbătești.

Toate încercările lui rămân zadarnice, până și șiretenia la care recurge pentru a îndepărta pe logodnic.

Un singur gest al lui Saverio va cuceri pe Gina; atunci când, exasperat de refuzul ei, ca și de șireteniile familiei, rupe polițele reprezentând datoriile acesteia, dă unchiului său procură să-i administreze averea și anunță că se întoarce la viața lui de marinar.

Bănuim că în intenția autorului, acest moment însemna transformarea sufletească a lui Saverio; faptul însă nu e suficient de clar arătat. Oricum, aci, de fapt, se termină interesul piesei; tot ce urmează (în actul III) se reduce la lecția pe care Gina ține s'o dea lui Saverio, ca o mică răzbunare, prin cochetărie și atitudini simulate.

Autorul dispune însă de calități scenice, mănuește un dialog vioiu, spiritual și plin de umor.

Aceste însușiri, ca și interpretarea robustă și nuanțată a d-lui Niky Atanasiu, căreia îi putem alătura și interesanta prezentare a logodnicului, făcută de d-l N. Tomazoglu, au conturat un spectacol agreabil, oferind publicului multe momente de veselie și bună dispoziție.

Repertoriului francez îi datorăm două piese bune, ambele cu succes pe scenele pariziene și în care regăsim adevăratele trăsături ale comediei franceze: spirit, vervă scilicet și o abilitate înțiuie a sufletului omenesc.

Pe scena Studioului s'a reprezentat, într'o montare îngrijită și cu o bună distribuție, spumoasa comedie a lui Sacha Guitry « Gelozia », una din piesele bine construite ale acestui apreciat scriitor în Franța, comedie consacrată și de prima scenă pariziană, în al cărei repertoriu figurează din 1932.

Teatrul lui Sacha Guitry, cu toate rezervele criticii noastre dramatice, respiră o atmosferă specific pariziană; întâlnim, anume, comicul facil, agreabil, de suprafață dacă vreiți, fără prea multe aderențe cu adâncurile sufletului omenesc, dar pornind dela juste observații asupra acestuia — comic realizat în deosebi printr'un dialog viu, antrenant.

Autorul își surprinde eroii obsedați de un gând, de o ciudățenie, și ni-i prezintă așa până la urmă; fiindcă tot ce fac ei nu este decât consecința firească a acestei obsesii. Așa vede autorul determinantele sufletești ale personajelor sale. S'ar părea la prima vedere că totul e un simplu joc, și totuși avem aci o justă intuiție a ciudățeniilor noastre sufletești.

Piesa începe cu monologul în care soțul, d-l Blondel, se frământă în căutarea unei justificări plauzibile a întârzierii sale peste ora obișnuită, întârziere datorită unei aventuri galante. Deși scuza pe care o va invoca soției sale — un cadou, o surpriză — i se pare foarte potrivită, totuși se teme să nu se trădeze prin gesturi și atitudini.

Întâmplător, în aceeași seară întârzie și soția sa.

Faptul neliniștește pe d-l Blondel: știindu-se pe sine vinovat judecă și pe alții la fel, bănuie că numai o aventură poate să reție în oraș pe soția sa.

Dar d-na Blondel întârziase, fiindcă într'adevăr voise să facă o surpriză soțului său, care nu poate vedea, în această justificare, decât o minciună și când, jignită de bănuielile lui, ea se revoltă, plânge, roșește, d-l Blondel este convins că soția sa l-a înșelat, fiindcă și el ar fi reacționat la fel în situația de vinovat.

Aci autorul a avut intuiția justă a uneia din cele mai răspândite ciudățenii omenești: aceea de a atribui și altora ceea ce facem, sau gândim noi în anumite împrejurări.

Și în timp ce soțul gelos caută să afle numele amantului soției sale, aceasta, în dorința firească de a-și liniști soțul și de a-și dovedi nevinovăția, cade în brațele bănuitului amant, scriitorul Lésignau, prieten intim al familiei și... iată cum o soție virtuoaasă devine pe neașteptate vinovată!

Aci este însă punctul slab al comediei: prea ușor cedează soția care mai înainte se revoltase numai la gândul că soțul o bănuiește de infidelitate. Nu izbutește să ne convingă autorul că era firesc să se petreacă lucrurile așa. Suntem în fața uneia din exagerările în care lunecă deseori Sacha Guitry și pe care unii critici le-au interpretat ca trăsături din cabotinismul vieții scriitorului.

Culpabilitatea soției era însă necesară scriitorului pentru a-și susține ideea inițială. Intr'adevăr, acum când se știe vinovată, d-na Blondel își schimbă total atitudinea: devine blândă, supusă, umilă. În toate aceste manifestări, d-l Blondel începe să vadă nevinovăția soției sale, care între timp îi dă și cadoul — motivul real al întârzierii ei în oraș — și natural că el este departe acum de a mai bănuși ceva, chiar când detectivul îi aduce dovezi din care d-l Blondel ar putea deduce că, măcar odată, tot fusese înșelat.

Situațiile amuzante, presărate din belșug de-a-lungul celor 3 acte, își sporesc farmecul în deosebi prin dialogul viu, spumos, bogat în subtilități — agreabila conversație franceză; este aci una din calitățile de seamă ale teatrului lui Sacha Guitry și evident că numai o interpretare întru totul adecvată poate crea atmosfera specială și poate da relieful necesar.

Sarcina grea, dar și meritul, au revenit d-lui I. Finteșteanu care posedă multiple posibilități de joc inteligent, nuanțat și fin. L-am văzut pe Sacha Guitry jucând în rolurile create de el și mărturisim că interpretarea d-lui Finteșteanu a fost pe linia gândită de autor.

D-ra Marieta Deculescu a jucat cu eleganță și a pus suficientă feminitate. D-l A. Munteanu a găsit nota potrivită în situația de scriitor de romane-foleton, însă i-a lipsit subtilitatea în postura de amant insinuant și seducător.

Merită să fie subliniată interpretarea d-nei Fifi Mihailovici, care dintr'un rol mărunț, — dactilografa incultă și sentimentală — a scos minunate efecte comice.

« Iluzia fericirii » este fără îndoială cea mai bună piesă dintre ultimele spectacole. Regăsim aci adevăratele trăsături ale bunei comedii franceze: o vervă scâpărătoare, un umor fin și o subtilă intuiție care știe să desprindă, dincolo de aparențele strălucitoare și înșelătoare, adevărul crud și dureros.

Titlul dat de traducător: « Iluzia fericirii » este puțin prețios și în același timp nepotrivit, fiindcă autorii n'au urmărit să ironizeze goana după fericire — adânc instinct uman — scriind « L'École des cocottes », ci pur și simplu de a satiriza superficialitatea, vanitatea și lipsa de cultură a pretinsei lumi alese și a parveniților.

Un conte scâpătat, ajuns profesor de maniere elegante, izbutește să facă dintr'o simplă cocotă, o femeie de lume, dându-i un lustru aparent de superioritate, rezumat în acele maniere și câteva fraze-șablon învățate pe de rost, cu care contele știa bine că se poate pătrunde în lumea lui, în lumea celor de sus.

Părăsind modestul apartament unde cunoscuse adevărata iubire alături de un tânăr boem, curtezana, ascultând de sfaturile nobilului ei profesor, devine, rând pe rând, metresa unui comerciant bogat, a unui milionar, pentru a termina ascensiunea carierei ei în brațele unui ministru, în care postură i se va solicita până și numiri de ambasadori.

Prețul acestei străluciri este însă renunțarea la propria ei fericire, la propria ei viață; înconjurată de admirație și lux, celebra curtezană de astăzi nu este deloc mai fericită decât modesta cocotă de odinioară. Compromisurile prin care a trecut în splendida ei ascensiune socială, i-au arătat cât de zadarnică este această goană după bogăție și strălucire. Curtezana ajunge la apogeul carierei — metresă de ministru și femeie influentă — dar cu sufletul îndoliat și cu privirea înrouată de lacrimi.

Finalul acesta sentimental, sensibil, amintind întrucâtva « la comédie larmoyante », dovedește multă aderență cu sufletul omenesc și dă comediei o puternică notă de interiorizare și un înțeles adânc, aproape de simbol, golul sufletesc al vieții de compromis.

Alesele calități ale acestei comedii au fost realizate printr'o montare care a izbutit să se apropie de atmosfera pariziană a acțiunii, ca și prin interpretarea nuanțată, mergând dela burlesc și ironie până la tonuri de emoție delicată.

În fruntea interpreților trebuie menționată d-na Eugenia Zaharia, al cărei joc a constituit o adevărată surpriză, mai ales că pe scena Teatrului Național nu se remarcase în chip particular. În rolul curtezeanei Ginette, rol pe care se sprijină întreaga piesă, a dovedit calități de umor, cochetărie și sensibilitate.

Un tip autentic de cocotă comună, ghinionistă, cu vocea aspră — vocea profesionistei — a înfățișat d-na Mimy Enăceanu; dar nu era deloc nevoie de șarjeze — cum a făcut mai tot timpul, în actul II — fiindcă în situațiile în care era pusă, comicul și contrastul se realizau și fără exagerări.

Dinstincție, abilitate și joc inteligent a dovedit d-l Fory Etterle, în rolul profesorului de maniere elegante.

Regia d-lui Șahighian înscrie prin piesa de față un frumos succes.

Delă spiritul fin al comediei franceze, ajungem, cu « *Soțul ideal* » la umorul discret, intelectual, ușor rigid, al scriitorului englez Oscar Wilde.

« *Soțul ideal* » este satira înaltei societăți londoneze, ce-și datorește situația materială, ca și prestigiul social și moral, unui compromis, unor procedee incorecte, pe care însăși această societate, odată ajunsă în culmea puterii, le înfierează cu vehemență. Aci stă toată ironia și tot spiritul mușcător al comediei.

Sir Robert Chiltern — soț ideal și influent om politic — face o strălucită carieră în urma unei grave incorectitudini din tinerețe: vânduse niște secrete de stat. Frumoasa aventurieră, Mistress Cheveley, cunoscând acest punct întunecat din trecutul influentului politician, vrea să-l constrângă să susție un proiect de lege incorect, la care ea era interesată. Din acest impas este salvat de bunul său prieten, viconte Goring, care sub aparența unui om ușuratic ascunde o fire profund onestă și discretă: un adevărat gentleman.

Admirația bătrânului conte de Caversham pentru sir Robert Chiltern, ca și lipsa de considerație ce o are față de fiul său, viconte Goring, căruia îi dă ca exemplu pe Chiltern, constituie paradoxul folosit de scriitor, paradox din care pornește ironia și umorul.

Soțul ideal este însă o piesă de un anumit climat, și dacă acesta nu se realizează perfect, subtilele ironii de care este încărcat dialogul rămân inaccesibile publicului spectator de astăzi, cu atât mai mult, cu cât structura piesei, tehnica ei stângace, dă impresia de ceva simplist, demodat, ce nu se mai potrivește sensibilității noastre.

Sub acest unghi de vedere, interpretarea a fost în parte deficitară, deși a întrunit elemente de seamă dela diferite teatre (Tony Bulandra, Pop Marțian, Maria Mohor, Marieta Anca, etc.).

Să recunoaștem însă că un atare spectacol nu este prea ușor de realizat: este greu să te transpui în atmosfera societății londoneze dintr'o anume epocă și să înfățișezi tipuri și moravuri cu care ai prea puțin comun.

Cinci comedii și toate tributare repertoriului străin, și aceasta în epoca în care se vorbește insistent de românizarea teatrului.

HORIA RĂDULESCU

CÂTEVA CUVINTE DESPRE MOZART

— 150 ANI DELA MOARTEA LUI —

« Când sunt singur și mi-e sufletul liniștit și mulțumit, atunci îmi vin ideile și mi se oferă, grămadă, minții mele. Cele care-mi plac, le rețin și chiar le fredonez — cel puțin cum mi-au spus-o alții. Să spun de unde îmi vin și cum sosesc, mi se pare cu neputință; ce e sigur, este că nu le fac să vină când vreau ». E ceea ce spune Mozart însuși despre inspirația lui.

Deci, numai « idei muzicale »: motive, armonii, desvoltări. Vin fără a fi căutate, dorite și chemate.

Ele pulsează cu sângele artistului, vibrează în sufletul lui, fac parte din însăși construcția lui.

Uneori apar la suprafață, în clipe de calm, se desprind și devin Muzică.

Dacă « a crea » este a produce ajutând natura cu voința și rațiunea, a da mai mult decât este firesc, Mozart nu e creator, până aici. Muzica e un produs firesc al ființei lui, așa cum un pom își face fructele.

El începe însă să aleagă, să ordoneze, să controleze. Construiește. *Crează, de abia acum*, când gustul și judecata, închipuirea și sentimentul intervin pentru a da o formă acelei mulțimi de « idei » venite din adâncul inexplicabil al vieții.

Și toate aceste roade (să fie roade, sau doar nisipuri și scoici aruncate pe țărm de valurile și svâcnirile vieții?...) se împart, se despart, se aleg, pentru a se aduna și închea la urmă într'o construcție: Sonata, Concert, Simfonie.

De sigur, toate « ideile muzicale » vor purta pecetea clipei în care s'au oferit minții, dar și chipul vieții din care s'au desprins. Mozart mărturisește că ele îi vin atunci când e liniștit și mulțumit. Motivele sunt calme și echilibrate, tinere, vii, mlădioase, pure până la naivitate. Fiice ale momentelor când se simte tânăr și împăcat.

Viața din care izvorăsc e o viață chinuită, sbuciumată, șubredă: Mozart a trăit atât de puțin, atât de chinuit! Și aceasta apare prin jocul tineresc și calm al motivelor și dezvoltărilor lui. Muzica lui e ca un cristal limpede — născut într'o clipă de liniște — dar prin a cărui transparență se simte și se vede, cu mii de fețe strălucitoare, frământarea substanței din care s'a plămădit. Fiindcă muzica e o transpunere sonoră a vieții.

Muzica lui Beethoven e o dramă. Sbucium, nădejdi, melancolie, revoltă... e ceea ce se desprinde din întreaga lui muzică, dar și din fiecă « idee muzicală ». Fiindcă motivele, melodiile, dezvoltările, nu veneau singure, pe nesimțite, ci el le urmărea, le căuta, le fugărea cu îndârjire, cu pasiune. E firesc deci ca ele să aibă pecetea chinului creației. Fiecare « idee » e o mică dramă, o parte din drama întreagă a vieții artistului, așa cum se arată ea din opera întreagă.

Prea rareori Mozart are motive care să trădeze sbucium, neliniște, am mai spus-o. Chiar și atunci când lasă să se zărească asemenea momente, aceste stări sufletești sunt înfrânate, oprite, cum ar fi, de pildă, intrarea pianului în Concertul în Re minor. Ritmul ia o importanță mai mare, și chiar « celula » devine ritmică, așa cum nu se întâmplă de obicei. E vorba însă de deosebiri discrete.

Am vorbit altădată în această Cronică despre caracterele pe care le dă muzicii ritmul. « Celula » ritmică dă un caracter mai masculin — mai viguros, mai masiv, poate chiar mai dramatic. Și spuneam de Mozart că e mai curând feminin, fiindcă « celula » e melodică și ritmurile corespund numai nevoii de simetrie muzicală.

Ca și la Chopin, ritmurile servesc pentru a da o elasticitate liniilor melodice și a da inflexiuni mai expresive. Și tot ca la Chopin, uneori ritmurile se accentuează, motivele se simplifică. « Celula » devine ritmică, muzica mai masculină și mai dramatică.

De obicei însă muzica lui Mozart caută să fie senină, chiar surâzătoare. Câte un Andante poate fi un surâs printre lacrimi — dar surâs. Poate fi seninătatea cu care privești moartea, liniștea înfiorată cu care aștepți necunoscutul — dar e totuși seninătate, e totuși liniște.

Cu cât aceste sentimente sunt mai intense, cu atât aspectul muzical se simplifică — așa cum am arătat mai sus. Mozart face ca această simplitate să devină « naivă » și « copilăroasă ». Purifică și îndepărtează tot ceea ce e accent mai dureros sau sentiment trecător — impresie. Mă gândesc la Andantele din concertul de pian în Si bemol, pe care un tânăr și sensibil muzician l-a găsit « de o luciditate diabolică », sau la alte fragmente ca acesta.

Deci adeseori, naiv și copilăros. Uneori liniștit, pur, tânăr. Dar și atunci, prin « divertismentul » ce devine muzică pentru el, transpare o candidă și modestă exprimare a întregului « inexprimabil » de poezie omenească. Întregul inexprimabil — este impresia de infinit dusă la culme, e semnul artei așezate la sublim. Este adevăratul clasicism, așa cum îl definește Gide: « Clasicismul e arta de a exprima cel mai mult spunând cât mai puțin; e o artă de pudoare și modestie. Fiecare dintre clasici e mai mișcat decât lasă să se pară. Romanticul, prin fastul pe care-l aduce în expresie, tinde totdeauna să pară mai emoționat decât e în adevăr. Autorul romantic rămâne « dincoace » de ceea ce spune; trebuie totdeauna să-l cauți « dincolo », pe clasic.

Mozart e naiv și copilăros, fiindcă vrea să fie. Are întotdeauna prosepțime, simplitate.

Dar ceea ce caracterizează pe copil este că trăește în plină deformare afectivă a realității, în ficțiune. Și Mozart e de multe ori atât de limpede, de precis în înțelesurile sale, lucid până la tragicul ritmului din Andantele de care am pomenit... nu se poate spune că e copilăros decât pentru că a vrut să se ridice deasupra realității, s'o privească senin, printr'o prismă de iluzii, poate... Și după un asemenea moment, când a privit, rece și fără fior, realitatea în față, urmează o reacție: se aruncă în sborul de visuri și surâsuri al Rondo-ului din Concert.

Tot ce a fost « Om » în Mozart se simte numai prin echilibrul muzicii sale, se vede prin transparența arabescurilor ușoare. Cu o sensibilitate ascuțită vezi că el n'a fost copil poate niciodată. A trăit puțin, a simțit, a suferit mai mult decât alții. Dar a fost pudic. A fost un clasic.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL OPEREI LUI BUDAI DELEANU

Capitolul acesta urmărește să pună în evidență, pe de o parte totalitatea preocupărilor lui Ion Budai Deleanu, iar pe de alta să reconstitue o figură de intelectual așa cum a fost: masivă, hotărâtă, serioasă.

Dacă valoarea artistică a poemei sale a atras atenția cercetătorilor literari asupra creatorului de susținută vigoare, nu este mai puțin adevărat că urmărirea structurii personalității sale creatoare și în celelalte planuri de manifestare spirituală va proiecta lumini nouă peste plămuirea lui poetică.

Ridicată pe o zestre ereditară excelentă, ființa aceasta a fost hărăzită de sus cu daruri unice și cu o voință dârză de ardelean, deplin alimentată de dragostea pentru țara sa chinuită și pentru știința și arta națională, singurele posibilități de ancorare în eternitate.

Din examinarea manuscriselor — cele peste 20 de tomuri grele ce zac la Academia Română — mai mult ca din orice, se întrevede gândul grandios, care l-a însuflețit în strădania lui de a închea:

— o *Istorie a originii popoarelor din Transilvania*, pentru ca să pună în lumină drepturile Românilor ca națiune;

— un *Dicționar* și o *Gramatică*, instrumente indispensabile pentru studiul limbii naționale;

— o *Poemă model* pentru deschiderea unor noi perspective în beletristică.

Istoria, filologia și literatura, iată preocupările lui Ioan Budai Deleanu.

Dicționarul, Gramatica și Poema, iată operele pentru care s'a încordat spiritul său. Tot materialul manuscriptic răsare din astfel de preocupări și se orientează metodic spre înjgheburile acestor opere.

PREOCUPĂRI PEDAGOGICE ¹⁾

Înainte de a intra în expunerea materialului referitor la cele schițate mai sus, nu mă pot opri de a spune câteva cuvinte și despre preocupările pedagogice și juridice ale lui Ion Budai Deleanu.

¹⁾ Este interesantă această preocupare, pentru că se întâlnește și la Gh. Șincai și fiindcă este în spiritul epocii lui Iosif II, care concepea regenerarea Europei ținând seama mai ales de rolul pe care l-ar putea îndeplini școala, așezată însă pe alte baze: școala pentru popor. Vezi: D. Caracostea, *Istoria literaturii române moderne*, curs litografiat, 1934—1935, p. 119.

Și faptul acesta nu trebuie să ne mire. E firesc să fie așa la unul ce vroia să fie profesor la Blaj și nu preot, ca unul ce fusese chemat de mitropolitul Veniamin Costache să fie profesor la Socola.

În direcția pedagogică menționăm: « *Cartea trebuincioasă pentru dascălii școalelor de jos, românești neunite, kiesaro-krăeștile țări de moștenire, partea întâia, cu voia celor mai mari, în Viena, la Iosif nobil de Curtbec, k. k. al curții tipograf, 1785* ».

Este un manual tradus din nemțește. În prefață, Ion Budai Deleanu adresează câteva cuvinte cititorilor, insistând asupra necesității de a-ți cunoaște datorii ce le ai de îndeplinit în domeniul unei ocupații, căreia te-ai consacrat. Ceva mai mult: schițează o problemă, care azi e de strictă actualitate. E vorba de orientarea profesională și de serviciul, pe care îl aduce pedagogia teoretică în procesul de educație individuală și colectivă.

Cartea are menirea să fie, după formula lui: « *Indreptătorii învățătorilor întru a formării pre tinerii școlari* », în năzuința de îndrumare spre o « *bună năvăvuită viață* », pentru ca numai astfel ei să-și poată valorifica « *averile lor sufletești* »¹⁾.

PREOCUPĂRI JURIDICE ²⁾

A doua categorie de preocupări, pe care țin să le amintesc, sunt cele juridice. O urmare naturală a practicii de secretar, consilier și prim-consilier guvernial la o « Curte de Apel » din Lemberg și probabil și o continuitate cu aderențe familiare; tatăl și frații lui nu erau străini de problemele și studiile juridice.

Rodul acestor preocupări, care duc la acele pagini judicioase din raportul asupra Bucovinei, asupra căruia mă voiu opri în curând, se cuprinde în următoarele traduceri:

1. *Rânduiala judecătorească de obște*, Viena, 1787.

2. *Pravila de obște asupra faptelor reale și pedepsirea lor*. Viena, 1788. Nicolae Iorga atribue aceste traduceri lui Ion Budai-Deleanu, sprijinindu-se pe informația lui Engel, care ne spune că Budai, în calitate de *Landgerichts-Sekretär*, traduce în românește *Die josephinische Gerichts-und Konkurs-Ordnung*, adică operele citate mai sus, ce apărură la Viena în acel timp.

¹⁾ Teodor Bălan, *O nouă știre despre Ion Budai Deleanu*, (« Codul Cosminului », 1935, pp. 285—286).

²⁾ Între 1779—1780 și Gh. Șincai studiază dreptul natural, dreptul public și dreptul universal al ginților. Sub Iosif al II-lea se punea problema drepturilor naționale și studiul acesta era o inițiere (D. Caracostea, *o. c.*, p. 120).

A treia traducere din categoria acestora este « *Cartea de pravilă, ce cuprinde legile asupra faptelor răle și a călcărilor grele de poliție, 2 părți*, Cernăuți, 1807 », care nu este altceva decât forma românească a noului cod austriac ¹⁾.

LEXICONUL

A fost o vreme, până la publicarea « *Țiganiadei* », când I. Budai Deleanu era cunoscut numai ca filolog. Publicarea poemei și valoarea ei recunoscută în unanimitate de critica literară română au întunecat și au îndepărtat ochiul scrutător dela filolog, concentrându-l numai asupra poetului, fără să se țină seama de adevărul, azi ne mai contestat de nimeni, că simțul artistic al poetului în procesul de creație a fost conștient supravegheat de filolog și că literatura unui popor este condiționată de geniul limbii lui.

Potrivit acestor considerații, am socotit necesar să iau contact cu manuscrisele inedite și să nu neglijez latura aceasta. Privit și sub acest aspect, Ion Budai Deleanu constituie o surpriză. O descriere sumară a manuscriselor și o eșalonare schematică a ideilor și rezultatelor la care a ajuns va fi foarte instructivă și concludentă.

Mai întâi, un mic istoric. Dela început trebuie să reținem prețioasa informație: Ion Budai Deleanu concepuse un dicționar monumental în douăzeci de volume și în cel puțin șase limbi. Intre hârtiile manuscrite se află fragmente din dicționarul românesc-nemțesc, nemțesc-românesc, latin-român, francez-român, etc. Pentru înjghebarea lui se apucase să culeagă cuvinte încă de când era student la Viena. Munca începută aici este dusă cu asiduitate mai departe, chiar în țară străină, la Lemberg, unde, deaparte de Români și de limba lor și într'un post străin cu totul preocupărilor lexicografice, lucră mai bine de 30 de ani.

Specialiștii străini și români aveau cunoștința de această operă.

Guvernul austriac se oferise chiar să-i pună la dispoziție banii necesari, cu condiția însă ca în dicționarul său latin-român să introducă și cuvinte nemțești. El, care lucrase o viață întreagă pentru latinism și implicit pentru românism, nu pentru germanism, a refuzat categoric, renunțând la tipărirea lui în astfel de condițiuni, fapt care i-a atras calificativul de *îndărătnic*, dela unul din erudiții scriitori vienezi, *Fr. Sartori* ²⁾.

¹⁾ N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea*, Vol. II, 1901, « *Minerva* », București, p. 300.

²⁾ Gh. Bogdan-Duică, *Ioan Budai Deleanu — Câteva precizări* (Propilee literare), III (1928), Nr. 2—3).

În 1804, Engel, în lucrarea sa: *Geschichte der Moldau und Walachei*, I, p. 136, ne spune: « Un dicționar românesc a făcut și Domnul Ioan de Budai, care a fost psalt la biserica greco-slavonă unită dela Sf. Barbara, în Viena, și s'ar fi tipărit pe socoteala Curții împărătești, dacă Budai s'ar fi hotărît să adauge traducerea germană a cuvintelor »¹⁾.

În 1805, când publică ediția II-a din *Elementa linguae dacoromanae*, la Buda, Gh. Șincai amintește de acest dicționar: « preavestitul domn Ioan Budai, căruia i se mai zice Deleanu, consilier al tribunalului nobilitar din Galiția, a compus un dicționar român-latin, etc., dar cât de departe l-a dus nu știu »²⁾. (« Magnificus et Cl. D. Ioannes Budai alias Deleanu, consiliarus Fori nobilium de Regio Gallicae composuit Dicționarium Valachicum-Latinum, etc., sed ad quem perfectionis gradum deduxerit, necdum mihi constat »).

Neavând timpul trebuitor pentru a-și realiza opera în cadrul planului vast în care o concepute și neprevăzând că va veni o epocă în viața sa când îl va avea, a fost nevoit să se mărginească la prelucrarea unui dicționar românesc-nemțesc și nemțesc-românesc. La 1818 crede că poate să-și tipărească fructul osteneților sale cu bani luați cu camătă. Nu izbuteste. Și astfel lexiconul nu avu fericirea de a intra în circulație, spre nenorocul filologiei române și al figurii marelui cărturar transilvan.

MANUSCRISELE: Dicționarul acesta românesc-nemțesc, care era gata pentru tipar la 1818, se păstrează în Biblioteca Academiei Române sub cotele 3728, 3729, 3730, 3831, 3732, adică 5 tomuri impunătoare în-4°, care se ridică la circa 3000 de pagini. (Tomul V nu l-am putut vedea, fiindcă nu ni l-a mai restituit Moscova. N. Iorga, în Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea, vol. II, p. 300, ne informează că în acest tom se găsea și o disertație asupra alfabetului). Dicționarul este intitulat: « *Lexiconu românescu-nemțescu și nemțescu-românescu, alcătuit de Ioan Budai Deleanu, kesaro-krăescul sfetnic la județul nemeșilor în Liow. Tomul I-iu ce cuprinde în sine Lexiconul românesc-nemțesc* ».

Titlul este scris cu litere cirilice. Sub acesta urmează traducerea nemțească, cu caractere gotice cursive: « *Romänisch oder walachisch-deutsches und deutsch-walachisches Wörterbuch verfasst von Iohan Buday k. k. Landrath zu Lemberg. I Band enthaltend das walachisch-deutsches Wörterbuch* ».

Sub titlul nemțesc se menționează, tot în nemțește, permisiunea, pe care o obținuse autorul de a-și tipări dicționarul și data: « Imprimatur; nach vollendetem Drucke sind drey gratis

¹⁾ Ad. Gh. Cardaș, Introducere la ed. din 1928 a *Țiganiadei*.

²⁾ Gh. Șincai, *Elementa lingua dacoromanae*, Buda, 1805.

Exemplare hierher abzugeben. Lemberg, den 14 April 1818, vom k. k. Buecher-Revisions-Amte. Winiwarter m. pr. ».

Dicționarul este precedat de:

1. O prefață (f. 3—7) în limba germană: « An den deutschen Leser ».
2. O prefață (f. 9—42) în l. română cu caractere cirilice.
3. O introducere istorică (f. 43—138) în românește și nemțește: Introducere istoricească — Historische Einleitung.
4. XIV tabele de cuvinte române (f. 139—176), clasificate după originea lor.
5. Un studiu în nemțește despre literele române și pronunțarea lor (f. 177—187) — Anhang über die romanischen Buchstaben und ihre Aussprache.
6. Explicarea observațiilor (f. 189—192) — Erklärung.

Dicționarul propriu zis începe abia pe fila 193. Fiecare cuvânt românesc este scris cu caractere cirilice, iar în paranteză cu litere latine. Acest lexicon monumental este adus la Academia Română din biblioteca lui B. P. Hașdeu și cred că nu risc prea mult dacă afirm că este posibilă o continuitate în « Magnum Etimologicum », din care, la rândul său, pornește Dicționarul pe care îl elaborează Academia Română prin munca și grija d-lui Sextil Pușcariu.

Tot în Biblioteca Academiei Române se găsește înregistrat sub cotele 2411, 2412, 2413, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419 și 2420. « Lexiconul român-german », luat dela Muzeul de anticități din București. Aceste 10 tomuri cred că sunt « redactarea ciornă » din care a ieșit « redactarea definitivă » a Lexiconului de care am vorbit mai sus.

Alte trei tomuri, adică cele de sub cotele 2421, 2422 și 2433, cuprind lietra a din redactările mai mult sau mai puțin puse la punct ale unui « Lexicon nemțesc-românesc », iar ultimul tom, înregistrat sub cota 2424, cuprinde fragmente și file dispartate din Lexicoanele: latin-român, francez-român și român-latin-nemțesc.

Am stăruit să cercetez și să prezint opera aceasta lexicografică, fiindcă este un domeniu în care Ion Budai-Deleanu a lucrat cu pregătirea și pasiunea necesară, pregătire și pasiune care temeinicesc întreaga lui manifestare spirituală.

În curentul latinist, fiindcă el a fost un latinist în toată puterea cuvântului, Budai Deleanu aduce în domeniul lexicografiei « o notă personală, în care recunoaștem un spirit de cercetare ce caută să adâncească cât mai mult faptele »¹⁾. Valorificarea această este girată de autoritatea științifică a unuia din cei mai

¹⁾ O. Densusianu, *Literatura română modernă*, Vol. I, Buc. 1920, p. 122.

indicați: O. Densusianu. Intr'adevăr, studiul istoric ce prefațează dicționarul și cele XIV tabele de cuvinte alcătuiesc întâia orientare în naționalitatea cuvintelor, ce compun limba noastră. Ideea unei astfel de clasificări este uimitoare într'o epocă în care contemporanii nu vedeau în limba națională decât originea exclusiv romană. I. Budai-Deleanu a depășit pe cei trei corifei ai școlii latiniste, fiindcă « investigațiile lui cu privire la alcătuirea limbii române au mers mai departe decât ale celorlalți filologi ai Școlii latiniste », atunci când, disociind elementele constitutive ale limbii române, nu rămâne numai la cele slave, ci indică și alte proveniențe: albaneze, grecești, ungurești, gotice, etc.

Filologul se arată a nu fi mai prejos decât poetul: « și sub o formă și sub alta, Budai-Deleanu aduce însușiri superioare »: un spirit, care unește orizontul larg cu seriozitatea răbdătoare a execuției, puse în slujba creării de bunuri spirituale pentru neamul său. Iată ce scrie în prefața manuscrisului 3728: « *Văzând că toate neamurile Europei au de mult lexicoanele sale, numai la neamul nostru lipsește o carte ce se poate zice spița cea dintâiu a culturii, mă simt cu totul răpit spre acest scopos înalt* ».

GRAMATICA

Strâns unite de preocupările lexicografice sunt cele gramaticale, concretizate în următoarele lucrări: *Teoria ortograficească, Dascălul românesc, Temeiurile gramaticii românești și Fundamenta gramaticae linguae romaenicae*. Budai-Deleanu, care la 1780, când Samuil Micu și Gheorghe Șincai publicau Gramatica lor la Viena, era la studii acolo și avem indicații precise că cunoștea și pe autori și opera; el, care corespundea cu Petru Maior și din când în când îi comunica rezultatul cercetărilor sale; el, care era conștient că limba română este lipsită de « *un vocabular, o gramatică și o ortografie regulată* » nu putea să fie absent din frontul celor care încercau să pună temeliiile unui studiu al limbii materne. Filologii primei faze latiniste, nu erau străini de lucrările gramaticale ale lui Budai, după cum nu sunt nici cei din a doua fază: Timoteiu Cipariu și istoricul Papiu-Ilarian.

Un nume necunoscut, Ștefan Neagoe, editorul Calendarului românesc pe anul 1829, apărut la Buda, vorbind despre Lexiconul și Gramatica lui Budai-Deleanu, scrie: « *unele dintre persoanele cele luminate, cu știința, care le-au văzut, mărturisesc că eșirea la lumină a acestor două cărți va lua locul întâiu* »¹⁾. Această apreciere făcută la 1829, cred că nu este o exagerare, dacă meditam afirmația, pe care o face Al. Papiu-Ilarian într'o ședință

¹⁾ Ștefan D. Neagoe, *Calendarul Românesc pe anul dela Christos 1829*, Buda, 1829, p. 112 (ad. Gh. Cardaș o. c. introducere).

a Academiei Române în 1870: «*pot zice, una din cele mai bune lucrări gramaticale ce posedăm până azi*», sau, mai mult, dacă reținem afirmația d-lui Isopescu din 1932: «*Este cel dintâu filolog român... pus la punct cu toată filologia epocii*»¹⁾.

Opera gramaticală a lui Ion Budai-Deleanu, valorificată așa cum am arătat, se găsește azi în Biblioteca Academiei Române și anume:

1. *Teoria ortografiei românești cu slove latinești*, un fragment numai, de fapt un supliment la o scrisoare trimisă lui Petru Maior de către autor, se află în manuscriptul miscelaneu 2427.

2. *Dascălul românesc pentru temeuriile gramaticii românești*, dialog între dascăl și diac, este încorporat în același miscelaneu 2427.

3. *Temeuriile gramaticii românești*, se cuprind în manuscrisele 2425 și 2426.

4. *Fundamenta grammaticae linguae romanicae*, seu ita dictae valachicae usui tam domesticorum quam extraneorum accomodata, Leopoli, anno 1812, se cuprinde în ms. 5200. Prefața și tabla de materii sunt publicate în «*Archivul pentru filologie și istorie*» al lui Timoteiu Cipariu, Blaj, 1870, p. 708—710 și 721—726. «*Teoria...*», «*Dascălul...*» și «*Temeuriile...*» sunt forme pregătitoare pentru opera în limba latină: «*Fundamenta grammaticae linguae romaenicae*» «*Limbă românească (= lingua romaenica)* este termen conștient întrebuițat de Budai în locul celui de «*limbă daco-romană*», pe care nu-l admite, întrucât crede că a fost adoptat «*cu destulă ușurință*», neținându-se seama că nu mai există Daci și Romani, ci numai Români, iar mai departe spune că «*réu se zice latenesce*» *lingua valachica*, nefăcându-se deosebire de alți Vlahi și de adevărații Romani, «*care au fost domnitorii lumii*». Deci *limbă română* și nu *daco-română* sau *valahică*. Deși nu contestă elementele eterogene din limba română și nici nu se gândește la o purificare a ei așa cum încercau latinistii puriști, din punct de vedere genealogic și constitutiv pune pe primul plan fondul latin și afirmă că limba noastră descinde din latina soldaților, a plugarilor, latina vulgară, care a fost limba «*romană*» a evului mediu, natural, la începuturile lui.

Din contactul Romanilor cu barbarii se nasc limbile neolatine. «*Romanii începură a vorbi barbar și barbarii prinseră să vorbească roman*» zice Budai Deleanu.

«*Depravările*» specifice acestor procese duc la alcătuirea limbilor moderne, adică și la formarea limbii române.

Elementul lexical nelatin este foarte mic față de cel latin, de cel moștenit dela străbuni²⁾, iar cât privește cuvintele slave,

¹⁾ Em. C. Grigoraș, *Budai Deleanu filolog* («*Cuvântul*», 1932, Nr. 2762).

²⁾ T. Cipariu, *Principia de limbă și de scriptură*, ed. II, Blaj, 1886, p. 407.

ele n'au caracter esențial, nu sunt unice, ci sunt cuvinte de variație pentru idei, cuvinte, care se pot suplini ¹⁾).

Ideile acestea ni se par banale azi, când le raportăm la stadiul actual filologic, dar pentru vremea lui Budai-Deleanu atârnavu greu în cântarul noutăților.

O altă problemă, pe care intenționez s'o expun în cadrul acestui capitol este problema ortografiei, așa cum este privită în prefața « Temeiurilor gramaticii românești ». În încercarea de a stabili unele reguli gramaticale, autorul a simțit necesitatea de a scrie cu litere latinești. Văzând că « după ortografia latină se desleagă toate îndoelile ce s'au ivit până acum [în] gramaticile românești » și că această ortografie este hotărâtă din fire pentru limba românească, s'a îndemnat a tălmăci temeiiurile gramaticii sale cu slove latinești.

În cursul acestei operații, instrumentul indispensabil l-a constituit Lexiconul său, despre care spune că era « cu anevoie fără Lexicon a săvârși un lucru ca acesta », însă « cu prilejul Lexiconului s'a putut face cu mult mai lesne, căci acolo se aflau toate cuvintele ».

Despre slovele cirilice spune atât de spiritual că tocmai așa se lovesc în firea și făptura dinăuntru a limbii române ca și cele turcești.

Dar sistemul acesta latinist, care este tot atât de etimologic ca și al celorlalți filologi ardeleni și care, în treacăt fie zis, prezintă atâtea curiozități, nu se putea generaliza.

Se izbea de spiritul reacționar al tradiției ortodoxe, care numea imediat « papistași », pe cei care « îndreptau limba după izvodul adevărat, adică după limba latină ».

Conștient de această dificultate, dar tot atât de conștient și de caracterul parazitărilor al unor slove cirilice, Budai-Deleanu preconizează pentru cărțile bisericesti și numai pentru ele, o simplificare a ortografiei cirilice: « Nu vreau ca prin aceasta [prin ortografia latină] să fac vreo înrăurire la lege, căci slovele acestea sârbești pot rămâne totdeauna la cărțile bisericesti neatrinse, numai cât scopul meu a fost, ca la Lexicon să tălmăcesc cuvintele românești cu slove latinești pentru hatârul străimilor, ce ar vroi să învețe această limbă. Și socotind asupra lucrului acestuia multă vreme, adică cu ce fel de ortografie ar putea să se scrie mai bine românește, am aflat acest chip. Văzând în urmă că cu acest fel de scrisoare, limba noastră, ce mai înainte fiind scrisă cu slove sârbești nu se cunoștea din alte limbi varvare, se arată adevărata fiică a limbii latinești și sora limbii italienești, am socotit de acolo că ar fi bine ca neamul nostru să primească această scrisoare

¹⁾ N. Iorga, o. c., p. 300.

latinească la știință și învățături, mai vârtos că și alte neamuri de mult au făcut așijderea, însăși Muscalii sau Rosianii au lepădat de mult scrisoarea bisericească la cărțile lor politicești și la scrisorile private, fără a face prin aceasta vreo sminteală la credința sa, deci ar fi tocmai o deșirată temere despre această parte.

Cu toate acestea când n'o să voiască neamul sau cei învățați și luminați ai neamului a primi acest fel de scrisoare, atunci nu le pot da alt sfat, numai ca să-și mute ortografia, care au păzit-o până acum și mai întâi de toate să scoată din alfabet și să lepede încai slovele următoare: ш, щ, ѣ, іа, іѣ, ѡ, ѡѡ, ѣ, ѡѡ, ѣ punînd în loc de ш slova с cu sedilă întoarsă с dedesupt, iar în loc de щ сщ; în loc de іа, іа; în loc de іѣ іѣ; în loc de ѡ, ѡ; în loc de ѡѡ ѡѡ; în loc de ѣ, ѣ; în loc de ѡѡ, ѡѡ; în loc de ѣ, і; precum cere firea limbei ».

Principiile acestea revin și în Prefața « Fundamentelor ... », unde între altele se discută și contribuțiile gramaticienilor români, care îl precedaseră. Dintre ei prețuește foarte mult pe Ienăchiță Văcărescu, iar despre cei care au încercat să stabilească regule gramaticale scriind cu slove cirilice, zice că « oleum et operam perdidērunt ». În schimb, Samuel Micu, maestrul său, introducând ortografia latină, a deschis calea adevăratei culturi a limbii române ¹⁾.

DESPRE ORIGINEA POPORULUI DIN TRANSILVANIA

Paralel cu *Lexiconul și Gramatica*, Budai Deleanu a mai lucrat la o vastă și erudită operă istoriografică: *Despre origina popoarelor din Transilvania*, care acum se găsește în manuscris în Biblioteca Academiei Române, sub cotele 2718, 2719 și 2720, trei volume in-folio, intitulate atât de arbitrar: I De origine Dacorum, etc., II Historia de Valachorum origine; III Fragmente din istoria Daciei.

Al. Papiu Ilarian, în comunicarea sa dela Academie din 1870, identificase în acest maldăr de manuscrise următoarele scrieri: I. De originibus populorum Transylvaniae, (care ar merge până la 1699); II. De unione trium nationum Transylvaniae; III. Hungaros ita describerem...; IV. Hungari vi armorum Transylvaniae non occuparunt; V. « O scrisoare probabilmente către Engel, împreună cu o traducere în latinește a lui Simeon Dascălul; la care s'ar mai adăoga ms. indicat de N. Iorga; VI. De origine slavorum.

Adevărul este acesta: niciunul nu clasificase opera în urma unui studiu sau a unei lecturi serioase, ci după cât le pusese la

¹⁾ Al. Papiu-Ilarian, *Relațiuni... despre manuscrisele lui Ioan Budai Deleanu* (Analele Academiei Române, tomul III, pp. 105—116).

dispoziție copertele și prefetele, și acestea frunzărite. Așa se explică de ce primul studiu serios întreprins asupra *Operei istorice a lui Budai Deleanu*, de către d. Al. Ciorănescu, ne duce la constatarea că «Principala scriere istorică a lui Budai Deleanu trebuia să fie lucrarea despre originile popoarelor din Transilvania; majoritatea textelor cuprinse în cele trei volume manuscrise sunt fragmente din ea, celelalte fiind într'un fel sau altul în legătură cu ea. Titlul lucrării întregi, așa cum ni s'a păstrat într'una din redacțiunile primului capitol, era: «*De originibus populorum Transylvaniae commentatiuncula, cum observationibus historico-criticis* »¹⁾.

Opera istorică, ca și Lexiconul și Gramatica, este pusă în slujba națiunii: «Ca să scriu de nația și [în]tâmplările țării aceștii, pricina întâia a fost trebuința și a doao *folosul patrii mele*; căci aflând răgazul cuviincios, cuviința m'au îndemnat a lucra ceva, ca să nu să zică oarecând că în zadar am pierdut vreme[a] fără ispravă, cel mai mare dar ce s'a împărțit neamului omenesc »²⁾.

Deși se găsește la un hotar al literaturii române, acolo unde amintirile și tradițiile trecutului mai trăesc încă, istoricul nostru nu este străin de spiritul nou occidental, ce aducea orientări nouă. Ideile școalei filosofice franceze asupra legilor și semnificației lor primitive sunt asimilate de Budai Deleanu și pe temelia lor se ridică capitolul asupra «Uniunii celor trei națiuni din Ardeal». Alături de Montesquieu întâlnim pe Machiavelli. Opera citată începe cu un motto, tradus din latinește, din discursurile lui Machiavelli asupra Decadelor lui Titu Liviu, motto după care «o societate e cu atât mai nefericită cu cât instituțiile pe care se reazimă sunt mai departe de drumul cel drept».

În partea întâia a operei istorice, dacă se exceptează cele câteva cuvinte de laudă adresate lui Ioan Corvin, a cărui origină românească nu uită să o scoată în evidență, Țepeș e singura figură istorică asupra căreia se oprește mai în de-aproape, apărându-l și cu prilejul acesta de fama rea care-i umbrește amintirea. Pentru oricine se desprinde de aici cântărețul «Țiganiadei», și artistul admirator al lui Vlad Țepeș nu putea să schițeze fugar domnia aceluia, pe care îl eternizase în cuvânt.

SCURTE OBSERVAȚII ASUPRA BUCOVINEI

Enciclopedismul preocupărilor a făcut din Budai-Deleanu un filolog, un istoric, un etnograf, etc. În filologie și în istorie a dat ceea ce am prezentat în capitolele precedente. Expunere atât de

¹⁾ Al. Ciorănescu, *Opera istorică a lui Budai Deleanu* («Cercetări literare», II (1936), p. 206).

²⁾ *Ibidem*.

minoră față de bogăția și importanța lucrărilor lui. Din domeniul etnografiei ni se păstrează « *Scurte observații asupra Bucovinei* », scrisă în limba germană: « *Kurzgefasste Bemerkungen über Bukovina* », asupra valorii căreia cu greu mi-aș îngădui să mă pronunț eu. De aceea las cuvântul celor competenți. De pildă, Al. Papiu Ilarian scrie în 1870: « Poate unica descriere de această natură ce posedăm până azi », iar în vremuri mai apropiate de noi, N. Iorga vede în această lucrare « un raport oficial plin de excelente și adânci observații »¹⁾.

Gh. Bogdan o traduce în românește și o tipărește în *Gazeta Bucovinei*, în 1894, iar profesorul I. Nistor o reproduce în nemțește în cartea sa: « *Românii și Rutenii* »²⁾.

Lucrarea lui Budai-Deleanu constituie o critică adeseori foarte aspră a stărilor din Bucovina. Autorul nu mai face uz de erudiția sa, ci consemnează nervos și colorat impresii din contactul direct al spiritului său treaz și al inimei sale nobile cu starea dureroasă a poporului român din Bucovina.

Asprimea cu care plesnește pe ignoranți, pe corupți și pe jefuitori este dură, dar umană. Pe noi ne interesează însă notele, pe care le dă în legătură cu limba și literatura română, notele despre Unguri, Țigani și Greci, despre religie, cler, călugări și nobili, însemnări care învederează atitudini similare celor din « *Trei viteji* » și « *Țiganiada* » și care alcătuiesc un prețios material pentru înțelegerea operei sale capitale: « *Țiganiada* ».

În acest sens se prezintă pasagiul referitor la limba și literatura română: « Limba lor (a Bucovinenilor) este vechea limbă romană populară, amestecată cu felurite cuvinte slave, grecești și albaneze; dar cuvintele luate din celelalte limbi abia fac $\frac{1}{3}$; limba moldovenească și în genere româna are toate calitățile pentru a deveni cu timpul o limbă egală în cultură cu cea italiană, dacă oameni iscusiți se vor ocupa de ea. Până acum ea este însă săracă, rustică, necultivată; Valachul scrie precum de obicei vorbește, fără reguli de alegere, în limba aceasta nu există încă un vocabular, nicio gramatică temeinică, nicio ortografie regulată. Literatura ei cuprinde numai două ediții ale Sfintei Scripturi, o pravilă sau colecția de legi bisericești, care se mărginesc la cele dintâi șapte sinoade și la celelalte cărți bisericești, care sunt o mulțime; apoi câteva cronice ori istoria națiunii valache, care pot fi privite ca originale române. Celelalte scrieri și manuscrise sunt numai traduceri din diferite limbi, care sunt mai multe, dar se găsesc numai ia privați, pentru că la ei nu-i încă moda a tipări cărți de folos general, ci le scriu unui dela alții; și deoarece

¹⁾ N. Iorga, *Istoria literaturii române, sec. XVIII-lea*, Vol. II, 1901, p. 263.

²⁾ I. Nistor, *Românii și Rutenii*, București, 1915, pp. 168—200.

scrierea aceasta este foarte scumpă numai cei bogați pot avea parte de ea.

Pre cât am eu cunoștință, manuscriptele lor (afară de cronicile pomenite) sunt: *Iliada* și *Odiseia* lui Homer traduse liber, *Viața* lui Alexandru cel Mare, amestecată cu multe adaosuri fabuloase; *Fabulele* lui Isop; istoria etiopică a lui Heliodor; un roman din grecește; *Telemah* din franțuzește; *viața* lui Petru cel Mare (Carol al XXII-lea poate!) de Voltaire; cunoscuta carte *Horrologicum Principum* din latinește; o traducere a unei *Logice*, *Retorice* și *Etice*, care a și apărut în tipar; apoi mai multe [opere] de valoare mai mică, traduse din felurite limbi, între care se cuprinde și o istorie universală ».

Doctorul în teologie Budai Deleanu, a cărui cultură religioasă nimeni nu i-o poate contesta; latinistul informat la zi cu ceea ce se luca în filologia română, începând dela Micu, Șincal și Maior; gramaticianul, care elogia pe Văcărescu și Micu și ironiza pe Molnar și Tempea; lexicograful, care concepușe un *Dicționar* după modelul celor al *Academiilor* din Paris și din *Crusca*; istoricul, care, cunoscător al lui Machiavelli și Montesquieu, mergea cu informația dela Herodot și Strabo până la Petru Maior și dela istoriografii bizantini până la analele italiene ale lui Muratori, fără să neglijeze pe Ureche, Simeon Dascălul, Miron Costin și Greceanu, se dovedește a fi adânc cunoscător și al literaturii naționale în ceea ce avea reprezentativ vremea sa.

Era firesc să fie așa pentru cel care, sprijinit pe ceea ce era valabil din trecut, încearcă să creeze instrumente de studiu indispensabile investigațiilor științifice, atât pentru limba și istoria neamului cât și pentru literatură, unde, prin *Țiganiada*, năzuește să împământenească un gen și să creeze un model, căci numai aici putea să creeze modele, el fiind mai presus de toate un creator, un poet.

În încercarea aceasta de a contura figura intelectuală a lui Budai-Deleanu — încercare, care e cel mult o schiță — mulți vor vedea un « balast », care nu are nimic de a face cu studiul, pe care l-ar putea prefața, cu interpretarea « *Țiganiadei* ».

Menționând aceste rezerve, cred că în aceeași măsură se poate afirma că autorul « *Țiganiadei* », așa cum l-am cunoscut noi, era prea « monocord » și lipsa de interes ce s'a proiectat multă vreme asupra primei și unicei epopei din literatura română provenea și din insuficiența sub care se prezenta creatorul ei. Și a mai fost o pricină care ne-a îndreptat gândul spre o cercetare preliminară a întregii opere a lui Ion Budai Deleanu. Convingerea

¹) I. B. Deleanu, *Scurte observații asupra Bucovinei* (« *Gazeta Bucovinei* », Nr. 13 din 1894).

noastră e că nu se poate face o interpretare critică, care să ducă la o valorificare justă a poemei, fără luminile aduse de acest « balast », care pentru noi reprezintă un serios fundament de istorie literară.

Concepția de istorie și critică literară actuală precum și mărturisirile artiștilor confirmă valabilitatea și productivitatea acestui punct de vedere.

« Literale sunt o lume aparte în care să te angajezi cu trup și suflet. Un fel de luptă pe viață și pe moarte » se spovedește unul din frământații secolului nostru, Jean Cocteau; iar Ion Budai Deleanu, dacă ar mai putea grăi, ar apăsa ca și acesta: « munca mea este o linie profundă și operele se nasc una din alta. Nu o operă este interesantă, ci ansamblul ei însemnează ceva ».

PETRE STROE

ACTE ȘI MĂRTURII DIN RĂZBOIUL NOSTRU

Aviatorii noștri bombardând Odessa : 2 Septembrie 1941

Dimineața. Cer senin. Plafonul maxim. Voie bună, plină de nădejdi vi-tejești.

Ordinul a venit scurt și precis. Comandorul Ceaușu, comandantul flotilei, înțelegător ca un părinte, ordonă: decolează imediat șase bombardiere.

Obiective: Odessa, portul, gara de mărfuri a orașului și arsenalul aeronautic.

Locot. Comandorul Comșa Liviu, comandantul grupului Savoya — de un calm puțin întâlnit, oricât de grele ar fi împrejurările în care trebuie să acționeze — fixează echipagiile, le transmite ordinul și — împreună, piloți și comandanți de bord — cercetează drumul de urmat.

În marginea aerodromului șase bombardiere Savoya își pregătesc motoarele. Mecanicii fac compresia, servanții trag la elice, mitraliorii pun benzile cu cartușe, radiotelegrafistii își potrivesc aparatele, Bobby — câinele mascotă al escadrilei — sare pe lângă avion și face sluj, iar aparatul de radio, așezat nu departe de avion, dă vești bune de pe front.

Întregul angrenaj al grupului fiind excelent pus la punct, deslănțuirea motoarelor se face în câteva minute.

Bombele sunt de mult fixate deasupra trapelor. Un gest și declanșarea s'ar face automat.

Încă un schimb de ordine și dispoziții și echipagiile sunt pe avioane.

Avionul cap de patruleă este pilotat de căpitanul Stoenescu-Toc, comandant de escadrilă, excelent pilot de bombardament, causeur cu duh și... caricaturist așîderea.

Celelalte cinci păsări au la manșe piloți pe-o sprânceană: adjutantul șef Oprescu-Țică, unul din cei mai vechi piloți de bombardament; Chiru, înalt cu părul creț și totdeauna aprig la faptă; Brânzan — Moș Ghiță Brânzan, cumpătat dar sigur pe avion; Anițoia, priceput și harnic; Ispas, scurt și de nădejde.

Toți sunt piloți cu vechi state de serviciu și oțeliți în lupte numeroase. Fiecare are la activ peste douăzeci și cinci de eșuri la inamic și tot atâtea succese.

Comandanți de bord sunt: căpitanul Schobesch la avionul cap, apoi căpitanul Mateescu, locotenenții: Constantia Mircea, Staicu, Alionte și Po-

pescu-Selmet. Niciunul din acești bravi și tineri ofițeri aviatori nu a avut succese. Niciodată * nu le-a stat ceasul * cum se spune în limbajul bombardierilor noștri.

Teul, alb și mare, e pus pe direcție, împotriva vântului — așa cum scrie la carte. Posturile de semnalizare, cu steaguri mari, roșii, sunt la locurile lor.

Căpitanul Stoenescu-Toc a deslănțuit motoarele și primul bombardier, după rulajul necesar, se desprinde de verdele ierbii, arătând calea cu pântecul doldora de bombe și... moarte pentru Ruși.

Urmează celelalte...

Un tur de aerodrom și avioanele au intrat în formație de patrulare. Cabrează spre seninul zilei, ca să ia înălțime, apoi încet, încet, dispar la răsărit, spre obiective.

După o vreme, în zare a apărut argintul nesfârșit al Mării Negre.

Ziua este senină și caldă, dar în avioane frigul înălțimilor și al vitezei stăruie, se face simțit.

Cu cât se apropie obiectivul, cu atât încordarea tuturor crește.

Căpitanul Schobesch dirijează traseul cu degetul pe hartă. Căpitanul Stoenescu îi zâmbește în semn de perfectă înțelegere și apleacă manșa către stânga. Avionul cap virează spre port. După el întreaga formație pătrunde cu curaj deasupra inamicului.

Bombardierele sunt primite de salvele tot mai puternice și mai dese ale artileriei antiaeriene de coastă și din jurul Odesei. Echipagiile însă, trec nepăsătoare peste exploziile obuzelor dușmane care îi caută fără sorți de izbândă. Au mai văzut de-astea bravii noștri zburători!...

În port, vapoare de război și de transport. Bolșevicii își pregătesc fuga, de bună seamă.

Avionul cap își lasă încărcătura peste navele dușmane și continuă drumul dela Sud spre Nord, prin inima orașului inamic, fără pic de teamă.

Gara de mărfuri.

Alte descărcări de bombe din avioanele noastre. Amplasamentele din gară sar în aer. Se văd coloane uriașe de fum. Aparatele fotografice dela bord iau poze.

Dar focul artileriei antiaeriene se întetește. Se formează baraje de obuze oarecum dezordonat, dar destul de periculoase, inamicul trage cu furie. Ursul a fost deranjat în bârlog.

Misiunea continuă cu aceeași nepăsare, fără frică de moarte. Deasupra ultimului obiectiv, formația noastră își lasă cu precizie restul bombelor. Alte explozii, alte coloane de fum. Aparatele foto nu prididesc cu pozele...

Avionul cap a virat spre stânga. În partea de Nord-Vest a orașului un baraj extrem de puternic al artileriei dușmane înconjoară atât de aproape avioanele, încât zburătorii nu se mai văd între ei, înecați în marea de fum a exploziilor.

Un îndrăzneț piceaj și formația e eșit din cercul periculos. Sunt puțin perforate de schije avioanele, dar asta nu face nimic...

Dar iată, un alt baraj, mai puternic decât primul. Obuzele dușmane explodează în stânga, în dreapta, înainte, înapoi...

Un iad...

Un obuz ia foc la câțiva metri de avionul pilotat de adjutantul șef Bârzan. Avionul, zguduit din încheieturi, pică ușor. O schije a lovit comenzile motorului din dreapta, care nu mai ascultă.

Cu viteza redusă, avionul este silit să rămână în urmă. Restul formației trece teafăr înainte, însoțit de vânătoarea noastră, care avea misiunea să păzească de vânătorii dușmani.

O altă schijă a rănit pe sergentul mitralior Ionescu Dumitru. O a treia se oprește în mitraliera de deasupra cu tragerea în sus și înapoi, îi strâmbă țeava și îi rupe piciorul de ochire.

Totuși Moș Ghiță, pilotul, stăpânește manșa și, cu oarecare greutate accentuează virajul spre Nistru.

În timp ce naviga spre casă, în partea de nord a suburbiei Moldovanka, avionul este ajuns de un vânător rus. Mitraliorul Ionescu, deși rănit, descarcă banda de cartușe în dușman, pe care l-a prins în viraj descoperit, și rechinul cerului bolșevic se prăbușește în flăcări.

Ionescu este însă rănit a doua oară, de un glonț tras de un alt vânător bolșevic.

Deși avionul se depărtase oarecum de cercul de foc al artileriei antiaeriene, o nouă schije îl ajunge, de astădată la cap, și bravul pilot Ionescu Dumitru cade, cu trei răni în trup, la picioarele camarazilor săi.

Este înlocuit instantaneu de radiotelegrafistul Lepădatu Constantin, care era destinat să tragă la mitraliera distrusă.

Pilotul Brânzan este șters, deasupra pumnului drept, de o schije dușmană, iar un glonț îi fulgeră cascheta. Continuă totuși să strunească energic avionul, spre liniile noastre. Sergentul Lepădatu este și el rănit de o schije, în picior, în vreme ce locotenentul Staicu, comandantul de bord, pansează rănilile mitraliorului Ionescu, în iureșul gloanțelor și al schijelor.

Spre Nistru, barajul artileriei dușmane a încetat. A mai rămas vânătoarea, cu care are de furcă Lepădatu. Dar vânătorii ruși, ca niște viteji ce se află, cum au văzut dunga Nistrului, au făcut calea 'ntoarsă.

Odată trecut Nistrul, comandantul de bord ordonă aterizarea, mai ales că motorul din dreapta scăpa tot mai mult de sub controlul pilotului.

Cu comenzile rupte, ciuruit de gloanțe și schije de obuz, cu doi membri ai echipajului răniți, el însuși rănit, bravul pilot Ghiță Brânzan — cunoscut în toată aviația noastră de bombardament pentru calmul și minuțiozitatea cu care pilotează — îndrăznește să pice pe un teren necunoscut.

Dar o nouă surpriză avea să-i aștepte imediat...

La contactul cu pământul, roata din stânga, lovită și ea de o neștiută schije de obuz, cedează scrâșnind.

În lovitura ruperii, motorul bolnav ia foc și tinde să cuprindă în flăcări pe vitejii noștri sburători.

Locotenentul Staicu și maestrul dela bord Bodnariu, singurii rămași teferi, scot pe brațe pe mitraliorul Ionescu, ajută la coborârea mitraliorului Lepădatu și a pilotului Brânzan, scot mitralierele și parașutele, mai salvează tot ce se mai poate salva și — apoi — cad și ei, răniți, răpuși de oboseală și încordare.

După puțină vreme, mecanicul Bodnariu pleacă după ajutor. Află un pui de Român — Turtă Mihail — de vreo 14 ani, care, îndatoritor, îi spune că se află lângă comuna Purcari, Cetatea Albă. Copilul dă fuga spre sat și aduce ajutoare. La transportarea răniților și a materialului salvat, au dat neprecupețitul lor concurs — printre alții — sătenii Serafim al lui Maram și Vasile Vasilache, din aceeași comună.

Apoi, medicul sublocotenent în rezervă Ion Gaita, dela dispensarul mobil aflat în comuna Volintir, Cetatea Albă, și directorul Școlii de Agricultură din Purcari.

Toți au dat întreaga asistență aviatorilor noștri.

A doua zi, locotenentul Staicu raporta comandanților lui, sobru și eroic: — Misiunea a fost din plin executată.

La grup au fost primiți de îmbrățișările camarazilor care îi așteptau îngrijorați și de o demonstrație războinică a celor două mascote ale unității: Peipus și Bobby, doi dulăi frumoși și în permanent conflict pentru întâietate la favorurile bravilor noștri sburători, deși aceștia încearcă să le demonstreze în limbaj omenesc că amândurora le dau aceeași considerație.

Considerație cuvenită — de sigur pe bună dreptate — unor patrupede credincioase și harnice la păzit, cum sunt dumnealor Peipus și Bobby.

Ladmiss Andreescu

Sergentul dela Buialik

O zi toridă de stepă ucrainiană. Suntem la un observator în stânga satului Buialik, de care ne desparte un liman ce a aburit toată ziua sub zăpușeala soarelui și sub arșița obuzelor grele rusești, explodate în apă. Satul Buialik este o verigă din primul brâu de fortificații bolșevice în jurul Odesei și el fusese cucerit cu două zile înainte de trupele noastre de infanterie. Platoul din dreapta satului și înălțimile din fața lui, până la Marea Neagră, mai erau însă în mâna comuniștilor, care se cramponau cu disperare de fiecare cută de teren, spre a întârzia cucerirea orașului Odesa.

În dreapta, se zăresc la orizont primele case și coșurile fabricelor din Odesa, către care se îndreaptă o șosea și o cale ferată, bătute de noi, metru cu metru, într'un infernal baraj al tunurilor de toate calibrele.

Dinspre mare, izbucnesc din când în când stridentele explozii ale tunurilor rusești de pe vase, care bat și ele fără încetare, dar și fără rezultat, pozițiile noastre din jurul Buialikului. În dimineața zilei un atac dusese trupele noastre de vânători până la jumătatea platoului din stânga satului, dar sub puternicele trageri rusești de oprire, atacul stagnase, urmând ca a doua zi, în zori, să fie reluat cu forțe noi.

Deodată, observăm că inamicul își înteește tragerile sale cu artileria grea. Satul Buialik este luat sub o puternică vijelie de proiectile, ce dărâmă totul în calea sa. Un fum gros acopere toată valea și aerul este îmbâcsit de miros greu de pucioasă. Dela observator, căutăm să descoperim tunurile dușmane, pe care le contrabatem imediat ce le dibuim ascunzișurile. La un moment dat, luneta noastră prinde în obiectivul atent primele valuri de atacatori inamici, ce se îndreaptă spre Buialik. La început credem a fi o iluzie a atmosferei jucăușe, dar, mai apoi, surprindem regularitatea cu care lanțurile de trăgători se succed și înțelegem că atacul rus se apropie de liniile infanteriei noastre. Primele rânduri ruse se zăresc acum bine. Atacatorii sunt elevi de școală militară de marină și hainele lor negre îi proiectează în proporții mărite pe obiectivul lunetei. Nedumeriți, așteptăm reacțiunea infanteriei, în timp ce scoatem din acțiune un observator bolșevic, pe care l-am zărit cocoțat într'o schelă trigonometrică, înapoia unei liziere de salcâmi.

Vânătorii noștri, surprinși de masivitatea atacului rus, încep să se retragă spre sat în salturi ordonate, dar urmăriți de aproape de valurile inamice. Acestea ne ajung ultimele rânduri ale noastre și astfel se încinge lupta la baionetă. Privim îndurerați cum vânătorii noștri sunt copleșiți de numărul impresionant al bolșevicilor. Dar comandantul vânătorilor nu cedează. El profită de un lan bogat de grâu pe care-l are în față și ordonă unui batalion să se replieze în flancul direcției bolșevice de atac. Unul câte unul, vânătorii se strecoară prin acoperiri pe flancul ordonat și rândurile se refac, în timp ce Rușii nici nu bănuiesc manevra ce li se pregătește.

Este colonelul Halunga cel care conduce operațiile infanteriei noastre și el știe să facă față situațiilor, oricât de grele. Sub comanda lui, batalionul s'a refăcut și este gata a ataca pe Ruși. În fața acestora, disputând terenul pas cu pas, nu mai rămăsese acum decât un pluton. Ofițerii căzuseră cu toții. Am avut ocazia acum să urmărim acțiunea de epopée a unui sergent, — erou necunoscut — care ne-a depășit atunci, prin jertfa lui, gândurile cele mai optimiste. Acesta, cu un soldat servant la mitralieră, este singurul care mai rămâne în fața Rușilor din tot plutonul. Spre a nu fi prins, fuge la o groapă pe care o găsește în acele momente dramatice și, în picioare, înfruntă un întreg pluton inamic. Mitraliera lui, alimentată de destoinicul soldat de alături, culcă la pământ mulți bolșevici, iar ceilalți, nedumeriți, se ascund prin iarbă, neștiind ce să facă. Atunci sergentul și ajutorul său le aruncă în cap toate grenadele pe care le mai aveau asupra lor, nimicind pe cei cari încercau să se apropie furis, folosind cutele terenului. Este curios cum nicio schijă de obuz, sau niciun glonț inamic nu-i lovesc. Sergentul înfruntă furia comunistă și stăvilește orice încercare a dușmanilor de a trece mai departe. Dacă cineva ne-ar fi povestit o astfel de faptă, am fi luat-o altădată ca o legendă pentru copii. Acum vedem cu ochii noștri cum un om poate ține pe loc 40 de inamici înarmați și decizi să-și atingă obiectivul. Nu mai pot realiza însă acest lucru, pentru că artileria sectorului, alarmată de noi, și-a deslănțuit toată puterea asupra rezervelor inamice, pe care le-a decimat, sau le-a silit să se întoarcă din drum. Prin tragerile noastre de artilerie nu mai poate acum trece nimic. Un aruncător de grenade

inamic, ce izbutise să se strecoare cu primele rânduri, ne reperează observatorul fără folos. Nu vom înceta tragerea pentru nimic în lume, nici chiar pentru vieța, care pe lângă aceea a sergentului anonim, ni se pare în groapa noastră mult mai protejată. Batalionul ce se regrupase pe flanc trece acum la contra-atac. El taie definitiv legătura companiilor înaintate inamice cu rezervele lor și curăță câmpul de bolșevici, reocupând tranșeele părăsite momentan. Credeam că sergentul erou va avea parte să-și culeagă laurii bravurei sale. Soarta vrea altfel. Văzând că vin ajutoare, el sare din groapă și somează pe bolșevicii din jurul lui să se predea. Cei mai mulți ridică mâinile dar un ofițer dușman ochește pieptul sergentului. Acesta se prăbușește, în timp ce soldatul culcă la pământ pe imprudentul ofițer rus.

Am urmărit toată această emoționantă desfășurare de acțiune dela observatorul de artilerie. Nici până azi nu am putut afla cum s'a numit temerarul sergent.

Locotenentul V. Oprescu-Spineni

REVISTA REVISTELOR

TRISTEȚI POETICE DE TOAMNĂ

Gândirea — Anul XX — Nr. 10 — Decembrie 1941

În ultimul număr al « Gândirii » poetul V. Voiculescu dăruie unele din roadele pline cu care ne-a obișnuit maturitatea sa poetică. Alături de *Strofe pentru un cimitir al eroilor*, în care zbuciumul nostru actual se întrevede — greu și larg — în însăși structura gravă a poeziei, versurile din *Toamnă dulce* aduc, deosebit de clară, acea tonalitate atât de specifică peisagiului în poezia voiculesciană:

Au început să fie iar arborii de aur
Și tremură minunea palatelor de foi,
Se ofilește vremea întinsă pe coclaur,
Divinități streine au poposit la noi.

Oracolele-s clare și pacea scânteiază
E 'n tot o împlinire cu 'ndemnuri de huzur
Din slavă, peste liniști, o pajeră veghiază
Ca într'o 'mpărătească hrisoavă de azur.

Dar purpură și aur sunt goale vicleșuguri
Adună cu orice toamnă o boabă de 'nțeleș
Și, dincolo de țarcul îngustelor belșuguri
Dă orizont tristeții imensul câmp cules.

Tu străns lipești obrazul de ziua care trece
E ce-ai mai scump sub cerul atâtor spulberări:
Obrazul dulce-al zilei mai tras și tot mai rece
Incet se depărtează, întors spre alte zări.

ROMÂNII DIN RĂSĂRIT ȘI MIAZĂNOAPTE

Dacia — Anul I — Nr. 7 — Noembrie 1941

Revista condusă acum de d-nii Dan Botta și Emil Giurgiuca publică în continuare un studiu al d-lui Nicolae M. Popp privind granița carpatică și granița Nistrului ca linie a frontului politic și ca zone de întrepătrundere

etnică. În numărul acesta, autorul se ocupă de îndoitul aspect al elementului românesc dincolo și al elementului strein dincoace de actualele granițe.

Menționăm concluziile acestui studiu:

« Analizând granița de răsărit și cea de miazănoapte din punct de vedere politic și etnic, ajungem la următoarele constatări:

1. *Poporul nostru este primul stăpânitor al acestor granițe.* « Granițele vremelnice și vinovate », Prutul și cordunul bucovinean, au dispărut. O discuție asupra acestor granițe nu e de admis.

2. *În expansiunea firească*, pe cursul apelor, pe marginea pădurilor și în lungul munților, *neamul nostru a înstăpânit din vechi timpuri teritoriile dincolo de Nistru și de Ceremuș.* Până în sec. al XVIII-lea, sămânța românească în aceste părți s'a menținut.

3. *Secolul al XVIII-lea reprezintă pentru noi începutul regresivității neamului nostru* dincoace de fruntariile firești.

4. Veacul al XIX-lea, odată cu ciuntirea fruntariilor firești, *începe să împingă pe pământul străbun valuri întregi de neamuri străine*, dintre cari Rușienii și Evreii le covârșesc pe toate celelalte.

5. Pe frontul granițelor, pe cari în sec. al XVII-lea inclusiv am ținut ofensiva într'una, în ultima vreme ne retrăgeam în defensivă.

De abia ritmul de viață nouă imprimat României de un an încoace, a determinat neamul nostru să treacă iarăși la ofensivă, la expansiunea ce-i era atât de familiară în cursul veacurilor trecute. Nimic nu poate concretiza mai bine drepturile României în răsărit și miazănoapte, ca schița de hartă alăturată, reprezentând spațiul vital al Moldovei lui Ștefan Vodă, care astăzi a redevenit spațiu vital al Românilor ».

CEL DINTĂI UMANIST ROMÂN: NICOLAE OLAHUS DIN SIBIU

Buletinul Muzeului Militar Român — Anul IV — Nr. 7-8 — 1940-1941

Frumos tipărit și bogat ilustrat, *Buletinul Muzeului Militar Român* cuprinde în ultimul număr un fragment din discursul rostit de Mareșalul Ion Antonescu la mormântul Eroului Necunoscut, în 1940, precum și o seamă de articole interesante, dintre care menționăm: « Regina Elisabeta a României » de General Gr. Constandache, « Sabia M. S. Regelui Mihai I » de Colonel Popescu Gr. Ioan, « Bucovina sub dominația românească » de Profesorul Ion Nistor, « Matei Basarab » de Profesorul C. C. Giurescu și « Icoanele dela Văleni și Piatra Neamț ale Arhanghelului Mihail » de d-ra Maria Goleșcu.

Profesorul Ion Lupaș publică un studiu despre Nicolae Olahus din Sibiu (1493—1568), unde revendică pentru istoria literaturii noastre personalitatea acestui umanist, de obârșie română, ajuns mitropolit primat de Strigoniu și regent al Ungariei, participând în viața bisericească și cultural-politică a Ungariei din veacul al XVI-lea la cele mai însemnate roluri conducătoare. Urmașul unui coborîtor din vița domnească a Drăculeștilor munteni, Ni-

colae este fiul lui Stoian sau Ștefan, a cărui mamă fusese Marina, sora veștitului Ioan Huniade, erou al creștinătății.

Profesorul Ion Lupaș reproduce, în documentatu-i studiu, una din poeziile lui Nicolae Olahus, scrisă elegiac, cu prilejul morții fratelui său, Mihai, fost primar la Orăștie, poezie tradusă de profesorul Ștefan Bezdechi dela Universitatea din Cluj, actualmente la Sibiu:

* Moartea e tot ceea ce poate mai sigur a fi.
 Nu e nimica statornic în vârstele noastre, și trainic
 N'are nimica în el traiul fragil ce ni-i dat
 Soartă haină, ce nu poți fi niciodată 'mblânzită,
 Spune: *De ce-mi împletești viața cu-atâtea restriți?*
Au nu ți-a fost deajuns să-mi ucizi părinteștii tovarăși,
Nenorocire s'aduci ori în ce loc alor mei,
Să băntuești a mea Țară cu atât de cumplite primejdii
Și cu dușmanul tău braț să năruiești orișice?
 Până și propriu-mi neam tu l-ai întinat prin o moarte
 Și din familia mea tu mi-ai luat ce-i mai scump.
 Inșă de ce de hainii zei să mă rog eu zadarnic
 Dacă destinul meu trist nu poate fi ușurat?

 Deci, fiindcă soarta prin rugă nu poți să o schimbi, ale jalei
 Mele rămână ca semn stihurile astea de-acum.
 Plângeți-l, dară, tovarăși, și sus ridicăți pe întristatul
 Prieten, lacrimi pioase vărsând pe rugu-i înalt:
 Cu chiparosul cel jalnic ornați-i mormântul de frate 'n
 Piatra cea tare săpând vorbele ce vă dictez:
 * Eu care zac în această hrubă, *Matei zis Valahul*
 Jude pe vremuri am fost și 'n Orăștie primar
 Țara de peste Carpați a străbunilor, dintr'o vestită
 Viță, viața-mi dădu; fost-am doar oaspe aici.
 Când așteptam cu nespusă dragoste să mi se 'ntoarcă
 Fratele, moartea-mi curmă traiul în mijlocul lui.
 O, trecător, nu îți cadă greu de a-mi spune: Cu bine 'n
 Veci să rămâi și al tău somn fie pururea lin! »

ANIVERSAREA LUI BACOVIA

Universul Literar — Anul L — Nr. 49 — 29 Noembrie 1941

Revista închină o bună parte din articolele critice poetului G. Bacovia, cu prilejul împlinirii vârstei de șaizeci de ani. D-nii Mihai Niculescu, Ion Frunzetti, Paul Lahovary și Ștefan Baciuc descriu și analizează diferite aspecte ale poeziei lui Bacovia.

D-l Ion Frunzetti stabilește o paralelă de destine și expresie între acest poet și pictorul Andreescu. Cităm următoarele din articolul d-lui Ion Frunzetti:

« Andreescu silabisește în tablourile sale, cu lipsa de diferențiere specifică sufocării: cerurile sale joase și plumburii (ce apropiate, Doamne, de « Plumbul » lui Bacovia), drumurile sale desfășurate în stepă, pe orizonturi întinse, dezolante, specifice viziunii lui de naufragiat terestru, peisagiul suburban mizer și trist. Toate acestea sunt coincidențe tematice semnificative. Lumea amândurora se organizează la fel: din cocioabe pe acoperișurile cărpitate ale cărora se sprijină imensitatea unui cer opriment prin apropierea lui amenințătoare, grea, materială; din poteci noroioase pierdute sub bolțile cenușii, din pajiști ruginite sau brumate, saturate de pucioasa materială a amărăciunii sufletești, a celui ce le străbate într'o doară, fără țintă »

« . . . Toamna vitregă amândurora este monochromă, opresivă și sfâșietoare în nepăsarea ei umedă, ostentativă, înghețată. « Alcoolizat, bătut de ploii », prin toamna aducătoare de surprize pulmonare, se va fi târît și unul și celălalt prin maidanele periferiilor provinciale în care și-a făcut veacul, înfrânt: Bacovia la Bacău, Andreescu la Buzău. Amândoi profesori de desen, obiect de dispreț și batjocură pentru agresivitatea gălăgioasă a adolescenților înfumurați și cruzi. Fiecare cu plânsul său « de scoică bolnavă », disimulat, pe catedră. În fiecare zi ca în cea precedentă, fără nădejdi, fără regrete, beți de monotonie, deconcertați de desabuzare, de plictis metafizic. Provincia, ucigătoarea de suflete provincie românească, exilându-l pe fiecare în deșertul existenței lor proprii ».

În discuția controversată dintre d-nii Paul Lahovary și Mihai Niculescu, primul omagiază mai ales viața modestă, « de sacerdotal și nobil anonim » a poetului, iar al doilea demonstrează că, în ciuda altor criterii, poezia lui Bacovia este un fel de a fi al său și al multora, care se regăsesc în această poezie, pe care « oamenii sănătoși » nu o pot gusta deplin.

SENSUL IMPLINIRII PRIN SACRIFICIU

Pagini Literare — Turda — Anul VIII — Nr. 7-8 — 1941.

D. Octavian Dănilă publică un articol despre « Sensul împlinirii prin sacrificiu », unde menționează pilde exemplare din drama și epica antică și valorificând interpretările unui Max Scheler sau Vasile Pârvan, conchide: « Nicio înnoire nu se face fără suferință, nicio biruință fără jertfă. Iar împlinirea destinului împărătesc al Neamului se săvârșește numai prin dăruirea noastră eroică de fiecă clipă. În această idee zace și numai în ea sensul creștin și românesc al vieții noastre ».

D. Teodor Murășanu, redactorul revistei, publică un ciclu de poeme cu tematică românească. « Pe unde cresc stejarii înalți », « Răpirea Ilenei », « În țara lui Gelu Domn » și « Destin », în care alături de evocarea unui trecut falnic se arată tristețile din țara lui Gelu Domn, unde

« Nimeni nu mai are somn
Vântul nu-și mai află locul
Lumii i-a murit norocul.

Timpul trist și uniform
 Păsările-l plâng și-l dorm
 Bacii 'n lăzi și-au ascuns brâul
 Căii nu-și mai mușcă frâul.

Peste umbra din păduri
 Luna 'n dalbii ei conduri
 Ca 'ntr'o luntre nevăzută
 Trece galbenă și mută
 Doar cu-al razelor fuior
 Mai mângâie rar vreun dor
 Ori mai smulge-un plâns cu șoapte
 Murmurat de grâne coapte
 Și-l preschimbă 'n repezi ploii
 Să se-audă pân' la noi... !

† ECATERINA N. IORGA

Vremea — Anul XIII — Nr. 629 — 30 Noembrie 1941

D. Barbu Teodorescu scrie, într'un articol cald de viața amintirilor, despre Ecaterina Nicolae Iorga, moartă la sfârșitul lunii Noembrie 1941.

Cităm următoarele:

« S'a stins din viață tovarășa de bucurii și suferință a lui Nicolae Iorga cu două zile înainte de a se împlini anul dela moartea soțului său.

Ecaterina N. Iorga purta în sufletul și privirea sa tot ce a avut mai bun Ardealul. Soră a vestitului slavist Ion Bogdan și a cunoscutului istoric literar Gh. Bogdan-Duică, Ecaterina N. Iorga purta cu sine înțelepciunea, mândria și suferința Ardealului nostru. Viața sa a fost mai mult un calvar decât un făgaș al bucuriilor. Trebuia să-și împartă ziua între grijile pentru soțul său și dragostea și îngrijirea pentru întreaga familie. De o parte, soțul îi cerea să-l ajute, atât cât putea ajuta o femeie pe un savant ca Nicolae Iorga: să-i țină corespondența, să-i copieze documente, să pregătească drumurile în străinătate sau în țară, dar, mai ales, să-i asculte păsurile zilnice. De altă parte, o casă plină de copii, cu mari greutateși materiale, cu nenumărate obligații sociale, cădeau tot în sarcina sa. Ecaterina N. Iorga trebuia să dea copiilor săi dragostea unui suflet îmbelșugat, pentru ca ei să nu simtă lipsa tatălui, care nu cunoștea în viață decât dragostea pentru preocupările lui științifice. Trebuia să fie mai întâi secretara soțului său și numai în clipe trecătoare mama copiilor săi, pe care i-a iubit, i-a îngrijit și i-a îndrumat cum rar i se va găsi pereche. A trăit clipe de înaltă emoție și mândrie, când Nicolae Iorga era elogiât și sărbătorit la congresele internaționale și la Curțile domnești, după cum a trăit clipe de mari dureri când vedea cum soțul său era lovit sau insultat.

A trăit o viață modestă, veșnic în umbra soțului său, numai cu dorința de a-l ajuta. Ținuta sa fizică îi da o mare prestanță prin părul său albit de timpuriu și blândetea privirii.

De câțva timp era suferindă, dar boala s'a agravat de când soțul său a fost ucis. De atunci, Ecaterina Iorga nu a mai simțit că trăește. Zi de zi, ceas de ceas, clipă de clipă, uitându-și suferințele trupești, s'a chinuit un an de zile în amintirea tragicelor evenimente dela 27 Noembrie 1940. Acea care nu trăise un moment separată de soțul său, aceea care minută de minută purta grija nevoilor zilnice ale lui Nicolae Iorga, a trebuit să trăiască apoi un an, desigur pentru dânsa un secol de chinuri groaznice, în care continuu îi apărea în față uriașa figură a lui Iorga ».

LUCRĂRI DE BLAGA ȘI DRĂGOIU VĂZUTE DE UN INTELECTUAL GERMAN

Țara — Sibiu — Anul I — Nr. 189 — 28 Noembrie 1941

Vizitând Timișoara, în calitate de trimis al Institutului Român din Germania, spre a se documenta asupra teatrului și operei românești, d. dr. Walter Falk, directorul Teatrului din Elbing, a asistat la reprezentațiile date de Teatrul Național și Opera Română din Cluj, actualmente la Timișoara, urmărind mai cu seamă drama d-lui Lucian Blaga *Daria* și opera lui Sabin Drăgoi *Năpasta*.

Cităm impresiile d-lui Dr. Falk despre aceste reprezentații:

« Impresiile ce am cules în drumul parcurs prin minunata d-voastră țară, mi le-am completat astă seară la spectacolul « Daria », drama poetului de mare rezonanță artistică în Germania și care este filozoful și omul de înaltă cultură, d. Lucian Blaga. Cu această ocaziune, am avut și de această dată prilejul să constat cât de falsă și nedreaptă este părerea, pe care încearcă unii s'o lanseze despre România. Am verificat — în fața unei piese de subtilă analiză psihologică — reacțiunea spectacolului. Ea a fost promptă, acolo unde a trebuit. Totodată, am remarcat consolidarea păturilor sociale din România, într'o sală de teatru, fenomen cu nimic diferențiat de cele ce se întâmplă în Germania și care dovedește — în lumina realității — gradul de civilizație al țării.

Desvoltarea teatrului în România, nu o cunosc, dar spectacolul « Daria » mi-a plăcut mult. Regia a fost făcută cu o idee hotărâtă, ceea ce dovedește că regisorul Ionel Olteanu își cunoaște pe deplin meseria.

După factura interpretării, am observat la d-sa școala germană de Vest, specifică ținutului Düsseldorf. Este evident că în Germania cultura punerii în scenă a evoluat, lucru de care va ține seamă evoluția teatrului românesc.

Drama « Daria », este o lucrare omogenă și cu multă disciplină artistică. Realizarea actorilor a fost de aceeași evidentă factură ».

« Năpasta » este operă foarte originală, care produce o profundă impresie prin faptul că este crescută din pământul românesc. Pentru Germani, operă

«Năpasta» are o mai mare însemnătate întrucât este un produs național românesc, fără a avea influențe străine și nefiind inspirată de occident.

Nu găsim în ea, de exemplu, elemente franceze, germane sau engleze, ci este pur națională, ceea ce evidențiază caracterul apreciat de curentul național-socialist, adică un puternic cult al specificului național.

Nu cunosc în amănunțime creația muzicală a Românilor, despre care mi s'a spus că este o muzică de factură înaltă, a cărei bază este cântecul popular românesc. Interesant e că muzica din «Năpasta» este mai mult epică decât dramatică, iar contrastul dintre muzică și ceea ce se petrece pe scenă, deși este destul de evident, nu-i supărător, chiar dimpotrivă mărește interesul asupra valorii artistice a operei, dându-ne stările sufletești într'o pictură vie.

Eroul Ion din «Năpasta», reprezintă ceva din specificul spiritului românesc, care prin primitivitatea lui devine mai apropiat de ideea dumnezeirii.

Când spun acest lucru, mă gândesc la Găman din «Meșterul Manole» al lui Lucian Blaga, considerat specific românesc și cu care Ion are multe asemănări.

«Am toată încrederea că opera «Năpasta» va fi reprezentată în Germania, cu mici modificări în ceea ce privește partea psihologică, tocmai pentru a adânci mai mult caracterul sufletesc și național al poporului român. Imi voi da toată silința de a o reprezenta întâi pe o scenă mai mare ca cea din Elbing».

NOILE SENSURI ALE REALITĂȚII ROMÂNEȘTI

Meșterul Manole — Anul III — N-rile 5-6 — Noembrie-Decembrie 1941

Revista *Meșterul Manole*, condusă de d-nii Ovid Caledoniu și Vintilă Horia și având ca prim-redactor pe d. Ion Șugariu, închină ultimul număr problemelor ridicate de actuala stare de luptă și glorie a neamului nostru.

În articolul «Justificarea prezenței noastre», d. Ovid Caledoniu demonstrează că participarea României la cruciada spirituală împotriva bolșevismului realizează «întinderea României până acolo unde există spirit și energie românească», dovedind astfel că țara noastră «nu cunoaște limite în luptă» și este caracterizată de o corectitudine morală, fiind pavăza vieții spirituale din Sud-Estul european, unde ea va da, odată cu liniștirea vremii, sens de viață nouă, desvoltat de sigur din cultura noastră care triumfă și trebuie să triumfe peste întunerecul cu care amenințau vrăjmașii noștri.

D. Vintilă Horia, în articolul «Imperialisme și Imperii», arată că frontiera europeană dela răsărit nu e în siguranță nici după dispariția comunismului, rostul României fiind deci permanent pentru a apăra Europa și a nu lăsa ca în locul comunismului să se instaureze alte imperialisme, ca acela ucraianian, de pildă, asupra căruia aduce interesante date. «În Europa actuală paznicul dela hotarul cel mai primejdios al continentului, trebuie să-și spună cuvântul. Acesta este imperialismul nostru! Cele douăzeci și ceva de milioane de Români, așezate în pragul acestei Asii care nu încetează să se frământa, trebuiesc ascultate».

D. Petru P. Ionescu semnează un articol asupra ortodoxismului, ignorat mai totdeauna de cărturarii catolici sau voit confundat în ceea ce are unic și de preț cu catolicismul. Autorul încearcă a defini caracterele ortodoxismului și ale catolicismului, pentru a stabili diferența și viitorul lor.

Pe aceeași linie de preocupări naționale își exprimă aceeași încredere în destinul neamului nostru, articolul d-lui C. N. Negoiaș.

În restul revistei multe însemnări, care dovedesc atenția tinerilor colaboratori față de ceea ce este semnificativ pentru cultura și destinul României, precum și dragostea lor curată pentru țara încercată și triumfătoare, căreia îi văd, pe bună dreptate, orizonturile falnice.

Meșterul Manole este o revistă de sigur tinerească, al cărei colaboratori sunt în curs de formare și care se deosebesc prin entuziasmul și convingerea cu care luptă pentru promovarea unui spirit românesc cât mai creator și mai falnic. Aceasta trebuie văzut înainte de toate, când îi urmărești. Restul va veni cu timpul, căci vocația de scriitori și cărturari nu le lipsește.

Ocupându-ne, într'un număr trecut, de desenele de pe front ale artiștilor mobilizați, expuse la Salonul Oficial, observam că, în ciuda însușirilor și expresiilor artistice dovedite și cu acest prilej, pictorii și desenatorii noștri nu pot trece lesne dela contemplația naturii la drama spiritului, la pătrunderea și descifrarea sufletului omenesc, la descrierea acelor acțiuni complexe și caracteristice care să exprime un ethos semnificativ. Acolo unde ne așteptam să reiasă în primul plan acțiunea omului și experiența luptătorului, fiorul morții și izbânda vieții și a neamului, tot natura și casele, tot peisajul și atitudinile plastice izolate predominau.

Același lucru, ceva mai atenuat, îl constatăm și cu prilejul vizitelor făcute la *Expoziția Armatei*, organizată în rotonda Ateneului Român de către Secția de Propagandă a Marelui Stat Major. În sine, expoziția a fost bine organizată și artiștii cari expun sunt nume prețuite, ceea ce ne arată că oficialitatea a aplicat principiul selecției, încredințând cui se cuvenea misiunea de a reda în imagini acțiunile și momentele vrednice de neuitare.

Dar războiul cu mișcarea și efectele lui impune altfel de viziuni și probleme decât acelea cu care s'au

deprins pictorii vremii noastre, meșteri în naturi moarte și peisaje fără oameni, în nuduri fără suflet și în chipuri fără dramă metafizică. Descrierea sau măcar evocarea episoadelor unui război cere artistului multiple și dificile însușiri, pe care să le contopească într'o adevărată compoziție. Ii cere să aibă știința de a reda mișcarea maselor sau grupelor de oameni în marș sau la atac, puzința de a desena animale și mai ales cai, ale căror mișcări și volume sunt atât de grele încât cer studii speciale; în fine, să exprime pe chipurile soldaților marile sentimente și stări sufletești pe care ei le încearcă: avântul, spaima, încordarea, sforțarea, înfrățirea cu moartea, bucuria triumfului, etc. Insuși peisajul și chiar apa și cerul trebuiesc potențate în funcție de sentimentele pe care le încearcă luptătorul, artistul trebuind să ne facă să vedem totul cu ochii și simțămintele acelora care trăesc starea războinică. Numai astfel forma estetică poate împărtăși cu adevărat și trainic ceea ce e semnificativ în marea acțiune națională care se cheamă războiul.

Urmărind mai ales desenele, colorate sau nu, dela Ateneu, privitorul este pătruns de marea încercare la care au fost supuși artiștii români și cât de folositoare le va fi această

experiență. Schițele expuse acolo pun, în primul rând, o problemă care nu se mai putea trece: artiștii trebuie să-și lărgească viziunile și să-și desăvârșească tehnicile pentru a exprima în forme nepieritoare complexitatea și măreția experienței. Și tot schițele expuse la *Expoziția Armatei* ne indică uneori că ei au început să-și pună această problemă. Iată-l, de pildă, pe coloristul Al. Ciucurencu, străduindu-se să surprindă, el, autorul atâtor naturi moarte, de-o rafinată imaterialitate, înaintarea infanteriei peste Nistru sau dinamica unui atelaj (N-rile 33 și 49). Acelaș lucru îl observăm și la coloristii Gh. Vânătoru și Gh. Zlotescu. Mai ales primul își pune probleme de mișcare și de dinamism total. Iar cel mai de seamă dintre artiștii care expun, d. Lucian Grigorescu, fruntașul generației de pictori ajunsă acum la maturitate, încă aduce un plus față de lucrările sale anterioare.

D-sa expune douăzeci de acuarele cu aspecte din zona de război, viziuni cu pontoane peste Nistru, fragmente din portul Odesei, străzi și clădiri distruse, biserici devastate de bolșevici, toate nespuse de picturale, întocmite cu elemente expresiv grupate sau orânduite ca în cele mai bune lucrări ale sale. Dar chiar dacă și aici totul este văzut pictural, ca în oricare tablou sau acuarelă a pictorului, indiferent de subiect, specificitatea noii experiențe reiese din gravitatea și majestatea coloritului, din tonalitățile și nuanțele impuse nu numai muzical, ca odinioară, ci dintr'o nouă conștiință, dintr'un sentiment esențial. Însăși natura și forfoteala oamenilor, străzile acelea distruse și dealurile verzi și cerul de-un grav

albastru tălmăcesc o dramă, exprimă cutremurarea unei acțiuni ce s'a isprăvit sau este pe cale să înceapă. Aspectelor încă mai mult statice pictorul le-a adus suflul războiului, proiectându-le prin el. E maximum de participare la sguduitoarea experiență, pentru un artist interesat în alte probleme picturale decât aceea a mișcării obișnuite și a liniilor ce delimitează obiectele. Toate noile viziuni ale d-lui Lucian Grigorescu sunt pătrunse de un sentiment dramatic, exprimând parcă o înseninare după furtună. E drama cuceritorului, care-și contemplă cu înțelegere fapta împlinită.

O atenție specială, în această ordine de idei, merită și compozițiile d-lui Iosif Illiu, care expune mai ales în partea centrală a expoziției, pe panourile *Expoziției Aviației*. D-sa a încercat până acum diferite tehnici și metode de expresie, sub înrâurirea școlii contemporane, dela Matisse la suprarealiști, chiar și acum putându-se urmări influența directă a unui Dufy sau Dali. Totuși, cele șapte tablouri expuse la *Expoziția Aviației*, lucrări de mari dimensiuni, majoritatea proiectând ravagiile făcute de război sau de luptele ce s'au sfârșit, posedă o mare putere de sugestie. Case albe ca niște spectre sau un avion roșiatic prăvălit ca un uriaș răsar în tablouri colorate verzui, așa cum este suprafața apelor stătute, în care totul sugerează otrava și moartea. Ceva apocaliptic, de sigur, în toate aceste viziuni colorate ca la Breughel sau la unii suprarealiști, dar toate adecvat întrebuițate pentru a proiecta tragicul necesar al războiului, lupta dintre viață și moarte.

Ne-am ocupat în legătură cu *Expoziția Armatei* și *Expoziția Aviației*

din rotonda Ateneului mai ales de putința artiștilor noștri de a exprima experiența războiului și de anumite virtuți, care ar putea fi mâine actualizate. Dar expozițiile cuprind și alte elemente, care le fac tot atât de interesante. Numeroase fotografii întocmite rememorează marile momente și acțiuni din război. Patru statui de ostași, lucrute de sculptorii Ion Popovici și I. Tureacă, migăloase gravuri și ingenioase proiecte de afiș completează bogăția acestei expoziții, care ar merita să fie transportată în toate centrele țării. Pe lângă cei menționați mai sus, expun și alți artiști, dintre care numim pe d-nii Ion Anestin, D. Checais (un nume care începe să se impună, gravor și colorist sensibil), Ion Giurgea, Sorin Ionescu, Al. Istrati, Ion Musculeanu (merituos, deși prea îndatorat d-lui Lucian Grigorescu), Gh. Popescu, St. Popescu-Ghimpăși, V. Rădulescu, T. Romanai, Anatol Vulpe și Șerban Zainea.

Petru Comarnescu

Evenimentele din primăvara aceasta au adus în Balcani, pe primul plan, o mulțime de probleme etnice și teritoriale a căror importanță este evidentă. Ele trebuie să se rezolve printr'o pătrundere clară a împrejurărilor și o dreaptă judecare a situațiilor speciale, ce se cuvin diferitelor grupări de popoare.

Bazat pe o cunoștință exactă a literaturii de specialitate, Dr. Fritz Ruland, susține aceasta în articolul *Rumänisches Volkstum auf der Balkanhalbinsel*, apărut în revista *«Volkstum im Südosten»*, Viena, anul XVIII, Iunie, 1941.

Cercetătorul german vrea să facă o prezentare generală a Românilor din

Peninsula Balcanică. Intocmind, pe bază de citate, un scurt istoric, pomeneste principalele păreri ale diferiți or cercetători, privind pelegrinările și schimbările de reședință ale acestor Români, rezistența lor în locurile mai ferite, păstoritul și comerțul de mare suprafață de care l-au făcut mai ales în trecut.

De importanță mai actuală este partea intitulată *Die Rumänen der Balkanhalbinsel im Spiegel der Statistik*, o comparație obiectivă între diferitele statistici. Reținem o paralelă semnificativă. Autorul constată că dela 1880 la 1910 statisticele oficiale ungare arată o scădere continuă a tuturor minorităților Statului ungar. Spune apoi că în statisticele bulgare se poate constata același lucru. Citând părți din statisticele oficiale arată cum a scăzut numărul Românilor din Bulgaria până când în 1938 în *«Annuaire statistique»*, nici nu mai sunt pomeniți; totuși după aprecierile lingvistice făcute la 1930 numărul lor trece peste o sută de mii. În continuare, spune că și în privința Românilor recunoașterea naționalității lor în Balcani n'a ajuns la o completă și mulțumitoare clarificare.

Evenimentele din Balcani, crede autorul, vor constitui o altă situație. Ele se referă în mare măsură și la grupările poporane române, care reprezintă un prețios element constructiv al acestui spațiu. Pozițiunea lor pretinde ca odată cuprinse în statele majoritare să li se dea posibilitatea dezvoltării și păstrării specificului lor etnic.

Ținem să accentuăm această părere a cercetătorului german, care astfel înlătură sau combate multe teorii egoiste și ambiții înguste și deșarte.

Caius Yiga

Se observă în istoria unor națiuni că, dacă au rezistat vitregiilor vremii, aceasta se datorește în primul rând solidității și solidarității culturii lor naționale. E vorba de înmănușarea într'un tot indestructibil a tuturor fenomenelor culturale, dela ivirea celor dintâi și până la cele din urmă. Dacă pe plan politic și militar sunt înșeușieri silitate, pe plan cultural, la un neam cu tradiție culturală, lucrul acesta e imposibil. Când forța armelor e frântă, singura care mai poate aduce salvarea dela pieire e forța culturii naționale. O cultură națională însă nu poate fi înșeușată din fenomene izolate forțat, din fragmentări voite, din neglijaarea muncii în trecut, fie oricât de modestă. Patrimoniul cultural este format din toate manifestările de acest ordin, dela cei dintâi scriitori de slovă, până la creațiile artistice de slavă și operele de știință reală. A lăsa la o parte, ca neînsemnate și după criterii arbitrare, din rezervele acestea de cultură, înșeușează a tăia și arunca, fără seamă și înșeușegere, bucăți din ființa intelectuală a neamului. De altfel, este știut că, la noi ca și în altă parte, cei mai mari creatori au fost adânc împlântați în cultura neamului lor, sub toate aspectele ei. Eminescu de pildă nu s'a lăsat împins numai de o searbădă inspirație poetică. Pregătirea și cultura lui au fost excepționale. Comunicăm aci, pentru curiozitate, încă un amănunt. Între incunabulele Bibliotecii Universității din Iași există și primul volum din *Vieașa și petrecerea svinșilor* lui Dosoftei. Primele pagini tipărite lipsesc, iar pe pagina liminară albă dela început, am remarcat, printre alte în-

semnări, această notiță semnată de Eminescu: «Această carte: *Petrecerea svinșilor sau Prologul*, compusă și compilată de Mitropolitul Dosoftei a fost tipărită în Iași în anul 1682 sub domnia lui Duca-Vodă. Completă este în două volume. Acesta de față este cel întâiu ». Notița spune totul. Eminescu, care cunoștea înalte creații de artă apusene, s'a aplecat cu deosebit interes și peste paginile vechilor noastre tipărituri, pentru cari și astăzi trebuie să se caute unele precizări. De aceea, notăm cu plăcere aci două contribuții interesante cu privire la trecutul nostru cultural.

Const. Solomon, cercetător pasionat, publică în *Arhiva românească*, t. VI (1941): *Contribuții la cunoașterea vechilor tipărituri românești* (și în extras, București, 1941, 17 p.). În acest articol autorul aduce unele întregiri și corectări, de cari are nevoie *Bibliografia românească veche*, întregiri și corectări la cari lucrează de altfel și Dan Simonescu, într'un ultim volum al *Bibliografiei*. Pe bună dreptate, autorul afirmă că vor mai fi încă multe lucruri de completat și de aci înainte, fiindcă n'au ieșit încă la lumină toate tipăriturile câte stau ascunse prin mănăstiri și vechi instituții de cultură. D-sa semnalează exemplare nouă din *Cartea românească de învățatură* a lui Varlaam, dintr'un *Triod*, tipărit la București în 1746 și dintr'un alt *Triod*, tipărit tot la București în 1768.

Exemplarele din *Cartea românească de învățatură* nu sunt prea multe. Cartea în genere e tipărită cu negru și roșu și datată 1643, dar s'au găsit exemplare tipărite numai cu negru și cu data 1641. S'a opinat de I. Bianu și N. Hodoș (*Bibliografia românească veche*, I, p. 536), că în

fond e aceeași tipăritură, începută în 1641 și terminată în 1643. Chestiunea rămâne totuși pentru noi deschisă. C. Solomon a descoperit un nou exemplar în biserica lui Gavril Conachi din Lărgășeni—Tecuci, care are de pildă 4 foi nenumerotate la sfârșit, nu 3, ca exemplarul descris de autorii *Bibliografiei*. A patra foaie are și ea însemnătatea ei. Sunt date încă amănunte de preț, cari vor fi de folos pentru studiul acestei tipărituri importante.

O largă descriere dă autorul pentru *Triodul* tipărit la București în 7255 (1746), pe care I. Bianu și N. Hodoș nu l-au avut în mână, ci l-au înregistrat după o publicație veche a lui Vasile Popp (*Disertație despre Tipografiile românești*, Sibiu, 1838, p. 66) Popp e, ni se pare, profesorul pe care l-a adus Gh. Asachi din Transilvania la seminarul Socola. Se precizează, după exemplarul descoperit de autor la Biserica Precista din Tecuci, că tipărirea s'a făcut în 1746, nu 1747, cum s'a trecut în *Bibliografia rom. veche* (« Tipăritu-s'au în anul dela mântuirea lumii 1746 », f. 335 v.). Autorul înclină să creadă că acest *Triod* e o retipărire a celui apărut la Râmnic în 1731. Gravurile însă și majoritatea frontispiciilor sunt aceleași ca în *Triodul* dela București, 1700. O examinare atentă credem că ar duce la precizări interesante.

O altă descoperire interesantă a făcut-o autorul în Biblioteca comunală din Tecuci, unde a găsit un exemplar complet al *Triodului* tipărit la București în 7277 (1768). I. Bianu și N. Hodoș au descris în *Bibliografie* un exemplar căruia îi lipsea prefața și ultimele 8 foi. De aci și datarea greșită de 1769 (anul dela creația lumii poate fi interpretat deosebit,

dacă nu se cunoaște și luna, căci anul acesta începea la 1 Septembrie). Datarea precisă e trecută pe ultima foaie: 7 Noembrie 1768. Acest text este o nouă ediție a *Triodului* dela București, 1746, pomenit mai sus, dar gravurile, afară de una, sunt după alte clișee, inferioare. Se dă prefața în extenso. Trebuie să notăm, că dela publicarea *Bibliografiei* de Bianu și Hodoș s'au mai descoperit și alte exemplare.

Ion Const. Chițimia

Opera « pentru copii și oameni mari » a d-lui Alexandru Zirra, *Capra cu trei iezi*, recent cântată pe scena Operii Române, pune, înainte de orice, problema humorului în muzică. După cum se știe, muzica este mai puțin susceptibilă decât alte arte de a descrie realitatea înconjurătoare sau de a-i interpreta ridicolul și nepotrivirile, sugerând acel haz de ne-caz sau acea refugiere în fantazie, prin care imaginația compensează amărăciunea. Dintre marii compozitori ne amintim totuși că Rossini, Schubert, Richard Strauss și Stravinski, iar dintre ai noștri d. M. Jora au izbutit în unele compoziții să exprime comicul și humorul printr'o ingenioasă întrebuintare a unor instrumente stridente sau țipătoare, prin parodii și parafrazări, prin disonanțe și armonizări voit groțești și bombastice, ajungând astfel la sugestive și rafinate simboluți, care stârnesc râsul și mai adesea surâsul. E ceea ce ne așteptam că va fi și în cazul prezentării muzicale a poveștii lui Ion Creangă, a cărei acțiune se petrece în lumea animalelor și unde, prin urmare, este loc pentru oricâtă fantazie sonoră, invenție in-

strumentală și mișcare de ritmică sălbăticie.

Dacă libretul d-lui Zirra a respectat aproape în totul convenția fabulei și numai în actul al doilea capra și iedul cel mic își amintesc că există și oameni, ba chiar și de Ion Creangă, noi neînțelegând bine rostul acestei inutile schimbări de plan, în schimb muzica operei este mai tot timpul o proiectare a lirismului omenesc în lumea animală. Cu alte cuvinte, pe când libretul interpretează prin animale adevărurile omenesti, partitura muzicală descrie și evocă sentimentele și apucăturile animalelor prin oameni și în felul oamenilor, printr'o seamă de curate și naive cântece de copii sau prin jocuri și cântece de dor, de care abundă folclorul nostru.

Fără a voi să micșorăm valoarea muzicii d-lui Al. Zirra, constatăm numai că lumea animală a fost muzical tratată ca și lumea oamenilor, deci autorul nu a profitat în deajuns de cadrul specific al poveștii lui Ion Creangă pentru a ne da o compoziție în care fiecare animal-erou să-și aibă muzical definită ființa, iar conflictele să posedă o ritmică și o sonoritate cât mai animală. Lucrul era totuși posibil, dacă autorul ar fi întrebuițat o instrumentație mai complexă și armonizări mai rafinate, redând și mai ales sugerând răgetele, mărâitul, urletele animalelor sătule sau flămânde, dinamica grațioasă a ieșilor, greoaie a ursului, felină a cumetrei vulpe, piezișe a lupului viclean, urzind astfel o adevărată fantazie muzicală adecvată lumii animale, așa cum uneori se reușește în filmele lui Walt Disney, unde jazzul este întrebuițat cu tot dinamismul și coloritul său, chiar dacă în ma-

terie de desen se stăruie încă într'un naturalism mediocr, cum nu s'ar întâmpla dacă producătorii de filme s'ar gândi să urmeze atmosfera unui Breughel sau Daumier și muzicalitatea unui Strawinski sau Armstrong.

Departa de a avea puterea sugestivă a muzicii cu copii și pentru copii a lui Schumann și Debussy, muzica d-lui Zirra își are farmecul ei, fiind pe linia romantismului liric italian, chiar dacă are și unele accente impresioniste, contopind organic și cu destulă vervă și duioșie numeroase cântece populare, cântece de copii sau de dor, colinde și jocuri vii, dela melodia bine cunoscută « trei iezi cucueși » la « frunză verde ca pelinul ». Fără să ajungă la măreția și unitatea dintre text și muzică pe care le-a dovedit în opera dramatică *Alexandru Lăpușneanu*, de sigur cea mai realizată operă românească, în afară poate de *Oedip* pe care nu am auzit-o, *Capra cu trei iezi* rămâne și ea o lucrare evoluată, cu multe momente inspirate și cu o continuă vervă și vioiciune, plină de o bătrânească și moldovenească duioșie, care are, de sigur, și ceva din tradiția în care se scriau odinioară partiturile cântonetelor lui Alecsandri și mai ales acea *Baba Hârca* a lui Millo, căreia Flechtenmacher a știut să-i dea o rezonanță autohtonă, fapt pentru care ar merita să fie cântată la Opera Română, măcar în matineele pentru copii.

Referindu-ne tot la muzica recentei opere a d-lui Zirra, remarcăm că mai ales actul al treilea are momente de-o mare bogăție melodică și ritmică. Dacă muzica lăncezește tocmai în momentul când lupul se prăvale în groapa pregătită, în schimb corul dobitoacelor poftite la ospățul

fatal lupului și jocurile finale, mai cu seamă dansul berzelor, sunt de-o excepțională plinătate sonoră, de-o ritmică apropiată de biologic și de-un colorit sentimental, expresiv în totul pentru arta românească. Aici cu adevărat a reușit autorul să se transpună în *Weltanschauungul* animal, pe care și l-a propus sub semnul înțelepciunii sfătoase și duiosului humor al lui Ion Creangă, al cărui text a fost respectat în întregime, cu excepția că pe când la Creangă cei doi iezi mâncați de lup rămân bun mâncați, la d. Zirra ei sunt scoși din burta lupului și aduși la viață, pentru mama și fratele cel cuminte. Lapidarea lupului din povestea lui Creangă ar fi prilejuit d-lui Zirra un final mai dramatic decât *happy-endul* pe care l-a preferat, poate pentru a nu întrista pe copii, pentru a căror veselire aduce la urmă fericit ritmatele dansuri și colorata încheiere nostalgică a «frunzei verde ca pelinul».

Opera aceasta, spre deosebire de *Alexandru Lăpușneanu*, pe care am situat-o pe linia artei post-wagneriene tocmai pentru că este o adevărată dramă muzicală, între text și muzică fiind o unitară și monumentală contopire, — urmează mai curând stilul operei italiene, unde adesea stăruie o nepotrivire între acțiunea de pe scenă și caracterul muzicii, mai ales al orchestrației. (Ca împărțire a acțiunii, primele două acte ar putea alcătui unul singur). În totul, muzica este superioară libretului, unele texte ca acela al diplomației putând câștiga dacă s'ar fi cerut concursul unui poet sau humorist, precum intenția ironistă că tocmai lupul intonează Marseilleza s'ar fi realizat dacă imnul libertății și

al egalității ar fi fost cântat cu disonanțe, sugerând falsitatea aceluia care se prevala de el.

Opera Română a făcut serioase și merituoase eforturi în alegerea interpreților și pentru punerea în scenă. Am fi preferat totuși ca excelența idee de a îmbrăca în costume țărănești pe capră și iezi, care purtau numai capul de animal, ar fi fost dusă mai departe, în sensul de a stiliza toate costumele și decorurile pe linia imaginației populare, înfățișând animalele și mai ales păsările nu ca la muzeu, ci așa cum apar ele în ceramica, scoarțele și desenele poporului nostru, unde imaginația este mai bogată și mai semnificativă, colorile mai vii, volumele mai simple și totuși mai expresive. În balade și povești privighetorile sunt lăutarii, iar nu ciorile, care simbolizează pe țiganii-lăutari. Nu înțelegem, de asemenea, de ce vulpea purta rochie de tafta, ca o cochetă Traviata, când și ea face parte din țărăneasca închipuire a lui Creangă, viclenia ei fiind o însușire naturală.

În totul, spectacolul Operei Române constituie o dată memorabilă, iar d. Al. Zirra și-a întărit, încă odată, locul de fruntaș în crearea adevăratei opere românești.

Petru Comarnescu

Problema Românilor din Timoc este de cea mai mare actualitate pentru Neamul Românesc, cu atât mai mult cu cât, date fiind raporturile noastre de așa zisă «prietenie» cu Sârbii, noi am neglijat complet pe acești frați. Și «prieteni» noștri Sârbi au avut toată grija să persecute în toate domeniile pe frații rămași în robia lor. Numai astfel ne putem

explica cum aproape jumătate de milion de Români din Valea Timocului trebuie să asculte și acum liturghia în limba străină, iar în școale să învețe limba sârbească. Tratamentul aplicat Românilor de către foștii noștri « aliați » era printre cel mai tiranic și răuvoitor. Acuma, când toate popoarele care alcătuiau fostul stat hibrid jugoslav și-au căpătat independența și autonomia, este normal ca și chestiunea celor aproape un milion de Români din Banatul robit, Valea Timocului, Bacica și celelalte provincii sârbești să se impună din nou cercetătorilor și oamenilor politici.

În acest sens, lucrarea d-lui Prof. N. A. Constantinescu despre « Chestiunea Timoceană » va trebui cunoscută de oricine se interesează de destinele acestui neam, mai ales ținând seamă că este cea mai documentată și sistematică lucrare ce s'a scris până în prezent despre Români din Valea Timocului.

Din punct de vedere geografic, luând ca bază afirmațiile învățatului bulgar Șt. Romanski, care susține că « în tot cursul ei dela Baziaș până la Vidin, Dunărea nu face hotar pentru poporul român », d. Constantinescu ne dovedește că atât în trecut cât și în prezent Dunărea, de parte de a fi fost un hotar natural al expansiunii noastre, a fost « o axă a vieții românești ». Însăși situația geografică a ținutului timocean, strâns legat de Banat, iar ca relief întors cu spatele către Serbia și cu fața către Oltenia, ne dovedește menținerea populației românești de-a-lungul veacurilor.

Astfel Timocul este « o mare provincie românească ce se întindea odinioară ca un bloc compact dela Bel-

grad până la Lescovaț și Pirost spre sud, iar spre răsărit, îngustându-se dela cotul Dunării, dela Arcear, se prelungea cu o fâșie bifurcată, pe malul drept al fluviului până la Vrața la Plevna și Șiștov » (p. 19).

Prezența neamului românesc în aceste locuri a fost semnalată de toți cercetătorii, începând cu secolul al XVIII-lea. Dintre streini amintim pe Contele Marsigli, geograful Philippide, geologul ungar Iosif Szabo, G. Legean, Karl Sax, F. Konitz, Jirecek, Emil Picot, B. Jakšici, Milicevici, D. Kerici, I. Vuici, L. Kovacovici, L. Ioanovici, J. Cvijici, St. Novacovici, G. Weingang, T. Georgevici, Gambetta, St. Romanski, etc. Iar dintre Români avem pe D. Cantemir, N. Bălcescu, G. Căliman, M. Eminescu, care propunea înființarea mitropoliei Proilavului pe seama lor, Samoil Dragșin, predicator în aceste locuri, C. Constante (Dela Timoc), profesorul Vâlsan, Leon Boga și Emanoil Bucuța.

Dintre oamenii politici, Gambetta era pentru anexarea Timocului la România; acelaș lucru l-au urmărit și Regele Carol I și Mihail Kogălniceanu fără să reușească, iar după război d. Sever Bocu, în nenumărate rânduri prin presă și parlament, a reactualizat din punct de vedere politic și cultural problema Românilor din Serbia, având o atitudine hotărâtă și demnă.

Din punct de vedere al vechimii Românilor timoceni avem dovezi de ordin geografic, toponimic, filologic și etnografic, care ne arată că avem un fenomen de continuitate și expansiune a neamului românesc în aceste locuri, care face din Banat și regiunea Timocului « o mare provincie etnografică (unitate în grai,

costum și datini) tăiată pe mijloc de Dunăre, care în această regiune muntoasă nu desparte cele două ținuturi românești, cum ne spun și geografii, ci dimpotrivă le unește » (p. 46).

n ceea ce privește istoria timoceană, d. Constantinescu, în urma cercetărilor critice ajunge la concluzia că « sub raportul politic ținutul timocean a tins la singularizare, la izolarea sa de către regiunea ocupată de Sârbi și sârbizată pe la începutul Evului Mediu, izbutind să-și dea în două rânduri o formă de stat separatist, care a gravitat spre statul muntean din stânga Dunării, cu care chiar a fost unit pentru câțiva ani ». Statul liber al Timocului poate fi datat între cca. 1280—1397, în timpul când la Vidin era sediul unui țar. Anexarea acestui țarat s'a făcut între 1363—1369 de către Vlaicu Vodă, domnul Munteniei. La 1377, în urma luptei dela Nicopole, țaratul Vidinului este transformat în șangeac, apoi în Pașalâc cu o largă autonomie, în care calitate a stat până în 1883, când a fost cedat de Turcia Serbiei.

Deci până în secolul al XIX-lea « Statul sârbesc n'a înglobat niciodată în cursul dezvoltării sale firești... regiunea timoceană » (p. 52).

Abia între 1820—1833, în urma acțiunii lui Miloș Obrenovici, prin usurpare, cu ajutorul Rusiei « se înfăptui cea mai revoltătoare încălcare a dreptului național din Peninsula Balcanică, din partea unui stat tânăr, care el singur se ridicase pe temeiul principiului național: înglobarea prin silnicie a unui larg teritoriu, strein de solul sârbesc și de dreptul istoric al Serbiei, ba chiar împotriva voinței clar manifestate a populației majoritare, stăpână de veacuri pe acel teritoriu, în care Sârbii se găseau într'o

înfimă majoritate, ca noi veniți din părțile de peste Morava » (p. 77).

Posedând o vastă bibliografie de specialitate, cunoscând bine împrejurările istorice ale evoluției neamului românesc din Timoc, îndreptând — bazat pe documente — afirmațiile tendențioase ale Sârbilor, d. Constantinescu a reușit să ne dea cea mai sistematică și actuală lucrare privitoare la trecutul neamului românesc din Serbia. Căci trebuie să nu se uite că România nu poate lăsa în voia sorții pe Românii din Banatul robit și pe cei din Timoc.

I. D. Suciu

Centenarul morții lui Herbart a prilejuit și la noi o seamă de puternice ecouri, dintre cari ne oprim deocamdată asupra cuprinzătorului sintetic studiu al prof. I. C. Petrescu despre « *Herbart și pedagogia românească* » publicat, cu un rezumat în nemțește, în Nr. 3 al « *Revistei limbii și culturii germane* » (1941 Oct.—Dec.).

Ni se schițează mai întâi în linii mari, dar sigure, structura sistemului herbartian, adăugându-se apoi și corespondențele cu spiritul veacului trecut și reținându-se cum până valoarele pozitive și permanente. Finalul studiului consacră în deosebi contribuția lui Herbart în istoria pedagogiei, prin metoda construirii acestei științe pe fundament filosofic. Cum concepțiile de viață evoluează și ele, pedagogia e obligată a se înviora mereu prin contactul cu noile realități. Sub această implacabilă lege a crescut și s'a demonetizat într'o măsură și pedagogia lui Herbart. Intellectualismul ei a fost de sigur covârșitor depășit de curentele vita-

liste și realiste ale vremii, de voluntarismul nostru actual, de activismul atotstăpânitor, dar — ne îngăduim să observăm — el alcătuiește totuși virtualitatea unei reacțiuni împotriva exceselor mistice și pragmatiste. Valoarea herbartismului se înalță pentru noi și din această motivare.

Studiul d-lui I. C. Petrescu e însă deosebit de prețios prin sistematizarea materialului cuprinzând ecourile lui Herbart în România în trei capitole distincte: traducerile din operele pedagogului, comentariile lor românești și manualele întocmite în spiritul lui. Se folosește o bogată bibliografie, din care se desprinde rolul dominant al școlii ardelenesti pe terenul cultivării și difuzării lui Herbart la noi. Sintetic alcătuit, studiul d-lui prof. I. C. Petrescu va rămâne statornic îndreptar pentru cercetarea amplă a problemei, capitol de seamă al relațiilor spirituale româno-germane.

Al. Dima

In afară de cunoscuta-i activitate de om politic, d. Gheorghe A. Cuza se arată, prin recentul său volum *Bugeacul, Drumuri și Popasuri basarabene* (Iași, ed. Cetatea Moldovii) și literat, mai ales prin limba aleasă ce o întrebuițează. Un stil curat, într'un limpezit colorit de cronică, cu bătrânești cuvinte moldovenești, aproape uitate de cei tineri, este mânuit pentru a descrie drumurile și așezările Bugeacului, oamenii și gândurile lor.

Deși redactate în 1937, când autorul cutreerese acest ținut în numele ideilor național-creștine, însemnările și-au păstrat tot interesul și astăzi le citim cu mai multă emoție, dându-ne seama că peste capetele

lumii și personajelor evocate au pogorit noi încercări și suferințe, de care abia în vara glorioasă a anului 1941 au fost de-a-binelea izbăvite. D. Gh. A. Cuza descrie o seamă de așezări, care, pentru cei care au urmărit războiul sau au participat la el, au un răsunet deosebit: Ismail, Cahul, Tighina, Reni, Comrat, Cetatea-Albă, sau centre mai mici ca Fălcui, Tarutino, Berezina și Basarabasca.

Locuri sfinte în istoria Țării, le găsim legate, în cartea aceasta, de atmosfera întreagă a Basarabiei și mai cu seamă a Bugeacului, adesea definite și bine caracterizate, prin om cât și prin peisaj, căci însemnările d-lui Cuza au și meritul de a instrui, de a ne familiariza cu localitățile și regiuni nu deajuns de cunoscute sau cu neamuri de care știm prea puțin.

Ușurința de a portretiza se îmbină cu aceea a descrierii naturii, și închizând paginile cărții nu putem uita personalitatea humoristic caracterizată a d-lui Frimu, prinsă în peripețiile călătoriei în Deltă, figura pitorească a găgăușului Topciu, oratoria acelei Găgăușe, care a început prin a stârni râsul pentru ca la urmă să stăpânească mulțimea (p. 124) sau lanurile și codrii Tigheciului, livezile Tighinei, viile Cahului, vegetația Deltei, remarcabil descrisă, ca și apa Prutului (pp. 89—90), «șlea-hurile» Basarabiei, drumuri urâte și anevoioase într'o țară atât de frumoasă; în fine, așezările Găgăușilor cei credincioși, ale Bulgarilor asemănători proverbului lor «Fă-te încoace, pește, știucă, eu îți jur că n'am cuțit» (p. 181), ale civilizațiilor Germani, pe atunci nerepatriați, mari iubitori de cai sprinteni și vaci ge-

neroase, gospodari ospitalieri ca și Moldovenii, dar stăruind să treere la aria cu cai, păstrând deci obiceiuri vechi, ca acela al armanului, în ciuda propășirii tehnice.

Am sugerat astfel o parte din temele și obiectivele însemnărilor d-lui Gh. A. Cuza. Dar cartea *Bugeacul*, cuprinde încă multe alte elemente însemnate pentru cunoașterea Basarabiei de Sud, despre care literații noștri au scris, din nefericire, atât de puțin. Sunt acolo pilde vii despre sufletul, dărnicia, bunătatea și vrednicia Moldovenilor dintre Prut și Nistru, pe care îi cunoaștem atât de puțin și adesea atât de greșit. Iată-i descriși într'un sat răzășesc, care ca și valul lui Traian, a înfruntat vitregiile soartei: « Chipul Moldovenilor, cu ochi albaștri, nas subțire și fața lunguiață, este cel al aprigilor pândari de odinioară ai marginii de răsărit. Veșnic amenințați de puhoaietele cutropitoare ale Bugeacului, strămoșii lor s'au apărat cu strășnicie, când răzămași de cingă-

toarea cetăților de pe Nistru, când retrăgându-se ca fiarele hăituite prin desișul codrilor. Hoardele tătărăști au fost risipite ori s'au spulberat dela sine, ca și stihile care nu știi de unde vin și încotro merg. Dar ei, copiii pământului, au rămas și s'au ridicat iarăși după pustiire, ca troscotul călcat de copitele cailor. Veacuri întregi de resemnare vorbesc în ochii coborâtorilor acelor viiforoase întâmplări. In ei scapără, nestinsă, scânteia împotriviirilor viitoare, gata să înfrunte toate furtunile stăpânitoare ce vor mai fi stând în calea Moldovii » (p. 100).

Cartea d-lui Gh. A. Cuza are, așa dar, întreitul merit de a face mai temeinic cunoscută o regiune falnică a țării, — mult încercată în vremea din urmă și unde suferința s'a prefăcut în izbândă — de a fi scrisă într'o curată limbă literară și de a îmbogăți domeniul, nu îndestul de cultivat la noi, al lucrărilor de călătorie pentru cunoaștere și înfruptare din realitățile adevărat românești.

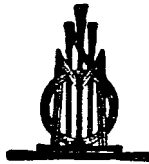
INCUNOȘTIINȚARE PENTRU COLABORATORII NOȘTRI

COLABORATORII REVISTEI SUNT RUGAȚI CA, ODATĂ CU MANUSCRISELE TRIMISE, SĂ MENȚIONEZE ADRESA EXACTĂ, UNDE SĂ LI SE EXPEDIEZE ONORARIUL ȘI, EVENTUAL, PRIMA CORECTURĂ. — AUTORII CARE DORESC SĂ LI SE TIPĂREASCĂ EXTRASE VOR CERE ACEST LUCRU ODATĂ CU TRIMITEREA MANUSCRISULUI, ARĂTÂND NUMĂRUL DE EXEMPLARE DORIT, CARE SE VA IMPRIMA PE CHELTUIALA D-LOR,

ÎN CEL MULT TREI LUNI DELA DEPUNEREA FIECĂRUI MANUSCRIS, AUTORUL VA PRIMI RĂSPUNS DACĂ MANUSCRISUL A FOST ACCEPTAT SPRE PUBLICARE.

MANUSCRISELE ACCEPTATE VOR FI PUBLICATE DUPĂ NECESITĂȚILE DE ORDIN REDACȚIONAL.

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPUIAZĂ, AUTORUL CONSIDERÂNDU-SE OBLIGAT SĂ-ȘI PĂSTREZE COPIILE NECESARE.

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1942